

DUŞAN BAISKI

LUGOJ

STUDII MONOGRAFICE

ARTPRESS

Dušan Baiski

Lugoj - Studii monografice

Mulțumesc domnului Oliviu Gaidoș pentru consultanța de specialitate și unele dintre fotografii.

Mulțumesc doamnei Adriana Weimer și domnilor Dan Tomin și Constantin-Tufan Stan pentru fotografii și cărțile poștale de colecție.

Mulțumesc redacției revistei „Banatul“, care mi-a publicat câteva fragmente din cartea de față.

Mulțumesc Filialei Lugoj a Societății de Științe Istorice din România, care, la fel, mi-a publicat un amplu fragment din carte.

Mulțumesc tuturor celor care m-au susținut pentru a scrie această carte.

Autorul

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Dușan Baiski

**Lugoj - Studii monografice - Editura ArtPress
Timișoara, 2015, 256 p**

Lugoj - Studii monografice - Dușan Baiski

ISBN 978-973-108-664-4

Coperta: Dușan Baiski

Foto copertă: Primăria Lugoj în perioada interbelică (din colecția Adriana Weimer)

© **Dușan Baiski**

DUŞAN BAISKI

LUGOJ

- Studii monografice -

**Editura ARTPRESS
Timișoara, 2015**

În loc de prefață

De la bun început, trebuie să vă spun că nu sunt nici lugojean. Și nici istoric. Așadar, nu vin cu idei preconceptionale, nici nu sunt tributar vreunei școli de istorie sau unor curente de opinie. Nici nu vânez puncte pentru nu știu ce CV academic care să mă propulseze în nu știu ce ierarhie ori cerc intern ori internațional. Eu sunt eu, iar la istorie am ajuns tocmai fiindcă nu am avut acces la istoria localității dragi mie, Cenad.

Jurnalist fiind de mulți ani, specializat însă pe domeniul economic, am „derapat” de mai multe ori, am scris pagini întregi de ziar despre oameni, locuri și evenimente istorice din Banat și am ajuns, iată, să scormonesc în „sacul cu povești”. Paradoxal, ca scriitor, am început prin a scrie povestiri... științifico-fantastice... Și-atunci, vă veți întreba, și aceasta pe bună dreptate, ce am eu cu istoria? Mai concret, cu istoria Lugojului? Ei bine, am și încă multe. Pur și simplu m-am îndrăgostit de istorie. Nu există povești mai frumoase decât cele de istorie. Din nefericire, sunt povești dure, de viață, dar privite de departe, tot povești sunt. Adevărate și, cel mai adesea, din păcate chiar foarte adevărate. Pe care nu le mai poți schimba.

După cum vă mărturiseam în rândurile de mai sus, ca elev am suferit pentru faptul că nu știam mai nimic din istoria localității în care am copilărit, Cenadul. Aidoma Lugojului, și prin hotarul Cenadului trece un râu, Mureșul. Numai că pe întreaga perioadă a copilăriei mele, Mureșul a fost inaccesibil, păzit de fășii militare, capcane și grăniceri. Misterioasă era și statuia Sf. Gerard, primul sfânt romano-catolic de pe aceste meleaguri, despre care nu știam absolut nimic. Misterioase erau și naționalitățile, fiecare cu școala ei. La fel și tunelurile de legendă ce treceau până și pe sub... Mureș.

Ei, bine, a trebuit să vină o revoluție (cel puțin așa mi s-a părut a fi fost, cel puțin în faza ei bănațeană) pentru ca să ajung la istorie. Trecând la „scormonirea” dosarelor de la Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale, am dat de câteva ori și de file din istoria Lugojului. M-a frapat faptul că pe așa-numita „Foaie de folosire”, unde trebuia să-mi scriu numele și să specific scopul studiilor, la dosarele de Lugoj foaia cu pricina era goală. Ori abia dacă semnase lucrătorul de la Arhive, care a numerotat paginile. În concluzie, eram primul care studia aceste dosare. Multe altele fuseseră studiate în... 1969, de către una și

aceeași persoană. În concluzie, începuse să mă atragă ideea scrierii unei cărți de studii monografice dedicată Lugojudului.

Un alt lucru care m-a determinat să mă aplec asupra istoriei a fost faptul că de aproape 10 ani coordonez portalul „*Banaterra*“ (www.banaterra.eu), cea mai mare bază de date publică despre Banatul istoric, unde m-am întâlnit foarte des cu materiale dedicate Lugojudului. Scris de prieteni din Lugoju. Unii rămași încă și acum doar prieteni virtuali, fiindcă nu am avut prilejul de a ne cunoaște în plan real, ci doar pe Internet.

Lucrările de istorie sunt o întreprindere extrem de delicată, privind prin prisma etniei majoritare. În deceniile de după cel de-al Doilea Război Mondial, în perioadele sovietică și postsovietică, au fost destui care au intrat cu bocancii în istoria României. Deci, etnic sârb fiind, a trebuit să adopt un stil neutru, să nu emit judecăți ori opinii personale. Pur și simplu, m-am limitat la a studia documentele, a extrage din ele esența, deseori apelând, pentru ilustrare, la citate. Da, veți spune, se poate manipula și prin omisiune. Perfect adevărat. Însă bibliografia poate servi oricui care dorește mai mult decât am oferit eu.

Și, am un mare avantaj: nu cunosc mult din istoria Lugojudului. Mai corect, nu am cunoscut până la începerea documentării la cartea de față. Pentru a sintetiza ceea ce vedeți, a fost necesar să fotografiez peste 30.000 de pagini de documente. Pe banii mei, cu aparatul meu, în timpul meu liber. Este mult mai ușor să ai, acasă, toate aceste fotocopii și să revii la ele ori de câte ori ai nevoie, decât să mergi la Arhive, să extragi citate scriind cu pixul pe foaia de acasă, iar apoi să arunci 80% din ceea ce ai scris. A trebuit să citesc zeci și zeci de cărți pentru a înțelege anumite perioade istorice.

Feedback-ul la cartea mea „*Cenad - Studii monografice*“, apărută la Editura „*Artpress*“, Timișoara, 2012 (pregătită spre reeditare în 2015 și a doua mea carte dedicată istoriei Cenadului) cu privire la gradul de adevăr conținut în documentele oficiale ale vremii, este revelator: nu trebuie să uităm că orice document a fost scris de unul sau mai mulți oameni. De funcționari, mai mult sau mai puțin interesați în a-și menține scaunul, în a înfrumuseța unele aspecte ori a minimaliza altele. Așadar, nu vă așteptați ca paginile de față să vă dezvăluie adevărul adevărat despre istoria apropiată a municipiului Lugoju. Însă, cu siguranță, veți citi o multitudine de fapte inedite din viața lui.

Cartea de față este un punct de plecare, un punct de sprijin pentru un viitor monograf al Lugojudului. Însă un monograf istoric de profesie. Care, spre deosebire de mine, să beneficieze de un ajutor financiar minimal din partea comunității locale.

Dușan Baiski

Memorie, momente, monumente...

Unirea Banatului și Transilvaniei cu România, la 1 decembrie 1918, dincolo de profunda sa semnificație pentru poporul român, în general, pentru bănățeni și transilvăneni, în special, a însemnat pentru aceștia din urmă declanșarea unei ample acțiuni de eternizare a memoriei neamului acolo unde până atunci le-a fost interzis. În următoarele două decenii, cu deosebire în localitățile bănățene mai importante, au luat ființă zeci și zeci de comitete de inițiativă pentru ridicarea de monumente, obeliscuri, cruci-monument, busturi etc., inițiatorii provenind din cele mai diverse categorii sociale și profesionale: învățători, preoți, militari, studenți etc. Primăriile, societățile bancare, diversele instituții și organizații au fost efectiv asaltate cu cereri de sprijin. Cele mai multe inițiatives s-au finalizat, chiar și cu multe sacrificii din partea inițiatorilor, altele s-au pierdut însă pe parcurs, fondurile dispărând în neant. Schimbările de regim și-au lăsat și ele amprenta. Busturi ieșite brusc de sub „garanția” politică au fost trimise la topit, locul lor luându-l cele „valabile”. Din nefericire, în iureșul istoriei s-au luat uneori și decizii pripite, ireparabile. Cele care au rezistat au fost soclurile. Monumentele și busturile oamenilor de cultură.

Numai că proliferarea unor lucrări inestetice, chiar de prost gust, realizate de amatori, au determinat în cele din urmă autoritățile să intervină prin diverse ordine, ordonanțe, legi etc.

Lugojul va fi și el beneficiar al unei întregi serii de monumente, prioritate absolută avându-le însă cele dedicate oamenilor de cultură și mai puțin oamenilor politici. Drept pentru care zestrea sa de astăzi se datorează în mare parte inițiativelor finalizate înainte de cel de-al Doilea Război Mondial. Fiecare dintre aceste monumente își are propria poveste, adeseori dramatică. Cel puțin așa reiese din documentele vremii, din corespondența purtată între inițiatori și autoritățile locale, din presa timpului. O radiografie la rece a acestor istorii se face posibilă prin analiza documentelor aflate în custodia Direcției Județene Timiș a Arhivelor Naționale, povestea putând fi completată prin accesarea ziarelor vremii și memorialisticii unora dintre contemporanii ridicării acestor monumente. Din păcate, dosarele Primăriei orașului Lugoj nu oferă finalurile tuturor subiectelor noastre, însă cum lucrarea de față nu este decât un studiu monografic, lăsăm monografilor plăcerea de a căuta aceste deznodăminte.

În rândurile de mai jos, ne vom limita cu precădere la documentele de arhivă, mai cu seamă că majoritatea dosarelor cu referire la monumentele lugojene au fost deloc sau inadmisibil de puțin cercetate până acum, cu unele

extrem de puține excepții. Trebuie însă acceptată ideea că ar fi fost poate cu totul alta situația dacă arhiva ce ține de Primăria Lugojului ar fi rămas la Lugoj.

Unei expuneri punctuale, pe câte-un singur subiect, i-am preferat una cronologică, pentru a oferi cititorului o viziune în timp, alăturând frânturi care să redea mai credibil eforturile comitetelor de inițiativă și autorităților. Aceasta cu o singură excepție, cea a tenorului Traian Grozăvescu, datorată mai ales problemelor legate de filmul funeraliilor sale, subiect tratat separat tocmai fiindcă a fost un caz aparte.

***

Consiliul orașului Lugoj va decide în ședința sa din 23 septembrie 1925, la propunerea prim-notarului dr. Alex. C. Vasilie, „...ca întru comemorarea adunărilor naționale din 1848 pentru libertatea națională și din 1919 pentru integritatea Banatului, ținute în Lugoj, pe Câmpul Libertății¹, zis – Balta lată – să se ridice de comună un monument. Cheltuielile ridicării acestui monument să se prevadă în bugetul pe exercițiul 1925.” La 20 noiembrie 1925, primarul (semnătura indescifrabilă) va transmite contabilității comunale o notă cu privire la prevederea în bugetul viitor a sumei de 50.000 de lei destinată ridicării monumentului libertății.

În acest sens, se va propune o comisie formată din cinci membri și anume: 1. Primarul (Harambașa); 2. prof. Ioan Boroș; 3. dr. prof. Gheorghe Popovici; 4; Ion Vidu; 5. dr. Valeriu Branște. Aceasta trebuia să vegheze asupra pregătirii unei propuneri concrete „... până la concurența sumei de 50.000 Lei conform bugetului...”, pentru ridicarea monumentului propus, pe Câmpul Libertății.

Comitetul județean Severin al Societății „*Mormintele eroilor căzuți în război*”² va comunica Primăriei Lugoj, la 31 mai 1926, faptul că a decis ridicarea unui monument „...în memoria eroilor căzuți pentru întregirea neamului și

---

¹ Câmpul Libertății – La 27 iunie 1848, aici a avut loc o mare adunare națională prezidată de pașoptistul mason Eftimie Murgu (originar din localitatea bănățeană Rudăria din Caraș-Severin) unde au fost expuse dorințele naționale ale românilor bănățeni.

² Societatea „*Mormintele eroilor căzuți în război*” a fost înființată la 12 septembrie 1919, sub înalta ocrotire a Reginei Maria și prezidată de patriarh.

memoria celor înmormântați în cimitirul eroilor din Lugoj. Lucrările sunt către terminare, în lipsă de fonduri însă nu se poate termina. Considerând cultul eroilor practicat la toate popoarele civilizate, precum și împrejurarea că, partea cea mai mare a eroilor înmormântați în acest cimitir sunt fii ai orașului și ai județului, apelăm la Dvoastră și vă rugăm să binevoiți a vota un ajutor extraordinar de circa 50.000 Lei pentru terminarea acestui monument.“ Vor semna delegatul Societății, căpitanul Iorga, și prefectul județului (semnătură indescifrabilă).

La 9 iunie 1926, Delegația permanentă a orașului Lugoj aprobă deschiderea unui credit extraordinar de 10.000 de lei destinat sprijinirii construirii unui monument în memoria eroilor, în Cimitirul Eroilor din localitate. Actul este ulterior aprobat de către Consiliul Comunal, în ședința din 17 iulie.

Primăria Lugoj va convoca pentru 26 iunie 1926, la sediul său, cinci persoane propuse pentru a face parte dintr-un comitet pentru ridicarea monumentului libertății. Față de lista din 1925, intervine o singură schimbare, în locul primarului fiind propus și convocat dr. Gheorghe Dobrin.

La solicitarea lui Ioan Boroș, primarul și un alt membru al comitetului se vor deplasa în luna august 1926 pe Câmpul Libertății, pentru a identifica locul unde urma să se ridice monumentul libertății, primarul promițând că va dispune să se delimiteze locul și să se amenajeze un părculeț. Fiindcă nu și-a onorat această promisiune, I. Boroș îi va reaminti de ea printr-o adresă datată 16 noiembrie 1926: „*Fiindcă în acest respect până acum nu s-a făcut dispoziție, cu deosebită stimă Vă rog ca cu posibilă urgență să binevoiți a face acea dispoziție mai ales că amenajarea acelei grădinițe s-ar putea face deodată cu aranjarea parcului ce se intenționează a se face pe teritoriul dinaintea palatului județean, unde deja se fac lucrări pregătitoare.*“

Primarul va reacționa prompt pe 20 noiembrie, scriind pe verso-ul aceleiași solicitări, în atenția Serviciului tehnic al Primăriei, să întocmească de urgență „... *proactul și devizul monumentului ce urmează să se ridice pe Câmpul Libertății din Lugoj, în amintirea zilelor de însemnătate istorică pentru acest oraș și jur. Pentru orientarea Dv. Vă informăm că în bugetul anului în curs este prevăzută în acest scop suma de 50.000 Lei...*“

„*Monitorul Oficial*“ al județului Severin nr. 4/29 ianuarie 1927 va aduce la cunoștința pretorilor și primăriilor faptul că în foarte multe comune rurale s-au ridicat monumente comemorative eroilor căzuți în Primul Război Mondial, dar fără a se înștiința comitetul central al Societății „*Mormintele eroilor căzuți în război*“, drept pentru care monumentele respective nu figurează în registrele organizației în cauză.

Ca atare, comitetele de inițiativă particulară, care au adunat fonduri financiare și au ridicat asemenea monumente, erau invitate să comunice la București datele esențiale despre monumente (denumirea localității, anul ridicării, o scurtă descriere, eventual o fotografie și/sau chiar proiectul).

Pe 5 februarie 1927, Primăria Lugoj, sesizată de Prefectura Severin, va comunica atât la Prefectură, cât și la București, către Societatea „*Cultul Eroilor*“, faptul că în cimitirul ortodox din localitate s-a ridicat un monument al eroilor, la inițiativa căpitanului Ioan Iorga, fost delegat al Societății „*Mormintele eroilor*“

căzuți în război“ din Lugoj, ca atare nu dispunea de planul acestui monument³.

Primăria orașului Mărășești, județul Putna, va trimite pe 4 martie 1927, primăriilor din Regatul României, printre care și celei de la Lugoj, o epistolă emoționantă, pe care se merită să o redăm integral și întocmai, fiindcă zugrăvește o stare de fapt și anume lipsa de coeziune, indiferența față de istoria neamului și jertfele înaintașilor:

„Domnule Primar

S-au împlinit zece ani decând, pe sfântul pământ al Mărășeștilor și pe întreg cuprinsul regiunii vecine, s-a scris, cu sângele soldatului român, una din cele mai strălucite pagini din istoria noastră națională.

Poate că chiar D-voastră, Domnule Primar, și cei de aproape ai D-v., ați purtat arma, și ați trecut prin marea și glorioasa încercare care a adus unitatea noastră națională.

De zece ani de zile însă, Mărășeștii, stă într-o dureroasă situație, ca niște ruine înfiorătoare.

Nepăsarea aceasta este o ofensă adusă întregului nostru neam.

Cu adâncă părere de rău vedem că nepăsarea continuă să acopere atât sacrificiul făcut de ostașul român, cât și pământul pe care el a căzut, udându-l cu sângele său...

Acei care aveau, printre cei dintâi, datoria să se gândească, imediat la refacerea localității istorice Mărășești – care este, pentru noi toți, un fel de Ierusalim al națiunii române, - au uitat sau n-au putut să se gândească la această mare și sfântă datorie.

*Sufletele celor morți privesc de dincolo, cu tristețe, văzând că lumea i-a uitat, **pe ei**, cari n-au pregetat să moară pentru libertatea țarei și pentru salvarea noastră, pe ei cari ne-au dat și liniște și pâine și viață tihnită.*

Credeți D-v., Domnule Primar, că un bun român poate să privească cu nepăsare această tristă stare de lucruri?

Nu credeți și D-v., că trebuie făcut ceva, că toți românii, indiferent de situația lor socială și de starea materială, trebuie să repare ofensa și nedreptatea făcută Mărășeștilor?

Ajutați-ne, Domnule Primar, să facem dreptate mucenicilor neamului românesc! Nu vă cerem nici pomană, nici să ne dați nouă ceva.

Cu modestele noastre mijloace, în calitate de Primar al comunei istorice Mărășești, și cu ajutorul Societății «Mărășești», am turnat o statuă, reprezentând pe soldatul român încordat - și cu arma în mână așa cum fiecare am fost - și strigând dușmanului:

- Înapoi! Pe aici nu se trece!

Am făcut această statuă din resturile de obuze și din pământ adunat de pe

---

³ În 1927, prin Legea asupra regimului juridic al mormintelor de război din România, Societatea „Mormintele eroilor căzuți în război“ și-a schimbat denumirea în Societatea „Cultul Eroilor“, în 1940 devenind Așezământul Național „Regina Maria“ pentru Cultul Eroilor. Societatea „Cultul Eroilor“ a reușit să amenajeze sute de cimitire și de monumente, în majoritatea localităților României Mari (sursa: Oficiul Național pentru Cultul Eroilor). În 1948, Așezământul a fost desființat, iar cultul eroilor s-a rezumat la „eroii sovietici și luptătorii antifasciști“.

câmpiile udate cu sânge ale Mărășeștilor și ale regiunii vecine, unde copiii și frații noștri au murit, cu pumnii încleștați, mușcând țărâna – sânge din sângele lor în schișă și în lutul din care s-a făcut statua aceasta.

Am trimis tuturor comunelor din România și oferim și comunei D-voastră o asemenea statuă, pe care trebuie s-o puneți la Primărie, la loc de onoare, ca pe o icoană.

Ea să fie pentru D-v., pentru toți locuitorii care trăiesc azi, pentru copiii lor și pentru copiii copiilor lor; simbolul sacrificiului din iubire de țară, și legătura sfântă cu toți acei care au luptat pentru libertatea și mărirea scumpei noastre Patrii.

Vă rugăm ca, din bugetul Comunei D-voastră, să faceți o donație, după puteri, pentru ca Primăria din Mărășești, să poată purcede la refacerea comunei, după programul alăturat, de oarece după zece ani, a rămas tot o grămadă de ruine.

În acest chip, D-voastră personal, Doamnă Primar, vă veți lega numele de una din cele mai frumoase acțiuni patriotice, iar morții noștri scumpi, de acolo de unde sunt, vă vor binecuvânta.

Vă rugăm dar a subscri alăturata dovadă, pe baza căreia noi vă vom trimite statua noastră ca un simbol de recunoștință pentru ajutorul D-voastră.

În cazul când Comuna D-v. este lipsită de mijloace, noi vă rugăm să faceți un apel la persoanele caritabile din Comună, ca să vă doneze suma ce urmează a o subscri.

Sperăm Doamnă Primar, că nu veți lipsi de sprijinul D-voastră localitatea istorică Mărășești și veți binevoi a face toate eforturile, căci ajutându-ne pe noi, ajutați localitatea care pentru cinstea și demnitatea noastră, trebuie să-și schimbe aspectul de ruină.“

Semnau primarul orașului Mărășești, Al. Balaban, și, respectiv, președintele Societății Mărășești, comandantul Corp. II Armată, general de divizie Ion Popescu.

Solicitarea nu avea să rămână fără răspuns, dovadă fiind o recipisă și mulțumirile trimise la Lugoj de Primăria din Mărășești pe data de 7 noiembrie 1927.

„*Monitorul Oficial*“ al României nr. 119/2 iunie 1927 va publica Legea asupra mormintelor de război din România, fapt adus la cunoștința Primăriei Lugoj printr-o adresă din 15 iulie 1927 a comitetului central al Societății „*Cultul Eroilor*“, cu sediul la Palatul Patriarhiei din București, semnată de însuși președintele organizației, patriarhul Miron Cristea, dar și de către directorul acesteia (semnătura indescifrabilă). Potrivit actului normativ pomenit, trebuiau cinstiți toți cei căzuți în război, fără deosebire de naționalitate sau religie. La realizarea obiectivelor trebuiau să conlucreze instituțiile de stat, administrația locală și comitetele de inițiativă particulară. Administrațiile locale erau obligate nu doar să întrețină și să păzească monumentele ale eroilor aflate în raza lor de activitate, ci trebuiau și să instituie un fond special – „*Fondul pentru întreținerea mormintelor de războiu*“ -, în cotă de 10% din bugetul propriu, care să acopere cheltuielile necesare lucrărilor la mormintele și cimitirele de război. Totodată,

trebuia constituit un comitet pentru supravegherea și administrarea fondului, care să funcționeze pe lângă administrația locală. Invitate să-și desemneze membri în acest comitet erau biserica, școala, armata și comitetul local al Societății „*Cultul Eroilor*“. Garnizoanele locale aveau obligația de a conlucra cu administrația, elaborând și un program comun. Într-un afiș al aceleiași societăți au fost publicate sancțiunile și penalitățile. Amenzile, care în caz de neplată se transformau în închisoare, se aplicau în cuantumuri cuprinse între 200-25.000 de lei, pentru infracțiuni de genul: a) strămutarea mormintelor de război fără autorizația Societății „*Cultul Eroilor*“; b) murdărirea lucrărilor comemorative ale războiului, semnelor funerare, monumentelor etc.; c) introducerea animalelor în cimitire pentru păscut sau adăpostit; d) nesupravegherea animalelor și lăsarea lor liberă în cimitirele de război. Iar potrivit Art. 31 din pomenita lege, „*Orice profanare, distrugere sau vătămare a lucrărilor comemorative, semnelor funerare, mormintelor, monumentelor, construcțiilor, plantațiilor etc. cari potrivit art. 4 din Lege sunt declarate ca monumente publice, este calificată ca delict și se vor pedepsi cu închisoare dela 15 zile la 2 ani și cu amendă dela 1.000 lei la 10.000 lei, fără prejudiciul despăgubirilor pentru daunele ce vor fi cauzate societății «Cultul Eroilor»*“.

Se considerau morminte de război cele care cuprindeau rămășițele pământești ale persoanelor căzute în următoarele situații:

- a). ostași și civili – fără nicio deosebire de religie sau origine etnică – căzuți în timpul și din cauza războiului;
- b). cercetași, surori de caritate și persoanele căzute îndeplinind un serviciu comandat, la oricare din formațiunile armatei, în timpul războiului;
- c). invalizi de război;
- d). români de pretutindeni care au căzut, de-a lungul vremurilor, în timpul războaielor țării;
- e). ostași, supuși ai fostelor state beligerante – amice și inamice -, internați civili căzuți în timpul războiului pe teritoriul României (aici neintrând în categoria mormintelor de război cei aflați în cavourile de familie).

În afară de cele de mai sus, nici un alt mormânt nu putea fi considerat de război și, ca atare, pus sub regimul de protecție al legii. În acest context, dat fiind faptul că s-au semnalat înhumări în morminte de război fără a fi îndeplinite cerințele legale, Garnizoana Lugoj, sub semnătura generalului Negreanu, va atrage atenția Primăriei de a nu permite acest lucru, iar dacă existau asemenea cazuri, cei înhumați trebuiau deshumați după șapte ani, potrivit legilor sanitare și celor creștinești, și predați familiilor pentru reînhumare.

Comenduirea Garnizoanei Lugoj va comunica primăriei locale, la 20 mai 1928, faptul că, pentru instituirea comitetului local al Societății „*Cultul Eroilor*“, și-a desemnat reprezentanții, respectiv pe colonelul Brazdă, comandantul Cercului de Recrutare, și pe căpitanul Marinescu, de la Comenduirea Pieței.

Conducerea firmei „*Granitul Românesc*“, societate în nume colectiv pentru exploatarea de mine și cariere, cu sediul în București, cu punct de lucru în județul Severin, va trimite pe 5 ianuarie 1929 Primăriei din Lugoj o misivă prin care informează că, aflând de intenția acesteia de a eterniza anumite evenimente

istorice „...și dorind a lua parte cu o modestă contribuție la opera de românizare a Consiliului Orășenesc, ne-am propus a dona Primăriei piatra necesară ridicării acestor monumente.“ Piatra era de granit, de calitate superioară, și putea fi ridicată de la cariera din Slatina Timișului, județul Severin.

La 14 aprilie 1929, Prefectura Severin va trimite și la Primăria Lugoj copia unui ordin al Ministerul Afacerilor Interne, prin care se aduce la cunoștință faptul că „...amatori de lucrări antice, fără nici un fel de pregătire științifică în această direcție, fac săpături și își însușesc lucruri cari pot fi necesare științei istorice...“ și se solicita luarea de măsuri legale corespunzătoare.

La 1 mai 1929, Primăria Lugoj va solicita Comendurii Pieței Locale a-i pune la dispoziție, „...cu ziua de 2 Maiu a.c. 30 soldați, convocați cu sape și lopeți, cari sub conducerea grădinarului, vor aranja aceste morminte“, în cauză fiind, evident, mormintele de război ce intrau sub incidența Legii asupra mormintelor de război din România, promulgată și publicată în 1927.

Primăriei Lugoj i se va aduce la cunoștință, la 14 august 1929, faptul că, urmare a dispozițiilor Comisiunii centrale a Monumentelor Istorice, secțiunea pentru Banat a acesteia s-a mutat de la Lugoj la Timișoara, str. Lonovici nr. 8 (Muzeul Bănățean). În noua ei organizare, secțiunea avea următoarea componență: președinte – P.S. Sa Ion Boroș, arhieru-preposit; vicepreședinte – dr. Ioachim Miloia, directorul Muzeului Bănățean; membri – ing. Victor Vlad, profesor la Politehnica Timișoara, și ing. Adam Cucu, inspector-șef al Serviciului Geodezic din Banat. Direcțiunea Bănățeană Lugoj a Monumentelor Istorice solicita fonduri: „...să întreprindem cercetări, să facem săpături, să îngrijim și să restaurăm monumentele istorice din regiunea noastră expuse nimicirii.“ Primarul va adnota pe verso ca Serviciul financiar să aibă această solicitare în vedere la compunerea bugetului pe următorul an.

Bustul generalului Ion Dragalina, str. Episcop dr. Bălan Ioan din Lugoj. Carte poștală ilustrată din 1930. Colecția Ing. Anton Tomin

Într-o solicitare, înregistrată la Primăria Lugoj pe data de 6 mai 1929, colonelul Apostolescu, președintele activ al Comitetului de inițiativă pentru ridicarea unui monument dedicat generalului Ion Dragalina, anunța că „*Ridicarea pe Piața Episcopiei din Lugoj a primului monument românesc, după marea unire, care va reprezenta eternizat în bronz chipul eroului bănățean General Dragalina se apropie de sfârșit.*

Suma realizată până astăzi a întrecut cifra de 100.000 lei și se află depusă la Banca Creditul Bănățean.

Macheta proiectului este aproape gata, suntem în tratative cu stimatul Domn Bibel, proprietarul carierei de piatră din Ruschița spre a ne asigura în mod avantajos marmura necesară soclului.

Cercul Academic Bănățean - Cluj, 1924. Colecția Oliviu Gaidoș

Dar suma totală necesară nu este asigurată complet și dorim că cu un minut mai devreme să vedem falnicul monument realizat, astfel ca să-l putem inaugura în toamnă.

Suntem recunoscători tuturor Lugojenilor fără deosebire de rasă și credință cari și-au dat obolul benevol la serbările organizate și nu am dori să-i supunem la noi sacrificii.

Rugăm însă Consiliul Comunal, compus din atâția oameni de inimă, ca din bugetul anului 1929 – cu toate greutățile crizei – să aprobe suma minimă pentru mărirea fondului.“

Delegația permanentă a orașului Lugoj, deliberând asupra solicitării, va decide să acorde ca sprijin suma de 5.000 de lei.

Același colonel Apostolescu va trimite Primăriei Lugoj, la 29 aprilie 1930, confirmarea faptului că s-a primit suma de 5.000 de lei pentru monument, adăugând: „*Considerăm ca o mare satisfacțiune faptul că întreaga opinie publică din orașul Lugoj a apreciat stăruințele ce s-au depus pentru realizarea acestei opere, făcută spre a rămâne generațiilor viitoare spre pildă vie a sacrificiului pentru neam, și a sprijinit în mod oficial înfăptuirea ei cu un ceas mai devreme.*”

Tot odată, vă aducem la cunoștință că lucrările sunt aproape terminate și sperăm că înaintea vacanțelor mari să putem să vi-l încredințăm spre păstrare și îngrijire pentru vecie.“

La 15 iunie 1931, la Primăria Lugoj va fi depusă o invitație din partea colonelului Apostolescu, președintele Comitetului pentru ridicarea bustului Generalului Ion Dragalina, cu privire la participarea edililor la dezvelirea monumentului, programată pentru 28 iunie. De asemenea, se propunea o recepție în saloanele Casinoului Civilo-Militar, drept pentru care se solicita și un fond financiar aferent. Comisia interimară va aproba suma de 5.000 de lei.

De la Timișoara va sosi la Primăria Lugoj invitația pentru participarea, pe 28 iunie 1931, la inaugurarea în Piața Huniade din orașul de pe Bega a monumentului ridicat în amintirea lui Emanuil Ungurianu.

Comitetul „*Cercului Academic Bănățean*” – Secția Cluj va iniția ridicarea unui bust al scriitorului Ion Popovici-Bănățeanu. Pentru adunarea fondurilor necesare, membrii acestuia și-au propus un turneu în Banat în vacanța de Paște. De asemenea, au trimis un apel tuturor intelectualilor din Banat, primăriilor și prefecturilor bănățene, pentru a le cere sprijinul financiar. O solicitare concretă de ajutor va fi trimisă și primăriei lugojene, la 1 februarie 1932: „*Ajutorul Onor. Primăriei, la inițiativa noastră, s-ar putea realiza fie prin facerea soclului pe care se va așeza bustul, fie prin ajutoare bănești...*” Comisiunea interimară va decide, în ședința sa din 1 martie 1932, să sprijine realizarea soclului.

O nouă solicitare a aceluiași I. Boroș către Primărie este înregistrată la data de 21 ianuarie 1932:

„*După o consfătuire prealabilă avută încă la anul 1926 cu Onor Primăria din Lugoj, cu (indescifrabil) pre atunci primar D. (domnul) Ioan Harambașa și cu D. Gheorghe Dobrin, pre izlazul comunal numit Balta lată pentru comemorarea evenimentelor istorice din anii 1848 și 1919, s-a designat un mic teritor – unde*

Placă comemorativă instalată pe casa în care a trăit compozitorul Ion Vidu, aflată pe str. Ion Vidu nr. 36 din Lugoj (în prezent dărămată)

pre spezele orașului și ale județului fost Caraș-Severin să se ridice un monument istoric. [...] În urma acelei dispoziții, - încât dându-se ordin Dlui ingineur Oprișan, acolo a și făcut planul monumentului. - De atunci însă nu s-a mai făcut nici un alt pas ori dispoziții.

Subscrisul cu D. 16 Nov. 1926 am solicitat rezolvarea chestiei și de atunci - la care deseori am solicitat - promisiuni am primit destule. Din cari nu s-a ales nimic.

Considerăm că realizarea acestei chestiuni - cred că pentru orașul Lugoj - de onoare - se târăgănează mai bine de 5 ani, cu deosebit respect Vă rog să binevoiți a relua pertractarea și definitivă rezolvare favorabilă a pomenitei chestiuni... [...] Observ că, încât știu, - spre scopul ridicării monumentului, județul nostru Severin ar fi adunat ceva fond, să binevoiți a întreba autoritatea județeană, că de fapt are în depozit ceva fond și în ce sumă? "

Urmare a solicitării lui I. Boroș, Comisia interimară a orașului va hotărî să facă o intervenție la Composesoratul urbarial⁴ pentru a ceda o suprafață de 100 mp destinată înființării unui părculeț în mijlocul căruia urma să se ridice „...un monument pentru comemorarea Adunării naționale din 1848, convocată de Eftimie Murgu, precum și pentru eternizarea memoriei adunării de protestare ținută în acest loc în contra divizării Banatului. " Totodată, va solicita Prefecturii Severin să comunice dacă, într-adevăr, dispune de un fond destinat ridicării monumentului și care este suma respectivă.

La 19 februarie 1932, Primăria Lîpova trimite către Primăria Lugoj solicitarea de a i se expedia fotografia monumentului ridicat în amintirea eroilor căzuți pe câmpul de luptă, cu indicarea dimensiunilor, a naturii și provenienței materialelor și a costului acestora, deoarece intenționa ca pe 29 februarie același an să țină o licitație publică în vederea construirii unui monument al eroilor și avea nevoie de îndrumări. Lugojul va răspunde că îi este imposibil ca până la 29 februarie să trimită fotografia și planurile monumentului eroilor, ridicat în cimitirul ortodox din localitate.

Asociația Profesorilor Secundari - Secția Lugoj, care a avut în 1931 inițiativa ridicării unui bust al compozitorului Ion Vidu, va solicita Primăriei, pe 3 martie 1932, sprijin financiar pentru realizarea acestui deziderat. Cererea a fost însoțită de un apel emoționant, care se merită redat integral:

„APEL

O lumină s-a stins, o stea a apus! VIDU NU MAI ESTE! Faceți voi s-apară în bronz din nou printre noi! Al nostru al tuturor e VIDU!

Făcând din artă religie și din amândouă pedestal de preamărire neamului său, în care suflă român n-a picurat VIDU balsam din potirul harului său?

Nu-ți oglindești chipul, fecioară, femeie româncă, în grație și cânt prin VIDU în capodoperele lui «Negruța», «Ana Lugojana»?

În fața altarului sfânt nu te simți mai spiritualizat, prin liturgiile lui VIDU, tu, preot sacerdot?

Ritmul pulsațiilor de ideal, patrie, onoare, nu bate mai viu, mai năvalnic în

---

⁴ Composesorat urbarial - asociație de indivizi care aveau parcele pentru pășunat. Se numeau „urbarialiști” în Evul Mediu bănățean și transilvănean cei care aveau în exploatare bunul altuia. La un moment dat, aceștia au dobândit dreptul de a cumpăra aceste bunuri (terenuri, păduri).

inima ta, cărturar român, ascultând prin VIDU, glasul pământului strămoșesc?

Pe umerii tăi, micuț școlar, șoimuț licean, vultan student, nu cresc aripele de vultur în vinele tale, oricine ai fi, tu, frate Român de pretutindeni, la auzul accentelor lui VIDU:

«Eroi au fost, eroi sunt încă

Și-or fi în neamul românesc...»?!

Prin «Ana Lugojana», cu deosebire, nu s-a petrecut în sufletul tău, osmoza sfintei înfrățiri de neam?

Cele 180 coruri și 60 fanfare bănățene – opera lui VIDU și a ucenicilor lui – n-au fost candelile de veghe, aprinse în ultimile decenii de sugrumare națională,

Aspect de la dezvelirea bustului lui Ion Vidu. Colecția Oliviu Gaidoș

profeșind mântuirea? Alături cu Alecsandri, Goga, Coșbuc, Iorga, Enescu, Eminescu, Grigorescu, nu fu și VIDU puternic difuzor al Românișmului?

Neprihănit tribun al aprigei lupte naționale, purtată 50 ani pe umerii lui, neînfrânt, unind la Alba-Iulia de patria-mamă Transilvania și Banatul.

Obolul tău, frate Român, pentru bustul lui VIDU! Unificator al sufletului român! Făuritor al României-Mari!

Pe soclu de granit apară iarăși VIDU, cu nobilu-i suflet roman, sub chipu-i cezarian! «Cine este acest bărbat falnic, a cărui privire țintește în depărtare mărețul viitor al Daciei Traiane?», întreba-vor micuții copilași ai generațiilor viitoare. «Unificator al sufletului român, făuritor al României-Mari!», vor răspunde mamele, pășind cu copilașii de mână sub bolta bisericii străbune. «Cântărețul

doinelor străbune!» - «Cântărețul nostru!», va îngâna Timișul, murmurând în vale doinele sale.

Obolul tău, frate! Nu-l precupeți! Numai acele națiuni sunt vrednice de viață, cari nu uită pe marii aleși ai neamului.“

Președinții de onoare ai Comitetului de acțiune au fost:

1. Sever Bocu, director ministerial al Banatului;
2. P.S.S. Roman Ciorogariu, episcop al Oradiei Mari;
3. P.S.S. dr. Alexandru Nicolescu, episcop al Lugojului;
4. P.S.S. Vartolomeu Stănescu, episcop de Râmnic și al Noului Severin;
5. General de brigadă Petre Bucică, Lugoj;
6. Sabin Evuțianu, șeful Serviciului Instrucțiunii și al Cultelor, Timișoara;
7. Dr. Gheorghe Dragu, prefectul jud. Severin, Lugoj;
8. Dr. Tiberiu Brediceanu, președinte de onoare al Corurilor și Fanfarelor din Banat, Brașov;
9. Sabin Drăgoi, directorul Conservatorului de Muzică, Timișoara;
10. I. St. Paulian, profesor, Turnu-Severin.

Iar membri în Comitetul de acțiune:

1. Prof. Virgil Simionescu, pictor, președinte;
2. Prof. Aurel Cușniriuc, secretar;
3. Dr. Alexandru Bireescu, primarul orașului Lugoj;
4. Dr. Aurel Peteanu, directorul Liceului „Coriolan Brediceanu“, Lugoj;
5. Dr. Victor Bîrlea, directorul Școlii Normale de fete, Lugoj;
6. Margareta Cadelcu, directoarea gimnaziului „Iulia Hașdeu“, Lugoj;
7. Ecaterina Șutzu, directoarea Școlii Profesionale de fete, Lugoj;
8. Prof. Olimpia Teodoru, Lugoj;
9. Prof. Iosif Velceanu, președintele Corurilor și Fanfarelor din Banat, Timișoara;
10. Ioan Marila, inspector onorific, revizor școlar, Lugoj;
11. Dir. C. Liuba, președintele Asociației Învățătorilor – Secția Lugoj;
12. Pera Pastila, președintele Reuniunii Meseriașilor Români, Lugoj;
13. Isac Linția, profesor, Lugoj;
14. Traian Simu, profesor, Lugoj;
15. Ștefan Livescu, profesor, Lugoj.

Întrunită în ședință, pe 3 martie 1932, Comisia interimară va pune în discuție solicitarea pentru realizarea bustului lui Ion Vidu și va aproba suma de 5.000 de lei. Dat fiind faptul că în buget nu era prevăzută suma respectivă, se va reveni pe 22 aprilie și se va decide deschiderea unui credit extraordinar. C. M. Nicolau, inspectorul general administrativ regional (Timișoara) va aproba acest credit, specificând că operațiunea: „...se va efectua după ce se vor realiza toate contribuțiile necesare pentru ridicarea acestui bust.“

Primăria va solicita Comendurii Pieței, pe 14 mai 1932, să-i pună la dispoziție, la fel ca pe 1 mai 1929, „...30 soldați, prevăzuți cu sape și lopeți, cari sub conducerea grădinarului com. vor aranja aceste morminte“, în cauză fiind mormintele de război.

La 20 mai 1932, Comitetul filialei din jud. Caraș-Severin al Societății „*Ocotirea Orfanilor din Război*“, cu sediul în str. Buziașului nr. 32/48, îi va comunica Primăriei că de la 1 iulie 1931, „...*a fost desființat orfelinatul său din acest oraș.*“; drept pentru care „...*vă rugăm a primi sub îngrijirea Primăriei cele 5 morminte de ale copiilor națiunei, dintre cari 4 betonate, unul nebetonat – din cimitirul ortodox român. – Ele se află pe dreapta aleiei principale, care duce la cimitirul eroilor.*“ Un al șaselea mormânt se afla „...*în dosul familiei Țiuu.*“ Comisia interimară va accepta preluarea în ședința sa din 27 mai 1932.

Alexandru Mircescu, președintele Comitetului interimar Lugoj, luând în considerare raportul serviciului de salubritate al Primăriei, va cere serviciului de contabilitate al aceleiași instituții să plătească suma de 160 de lei către Asociația de pășune din cadrul Composesoratului Urbarial din Lugojul Român, drept contravaloare a patru care de lemne, a 40 de lei fiecare, lemne necesare confecționării de cruci „...*pe seama mormintelor eroilor.*“ În raportul sus-amintit, din 1 iunie 1932, se specifică faptul că 70 de cruci erau putrede și trebuiau înlocuite.

Serviciul administrativ din cadrul Prefecturii Severin va trimite Primăriei, pe 16 iunie 1932, un răspuns la solicitarea acesteia privind un posibil fond pentru ridicarea monumentului libertății, afirmând că nu are cunoștință și nici nu administrează un asemenea fond.

Potrivit unui tabel datat 17 iulie 1932, „*Despre lucrătorii dela grădinărit și cocierii cari au prestat servicii extraordinare cu ocazia îngrijirii mormintelor Eroilor dela 1-9 iunie 1932*“, cele 25 de persoane în cauză au executat împreună 80 de zile-muncă, în valoare de 3.310 lei.

La 2 august 1932, „*Cercul Academic Bănățean*“ – Secția Cluj va trimite Primăriei Lugoj o scrisoare în care va specifica faptul că devizul pentru construirea unui soclu pentru bustul scriitorului Ion Popovici-Bănățeanu⁵, întocmit de firma lugojeană „*Kovács și Polgár*“, se ridică la 40.000 de lei. Drept pentru care solicita deschiderea creditului necesar, bustul urmând a fi turnat până pe 1 septembrie același an.

Composesoratul urbarial va trimite și el, la rândul său, pe 24 august 1932, răspunsul așteptat și anume cedarea a 100 mp pentru un monument al libertății, dar precizând: „...*cu condițiunea, că terenul să rămână și pe mai departe în deplina proprietate a acestei asociații.*“

În ședința sa din 9 septembrie 1932, Comisia interimară a orașului Lugoj supune discuției și, la final, mulțumește Composesoratului urbarial din Lugojul Român pentru faptul de a fi aprobat cedarea unui teren de 100 mp din izlazul ce constituia proprietatea sa, pentru ridicarea unui monument pentru comemorarea adunării naționale din 1848.

Prefectura Severin îi va solicita Primăriei, pe 18 noiembrie 1932, să ia toate măsurile necesare pentru ca la întocmirea bugetului pe 1933 să prevadă suma

---

⁵ Ion Popovici-Bănățeanu, numit în toate documentele vremii Ioan Popovici Bănățeanul - nuvelist, promotor al limbii literare bănățene. S-a născut pe 17 aprilie 1869, la Lugoj, unde a și decedat, la 29 august 1893, la doar 24 de ani.

necesară întreținerii și pazei cimitirelor de război de pe teritoriul municipiului.

În decursul anului 1932, sosește la Primăria Lugoj, sub semnătura lui Sever Bocu⁶, o solicitare pentru sprijinirea ridicării la Becicherecul Mic, județul Timiș, a unei cruci-monument în memoria lui Dimitrie Țichindeal⁷. Nu se cunoaște dacă solicitarea a avut efecte pozitive, dosarul neconținând decât cererea lui Bocu.

Noul comitet, care a preluat conducerea „*Cercului Academic Bănățean*“ – Secția Cluj, va informa Primăria Lugoj, pe 16 februarie 1933, că a hotărât în unanimitate ca dezvelirea bustului lui Ion Popovici-Bănățeanu să se facă cel mai târziu cu prilejul sărbătorilor de Paște, drept pentru care solicita urgentarea finalizării soclului, în fața gării din orașul de pe Timiș.

Avocatul lugojean Titus Popovici va anunța Primăria Lugoj, pe 15 martie 1933, că oferă în mod gratuit, la cererea acesteia din 6 martie 1933, granitul necesar pentru confecționarea soclului pentru bustul scriitorului Ion Popovici-Bănățeanu.

Ioan Plauchithiu, președintele „*Cercului Academic Bănățean*“ – Secția Cluj, va trimite pe 12 aprilie 1933, către Primăria Lugoj, o scrisoare în care precizează în legătură cu bustul lui Ion Popovici-Bănățeanu:

„Bustul fiind terminat, avem nevoie de un ajutor bănesc pentru a completa suma necesară scoaterii lui dela turnătoria Rășcanu din București și achitarea sumei ce o datorăm sculptorului Ladea.

Cum Prefectura jud. Severin s-a angajat cu ridicarea soclului, rugăm On. Primăria, care a promis același lucru, să transfere acest sprijin în ajutor bănesc care să fie de 15.000 lei (cincisprezece mii), urmând ca dezvelirea bustului să se facă în cursul acestei veri.“

Delegația consiliului orașului Lugoj va aproba, în ședința sa din 21 aprilie 1933, „...un ajutor de Lei 15.000 spre a servi la ridicarea bustului lui Ion Popovici-Bănățeanu la Lugoj și în acest scop propune consiliului com. deschiderea creditului necesar, din fondul pentru deschideri de credite extraordinare a bugetului pe anul financiar 1933/34.“

La 26 aprilie 1933, Primăria Lugoj va transmite Comitetului de Direcție C.F.R. o declarație prin care ia la cunoștință faptul că respectiva instituție a aprobat ridicarea unui bust al scriitorului Ion Popovici-Bănățeanu în fața gării din localitate și că terenul alocat este și va rămâne pe mai departe proprietatea C.F.R.

În baza unui tabel întocmit la 12 iunie 1933, 20 de muncitori vor trebui remunerați pentru „...curățirea și aranjarea mormintelor Eroilor cu ocazia sărbării de 25 Mai 1933“, însă plata le va fi refuzată în ședința din 16 iunie 1933 a Delegației permanente, pe motiv că „...în bugetul comunei pe anul financiar în curs nu este prevedere pentru cheltuieli de natura celor cerute...“

---

⁶ Sever Bocu – a fost unul din frunțașii Partidului Național Român, ulterior Partidul Național Țărănesc, deputat reprezentant al Banatului, apoi ministru în guvernul lui Iuliu Maniu. S-a născut la 19 noiembrie 1874, la Șiștarovăț, județul Timiș. A decedat la 21 ianuarie 1951, la penitenciarul din Sighet.

⁷ Dimitrie Țichindeal – S-a născut în 1775, la Becicherecul Mic, jud. Timiș, ca fiu de preot. A decedat la 20 ianuarie 1818, la Timișoara. Fabulist, traducător, scriitor.

Primăria va raporta pe 10 iulie 1933, către Prefectura Severin, faptul că s-a adresat mai multor instituții și fabrici din municipiu în scopul strângerii de fonduri pentru realizarea bustului lui Ion Popovici-Bănățeanu, „...dar la apelul nostru nu am primit nici un răspuns.”

La 30 septembrie, consiliul local Lugoj îi va vota suma de 15.000 lei ca ajutor pentru ridicarea bustului lui Ion Popovici-Bănățeanu.

Pe 6 noiembrie 1933, Primăria Lugoj îi va solicita lui Ioan Plauchithiu, președintele „Cercului Academic Bănățean” – Secția Cluj, să trimită o chitanță timbrată, însoțită de un duplicat, pentru a se putea trimite suma de 15.000 lei drept ajutor pentru realizarea bustului lui Ion Popovici-Bănățeanu. Plauchithiu se va conforma pe data de 17 noiembrie și va cere ca banii să se trimită pe numele său.

Victoria Stan, delegata filialei lugojene a „Societății de Ocrotire a Orfanilor de Război”, va comunica Primăriei, la 23 noiembrie 1933, faptul că depune suma de 1.430 de lei „...spre a fi întrebuințată la betonarea mormântului orfanei Eugenia Ungureanu, decedată la 5 Mai 1932, iar diferența de cheltuieli Vă rog a coperi din bugetul orașului Lugoj.”

Prof. V. Simionescu, președintele Comitetului pentru ridicarea unui bust al compozitorului Ion Vidu, va solicita Primăriei, la 3 februarie 1934, „...ajutorul bănesc votat pentru acest bust, întrucât desvelirea s-a hotărât pentru ziua de Duminică 15 Aprilie a.c., iar Comitetul nu mai dispune de fonduri pentru a face față cheltuielilor curente.

Având în vedere situația precară în care se află în prezent Comitetul de inițiativă, suntem siguri că nu veți refuza ajutorul solicitat, căci altfel suntem siliți – deși opera e aproape terminată – de a amâna desvelirea acestui monument.” În ședința sa din 12 februarie 1934, Delegația consiliului comunal va dispune serviciului financiar comunal „...să treacă în bugetul comunei pe anul viitor un credit de Lei 10.000 pentru ridicarea monumentului Ioan Vidu.”

Același prof. V. Simionescu va trimite pe 17 martie 1934 o nouă solicitare: „Lucrările bustului fiind terminate, avem onoare a Vă ruga să binevoiiți a ne fixa un loc pentru așezarea acestui bust pe teritoriul orașului Lugoj pentru a-l putea ridica și desveli în prima jumătate a lunii Iunie a.c.” Pe schița atașată, cu dimensiunile bustului și amplasamentul propus, inițiatorii găsiseră ca potrivit Spl. C. Brediceanu, în colțul format de splai și râul Timiș, vizavi de casa Verșeș.

Deliberând pe 29 martie 1934, Comisia interimară nu va fi de acord cu amplasamentul propus de Asociația Profesorilor Secundari – Secția Lugoj și va propune amplasarea bustului în curtea Bisericii ortodoxe române. A doua zi, „...aflând pe cale particulară” de noul amplasament, comitetul asociației va reacționa prompt: „Întrucât bustul compozitorului Ion Vidu s-a făcut prin străduințele profesorilor secundari – în special a profesorilor dela liceul Coriolan Brediceanu - și cu ajutorul subscripțiilor din întreaga Țară, Comitetul nu înțelege să așeze acest bust într-un loc dosnic și crede că locul de pe splaiul C. Brediceanu propus e cel mai potrivit din punct de vedere național și estetic.

În caz că On. Comisia interimară nu va ține cont de această întâmpinare și propunerea noastră, vom fi siliți să păstrăm acest bust în muzeul liceului până se vor schimba timpurile și situația.”

În fața unei asemenea atitudini categorice, Comisia interimară va reveni asupra deciziei anterioare și, pe 2 aprilie 1934, va fi de acord cu amplasamentul propus de profesorii lugojeni.

Iată însă că văduva lui Ion Vidu, Sidonia Vidu, nu este de acord cu alegerea profesorilor și-i va trimite primarului o energică scrisoare de protest (nedată), din care cităm două paragrafe, cele mai importante: „*Dvoastră, unii dintre dnii consilieri și cea mai mare parte dintre cei ce l-au iubit pe Vidu, au socotit că locul cel mai nimerit pentru ridicarea bustului ar fi în piața din fața bisericii, de cari Vidu a fost legat prin sufletul său și muzica închinată ei și la cari părere se atașează și familia lui, fiind un loc demn de memoria sa.*

Cu mare durere în suflet aflu deabia astăzi, că Dvoastră ați fi informat că eu aș fi consimțit și chiar cerut ca bustul să fie așezat în fața magazinului Türkl. Ori nici prin gând nu mi-a trecut că chipul soțului meu ar putea fi plasat acolo, această idee constituind o adevărată bătaie de joc a memoriei lui, pe cari eu și familia mea o apărăm și o vom apăra cu toată energia.“

Primarul va răspunde pe 29 mai 1934, recomandându-i văduvei să se adreseze Asociației Profesorilor Secundari – Secția Lugoj.

Nota de plată pentru „...lucrătorii angajați la lucrările pentru întreținerea cimitirului de război“ a fost la data de 16 mai 1934, pentru cele 17 persoane, de 3.010 lei.

Primăria Lugoj nu va respecta întocmai și întotdeauna prevederile legislației în vigoare cu privire la întreținerea și paza mormintelor eroilor. Drept urmare, la 23 mai 1934, Garnizoana Lugoj îi va expedia o notă pe măsură, precizând că „*Prin ordin superior și constatări personale, s-a ajuns la concluzia că cimitirul de eroi nu se îngrijește deloc în cursul anului decât numai cu ocazia zilei eroilor.*“ Drept pentru care „*Corpul VII Armată, cu ordinul No. 10592/933, ne ordonă ca săptămânal (miercurea) să trimitem la cimitir câte o companie de soldați pentru a li se face în mod intuitiv educație națională patrotică și cu care ocazie să privească pământul.*“

I se cerea Primăriei:

„... - *Să facă un plan de îngrijire a cimitirului, prin care să se continue și execute tot timpul anului (de la Aprilie până la Septembrie inclusiv) prin ostașii noștri;*

- *Să dea florile necesare înfrumusețării mormintelor.-*

- *Să se găsească în fiecare Miercuri (zi de lucru), la ora 15, la cimitir, pentru a da instrucțiuni companiei și comandantului ei asupra lucrărilor ce trebuie executate.*“

La 6 iunie 1934, dr. Aurel Peteanu⁸, directorul Liceului „*Coriolan Brediceanu*“, va trimite la Primăria Lugoj o adresă prin care aducea la cunoștință faptul că ministrul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, dr. C. Angelescu, și-a programat pentru 24 iunie 1934 participarea la inaugurarea noului internat al liceului, precum și la dezvelirea bustului lui Ion Vidu.

---

⁸ Aurel Peteanu a văzut lumina zilei la Surducu Mare, jud. Caraș-Severin, la 12 august 1887. A decedat în 1961. Publicist bănățean, profesor, folclorist, președintele despărțământului din Lugoj al „Astreii“. A scris seria de volume „*Din galeria marilor dispăruți ai Banatului*“.

Duminică, 24 iunie 1934, vor sosi la Lugoj dr. C. Angelescu, ministrul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, și dr. Avram Imbroane⁹, secretarul general al aceluiași minister. La gară au fost întâmpinați de prefectul V. Curuțiu, primarul dr. Al. Bireescu, de întregul corp didactic etc. După o scurtă recepție la Prefectură, oaspeții au făcut o vizită familiei lui Ion Vidu, după care s-au deplasat la cimitirul ortodox, unde au depus o jerbă de flori naturale pe mormântul marelui dispărut și au trecut pe la mormintele altor personalități bănățene: C. Brediceanu, V. V. Delamarina¹⁰, Traian Grozăvescu, V. Braniște¹¹.

Ministrul C. Angelescu, însoțit de inspectorul-șef S. Evuțeanu, va face un tur al școlilor din oraș. După slujba religioasă de la biserică, va urma dezvelirea bustului compozitorului Ion Vidu. Publicația săptămânală lugojeană „*Răsunetul*“ (nr. 27/1 iunie 1934), descrie plastic atmosfera:

„Aici, pe un teren foarte mic, stau îngrămădiți mii de spectatori, delegați din centrele Banatului, prieteni dela București, Craiova și T. Severin, coruri și fanfare, școli și armată.

După un scurt serviciu religios și după ce Archiereul sfințește bustul, Maestrul Vidu reapare în mijlocul nostru.“

Vor ține alocuțiuni: P.S. Sa episcopul Caransebeșului, dr. Rațiu din partea Episcopiei Unite, prof. Virgil Simionescu, președintele Asociației Profesorilor Secundari – Secția Lugoj, lt. col. Tocineanu din partea Casinoului român și Filarmonicii, prof. Iosif Velceanu din partea Asociației Corurilor, Sabin Drăgoi¹² din partea Societății Compozitorilor Români și alții.

Ministrul Angelescu va participa apoi la inaugurarea noului internat al Liceului „*Coriolan Brediceanu*“ și va vizita expoziția școlilor secundare și profesionale, amenajată în sala de gimnastică a liceului. Între timp, în fața bustului lui Ion Vidu vor cânta, pe rând, fiecare câte o melodie compusă de Vidu, reuniunile de cânt din Gruni, Coștei, Sâlha, Herendești, Criciova, Boldur, Jena și fanfara din Coștei. După banchetul de la ora 14, din saloanele hotelului „*Dacia*“, la ora 18 va urma concertul festiv, organizat de Asociația Corurilor din Banat, în cadrul căruia vor evolua: Societatea Filarmonică, corul Ion Vidu, corurile Asociației Învățătorilor Gruni, Babșa, Racovița, corurile minorităților: „*Hazamir*“ (evrei), „*Liederkrantz*“ (germani) și „*Dalárda*“ (maghiari).

Prof. V. Simionescu va solicita Primăriei, pe 13 iulie 1934, să se pună la dispoziția Comitetului pentru ridicarea unui bust compozitorului Ion Vidu suma de 10.000 de lei, pentru a putea onora plățile restante pentru realizarea bustului.

---

⁹ Avram Imbroane – S-a născut pe 9 decembrie 1880, la Coștei, astăzi în Serbia, aproape de Vârșet. A decedat la 23 septembrie 1938, la București. Om politic bănățean, luptător pentru unirea Banatului și Ardealului cu România, teolog, deputat.

¹⁰ Victor Vlad Delamarina – Născut la 31 august 1870, la Satu Mic (localitate ce astăzi îi poartă numele), județul Timiș, mort la 15 mai 1896. Poet dialectal, dramaturg, traducător.

¹¹ Valeriu Braniște (în documentele vremii, Branișce) – Născut la 10 ianuarie 1869, în comuna Cincu, comitatul Făgăraș, ulterior județul Brașov. A decedat pe 1 ianuarie 1928, la Lugoj. Publicist și om politic român, membru de onoare al Academiei Române.

¹² Sabin Drăgoi – A văzut lumina zilei pe 6 iunie 1894, la Seliște, județul Arad, și a trecut la cele veșnice pe 31 decembrie 1968. Compozitor și folclorist român, membru corespondent al Academiei Române.

În decursul lunii septembrie, se va constitui Comitetul „*Monumentul Unirii*“, ceea ce va fi adus și la cunoștința primarului orașului Lugoj pe 15 noiembrie 1934, președintele acestui comitet fiind însuși prefectul de Severin, Victor Curuțiu. În încheierea notificării va scrie: „*Cum acest monument va fi o adevărată operă de artă și care va contribui mult la ridicarea estetice a orașului nostru, Comitetul Vă roagă să binevoiți a contribui cu o sumă de circa 100-120.000 Lei, cunoscând că costul monumentului se urcă la circa Lei 250.000.*“

O solicitare imperativă va sosi la Primărie la 14 noiembrie 1934, în care prefectul va scrie scurt: „*Avem onoarea a Vă ruga să binevoiți a ne ordonați suma de Lei 100.000. – pentru ridicarea Monumentului «Unirii» din Lugoj.*“ Se pare însă că prefectul încă nu aflase că, cu o zi înainte, pe 13 noiembrie, Delegația consiliului comunal votase ordonanța sumei de 100.000 de lei pe seama Comitetului „*Monumentul Unirii*“, sumă aprobată pe 9 noiembrie și de Ministerul de Interne.

Monumentul, care urma să fie ridicat în fața Palatului Administrativ, fusese contractat cu prof. sculptor Radu Moga din Brad, jud. Hunedoara. Potrivit contractului, semnat și de primarul dr. Alexandru Birescu, se descriau elementele principale ale lucrării: „*...va reprezenta un dorobanț în poziție de atac, având trei metri înălțime. Dorobanțul va fi așezat pe un soclu de piatră de Deva lustruită, având o înălțime de cinci metri conform machetei realizată în lut. Pe soclu se va aplica în față lupoanca în bronz (basso relief), spre poarta Prefecturii scena predării actului unirii, spre partea opusă Regina Maria în costum național îmbrățișând o familie de țărani Bănățeni, iar în dos un text săpat în piatră, care se va compune ulterior. Basso-relieful din față va avea o dimensiune de 1.40 m lățime și 90 cm. înălțime. Cele două laterale vor avea 1.80 m lățime și 90 cm. înălțime. Fundamentul va fi construit din beton armat, conform cerințelor acestui moment.*“ Sculptorul se obliga să finalizeze lucrarea până la 1 decembrie 1934.

Avocatul bănățean Gheorghe Stoica, stabilit la Cluj, va solicita pe 15 septembrie 1934, de la Primăria din Lugoj să precizeze dacă a virat suma de 20.000 de lei către „*Cercul Academic Bănățean*“ reprezentând contravaloarea bustului lui Ion Popovici-Bănățeanu, realizat de sculptorul prof. Romulus Ladea. Aceasta deoarece președintele organizației în cauză a dat în scris că va achita suma de îndată ce o va primi de la Lugoj.

La 4 octombrie 1934, la Primăria Lugoj sosește o nouă scrisoare din partea avocatului Gheorghe Stoica, prin care acesta îi solicită să-l forțeze pe președintele „*Cercului Academic Bănățean*“ – Secția Cluj să-și achide datoria față de el, în caz contrar amenințând că nu va accepta ridicarea bustului pentru dezvelirea preconizată pentru 7 octombrie 1934.

Ediția gazetei național-independente „*Răsunetul*“ din 11 noiembrie 1934 va anticipa dezvelirea, la 1 decembrie 1934, a Monumentului Unirii.

„*Cercul Academic Bănățean*“ - Secția Cluj va solicita Primăriei Lugoj, pe 16 martie 1935, să aprobe ca termen pentru dezvelirea bustului lui Ion Popovici-Bănățeanu ultima decadă a lunii noiembrie 1935 și să suporte cheltuielile pentru realizarea soclului și pentru dezvelire. La 26 martie 1935, va trimite o nouă misivă:

„Cercetând mai deaproape chestiunea bustului scriitorului Ion Popovici Bănățeanu, am constatat:

Că bustul actual nu samănă cu realitatea,

Că există o atmosferă defavorabilă actualului bust printre (con)cetățenii scriitorului,

Că realizarea lui aparține numai tineretului universitar și dorind ca această operă să reprezinte cât mai fidel pe Ioan P. Bănățeanu și să fie un omagiu adus de către întreg tineretul universitar bănățean,

Cu onoare Vă rugăm să binevoiți a aproba ca primăria municipiului Lugoj să contribuie cu un sfert din prețul de cost ce ar necesita începerea realizării bustului, acordând facerea machetei profesorului sculptor Moga.“

Săptămânalul național-independent „*Răsunetul*“ din Lugoj avea să descrie pe larg, în nr. 25/16 iunie 1935, sub titlul „*Grandioasa manifestație de la Lugoj*“, inaugurarea Monumentului Unirii, petrecută duminică, 9 iunie 1935:

„Din inaugurarea acestui impunător și simbolic monument, Lugojul a ținut să facă o mare demonstrație antirevizionistă, chemând la această prăsnuire pe cărturarii și poporul însuflețit al istoricului județ Severin.

Și poporul a venit cu conducătorii, cu corurile și fanfarele, a venit cu însuflețirea care îl caracterizează și care i-a binemeritat numele de «Banatu-i fruncea».

Peste 15 000 săteni au umplut străzile și piețele acestui oraș, așteptând într-o însuflețire rară, solemnitatea.“

Pentru acest eveniment, au venit de la București Valer Pop – ministrul Justiției, Stelian Popescu – directorul ziarului „*Universul*“ și președintele Ligii antirevizioniste, deputații Labonțiu, Alexandru Alexandrini, Gh. Lungulescu – secretarul general al Ligii antirevizioniste și Ioan Tomaziu – directorul de cabinet al ministrului Pop.

Oaspeții au fost întâmpinați la gară de către dr. Victor Curuțiu – prefectul județului Severin, dr. Alexandru Birescu – primarul municipiului Lugoj, generalul Graf, colonelul Romulus Boldea, canonicul N. Brînzeu și de mulți alți intelectuali. Alaiul format s-a oprit mai întâi la catedrala greco-catolică, unde personalitățile au asistat câteva minute la serviciul divin oficiat de un sobor de preoți în frunte cu P.S. Sa dr. Al. Nicolescu. Apoi au trecut la catedrala ortodoxă română, unde serviciul divin a fost îndeplinit de un sobor de 12 preoți în frunte cu P.S. Sa episcop dr. Vasile Lăzărescu. Răspunsurile liturgice au fost date de corul „*Ion Vidu*“, sub conducerea maestrului Filaret Barbu, și de corul teologic din Caransebeș, sub conducerea prof. I. Vlad. După care s-a trecut la dezvelirea Monumentului Unirii, situat în fața Palatului Administrativ. După sfințirea monumentului, au urmat cuvântările înaltelor personalități prezente: P.S. Sa episcopul Vasile Lăzărescu al Caransebeșului, P.S. Sa episcopul dr. Nicolescu, colonelul Jianu, prefectul Victor Curuțiu, primarul dr. Alexandru Birescu, dr. prof. Virgil Simionescu, dr. Titus Popoviciu, ministrul Valer Pop, colonelul Romulus Boldea, Stelian Popescu, Gh. Lungulescu. A urmat, la ora 13, un banchet festiv la restaurantul „*Dacia*“.

Primarul Lugojului (semnătură indescifrabilă), îi va notifica secretarul general al instituției să facă o propunere de decorare a sculptorului prof. Radu Moga și să o trimită ziaristului bucureștean I. Lungulescu de la publicația „Universul“, ceea ce subalternul său va și face, acesta motivând în scrisoarea trimisă la București, pe 6 august 1935, că „...prof. Sculptor Radu Moga, îndeajuns cunoscut și apreciat, a executat o mulțime de lucrări de artă, monumente etc. pe raza orașului Lugoj, pentru care noi nu putem fi decât adânc recunoscători, iar drept răsplată pentru munca și priceperea sa, facem un apel călduros la Dvs. Să binevoști a interveni [...] să fie decorat.

Pe 5 decembrie 1935, Primăria îi va trimite președintelui „Cercului Academic Bănățean“ - Secția Cluj, inițiatoarea, în 1932, a ridicării unui bust dedicat scriitorului Ion Popovici, o scrisoare în care preciza: „Primăria Municipiului Lugoj, în dorința de a vedea realizat acest bust, a acordat un ajutor bănesc de 15.000 Lei, în plus și-a luat angajamentul ca să acopere cheltuielile împreunate cu ridicarea soclului și cu desvelirea.

Tot în vederea acestui scop și pentru desăvârșirea acestei opere, Primăria a cedat o porțiune din terenul parcului din fața gării, unde urmează să se ridice bustul.

Cum Primăria Municipiului Lugoj este direct interesată și dorește să vadă ridicat acest bust, pe de altă parte această chestiune a stârnit mare valvă în rândurile populației locale și în presă și a dat loc la o mulțime de nedumeriri și discuțiuni. În acest scop, Vă rugăm domnule Președinte să ne comunicați de urgență următoarele: dacă bustul este turnat sau nu și dacă da, unde se găsește în prezent, ce cheltuieli și obligații aveți față de dl sculptor Romulus Ladea, ce măsuri ar mai trebui luate pentru ca acest bust să fie ridicat cât mai de curând posibil.“

Avocatul George Dobrin va trimite pe 14 mai 1936, către Primăria Lugoj, o sesizare ce merită a fi redată măcar parțial:

„Onorată Primăria

Sub dealul viilor, pe locul numit «Balta lată» dela Lugoj, de prezent se află un monument, rădicat nu de mult în amintirea faptelor istorice întâmplante pe acest loc.

Cum locul acesta să ține de hotarul Lugojului și On. Primăria se pare a fi luat la cunoștință de existența lui, căci nu de mult s-a împietruit jur-împrejur, dar s-a lăsat petrii prea mari, cu cari acum necunoscuți aruncă în monument și îl ciopârțează [...]conzult se dispuneți, ca petrișul acesta să fie greblat și curățit de petricelile prea mari, spre a nu mai avea ocaziune necunoscuții aceia, de a arunca cu petrii în monument.“

Primăria Lugoj îi va trimite, pe 23 mai 1936, comandantului Garnizoanei Lugoj, o notă prin care-i aduce la cunoștință faptul că pentru bugetul 1936/1937 a fost aprobată suma de 15.000 lei, destinată întreținerii cimitirului eroilor.

Tineretul Național-Liberal din Ardeal și Banat, în congresul său din 5 iulie 1936, a luat inițiativa și a lansat o listă de subscripție pentru ridicarea la Cluj a unui monument dedicat omului politic Vintilă Brătianu. O scrisoare datată 18 octombrie 1936, prin care se solicita ajutor financiar în acest scop, va sosi și la

Primăria Lugoj. Delegația consiliului va decide pe 5 noiembrie 1936 un ajutor de 1.000 de lei prin deschiderea unui credit extraordinar.

Lugojul avea, la 11 ianuarie 1937, în zestrea sa: Monumentul Unirii (ridicat în 1934, cu suma de 300.000 de lei, cu un soclu înalt de 5 m, o statuie de 3 m, realizare a prof. Radu Moga din Brad); bustul lui Ioan Vidu (ridicat în 1932, cu suma de 100.000 de lei, cu o înălțime, cu tot cu soclu, de 4,8 m, creație a prof. Radu Moga); bustul lui Traian Grozăvescu (ridicat în 1935, cu suma de 100.000 de lei, cu înălțimea, cu tot cu soclu, de 4,8 m, realizarea prof. Radu Moga); Bustul lui I. G. Duca (ridicat în 1936, cu suma de 100.000 de lei, înălțimea, cu tot cu soclu, de 4,8 m, realizare a prof. Radu Moga); bustul lui Coriolan Brediceanu (ridicat în 1936, cu suma de 100.000 de lei, înălțimea, cu tot cu soclu, de 4,8 m, realizat de prof. Radu Moga), bustul generalului Dragalina (ridicat în 1932, cu un soclu înalt de 3,8 m și bustul de 1 m; realizat de Spiridon Georgescu, cu suma de 90.000 de lei).

Subsecretarul de stat la Ministerul de Interne, V. Bârcă, îi va trimite primarului Lugojuului, dr. Alexandru Birescu, la 27 ianuarie 1937, să subvenționeze cu cel puțin 10.000 de lei ridicarea la Orhei, în Basarabia, a unei statui a domnitorului Vasile Lupu. La 26 februarie 1936, Delegația consiliului comunal va vota un ajutor de 5.000 de lei, prevăzut pentru exercițiul financiar 1937/1938. Același subsecretar de stat V. Bârcă revine cu o nouă misiune, reamintindu-i primarului de solicitarea din 27 ianuarie. Pe 5 mai 1937, primarul decide ordonanțarea către „...Constantin Roșca, prefectul județului Orhei și președintele comitetului pentru ridicarea monumentului Domnitorului Vasile Lupu suma de 5.000 cincimii Lei, dela art. 97 de cheltuieli.” Dar se pare că același V. Bârcă, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, nu va fi mulțumit, dovadă o nouă scrisoare sosită la Primăria Lugoj (data nefiind indicată pe scrisoare, iar plicul lipsește de la dosar): „În urma apelului ce am făcut, ați binevoit a înscrie în bugetul județului D-vs. pe exercițiul 1937-1938, o subvenție în sumă de lei 10.000 pentru ridicarea monumentului Domnitorului «Vasile Lupu» în orașul Orhei, pentru care vă rog să primiți D-vs. personal și să transmiteți și Consiliului comunal viile mele mulțumiri.” Pe 13 iulie 1937, primarul dispune ordonanțarea sumei de 10.000 de lei.

Sculptorul Radu Moga din Brad va înainta către Primăria Lugoj, la 14 iunie 1937, oferta realizării monumentului lui A. Mocioni¹³. Acesta urma să fie făcut din piatră și bronz, totul cu materialul lui Moga. Luând în discuție oferta lui Moga, Primăria Lugoj o va aproba la 14 iunie 1937. Monumentul lui A. Mocioni (înălțime totală de 3,95 m) urma să fie amplasată în fața Palatului Administrativ, în partea dreaptă a Monumentului Unirii.

Prefectura județului Severin va solicita la 31 octombrie 1938, tuturor primarilor și pretorilor din teritoriu, să întocmească o situație cu bisericile

¹³ Alexandru Mocioni (maghiarizat: Mocsonyi) - S-a născut pe 4 noiembrie 1841, la Budapesta, și a murit pe 1 aprilie 1909, la Birchiș, județul Arad). Se trage dintr-o familie de macedo-români. A fost om politic român, deputat în mai multe legislaturi în Camera Ungară a Parlamentul de la Budapesta. A militat pentru înființarea unui Partid Național al românilor din Banat și Crișana, al cărui președinte a fost timp de patru luni, dar și pentru drepturile românilor din Banat și Transilvania.

„...monumente istorice, adică de cele clădite înainte de anul 1850...“ Lugojul se va conforma pe 22 noiembrie 1938, pe lista sa figurând patru asemenea obiective: biserica ortodoxă română (clădită în perioada 1759-1766); „biserica mică“ din curtea bisericii ortodoxe, restaurată în 1726, din care mai exista doar turnul, nava fiind demolată; biserica catedrală unită (ridicată între anii 1838-1843); biserica romano-catolică a Ordinului Minorit (clădită în anul 1718).

Mormântul orfanei de război Eugenia Ungureanu (născută la 5 mai 1932 la Drăgănești, județul Fălțiceni) nu era finalizat nici la începutul verii lui 1938, deci după aproape șase ani, dovadă fiind o notă a șefului serviciului financiar către primarul Lugojului: „În bugetul municipiului pe exercițiul 1938/1939, la art. 48, s-a prevăzut suma de Lei 2.500 -, pentru betonarea mormântului orfanei de război Eugenia Ungureanu.

Având în vedere că începând cu bugetul pe exerc. 1934/1935 s-a prevăzut în fiecare exercițiu un credit de 1.430. – (care fusese deja donat, n.n.) dar betonarea mormântului nu s-a putut face, suma nefiind suficientă,

Având în vedere că prevederea art. 48 a fost majorată la suma de Lei 2.500 pentru a putea executa această lucrare,

Cu onoare Vă rugăm să binevoiți a dispune în cauză, că creditul de mai sus să nu mai fie trecut și pe mai departe în bugetele exercițiilor viitoare.“ De fapt, în sfârșit, Consiliul votase suma de 1.070 de lei ca adaos la suma deja donată încă din noiembrie 1932, când Victoria Stan, delegata filialei lugojene a „Societății de Ocrotire a Orfanilor de Război“, a comunicat Primăriei că depune suma de 1.430 de lei „...spre a fi întrebuițată la betonarea mormântului orfanei Eugenia Ungureanu...“.

Contextul politic european al acelor vremuri este, evident, în atenția specialiștilor administrației de stat, a ministerelor de externe, interne și de apărare. Anumite acte normative nu vor fi deloc întâmplătoare. Populația trebuia pregătită pentru tot ceea ce putea fi mai rău, inclusiv pentru jertfirea pentru patrie. Astfel, nu întâmplător, va fi publicat, în „Monitorul Oficial al României“ nr. 293/16 decembrie 1939, Regulamentul nr. 4250 pentru monumentele publice. La 19 decembrie 1938, la Primăria Lugoj avea să ajungă, trimis de către Serviciul cultural al Ținutului Timiș, sub semnătura rezidentului regal Alexandru Marta și a șefului Serviciului cultural, un amplu document privind monumentele publice. Prin care se solicita ca „...monumentele publice aflate pe teritoriul de sub autoritatea Dvs. să fie îngrijite, reparate la nevoie, curat întreținute, să nu se murdărească locurile dinprejurul lor și să nu fie mascate de construcții sau depozități de orice fel“. Pe de altă parte, „... pentru a se putea începe vreo lucrare de monument public, ca statui, cruci, troițe, pietre comemorative, monumente de eroi, fântâni, colonade, plăci comemorative etc., e necesar a se cere și avea aprobarea prealabilă a Ministerului Cultelor și Artelor, dată în baza procesului verbal al Comisiei superioare pentru monumentele publice.“

Asemenea lucrări, se mai specifica în document, nu se puteau executa decât pe bază de concurs, „...cu participarea și a delegatului Comisiei superioare

pentru monumente publice, - concurs ce se va ține numai după obținerea avizului prealabil asupra programului acestui concurs, dela numita comisie.

Că aceste concursuri sunt obligatorii la comenzile cari sunt date de stat sau orice instituție publică, regii case autonome, Ținuturi, comune, muzee, pinacoteci etc. și vor depăși suma de 500.000 Lei.

[...] Vă punem în vedere că potrivit art. 25, autorii proiectelor, executații lucrărilor, precum și persoanele din comitetele de inițiativă, cari se vor dovedi că

Bustul prim-ministrului asasinat, I.G. Duca, ridicat în 1935, dar inaugurat la 18 aprilie 1937, în Parcul Gării. Colecția Oliviu Gaidoș

s'au abătut dela dispozițiile acestui regulament se vor face pasibili de pedeapsa cu amendă și închisoare, prevăzută de suscitatul articol, iar primarii comunelor de toate categoriile, pe ale căror teritorii se execută monumente publice, în contra dispozițiilor menționate, se vor pedepsi disciplinar.-“

Serviciul administrație generală și de stat al Ținutului Timiș va anunța Primăria Lugoj, la 22 februarie 1939, faptul că „În urma adresei Ministerului Agriculturii și Domeniilor No. 30329/939 și pe baza intervenției comisiunii Monumentelor Naturei No. 147/1938, avem onoarea de a Vă face cunoscut, spre știință că, potrivit art. 5 din regulamentul interior al legii pt. protecția monumentelor naturii, Ministerul de Interne a delegat pe Domnul Prefect al Județului Cluj, ca reprezentant al său, în comisiunea regională pentru Ardeal, cu sediul în Cluj. “

Serviciul cultural din cadrul Ținutului Timiș, sub semnătura rezidentului regal Alexandru Marta, va trimite, la 10 martie 1939, o circulară, ajunsă și la Primăria Lugoj, prin care se solicita:

„Urmare a circularei noastre No. 14503, publicată în Monitorul Ținutului No. 2 din 12 Ianuarie a.c., privitoare la monumentele publice, cu onoare vă rugăm din nou, ca să binevoiți a lua cele mai severe măsuri, ca dispozițiunile Regulamentului pentru monumentele publice /Mon. Of. No. 293 din 16 Decembrie 1938/ să fie respectate întocmai, dresând actele legalele celor cari ar contraveni acestui regulament, conform art. 25.

Deasemenea, se va atrage atențiunea publicului, să nu distrugă monumentele publice și să nu murdărească locurile dimprejurul lor, căci în caz contrar, făptuitorilor li se va aplica sancțiunile prevăzute în codul penal. “

În ianuarie 1939, serviciul tehnic din cadrul Primăriei Lugoj va calcula un deviz de 4.411 lei pentru betonarea mormântului orfanei Eugenia Ungureanu, drept urmare se va propune organizarea unei licitații publice pentru efectuarea lucrării. Se vor depune patru oferte: 1). „Iosif Morelli & Comp. “ Întreprindere pentru construcții edilitare și lucrări publice, societate în comandită simplă din Lugoj – la oferta de 6.409 lei; 2). Gheorghe Mateica, arhitect constructor din Lugoj, la oferta de 7.336 de lei; 3). Iosif Ternovits, arhitect constructor, la oferta de 7.495 de lei; 4). Ioan Dragoș, la oferta de 5.813 lei. Plicurile vor fi deschise pe 28 februarie 1939, câștigătorul licitației fiind antreprenorul Ioan Dragoș.

Serviciul de horticultură îi va solicita Primăriei, la 15 mai 1939, „...a interveni pe lângă Comandamentul Garnizoanei locale pentru a ni se pune la dispoziție, începând cu data de 17 Mai a.c., pentru aranjarea Mormintelor Eroilor din Cimitirul ortodox 20 soldați, iar pentru Cimitirul catolic zilnic 10 soldați. Curățirea și aranjarea acestor morminte este necesar a se efectua cu ocazia comemorării Zilei Eroilor la data de 25 Mai 1933. “ A doua zi, pe 16 mai, Primăria se va conforma solicitării.

La 7 septembrie 1939, Primăria Lugoj va trimite suma de 5.000 de lei „...pentru mărirea fondului necesar construirii Mănăstirii Reginei Maria, de la Bicz“, lucru confirmat de Comisiunea Monumentelor Istorice la 4 mai 1940.

La 14 februarie 1940, pe adresa Primăriei va sosi o solicitare de la Comisiunea Monumentelor Istorice din cadrul Ministerului Cultelor și Artelor, semnată de consilierul regal N. Iorga, în calitate de președinte, și de prof. Victor Brătulescu, în calitate de secretar-director general, prin care se reamintește faptul că în 1939 s-a lansat un apel în vederea ridicării, în amintirea reginei Maria, la Bicz, a Mănăstirii „Maica Domnului a Tuturor Mângâierilor“, apel care „...a dat rezultate modeste față de ceea ce ni-am propus a duce la capăt. “ Drept pentru care se cere ca „...în budgetul exercițiului financiar 1940/1941 să se prevadă o sumă pe care o lăsăm la aprecierea Dumneavoastră. “

Primarul municipiului Oradea (semnătură indescifrabilă) îl va autoriza pe 2 septembrie 1940, pe Iustin Fogaș, subdirector, șeful serviciului cultural al instituției, „...să transporte statuia Majestății Sale Reginei Maria, în orașul Lugoj, împreună cu alte obiecte de valoare istorică pentru neamul nostru.

Rugăm autoritățile românești să dea tot concursul pentru a ușura efectuarea transportului. “

Primăria Lugoj va trimite către Direcțiunea Artelor din cadrul Ministerului Cultelor și Artelor, pe 15 mai 1941, o solicitare pentru aprobarea instalării acestei statui: „*Prin stăruința și bunăvoința autorităților locale, orașul nostru s-a îmbogățit cu o nouă și frumoasă grădină publică, prin transformarea grădinei prefecturii în parc public. La amenajarea acestei grădini, plasarea statuii ar găsi un loc potrivit și [...] menirei.*”

Vă rugăm, Domnule Ministru, să binevoiți a acorda orașului nostru onoarea și mândria de a găzdui statuia M.S. Regina Maria, aprobându-ne s-o plasăm în «parcul prefecturii» în cel mai frumos și onorabil loc, pe care îl vom amenaja special pentru acest scop.“

Urmează o nouă solicitare la același minister, pentru instalarea bustului regelui Ferdinand: „[...] *Pe soclul rămas în «parcul gării», prin îndepărtarea bustului I. G. Duca¹⁴, am putea așeza bustul M.S. Regele Ferdinand, urmând ca parcul să ia denumirea de «Parcul Regele Ferdinand»“*

Direcțiunea Artelor din cadrul Ministerului Cultelor și Artelor va aproba, pe 4 iunie 1941, solicitările Primăriei Lugoj „...*cu privire la așezarea, în orașul Lugoj, a statuii Reginei Maria și a bustului Regelui Ferdinand, care au fost aduse acolo din Oradea și Sighet, cu prilejul evacuării teritoriilor cedate. Astfel, se încuviințează ca statuia Reginei Maria să fie așezată în noul parc al Prefecturii, iar bustul Regelui Ferdinand în parcul gării din orașul Dvs.“*

La sfârșitul anului 1940, Mihai Bejan, șeful Frăției de Cruce de la Liceul „*Coriolan Brediceanu*“ va solicita atât Primăriei, cât și Prefecturii, predarea bustului lui I. G. Duca. Primarul va aviza cererea favorabil. Prefectul îi va trimite la 21 decembrie 1940 o notă în care preciza că „...*întrucât bustul a fost ridicat din fondurile comunelor rurale și cele ale județului, mai puțin contribuția orașului Lugoj, în consecință ne rezervăm și dreptul de a dispune de acest bust și care în cazul dat formează proprietatea județului.“*

Ministerul Afacerilor Interne va trimite în teritoriu, inclusiv la Lugoj, un ordin prin care dispune strângerea tuturor busturilor de metal ale fostului rege Carol al II-lea și expedierea lor la București, la Arsenalul Armatei, mai puțin cele din ipsos, marmoră etc., care urmau să rămână în păstrarea autorităților până la noi dispozițiuni. Relevantă este telegrama trimisă la Lugoj pe 25 octombrie 1940:

„dlor primari ai oraselor de resedintza si neresedintza lugoj – bucuresti – 19-19609 48 25-10

= urmare ordinului no / 16782/1940 rog comunicatzi acestui departament numărul busturilor predate care va intocmi lucrarea centralizatoare. Pentru presedintzia consiliului de ministri = p ministrul afacerilor interne eugen cristescu no-17592.“

---

¹⁴ Ion Gheorghe Duca, cunoscut mai ales ca I. G. Duca, a văzut lumina zilei la 20 decembrie 1879, la București. A murit pe 29 decembrie 1933, la Sinaia. Politician, francmason, a deținut funcțiile de ministru al educației (1914-1918), ministru al agriculturii (1919-1920), ministru al afacerilor externe (1922-1926), ministru al afacerilor interne (1927-1928) și prim-ministru al României între 14 noiembrie și 30 decembrie 1933. Dușman al Mișcării Legionare, a fost asasinat de așa-numiții Nicadori (Nicolae Constantinescu, Caranica Ion, Doru Belimace).

Pe 30 decembrie 1940, Prefectura Severin va informa Primăria Lugoj despre faptul că bustul lui I. G. Duca urma să fie utilizat pentru terminarea bustului lui Aurel C. Popovici, drept pentru care solicita scoaterea bustului respectiv din patrimoniul Primăriei, cu îndeplinirea dispozițiilor în domeniu în vigoare și remiterea acestuia către Prefectură.

Prefectul de Severin, Petroviciu, va confirma către Primăria Lugoj, pe 10 ianuarie 1941, faptul că bustul lui I. G. Duca, cedat Prefecturii de către Primărie, a fost luat în primire.

Primăria Lugoj va aproba, la 6 martie 1941, suma de 20.000 de lei destinată fondului pentru construirea Mănăstirii „*Maica Domnului a Tuturor Mângâierilor*“.

În 1941 (la tăietura de ziar din dosar lipsește orice specificație la data sau numărul), publicația bucureșteană „*Universul*“ scria, sub titlul „*Să cinstim trecutul*“, următoarele:

„E o mare durere pentru noi să știm că dela 1917, nu ne-am vrednicit să aducem în țară rămășițele pământești ale unui mare luptător și gânditor politic bănățean, Andrei C. Popovici¹⁵, înmormântat în cimitirul din Geneva. Unul din marii conducători spirituali ai românimeii din Banat și Ardeal a murit pe pământul Elveției și au trecut 23 de ani fără să facem gestul de pioasă venerare a memoriei lui, aducându-i corpul în țară pentru a cărei unitate visase și luptase!

Administrația comunală din Geneva avertizează azi că, trecând termenul prescris de regulament – 20 de ani – corpul celui care a fost Aurel C. Popovici va fi înhumat într-o groapă comună, dacă nu se vor lua alte dispozițiuni de către autoritățile românești.

Oficialitatea are datoria să sprijine și să aducă la îndeplinire hotărârea orașului Lugoj, care a decis să suporte toate cheltuielile exhumării și transportului.“

Serviciul de Pompe Funebre al orașului elvețian Geneva va înștiința la 6 octombrie 1941 Legația României la Berna despre faptul că putea să prelungească pentru o nouă perioadă de 20 de ani concesiunea mormântului din cimitirul Saint Georges, unde erau depuse rămășițele pământești ale lui Aurel C. Popovici.

La 13 decembrie 1941, Președinția Consiliului de Miniștri solicita Primăriei Lugoj să confirme intenția sa de a suporta cheltuielile de deshumare și transportul în țară a osemintelor lui Aurel C. Popovici, de unde se poate concluziona că a existat o corespondență anterioară cu Primăria Lugoj.

Pe 10 ianuarie 1942, „*Considerând că orașul Lugoj, prin reprezentanții săi autorizați, și-a manifestat hotărârea de a aduce la Lugoj rămășițele pământești ale marelui său fu Aurel C. Popovici, spre a fi așezate în cavoul Bisericii din cimitirul ortodox român, Pantheonul marilor bărbați Coriolan Brediceanu, Dr. Valeriu Branisce și Eftimie Murgu din acest oraș*“, primarul orașului decide „...

---

¹⁵ Aurel C. Popovici – S-a născut pe 16 octombrie 1863, la Lugoj și a decedat pe 9 februarie 1917, la Geneva, în Elveția. Jurișt și politician român. În 1906, a propus federalizarea Austro-Ungariei în așa-zisele State Unite ale Austriei Mari, concept ce presupunea înființarea a 15 provincii autonome (state), constituite pe principiul naționalității și beneficiind de o largă autonomie internă.

exhumarea și transportarea rămășițelor pământești ale lui Aurel C. Popovici, dela Geneva la Lugoj și așezarea lor în cavoul Bisericii ortodoxe din Cimitirul din Lugoj, pe cheltuiala orașului. “ Însărcinat cu executarea deciziei a fost numit dr. Alexandru C. Vasilie, secretarul Primăriei.

La 8 august 1942, I. Ioaniu, Directorul Afacerilor Consulare anunța Primăria Lugoj despre expirarea, în octombrie 1942, a concesiunii gropii din cimitirul din Geneva, unde era înhumat Aurel C. Popovici, osemintele urmând a fi dezgropate și depuse într-o groapă comună sau, eventual, aduse în țară.

Primăria trebuia să-și exprime clar intențiile în această privință. Ceea ce va și face pe 22 august 1942, precizând, printre altele:

„În acest scop, Primăria și-a luat angajamentul să suporte cheltuielile de exhumare și transport al osemintelor, înștiințând despre aceasta și Președinția Consiliului de Miniștri.

Considerând însă că din cauza împrejurărilor actuale trimiterea delegatului nostru la Geneva și transportarea osemintelor întâmpină dificultăți mari,

Cu onoare Vă rugăm să binevoiți a interveni prin Legațiunea noastră din Berna, la Primăria orașului Geneva în interesul prelungirii concesiunii mormântului lui Dr. Aurel Popovici până la terminarea războiului. “

Exista și posibilitatea transportării osemintelor în România, însă după cum preciza Ministerul Afacerilor Externe într-o notă din 2 noiembrie 1942, trimisă primarului Lugojuului, convenția internațională prevedea transportul într-un sicriu metalic.

Pe 8 decembrie 1942, va scrie către Ministerul Afacerilor Externe: *„Am examinat propunerile făcute de Legațiunea noastră din Berna și am ajuns la concluzia că unica soluție este amânarea exhumării până la terminarea stărilor excepționale de azi și în acest scop se impune prelungirea concesiunii mormântului pe o nouă perioadă.* “

Inaugurarea bustului lui Coriolan Brediceanu.
Colecția Oliviu Gaidoș

Primăria Lugoj va anunța Ministerul Afacerilor Externe, la 15 ianuarie 1943, că a depus la C.E.C. suma de 13.500 de lei „*reprezentând taxa de prelungirea concesiunii terenului ocupat de mormântul marelui patriot român Aurel C. Popovici în Geneva, pe o perioadă de 20 ani.*“

La 12 februarie 1943, Ministerul Afacerilor Externe anunța, la rândul său, Primăria Lugoj despre faptul că a expediat Legației românești de la Berna contravaloarea sumei de 13.500 de lei, ceea ce însemna 300 de franci elvețieni la un curs de 45 lei/franc elvețian.

La 8 aprilie 1946, Serviciul tehnic al Primăriei Lugoj va primi de la Ministerul Afacerilor Interne un ordin circular, cu o sesizare a Ministerului Cultelor – Comisiunea Monumentelor Istorice, prin care se cere ca serviciile tehnice județene să nu admită modificări sau completări ale devizelor deja aprobate de Comisiunea Monumentelor, pentru consolidarea și restaurarea bisericilor și a monumentelor istorice.

Ministerul Artelor și Informațiilor va sesiza Ministerul Afacerilor Interne cum că „...*unele Comitete de inițiativă nesocotind Regulamentul pentru monumentele publice, ridică, execută și montează monumente fără prealabila autorizație a Comisiunii superioare a monumentelor publice, fapt care duce la coborârea nivelului patrimoniului artistic al Țării în fața posterității, întrucât monumentele executate în asemenea condițiuni sunt cu totul necorespunzătoare...*“, drept pentru care solicită să fie luate măsurile necesare. Ministerul Afacerilor Interne se va conforma și va trimite în teritoriu o circulară cu privire la respectarea regulamentului în cauză, documentul ajungând și la Primăria Lugoj.

Serviciul de Siguranță al Județului Severin Lugoj, sub semnătura șefului, Klinger Ștefan și a comisarului C. Anghelescu, va trimite pe 1 aprilie 1948, către prefectul județului Severin, o notă prin care-i comunica cum că „...*populația din orașul Lugoj comentează existența pe monumentul ostașului, în basorelief, scene reprezentând o adunare, în care figurează Brăteanu¹⁶, Regele Ferdinand și alții, fapt pe care îl consideră în contradicție cu curentul vremurilor actuale.*

Față de cele de mai sus, rugăm binevoii a dispune.“

Prefectul va scrie pe notă, cu cerneală roșie: „*Se va înainta primăriei pt. a lua măsuri.*“

În aceeași zi, prefectul Ioan Moangă va trimite primarului, cu titlu de confidențialitate, nota șefului Siguranței, „...*cu rugămintea să binevoii a lua măsuri în consecință.*“

Șeful serviciului tehnic al Primăriei va solicita pe 8 iunie 1948 suma de 3.500 de lei pentru executarea lucrărilor de înlăturare a inscripțiilor și machetelor de pe monumentul din fața Prefecturii, tariful orar fiind de 25 de lei/oră pentru zidari și 15 lei/oră pentru salahori. Lucrările se vor executa în regie proprie.

---

¹⁶ Ion Constantin Brătianu, cunoscut mai cu seamă ca I. C. Brătianu – A văzut lumina zilei la 20 august 1864, în localitatea Florica din județul Argeș. A decedat pe 24 noiembrie 1927, la București. Om politic, prim-ministru al României, președinte al Partidului Național Liberal, membru de onoare al Academiei Române. Considerat ca fiind unul dintre cei mai mari oameni politici ai României interbelice.

Conform actelor justificative ulterioare lucrărilor, suma cheltuită până la final va fi de 3.406 lei. Pe 10 septembrie, primarul decide: „*Se deschide, din fondul de deschidere de credite suplimentare și extraordinare prevăzut la art. 138 din bugetul Municipiului pe exercițiul 1948/49, sub un nou art. de ordine cu redacția «Pentru desfacerea tablelor de metal de pe monumentul din fața Prefecturii» un credit extraordinar de lei 4.000.*” Pe statul de plată vor figura, inclusiv cu semnături, doi zidari și doi salahori, cu un total de 160 de ore de muncă, cu un salariu brut total de 3.200 de lei, zidarii încasând câte 1.000 de lei impozabili fiecare, iar salahorii câte 600 de lei impozabili fiecare.

Printr-un proces-verbal datat 24 noiembrie 1948, o comisie comunală pentru verificarea inventarului, formată din ajutorul de primar Victor V. Costa, șeful de secție Vasile I. Colov și șeful Biroului inventarului Nistor N. Iuriciuc, confirmă faptul că monumentul lui I. C. Brătianu (valoare de inventar 120.000 de lei) și cel al lui Alexandru Mocioni (valoare de inventar 120.000 de lei) „... *au fost ridicate și depozitate la Curtea Economică a Primăriei, deoarece nu mai corespundeau cu spiritul vremii și cu principiile noi ale democrației populare din Republica Populară Română, urmează a fi scăzute din registrele de inventar ale Primăriei Municipiului Lugoj și depozitate la Curtea Economică a Primăriei, urmând a se decide ulterior asupra materialului din aceste monumente.*”

Cele două monumente fuseseră instalate în fața Prefecturii Severin.

La acea dată, la Lugoj mai rămăseseră la locul lor următoarele monumente:

1. Monumentul Gen. I. Dragalina, situat în fața Cazărmii Reg. 42 Artilerie;
2. Monumentul lui Ion Vidu, situat pe Spl. Brediceanu;
3. Monumentul lui Coriolan Brediceanu, situat pe Spl. Brediceanu;
4. Monumentul lui Traian Grozăvescu, situat pe Spl. Brediceanu;
5. Monumentul Unirii, situat în fața Palatului Administrativ.

Lipsea, însă, monumentul Reginei Maria, înlăturat tot din motive politice, înlăturare semnalată într-un document anterior, în manuscris, semnat de șeful serviciului administrativ al Primăriei și datat 18 octombrie 1948.

Bibliografie:

Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (D.J.T.A.N.): Fond 242, Primăria orașului Lugoj, inv. 366, dosarele nr. 34/1925; 49/1926; 129/1926;

D.J.T.A.N.: Fond 242, Primăria orașului Lugoj, inv. 367, dosarele nr. 51/1932; 64/1932; 394/1932; 291/1934; 266/1935; 326/1936; 337/1936; 22/1937; 159/1937; 7/1939; 147/1940; 156/1940;

D.J.T.A.N.: Fond 242, Primăria orașului Lugoj, inv. 368, dosarele nr. 193/1941; 32/1943; 102/1946; 51/1948; 103/1948; 107/1948; 136/1948;

„*Dictionar al Scriitorilor din Banat*” – Editura Universității de Vest, Timișoara, 2005.

Filmul funeraliilor lui Traian Grozăvescu

Traian Grozăvescu (Viena, 1925) în rolul lui Canio din opera „Paiate“ de Ruggiero Leoncavallo. Premiera operei a avut loc la „Teatro Dal Verme“ din Milano la data de 21 mai 1892. Fotografie din colecția Constantin-Tufan Stan

Moartea la Viena, pe 15 februarie 1927, a marelui tenor lugojean Traian Grozăvescu (născut în orașul de pe Timiș, la 21 noiembrie 1895), survenită prin împușcare, a îndurerat o lume întreagă. Ucigașa, nimeni altcineva decât propria sa soție, Nelly, a fost în cele din urmă absolvită de această crimă din gelozie de către instanțele austriece

Primăria Lugoj va trimite la Viena o telegramă cu următorul conținut (în traducere în limba română): „Grozăvescu ucis prin împușcare. Telegrafiați dacă transportul mortului pe contul orașului Lugoj de circa 100.000 lei este posibilă pentru colonia românească dr Marius Sturza.“ Pe spatele formularului poștei lugojene, pe care fuseseră lipite benzile de telegraf cu telegrama propriu-zisă, edilul șef, Ioan Haralambie, va nota: „Faceți tot posibilul ca marele decedat să fie depus spre odihnă vecinică în Țara sa. Primar Ioan Harambașa, L. 18 II 027“ Iar sub aceste rânduri, va adăuga: „Funeraliile locale le suportă Primăria orașului Lugoj.“

Dorind să aducă în țară și să-și înmormânteze fiul în pământul natal, Primăria Lugoj va solicita sprijin financiar de la București, personal lui Vasile Goldiș, pe-atunci ministru al Cultelor și Artelor în guvernul condus de Averescu (30 martie 1926 - 4 iunie 1927).

Pe adresa Primăriei vor sosi numeroase telegrame. La cele mai importante, instituția va confirma pe 25 februarie primirea acestora. Condoleanțe au trimis,

printre alții: personalul Operei Române din București (plus 4.000 de lei pentru coroană), Sindicatul Artiștilor Dramaturgi și Lirici București, Primăria Cluj, direcțiunea Școlii Normale din Deva, studenții teologi din Arad, Asociația Culturală București etc. Corul Operei Române din București va solicita primarului să dea publicității, prin cel mai popular ziar local, următorul text:

„Doliul Corului «OPEREI ROMÂNE» din București

Ca pe un gând născut din gândul nostru mai înainte de a fi vestit în lume darul tău frumos, bogat și mare, noi te-am îmbrățișat și te-am purtat pe brațe, căci tu ai fost fala noastră, cuvântul duios al nostru gata să-și ia zborul departe pe culmile gloriei.

Și acolo, transportați de același gând, urmându-te pas cu pas, am simțit toate bucuriile și succesele nepieritoare ale strălucirilor vocei tale care-ți deschideau o cale atât de strălucită, încât îneca de lumină chipul nostru de vechi martori ai adevărului, care învederându-te, înfrigura în sfârșit și pe cei mai întunecați în răutate.-

Azi visteria artei și viața frumosului prin moartea ta a potolit turburarea tuturor patimilor și în zgomotul favoarelor acestei forți tragice, s-a surpat atâta întuneric peste mintea noastră, încât doliul ni s-a înscris pentru totdeauna pe frunte, scaldând în sânge sufletele noastre însângerate.

De simți din nou gândul nostru, care luase răspuns, că nu vom muri mai înainte de a ne împărtăși iarăși din cuceritorul tău dar, vei tresări când te-o strânge în brațele lui reci pământul, de jalea celor ce nici în această ultimă clipă, nu pot să te întârzie pe marginea groapei, sărutându-te păgâni.-

O, atâtea taine ascunzi cu moartea ta, deși atât de lămurit ai luminat zorile artei românești, ascunde în umbrele Carpaților, care poartă în sânul lor atâtea comori, dar și atâția stăpânitori tăinuși.

De aceea, patima noastră te va păstra veșnic viu.-“

Ioan Harambașa va trimite instituțiilor din oraș o solicitare având următorul conținut: „Prin moartea marelui cântăreț Traian Grozăvescu, orașul nostru – în special – a pierdut pe unul din acei fii ai săi care i-a făcut fală și renume mondial. Pentru a da o cât mai largă expresiune sentimentelor de tristă încercare ale cetățenilor orașului Lugoj, cu onoare vă rugăm să binevoiți a lua dispozițiuni pentru arborarea drapelului de doliu pe edificiul instituției de sub conducerea Dv., - până la înmormântare. –

L. 18 II 927. “

Sâmbătă, 19 februarie 1927, Delegația permanentă a Consiliului Comunal Lugoj „...luând sub deliberare telegrama primită dela colonia română din Wiena privitor la cheltuielile împreunate cu funeraliile tenorului Traian Grozăvescu...“ și „...având în vedere serviciile depuse de raportul în interesul neamului nostru, cum și mândria comunei noastre cu rezultatele meseriei sale, în străinătate Hotărăște ca orașul să suporte cheltuielile împreunate cu transportarea cadavrului la Lugoj cum și cheltuielile împreunate cu funeraliile din Lugoj, pentru care scop votează și propune consiliului comunal spre aprobare deschiderea din fondul pentru deschidere de credite prevăzut la art. 169 al bugetului pe anul 1926, un credit extraordinar în sumă de Lei 150.000.“ Propunerea delegației permanente va fi adoptată de către consilieri în aceeași zi.

Consilierii comunali vor fi invitați să ia parte la primirea în gara feroviară din Lugoj, în data de 21 februarie, ora 16, a rămășițelor pământești ale marelui dispărut.

Primăria Lugoj va publica un program al funeraliilor, indicând ordinea față de catafalc, în fața Teatrului Comunal: ministranții, fanfara din Caransebeș, corporațiile locale, fanfara din Vrani, corurile locale și străine (în ordinea fixată de maestrul Vidu), preoțimea, purtătorul decorațiunilor, trăsurile cu coroanele, carul mortuar, familia și rudele tenorului, consiliul comunal Lugoj, delegațiile străine, delegațiile locale, muzica militară, armata, publicul asistent. Prohodul urma să se officieze în piața mică din fața Bisericii ortodoxe române. Aici, ordinea cuvântărilor a fost stabilită după cum urmează: prefectul județului, Romulus Boldea, în numele Guvernului și al Banatului; dr. Caius Brediceanu, în numele parlamentarilor bănățeni și pentru lugojeni; inspectorul M. Sadoveanu, delegat Ministerului Artelor; dr. Avram Imbroane pentru Asociația Corurilor și Fanfarelor din Banat; dr. Iosif Willer, deputat, pentru minorități.

După oficierea serviciului divin la cimitirul ortodox, erau desemnați să ia cuvântul: dr. Tiberiu Brediceanu, în numele Asociației Compozitorilor Români; Francisc Balogh, în numele Operei și colegilor de la Opera din Cluj; dr. Tiberiu Seviciu, în numele Cercului Academic Bănățean, Secția Cluj și al studențimii din Cluj, în final urmând a cânta corurile asistente.

Prin convocatorul din 22 februarie 1927, consilierii comunali lugojeni au fost convocați de primar pentru a doua zi, miercuri, 23 februarie, la ora 13.30 „... pentru a lua parte in corpore la înmormântarea tenorului Grozăvescu.“ Cele 31 de nume de pe listă (din care 30 au semnat pentru a fi luat la cunoștință) relevă și componența etnică a consiliului local al aceluși moment, iar dintr-un alt document (datat 18 februarie 1927) se deduce și calitatea: membri de drept - 1) Constantin Liuba, 2) G. Vrabiescu, 3) Ioan Vidu, 4) dr. Aurel Mihăescu, 5) dr. Gh. Fulgeanu, 6) dr. Zeno Bejan, 7) Ioan Radulovici, 8) ing. Maxim Kellner, 9) Ioan Maier, 10) Iuliu Cristurean, 11) dr. Trifon Lația, 12) dr. Aurel Iancu; membri aleși - 13) dr. Valeriu Braniște, 14) Daniel Nikolits, 15) Ludovic Frünwald, 16) dr. Leopold Sebestyen, 17) dr. Ioan Stoian, 18) dr. Francisc Horger, 19) dr. Fabiuc Gheleşian, 20) Ludovic Kokay, 21) dr. Alex. Birescu, 22) Toma Fernbacher, 23) Ioan Lupu, 24) Pavel Stan, 25) George Rusalin, 26) Iosif Barbu, 27) Geza Grünhut, 28) Pera Pastila, 29) Leonard Junker; membri cooptați - 30) dr. Cornelia Blaga, 31) Ana dr. Dreislampl.

Sculptorul vienez Carl Gelles se va oferi printr-o scrisoare către Primăria Lugoj, datată 27 februarie, a realiza bustul lui Tr. Grozăvescu. La rândul său, instituția îi va solicita la 4 martie „...un ofert concret, conținând desenul cu dimensiunile și prețul bustului“, inclusiv pentru un bust turnat în bronz, rămânând ca, în funcție de ofertă, să decidă asupra problemei.

Pe 2 martie 1927, conducerea Cinematografului „Olympia“ din Lugoj va solicita scutirea de taxa de 10% convenită orașului, deoarece în 2 și 3 martie urma să prezinte publicului filmul documentar realizat la Viena, Arad și Timișoara, precum și la înmormântarea lui Traian Grozăvescu, la Lugoj, venitul obținut fiind

destinat integral pentru Fondul „Grozăvescu“, acesta având ca scop realizarea unui bust al marelui artist lugojean. Solicitarea va fi acceptată.

Direcțiunea Cinematografelor Comunale din Timișoara va propune, la rândul său, să difuzeze filmul „Funeraliile tenorului Grozăvescu“ (în documentele și corespondența scrisă ori primită de către Primăria Lugoj, pelicula va purta diverse denumiri) în sălile sale de cinematograf, timp de cinci zile în luna martie și alte cinci zile în mai și iunie, la cinematograful de vară, urmând a plăti la casieria Primăriei Lugoj, pentru Fondul „Grozăvescu“, suma de 25.000 de lei la primirea filmului și alte 25.000 după rularea acestuia. Prețurile de intrare la reprezentațiile de la ora 21 se majorau cu 5 lei pe durata rulării filmului respectiv. Propunerea a fost avizată favorabil de către Delegația permanentă a municipiului Timișoara, motivând că „...Primăria Timișoara a-și ține de datorie a face și un act de pietate față de memoria marelui dispărut, fiu al Banatului; în dorința de a înjgeba cât mai urgent fondul scris...“ La 12 martie, directorul Cinematografelor Comunale Timișoara va trimite o scrisoare către Primăria Lugoj, anunțând că a trimis prin poștă suma de 25.000 de lei pentru film. Fapt confirmat și de casieria Primăriei Lugoj, pe 26 martie.

La 12 martie 1927, la Lugoj se va emite următorul document:

„Delegația permanentă luând sub deliberare cererea văd. Ernestina Grozăvescu (mama artistului, n.n.) privitor la plata cheltuelilor împreunate cu transportul cadavrului Grozăvescu dela Wiena la Lugoj, aduce următoarea

Închiere

Pe lângă toate că comuna s-a angajat numai la suportarea cheltuelilor de transport, delegația permanentă, dorind a ajuta familia în măsură cât mai mare Hotărăște

Ca comuna să contribuie la cheltuelile împreunate cu funeraliile din Wiena și transportul până la Lugoj, cu suma de 91.337 – rămasă din cuantumul votat în sumă de 150.000 – după [...] cheltuelilor împreunate cu funeraliile din Lugoj.

Din ședința delegației permanente ținută la 12/III 1927.“

La 14 martie 1927, primarul va dispune către casieria instituției să-i plătească mamei lui Traian Grozăvescu suma de 91.337 de lei.

Cheltuielile de înmormântare vor cuprinde inclusiv plata, de exemplu, către cârciumarul Alexandru Crăciun a sumei de 1.150 de lei pentru contravaloarea mesei servite membrilor fanfarei din Vrani, invitată la înmormântare. Firma „Lex & Co“ va primi, pentru „îndolierea lămpilor publice“ din Lugoj suma de 1.115 lei, iar „Friedrich Staffler“ 2.500 de lei pentru coroane. După cele două sume, una de 38.930 de lei și alta de 13.770, primite de la Primărie, reiese că firma care s-a ocupat de funeraliile de la Lugoj a fost „Mohiló Aladár“. O altă firmă lugojeană, „Alexandru Hubal și Fiii“, va primi pentru materiale „întrebuințate cu ocaziunea înmormântării tenorului Grăzăvescu“ suma de 898 de lei. Nicolae Daminescu va primi pentru groapa săpată suma de 300 de lei.

O altă ofertă de contribuie la Fondul „Grozăvescu“ va pleca din Cluj, la 4 aprilie 1927, din partea artiștilor de la Teatrul Național din Cluj. Aceștia,

având acceptul directorului lor, Zaharia Bârsan, solicitau scutirea de taxa de 10% pentru spectacole, urmând ca 30 % din venitul net de la fiecare din cele 13 spectacole pentru Banat să revină fondului. Piesa propusă era „*Pescuitorul de umbre*“ a lui Jean Sarment, vizate fiind localitățile: Arad, Timișoara, Orșova, Lugoj, Caransebeș, Făget, Reșița, Oravița, Bocșa, Anina, Sânnicolau Mare și Jimbolia. Semnatarul scrisorii, Ion Vanciu, artist al Teatrului Național din Cluj și cel care urma să și conducă trupa de artiști din orașul de pe Someș, era originar din Lugoj. El solicia primăriei lugojene să ceară autorizațiile și adeverințele de rigoare pentru turneu de la Ministerul Cultelor și Artelor și Ministerul Finanțelor. Ceilalți artiști propuși pentru acest turneu erau: Ion Tâlván, N. Popescu-Voicu, C. Simionescu, Virginia Cronvald și Mya Mateescu. În scrisoare se mai solicita intervenția Primăriei Lugoj pe lângă primăriile din localitățile sus-menționate pentru a găzdui fără pretenții pe cei șase artiști, a se ocupa de afișaj și publicitate.

Iată însă că pe 2 mai 1927, societatea în comandită simplă „*Ulpia Film*“ din Timișoara, cu sediul în palatul Camerei de Comerț și Industrie, trimite Primăriei Lugoj o scrisoare cu caracter ultimativ, având următorul conținut:

„Conform înțelegerii noastre cu Frații Corcea referitor la filmul «Grozăvescu» și în continuarea cererii noastre care am înaintat-o D-V verbal deja în două rânduri, iar cu ocaziunea vizitei Dlui nostru Țăran la Lugoj Dl Primar al Municipiului nu era de vorbit – fiind ocupat în altă direcțiune – fapt care din partea noastră îl regretăm foarte mult, dar având Dl Țăran și alte chestiuni importante și de rezolvit, nu am putut conveni pentru a aranja plățirea sumelor încasate pentru filmul nostru de către D-Voastră, prin prezenta venim pentru a treia oară să Vă rugăm să binevoiți a ne remite imediat toate sumele încasate cu acest film, apelând în același timp la preajusta apreciere a Dlui Primar, dacă este admisibil ca noi, cari singuri am spesat sume enorme pentru acest film cu caracter național să pierdem sume atât de mari din cauza necunoștinței de cauză a fraților Corcea și din cauza reținerii acestor sume pentru noi în mod absolut nejustificat din partea Primăriei Lugoj, sume la cari Primăria nu are nici un drept, decât la plusul pe care acest film îl va produce după retragerea speselor avansate de noi. Suntem în adestarea acestei remiteri și Vă salutăm Recomandat, cu cel mai profund respect...“ Urmează semnătura „Țăran“ și ștampila dreptunghiulară a firmei „*Ulpia-Film*“. În antetul firmei, sub denumire, apare specificat că este vorba de „*Birou Tehnic Cinegrafic – Locațiune de Filme*“.

Neprimind răspunsul scontat, respectiv banii pe care-i pretindea pentru investiția sa în realizarea filmului, firma va apela la serviciile avocatului timișorean dr. Veterány Viktor. Pe 21 mai 1927, acesta va trimite către primăria lugojeană o atenționare cu privire la necesitatea achitării sumelor încasate din rularea filmului „*Grozăvescu*“, investiția fiind făcută în baza înțelegerii cu frații Corcea. Neplata în cinci zile a datoriiilor atrăgea după sine demersuri pentru încasarea creanței pe cale judecătorească. Nici în acest document nu apare însă nicio sumă, cu excepția costului somației, de 250 de lei. Primăria va răspunde avocatului că firma „*Ulpia-Film*“ nu are nicio probațiune față de instituție.

Primarul va da un răspuns pe 16 iunie 1927, afirmând fără echivoc că în casieria primăriei nu a fost vărsată nicio sumă până la acea dată, ca atare recomandă firmei timișorene să se adreseze direct Cinematografului „*Olympia*“ din Lugoj.

Serviciul pentru cultură și instruire publică din cadrul Primăriei Arad va trimite la 25 mai 1927, către Primăria Lugoj o notă prin care-i semnaleză faptul că, la solicitarea firmei fraților Corcea din Timișoara, s-a intervenit la proprietarul cinematografeilor arădene „*Apolo*“ și „*Urania*“ să difuzeze la matineu filmul cu funeraliile lui Traian Grozăvescu. Fiindcă suma obținută din vânzarea biletelor, în cuantum de 10.000 de lei, a fost virată către „*Ulpia-Film*“ din Timișoara, în contul Fondului „*Grozăvescu*“, ediliu lugojeni erau solicitați să verifice dacă banii au ajuns la destinație, lucru la care, pe 22 iunie același an, primarul de Lugoj va răspunde negativ. Pe 8 iulie 1927, Lugojul va cere Primăriei Carei să specifice suma exactă virată în contul firmei „*Ulpia-Film*“ pentru filmul funeraliilor lui Grozăvescu, pe lângă cei 3.100 deja specificați de aceasta într-o corespondență anterioară, plățiți către Primăria Lugoj. În răspunsul din 19 iulie, ediliu din Carei vor preciza că au plătit alți 2.370 de lei firmei „*Ulpia-Film*“.

Potrivit procesului-verbal din 31 august 1927 și în urma concertului susținut la Lugoj de către Cercul Academic Bănățean în vederea străngerii de fonduri pentru realizarea monumentului Grozăvescu, această organizație va depune la casieria orașului suma de 10.000 de lei.

Pe 17 septembrie 1927, în urma procesului de arbitraj intentat de firma „*Dorian-Film*“ din Oradea împotriva firmei timișorene „*Ulpia-Film*“ și a fraților Corcea, Judecătoria Arbitrală din Oradea decide ca „*Ulpia-Film*“ și frații Corcea, în mod solidar, „...să solvească societății pe acțiuni reclamante în termen de 15 zile și sub sancțiunea execuției 36.000 Lei capital, după aceasta interesele de 12% compute de la 15 Iulie 1927, precum și Lei 4.000 spese procesuale, și să suporte onorariile membrilor judecătoriei de arbitri.“

La 4 noiembrie 1927, Primăria Lugoj solicită organului financiar din subordine să transfere din conturile proprii în contul Fondului „*Grozăvescu*“ suma de 24.750 de lei, sumă primită încă din primăvară de la cinematografele timișorene.

O scrisoare interesantă prin conținut ajunge la Primăria Lugoj din partea Liceului „*Coriolan Brediceanu*“ din aceeași localitate:

„*Domnule Primar,*

Onorat Consiliu,

Parlamentarii de sub guvernul generalului A. Averescu Ni-au înaintat un act fundațional, prin care dânsii cu ocaziunea morții artistului Traian Grozăvescu, înființează o fundațiune care poartă numele artistului, cu scopul de a premia tineri bănățeni, distinși, cari urmează studiile la vreun conservator.

Fundațiunea va fi administrată de direcțiunea liceului Coriolan Brediceanu.

*S-a colectat între parlamentari suma de 15.000 lei care este **prea mică** (s.n.) pentru a atinge scopul urmărit.*

De aceea, având cunoștință că Primăria Orașului are la dispoziție o sumă de 20.000 Lei, transpusă din Timișoara pentru un scop similar celui sus amintit, Vă rugăm să binevoiiți a vărsa această sumă la Fundațiunea Traian Grozăvescu.“

Într-o scrisoare cu „*caracter particular*“, din 18 ianuarie 1928, din partea firmei timișorene „*P. Corcea Fiii*“ (str. Vasile Alecsandri nr. 5), către primarul de Lugoj, Nicolae Corcea va sublinia faptul că a intervenit atât pe lângă primăria locală, cât și pe lângă autoritățile din jud. Timiș-Torontal pentru contribuții la Fondul „*Grozăvescu*“. Și fiindcă Primăria Timișoara, sub conducerea fostului primar dr. Ioan Doboșan, a votat 50.000 de lei, iar Prefectura, sub conducerea fostului prefect dr. Anton Bogdan, 100.000 de lei, îi solicita primarului să se intereseze de soarta acestor sume, pentru a nu se pierde ordonanțarea.

Suma de 1.000 de lei, va fi vărsată în contul „*Grozăvescu*“ în urma concertului de la Lipova al tinerilor George Perlus și Iuliu Farago. Casieria Primăriei Lugoj va raporta la 30 ianuarie 1928 că din partea Preturii plasei Lipova nu a fost virată până atunci nicio sumă și va solicita clarificări la Lipova.

La 16 martie 1928, C. Tarcinius, judecător de cauză la Judecătoria Urbană din Timișoara, semnează încheierea „*în cauza execuțională a creditorului urmărit Dorian Film contra debitorului urmărit Ulpia Film Soc. Radu Nic. Corcea pentru suma de 36.000 Lei bani capital și accesorii în baza art. 27 din Leg. LX:1881 constată din procesul-verbal asupra sechestrului silite ce s-a ordonat prin încheierea cu No. 9606/927 a Judecătoriei Urbane din Timișoara că s-a pus sechestrul pentru suma de... Lei ce se cuvine a fi plătită de către... cum și imobilele ce s-au evaluat la suma de 244.000 Lei.*“

Primăria municipiului Timișoara va decide la 11 aprilie 1928 plata către Fondul „*Grozăvescu*“ a celei de-a doua tranșe din cei 50.000 de lei aprobați, respectiv 25.000 de lei.

Serviciul de contabilitate al administrației financiare a județului Timiș-Torontal va solicita pe 26 aprilie 1928, Primăriei Lugoj, confirmarea primirii a sumei de 100.000 de lei pentru Fondul „*Grozăvescu*“. Ceea ce Lugojul va confirma.

Rezultă, așadar, că doar de la Timișoara și Timiș-Torontal s-a primit suma de 150.000 de lei. Cum însă demersul nostru nu are în vedere calcule financiare, ne vom rezuma și în continuare la a consemna diversele aspecte legate de subiectul „*Grozăvescu*“.

La 28 august 1928, avocatul timișorean dr. Béla Kálmán îi anunță pe frații Nicolae și Radu Corcea că, după ce au plătit deja 16.150 de lei în „*causa execuțională a firmei Dorian Film S.A. contra firmei Ulpia Film soc. in com. și consorții*“, mai au de plătit un rest de 42.290 de lei.

La 3 iunie 1931, Fondul „*Grozăvescu*“ avea în cont suma de 139.835 de lei.

Pe 28 aprilie 1932, frații Corcea trimit primarului de Lugoj o solicitare privind plata către ei, din Fondul „*Grozăvescu*“, a sumei de 16.150 de lei rezultată în urma procesului cu Casa „*Dorian Film*“ din Oradea.

La ședința din 3 iunie 1932 a Comisiei interimare a orașului Lugoj, se va discuta cererea fraților Corcea de restituire a sumei de 16.150 de lei din Fondul

„Grozăvescu“. Se au în vedere motivațiile și se aprobă suma rezultată din „... spese procesuale suportate de către Domnii Nicolae și Radu Corcea pentru filmul înmormântării lui Traian Grozăvescu.“ Cuprinse în documentul încheiat și semnat de către membrii Comisiei interimare, motivațiile sintetizează întreaga problematică a diferendului, drept pentru care le vom cita integral:

„... având în vedere că Dnii Nicolae și Radu Corcea cu ocaziunea înmormântării marelui tenor Traian Grozăvescu cu care erau înrudiți, la invitația a lor două case de filme, una din Wiena, iar cealaltă din Timișoara au consimțit ca despre înmormântarea atât la Wiena cât și în România să se turneze un film și din venitul valorii filmului să se creeze un fond «Grozăvescu»,

Având în vedere că societatea din Wiena neștiind că și în România se turnează filmul despre înmormântarea lui Grozăvescu a trimis filmul ei societății Dorian Film din Oradea Mare pentru a-l pune în circulație, înainte ca Casa Ulpia Film din Timișoara să fi terminat partea a doua a filmului,

Având în vedere că punerea în circulație a părții prime a filmului înainte ca partea doua a filmului să fi fost terminată, punerea în circulație a părții a doua a filmului ar fi devenit iluzorie, și scopul urmărit nerealizabil, din care

motiv Dnii Nicolae și Radu Corcea la propunerea societății «Ulpia» din Timișoara au intrat în tratative cu casa Dorian Film din Oradea Mare pentru rescumpărarea părții prime a filmului adică a celui redactat la Wiena, încheind o convenție în sensul acesta cu Casa «Dorian Film»,

Având în vedere că Dnii Nicolae și Radu Corcea în baza convenției de mai sus a fost împrorocuată de către Soc. Dorian Film și judecați de judec. de ocol arbitrară din Oradea Mare cu sentința No. 9606/1927 la solvirea Capitolului de 36.000 Lei și accesorii,

Având în vedere că frații Corcea în baza actelor aflătoare la dosar au solvit din banii lor proprii avocatului firmei Dorian Film, Dr. Bela Kalman suma de 16.160 Lei din suma totală de 58.440 Lei cheltuieli împreunate cu turnarea filmului,

Placă comemorativă, instalată pe clădirea Teatrului „Traian Grozăvescu“ din Lugoj

Având în vedere că în baza actelor aflătoare la dosar venitul realizat din rularea filmelor s-a încasat de către Primăria Lugoj, pentru fondul Tr. Grozăvescu,

din aceste motive Comisiunea aduce următoarea

Încheiere....“

Pe 16 noiembrie 1933, firma timișoreană „Dr. Edm. Hortoványi – Laborator de filme“ va trimite primarului de Lugoj o ofertă pe care o redăm integral:

„Domnule Primar,

Am onoare a Vă aduce la cunoștința Dv., ca reprezentant al autorității orașului natal al vestitului nostru cântăreț național – Traian Grozăvescu -, că despre funeraliile naționale făcute marelui dispărut la Lugoj în 1927 la timpul său am turnat un film, pe care l-am copiat din nou, pe o lungime de 735 metri, în 2 acte, film pe care Vi-l ofer Dv. cu aceia de a fi rulat cu ocazia serbărilor de aniversare aranjate în memoria lui Traian Grozăvescu, iar pe urmă să fie depus spre păstrare în archiva sau muzeul orașului.

Accentuez, că această ofertă o fac numai din considerația că cele două copii făcute la timpul său s-au ruinat complet și s-ar putea întâmpla aceia condamnabilă neglijență, că acest film care s-a turnat cu atâtea greutăți și sacrificii, și care este unica amintire filmată despre marele Traian Grozăvescu, să piară pe veci, sau să fie acoperită de vălul uitării.

Care autoritate – dacă nu Dv – ar fi mai în drept să se îngrijească de păstrarea amintirii artistului cântăreț cu renume european?

Sunt mândru că am putut eterniza pentru posteritate un eveniment istoric petrecut în fața ochilor noștri – ca o dovadă incontestabilă despre măreția lui și ca atare am contribuit și eu cu o piatră la construirea marei clădiri a istoriei, pentru care eu nu pretind decât rambursarea materialului și a cheltuielilor avute cu confecționarea filmului.

Vă rog să binevoiți a-mi comunica dacă doriți a răscumpăra acest film de valoare istorică și la caz afirmativ a-mi indica locul și timpul când voi putea să Vi-l prezint spre vedere și totodată a prezenta nota mea despre cheltuielile materiale avute cu confecționarea filmului.

În așteptarea hotărârei Dv. Vă rog Domnule Primar să primiți expresiunea distinsei mele stime ce Vă păstrez.

Timișoara, la 16 Noemvrie 1933. “

Semnează Edm. Hortoványi, cel care va trimite o nouă depeșă primarului de Lugoj la 30 noiembrie 1933, ca și clarificare la o corespondență pe care a primit-o, la rândul său, pe 24 noiembrie, de la Lugoj: „Am onoare a Vă comunica, că lungimea filmului este de 735 metri și a cărui cost propriu este de Lei 15 per metru, în care cost este cuprins materialul brut, curentul electric și chimicalele întrebuițate, deci întregul film «Traian Grozăvescu» compus din 2 acte în costul propriu face Lei 11.025.-

Pentru a dovedi, că acest preț este strict costul propriu, îmi permit respectuos a Vă atrage atențiunea Dv. Binevoitoare asupra faptului, că prețul curent al unui film lucrat gata este de Lei 80.-“

În ședința sa din 4 ianuarie 1934, delegația permanentă a consiliului comunal Lugoj este de acord să invite ofertantul să ruleze filmul în fața autorităților Primăriei.

Monumentul „Grozăvescu“

Profesorul sculptor Radu Moga din Brad trimitea pe 4 ianuarie 1935, oferta de executare a bustului în bronz al lui Traian Grozăvescu, cu un soclu de piatră de Deva identic cu soclul monumentului Vidu, la suma de 120.000 de lei.

La 8 ianuarie se constituie la Primăria Lugoj comitetul pentru ridicarea unui bust dedicat lui Traian Grozăvescu.

Președinte a fost ales dr. Alexandru Bireescu, primarul municipiului, iar ca membri: dr. Octavian Jucu și Karl F. Martin, ajutoari de primar, dr. Tiberiu Seviciu, Virgil Simonescu, dr. Aurel Mihăescu, dr. Nicolae Brânzeu, secretar fiind Victor Hoban. Acest comitet va accepta oferta lui Radu Moga, suma adunată pentru bust fiind de 123.685 de lei (plus 2.781 de lei dobândă). Pentru executarea bustului, sculptorul Moga urma să primească suma de 100.000 de lei și nu 120.000 cât ceruse acesta inițial, prin ofertă. Diferența dintre suma adunată și suma acceptată pentru Moga, avea să fie destinată procurării filmului cu funeraliile tenorului. În finalul procesului-verbal, primarului dr. Al. Bireescu i-a fost încredințată sarcina de a procura filmul, suma aprobată fiind de 10.000 de lei.

Lugoj - Piatra funerară de pe mormântul lui Traian Grozăvescu

La rândul său, delegația permanentă a consiliului comunal Lugoj decide pe 16 ianuarie pornirea lucrărilor la bustul tenorului, în fața Teatrului Comunal, toate cheltuielile urmând a fi suportate din fondul amintit.

Contractul cu artistul plastic va fi semnat pe 16 februarie 1935 și prevedea achitarea în avans a sumei de 50.000 de lei, adică jumătate din întreaga sumă convenită. Alți 30.000 de lei urmau să fie achitați la finalizarea și aprobarea bustului în gips, de către o comisie de verificare, iar diferența de 20.000 se va achita la final. Radu Moga își asuma întreaga răspundere pentru orice accident rezultat în urma transportului bustului. Termenul de execuție era 16 aprilie 1935. Soclul trebuia să fie identic ca mărime și design cu cel al monumentului lui Vidu, situat pe Splaiul Coriolan Bredicenau din Lugoj. Bustul în sine trebuia să fie „de două ori mărimea naturală“.

Societatea Anonimă „Pietroasa“ din București, având în exploatare cariere la Pietroasa (lângă Deva), Banpotoc (lângă Simeria), Baciș (lângă Cluj) și ateliere de piatrărie la Deva și Cluj, va anunța la 8 mai 1935 Primăria Lugoj că a trimis, în conformitate cu ordinul prof. Radu Moga, piatra necesară pentru monumentul lui Traian Grozăvescu.

Pe 12 mai 1935, cu o întârziere deja de aproape o lună de zile, sculptorul Radu Moga din Brad va trimite primarului orașului Lugoj, dr. Alexandru Birescu, o scrisoare pe care o redăm integral:

„Stimate Domnule primar,

Am isprăvit complect cu lucrarea în ghips a ilustrului Grozăvescu. Turnarea mi-a reușit foarte bine. Sculptura de asemeni – mi-am dat toată silința să scot o operă solidă și am reușit. – Bustul, cu corecturile Dlui Profesor Simonescu și cu observările mele, se prezintă cu mult mai bine chiar de cât Vidu, - executat tot de mine. - I-am dat atențiune chiar și hainei, și celor mai mici detalii, pentru a vă putea mulțumi atât pe Dvoastră, cât și pe ori cine va privi acest bust – pentru a vă câștiga încrederea și pe viitor. –

De prezent l-am uscat ghipsul foarte bine, am făcut lăzile pentru a-l putea duce la București, - pentru a fi turnat în bronz.

Pietrarul de asemenea a expediat soclul din piatră la fața locului în Lugoj pentru a-l monta la un loc.

Vă rog respectuos să dispuneți a mi se trimite 30.000 lei telegrafic pentru a-l duce bustul la turnare în bronz și a plăti pe pietrar care a executat soclul.

Am vorbit și cu Domnul Profesor Simonescu când a fost la Lugoj, rugându-l să intervină pe lângă Dvoastră, ca îndată ce va fi turnat în ghips să-l expediez la București, - conform contractului.

Dacă nu aveți posibilitate să-mi trimiteți toată suma de 30.000 lei, - vă rog să-mi trimiteți după posibilitate și mai mică sumă pentru a plăti pe pietrar și a pleca eu la București.

Restul îl primesc când va veni lucrarea turnată gata în bronz și-l vedeți Dvoastră.

De prezent lucrez la bustul Dr. Iosif Olariu până plec la București.

Cu deosebită stimă, Radu Moga

Brad 12/Maiu 1935“

Pe 14 mai, Serviciul tehnic al primăriei scoate la licitație publică, pentru data de 27 mai 1935, construirea fundamentului de beton pentru bustul lui Grozăvescu, valoarea devizului fiind de 6.462 de lei, ofertanții trebuind să depună o garanție de 10% din sumă. Nu se acceptau decât antreprenori „cu capacitate cel puțin maestru zidar diplomat.“ Anunțul a fost făcut în publicațiile lugojene „Buletinul oficial al jud. Severin“ nr. 20/21 mai 1935, „*Krassó-Szörenyi Lapok*“ și „*Banater Bote*“ (23 mai 1935), „*Acțiunea*“ nr. 22 și „*Răsunetul*“ (26 mai 1935).

Solicitarea lui Moga pentru suma de 30.000 de lei va fi aprobată în ședința delegației permanente a Primăriei Lugoj, din 18 mai 1935, în baza contractului cu sculptorul, care prevedea plata sumei respective după finalizarea bustului în

gips și aprobat de primar și de prof. Virgil Simonescu, ambii membri ai comisiei verificatoare, la atelierul de la Brad al artistului, notând în procesul-verbal din 5 mai că „...*lucrarea este artistic executată și prezintă fidel figura tenorului Traian Grozăvescu.*“ Deși documentul este semnat și de către primar, din scrisoarea lui Moga, citată mai sus, reiese că la atelierul artistului s-a deplasat doar prof. V. Simonescu.

Firma „*Pietroasa*“, respectiv filiala sa din Deva, va trimite pe 21 mai o notificare către Primăria Lugoj, solicitând intervenția acesteia pentru a se face fundația sau fundamentul soclului, deoarece piatra se putea murdări sau ciobi, reprezentanții firmei dorind să meargă la Lugoj cât mai repede pentru a așeza soclul.

La 1 iunie 1935, comisia de licitație, formată din Karl F. Martin, în calitate de președinte, și din Alex. C. Vasile și Iaroslav Faimann, ca membri, secretar fiind Alexandru Sintescu, va constata că la licitație nu s-a prezentat nimeni, ca atare decide o nouă licitație, fără însă a preciza vreo dată anume în formularul de proces-verbal.

Firma câștigătoare a licitației pentru ridicarea postamentului pentru monumentul Grozăvescu va fi „*Kovács și Polgár*“, firmă din Lugoj, pentru suma de 5.816 lei, rabatul cedat fiind de 10% din devizul fixat de Primărie, respectiv 6.462 de lei, decizia primarului purtând data de 5 iulie 1935. Au mai licitat Purcariu Constantin (6.107 lei) și Galgoczy Francisc (6.011 lei).

În factura către Primărie, din 5 iulie 1935, „*Kovács și Polgár*“ inserează o poziție cu lucrări suplimentare de 1.080 de lei, motivând că atunci „*Când s-a bătut în fundamentul monumentului cei patru piloți, în fiecare din cei patru pereți ai groapei, s-a format din cauza slăbirii pământului gropi mari și pe baza instrucțiunilor verbale date nouă, am betonat și gropile acestea.*“ Suma totală a facturii se ridică la 7.173 de lei, din care aceeași firmă renunța la un rabat de 10%, Primăria urmând a plăti 6.456, cu 6 lei mai puțin decât devizul stabilit, dar cu 640 de lei mai mult decât prevedea contractul. Pe 19 iulie, comisia de recepție formată din ing. Andrei Steinbach, ca președinte, și ing. Traian Răbăgia și Victor Frențiu, ca membri, secretar fiind Chimacovici G., semnează procesul-verbal de recepție, iar primarul va aproba pe 30 august, în baza referatului Serviciului tehnic, plata sumei de 6.456 de lei către firma „*Kovács și Polgár*“.

Executarea coroanei de lauri și a lirei în relief, pe postamentul monumentului Grozăvescu, va fi încredințată pe 2 august 1935 maistrului pietrar Rudolf Fischer, pentru prețul de 4.800 de lei. Planul sculpturii îi aparținea prof. Virgil Simonescu. Dar și de data aceasta se va prezenta o factură cu un preț mai mare decât cel convenit inițial, respectiv 4.980, cu 180 de lei mai mult, dat fiind faptul că s-au mai comandat suplimentar un tub metalic și o eprubetă, necesare pentru scrisoarea de la baza fundației. Primarul va semna decizia de aprobare a facturii pe 29 ianuarie 1936.

Membrii comitetului pentru ridicarea bustului lui T. Grozăvescu vor fi invitați la o ședință cu primarul pentru 11 noiembrie, pentru discuții privind organizarea dezvelirii bustului. La întâlnire se va decide ca dezvelirea să se facă

pe 6 decembrie, de Sf. Nicolae, „...fiind aceasta ziua onomastică a defunctului.“

Primăria Lugoj va anunța prin 70 de afișe, lipite în oraș de către Oficiul de afișaj „*Scena*“, dezvelirea în ziua de 6 decembrie 1935, de Sf. Nicolae, dezvelirea bustului și comemorarea marelui tenor Traian Grozăvescu. Programul cuprindea: dezvelirea bustului, la ora 11, și sfințirea acestuia de către un sobor de preoți, urmate de salutul corurilor participante și, în final, de discursurile festive rostite de către reprezentanții autorităților locale și delegații unor instituții și societăți culturale, muzicale și artistice. Seara, de la ora 21, era prevăzut la sala Teatrului „*Traian Grozăvescu*“ un concert festiv.

Primarul dr. Al. Bireescu va aproba, la 12 decembrie 1935, în baza referatului Serviciului tehnic al Primăriei, plata către sucursala din Lugoj a firmei de transport și expediție „*Wechsler și Klein*“ a sumei de 3.626 de lei reprezentând contravaloarea transportului pietrelor cioplite pentru postamentul monumentului Grozăvescu, din care 2.553. de lei însemna transportul pe cale ferată de la Deva la Lugoj, iar 1.132 de lei transportul de la gară la șantier. Deoarece contravaloarea transportului era prinsă în suma contractată cu Radu Moga, iar acesta încasase deja 96.374 de lei, diferența lipsă de 59 de lei pentru firma transportatoare trebuia suportată direct de către sculptor. Greutatea pietrei pentru soclu era de 7.550 kg.

Bustul se află pe Splaiul Coriolan Brediceanu din Lugoj, în fața Teatrului Municipal „*Traian Grozăvescu*“, fiind considerat monument istoric de importanță B (Cod LMI: TM-III-m-B-06319).

Traian Grozăvescu este înmormântat în cimitirul ortodox din Lugoj, str. Făgetului, sectorul 3, parcela A. Pe fațada clădirii din capitala austriacă, Viena, în care s-a petrecut tragedia, situată pe Lerchenfelderstrasse 62-64, a fost montată o placă memorială realizată de meșterul pietrar Ludovic Lichtfuss din Jimbolia, cu sprijinul financiar a lui Dorel Usvad din Viena și Dan Traian Demeter din Lugoj, nepotul marelui artist, care a fost dezvelită pe data de 11 noiembrie 2005. Multe străzi din orașele importante ale României poartă numele marelui dispărut.

Bibliografie:

Direcția Județeană Timiș Arhivelor Naționale – Fond 242 – Primăria Lugoj, inv. 366, dosar nr. 18/1927;

Naționalism, antisemitism, Mișcarea Legionară

Ministerul propagandei a cunoscut în istorie cele mai diverse forme. Numai că, oricât de tare ar fi acesta, dacă nu dispune de suficiente mijloace de diseminare a informației, nu contează mai deloc. Dovada constă în succesul propagandistic actual al unor agenții de presă ori al marilor studiouri cinematografice, aceasta pentru a ne limita doar la vârfuri. Cu date difuzate prin intermediul presei scrise, al televiziunii, radiourilor și, evident, pe Internet. În aparență, organizații independente. Dar cu siguranță obediende. În concluzie, cel care dispune de cele mai multe și mai eficiente mijloace de propagare a ideilor sale va fi, cu siguranță, cel mai câștigat. Avem falsa impresie că Internetul a democratizat accesul la informație. Însă tot el ne sufocă prin gunoaie informaționale. Adevărul se ascunde în spatele unei false democrații.

Nu este o introducere alambicată, ci o concluzie logică după studierea a mii de pagini de carte materială sau digitală, din biblioteci sau de pe Internet. Dar și a dosarelor aflate la ceea ce se numește, simplu, Arhivele Naționale, instituție ce oferă cu siguranță, prin documentele deținute, cel mai serios și, ca atare, credibil izvor de informare prin tezaurul pe care-l deține.

Numai că documentele aflate cândva în arhivele organelor de represiune nu pot fi considerate nici ele credibile decât cu maximă prudență, dat fiind faptul că, de regulă, acestea din urmă au executat ordine politice. Ori acest lucru spune totul. Pot fi însă luate în seamă ca izvoare pentru o cercetare complexă și exclusiv pentru a întregi tabloul unor evenimente istorice. Ei înșiși funcționari de stat, militari, și aici avem în vedere nu doar armata, ci și poliția și jandarmeria, vor avea grijă să se acopere cu hârtii, astfel că rapoartele lor vor fi cel mai adesea cernute prin propria obediență. Arhivele de natură politică nu pot fi luate în calcul decât ca puncte de plecare și nimic mai mult.

Mișcarea Legionară, încă de la nașterea ei, a avut parte de o atenție deosebită. La rândul lor, mărturiile și amintirile legionarilor pot fi lesne acuzate de subiectivism. Cum de același păcat esențial poate fi acuzat însuși istoriograful. Care poate ușor manipula cititorul prin scoaterea din context și aranjarea citatelor în funcție de ceea ce urmărește să comunice cu privire la un subiect istoric ori altul. La urma-urmei, cititorul este singurul care poate decide. Să accepte cele scrise de istoriografi sau să purceadă la verificarea bibliografiilor utilizate în construcția diverselor lucrări, aidoma celei de față.

Pe de altă parte, abordarea studierii, chiar și tangențial, a istoriei Mișcării Legionare, implică și ea maximum de prudență. Mai cu seamă că nici în ziua de astăzi, lumea nu a renunțat la ideile preconcepute, îndopate cu pâlnia vreme de zeci de ani de dictatură comunistă, iar unele organizații cataloghează Mișcarea Legionară a fi organizație fascistă și antisemită, cu toate că nu a fost nicidecum inculpată în cadrul Tribunalului Internațional de la Nürnberg. Ba, mai mult, guvernele occidentale postbelice au folosit-o împotriva comunismului adus în România cu tancurile sovietice. Dacă Mișcarea Legionară, acuzată cu patimă și fără dovezi certe pentru diferite acțiuni sau activități, era cu adevărat vinovată, membrii acesteia, refugiați după 23 august 1944 peste hotare, ar fi fost vânați, închiși sau chiar executați. Ceea ce nu s-a întâmplat. Ca atare, apare total aberantă atitudinea de respingere, practică la scară națională și internațională față de o mișcare pur românească, ce a avut o rezonanță deloc de neglijat în rândul societății noastre interbelice și postbelice. A face abstracție de Mișcarea Legionară și de rolul acesteia în politica autohtonă denotă o crasă lipsă de luciditate, dincolo de orice etichete și păreri personale preconcepute. Așa cum afirma și istoricul Neagu Djuvara, Mișcarea Legionară nu a fost o copie a nazismului sau fascismului, ci o mișcare autohtonă, născută din grupări studențești anticomuniste. Acestea i se pun în seamă o serie de atentate și crime, uitându-se cu ușurință de crimele ordonate de Carol al II-lea și duse la îndeplinire de zelosul Armand Călinescu. Paradoxal este însă faptul că deși era declarat anticomunistă, Mișcarea a fost infiltrată de comuniști, care au avut drept scop slăbirea și compromiterea acesteia. Dar cât de mult, din vreme ce Mișcarea se bucura de un număr de 500.000-1.000.000 de adepți, iar comuniștii (teorie acreditată după 1989) abia dacă erau peste 1.000? Ori legionarii erau mai puțini, ori comuniștii erau mai mulți... De aici riscăm să intrăm pe teritoriul experților în psihologia maselor și a manipulării în masă.

Totodată, oportuniștii politici n-au stat nici ei deoparte, așa cum se întâmplă întotdeauna și oriunde, ci s-au înghesuit să devină legionari atunci când Mișcarea ajunsese la putere. La 14 septembrie 1940, este proclamat statul național-legionar. După 21-23 ianuarie 1941, după așa-zisa rebeliune legionară sau, din punctul de vedere al legionarilor înșiși, lovitura de stat a generalului Ion Antonescu, toate excesele memorabile au fost puse în cărucia legionarilor, indiferent cine le-a săvârșit. Legionarii au devenit țapii ispășitori ai tuturor greșelilor guvernărilor, fie aceștia români sau mai puțin români. Formula nu e, desigur, nicidecum nouă.

În perioada 21-23 ianuarie 1941 a fost rebeliune legionară sau lovitură de stat? Pro-legionarii vor spune că a fost o lovitură de stat. Pro-antonescienii vor susține varianta rebeliunii legionare. Analizând evenimentele de atunci, prof. univ. dr. Ioan Scurtu¹ pledează pentru varianta rebeliunii legionare, fiindcă,

---

¹ Prof. univ. dr. Ioan Scurtu – „*Denumirea corectă a evenimentului: rebeliune legionară*” (<http://www.ioanscurtu.ro>).

spune el: „După părerea mea legionarii s-au pus în situația de nesubordonare față de Conducătorul statului prin ocuparea unor instituții publice, de rebeliune, interpretare ce suportă nuanțe și precizări, dar denumirea corectă a evenimentului este: rebeliune legionară.“ Iar colonelul Radu-Ștefan Gallin, interpretul de germană al lui Ion Antonescu nota în 1973: „Aceasta nu a fost deci o rebeliune legionară clasică, ci o manifestare internă a unui act premeditat de trădare externă a întregului regim nazist față de aliatul său: Țara Românească. Legionarii nu au fost decât servitorii (Sklavenvolk) care trebuiau să scoată castanele din foc pentru Hitler”¹.

Se pare însă că, în cele din urmă, mareșalul și-a recunoscut greșeala față de Mișcarea Legionară, înlăturându-i pe legionari de la putere și urmând sfaturile camarilei².

În rândurile de mai jos vă vom prezenta evenimentele de atunci, așa cum au fost acestea surprinse la Lugoj, în documentele aflate în custodia Direcției Județene Timiș a Arhivelor Naționale.

***

Mișcările naționaliste rezultate după Primul Război Mondial, îndeosebi în Europa de Est și Centrală, continuau să existe. Asta ca o stare de spirit, în primul rând. Germania, dar și Kaiserreich und Königreich Österreich-Ungarn (în germană), Osztrák Birodalom és Magyar Királyság (în maghiară), adică Imperiul Austriac și Regatul Maghiar, au pierdut prin Tratatul de la Versailles o seamă de teritorii, dând astfel aripi naționaliștilor. Care și-au văzut idealurile materializate, însă au vrut și mai mult. Lucru care s-a întâmplat și în România. Unde, pentru moment, ungerii nu mai erau dușmanii seculari, aceștia tocmai ce fuseseră înfrânți. Ci evreii. Care, la rândul lor, pe de-o parte, prinseseră aripi ca urmare a sovietizării Rusiei, proces ce s-a bucurat de un consistent sprijin financiar din partea bancherilor evrei, însuși Lenin având bunicul matern evreu. Iar pe de altă parte, deveniseră numeroși prin emigrare și natalitate, mai cu seamă în principalele orașe moldovenești, unde aceștia dominau economia și meșteșugurile. Mișcările naționaliste românești vor fi prezente la început cu precădere în mediile universitare din Iași și Cluj. Mișcarea Legionară se infiripă la începutul lui 1920, la Iași, dar prinde consistență odată cu primul congres al studenților din România întregită, de la Cluj, din toamna aceluiași an.

Prefectul județului Caraș-Severin, Corneanu, va cere, pe 2 ianuarie 1923, primpretorilor polițiilor din Lugoj, Caransebeș, Reșița și Orșova să ia „...cu forța pe studenții (antisemiți, n.n.) agitatori străini de localitatea în care ar veni, iar în caz de opunere a-i aresta și a-i trimite imediat Parchetului respectiv. Cu

---

¹ „Rebeliunea legionară, văzută din cabinetul lui Antonescu” - www.historia.ro

² Gabriel Bălănescu - „Din împărăția morții”, Ed. Gordian, Timișoara, 1994, Nistor Chioreanu – „Morminte vii”, Ed. Institutul European, Iași, 1992, și, respectiv, V. Blănaru-Flamură - „Generalul Antonescu în cămașa verde legionară”, Ed. SEPSCO, 1993.

această ocaziune, vă reamintim că Ministerul dispune ca nicio manifestație de stradă să nu fie tolerată, luând cele mai severe măsuri în acest scop. Îndată ce se semnalează vreo agitațiune sau adunare cât de mică, să se ia măsuri de acord cu garnizoana și Parchetul pentru împrăștiere, procedând în caz de rezistență la arestarea și trimiterea lor la Parchet.“

O nouă solicitare, din partea aceluiași prefect, vine pe 7 februarie 1923: „Închizându-se cursurile universitare, studenții cu siguranță vor veni la familiile lor, cu acest prilej, consecvenți hotărârilor luate în adunarea pe care au avut-o în București, vor căuta să propage în masa populației ideile cari au determinat măsurile luate de senatul universitar“. Se cere supravegherea îndeaproape a studenților și a oricăror agitatori antisemiți, interzicerea publicațiilor antisemite și arestarea colportorilor.

Pe 7 iunie 1923, la Cluj se înființează Acțiunea Românească, având ca membri fondatori 19 intelectuali români din Cluj (profesori, avocați, medici, asistenți și studenți). Potrivit organului oficial al acesteia, respectiv „*Acțiunea Românească*“ nr. 1/1 noiembrie 1924, motivele care au determinat înființarea organizației au fost îndeosebi „*Inerția, nesocotința și îngoismul (sic) îngust al acelor elemente românești mici la suflet...*“ și „*Tendența de expansiune politică, economică și culturală manifestată în detrimentul unității politice, economice și cultural-naționale a acestui Stat, de către elementele străine de rassa noastră și de către acele cari prin o asimilare numai exterioară, dar nu și sufletească pretind a fi devenite românești.*“ De aici și „*Programul de muncă și de luptă a organizației*“, din care reproducem primul punct: „*Pentru ridicarea vigoarei, conștiinței și demnității naționale, vom chema toate forțele naționale românești la o muncă intensivă și stăruitoare, luând inițiativa chiar și în acele cazuri, când factorii oficiali nu au curajul sau mijloacele necesare și vom lupta pentru reducerea puterii economice, culturale și politice a elementului străin, în special al celui evreiesc, la o justă proporție.* (sublinierea aparține redacției A.R.)“ Atitudinea clar antievreiască este surprinsă în chiar jurământul „*Acțiunii Românești*“: „*Jur pe Atotputernicul și Atotștiutorul Dumnezeu că voi îndeplini cu sfințenie și fără preget îndatoririle impuse mie prin Statutul și regulamentele A.R.; jur că în toată activitatea mea publică și particulară mă voi lăsa condus numai de interesele superioare ale neamului românesc; jur că pentru binele Țării și Națiunii voi fi gata oricând la orice jertfă, iar pe dușmanii dinăuntru și dinafară ai Neamului românesc, în special pe jidani* (sublinierea aparține redacției A.R.) *îi voi combate cu toate mijloacele și pe toate căile legale.*

Așa să-mi ajute Dumnezeu!“

Direcțiunea Siguranței Generale va fi ținută la curent de către informatorii săi din cadrul studențimii. Acțiunii ale studenților antisemiți erau așteptate în a doua jumătate a lunii septembrie 1924: „*Informațiunile arată că agitatorii vor fi înarmați cu pumnale și alte arme de care vor face uz în cazul când vor întâmpina rezistență din partea evreilor sau vor fi împiedicați de autorități.*“ Partea curioasă a notei este că a fost datată 20 octombrie 1924, deci cu o lună mai târziu. Poate fi însă vorba și de o banală greșală.

Corneanu, prefectul județului Caraș-Severin, va trimite, pe 14 martie 1924, către prim-pretori, unitățile de poliție și jandarmerie din județul Caraș-Severin, o notă având ca subiect activitățile de propagandă și agitație dăunătoare siguranței generale a statului, care s-ar putea produce în circumscripțiile acestora. „*Vă rugăm cu toată insistența să luați dispozițiuni imediate pentru executarea unei supravegheri cât se poate mai riguroase asupra tuturor elementelor de propagandă și agitație atât române, cât și străine, spre a se dovedi pe cei care se dedau la asemenea acțiuni.*” O lună mai târziu, același prefect trimite în teritoriu o nouă notă, de data aceasta având ca obiect propaganda fascistă: „*Suntem pozitiv informați că organizația fascistă intenționează să țină o serie de ședințe, conferințe și predici cu preoți și învățători pentru ridicarea satelor contra jidovilor. În unele comune s-au trimis mii de broșuri și activitatea de propagandă fascistă a și început.*” Poliția și Jandarmeria sunt invitate să cerceteze situația semnalată și „*unde se va dovedi asemenea propagandă, fasciștii să fie îndepărtați din sate, arestați și dați în judecată pentru ațâțare la dezordine.*”

Un prim raport survine în aceeași zi, 14 martie, de la șeful Postului de jandarmi Boldur, care va anexa o listă cu „*omini fasciști care fac adunare fără ordin în casa lui Nicolae Sfercoci de sub No. 13.*” Pe listă, nu mai puțin de 24 de persoane, toate de naționalitate română. O a doua listă cuprinde 62 de nume de români („*de toți fasciștii*”) din Boldur.

Pe 12 martie, Pretura Plasei Lugoj va trimite Postului de jandarmi din Coșteiu Mare un ordin prin care solicită ca în termen de trei zile să fie trimisă lista fasciștilor din Gruni. Răspunsul va fi trimis pe 20 mai, însoțit de lista solicitată. La fel de prompt va acționa și șeful de post din Coșteiu Mare, care va trimite o listă cu 100 de persoane de pe raza postului, care au „*depus jurământul la Liga F.N.R.*”, din care: 28 din Coșteiu Mare și 72 din Gruni. Principalul propagandist din Gruni era considerat Gligor Jivănescu. Acesta „*a făcut atâta propagandă până i-a reușit a înființa și în comuna Coșteiu Mare post de Liga F.N.R.*” Ședințele se țineau la acest G. Jivănescu, ginerele lui Vasile Balaci, de sărbători, seara și noaptea. Conducătorii celor 60 de grunenți fasciști erau Grigorie Jivănescu, Dimitrie Radu și Ioan Hoban. Tuturora li se imputa faptul că făceau propagandă împotriva regimului, intenția fiind de a se organiza pe plan național și „*de a pune mâna pe putere.*” Fasciștii grunenți au început organizarea și la Coșteiu Mare, Coșteiu Mic și Sâlha, însă autorul unui document nesemnat face observația că strădania lor încă nu dăduse roade. La 3 martie, au intenționat să „*țină o convenire în comuna Sâlha și să joace totodată aderenții, însă convenirea nu s-a ținut (ei) fiind urmăriți de șeful postului de jandarmi. Convenirea a fost convocată la George Țundrea din Sâlha. Întruniri se mai țin și la Ion Rubici din Gruni. Un conducător mai este Dimitrie Belințan, Dimitrie Hoban, Nicolae Radu No. 81 tot din Gruni. În organizație mai sunt Dimitrie Radu 187, Traian Dărăbanț 146. Fiecare membru are câte o legitimație cu fotografie [...] cu sigiliul secției și câte un exemplar din statute. În caz că vreun membru face vreo infracțiune, îl judecă și-l bagă în cartea neagră.*” La Hodoș, șef era Nicolae Sfercoci, la care se și țineau întrunirile celor 24 de membri ai organizației. Fruntași erau Nicolae Vodă și George Jivan.

La fel de periculoși pentru siguranța statului erau considerați coșteienii Atanasie Stoicănescu, Ioan Târziu și Cornel Târziu, acesta din urmă secretar al grupului, cu toate că nu avea încă primită cetățenia română, el fiind venit din S.U.A. Considerat om-problemă era și Nicolae Uncu, crășmar. Întrunirile se desfășurau la Atanasie Stoicănescu, Cornel Târziu și Valeriu Muntean (crășmar și comerciant).

La Gruni, primarul Ion Bălan (Bălașa, semnătură parțial lizibilă) pare a fi fost în dizgrația celor considerați fasciști, fiindcă pe 8 martie 1924 el va trimite prim-pretorului Plasei Lugoj următoarea notă: „*Subscrisul vă avizez că fasciștii din comuna Gruni au făcut o pâra peste mine și voiesc să o înainteze Dvoastră. Am auzit că în pâra aceea cer ca să ieșiți la fața locului și să mă lăpădați. Domnule Prim-pretor, eu așa cred, că mi-am împlinit și-mi împlinesc datorința mea de primar cu cea mai mare punctualitate și deci n-au motiv de a cere destituirea mea.*“ Grupurile de la Boldur, Hodoș și Coșteiu Mare erau subordonate secției de la Lugoj, condusă de profesorul Ciutacu, de la Școala Civilă.

La 20 mai 1924, notarul din Daruvár (Darova, actualmente în județul Timiș) va scrie în răspunsul către Prefectură că propaganda fascistă nu se confirmă în respectiva localitate. Un răspuns asemănător va fi trimis, pe rând, la 25 mai 1924, din Vișag, Scăiuș (com. Fârlug) și Vecchaza (Pietroasa Mare, jud. Timiș), iar pe 31 mai și din Satu Mic. Însă de la Sărăzani (com. Bârna, jud. Timiș) răspunsul din 24 mai este diferit. Jandarmii au efectuat pe 21 mai o percheziție la domiciliile lui Petru Olariu și, respectiv, Gheorghe Hata din localitatea Bârna și au confiscat „*1 cruce fascistă, stat. F.N.R. și diferite broșuri*“, acestea fiind aduse de „*un indivit necunoscut din Belinț.*“

O nouă notă va fi trimisă în teritoriu de către prefectul Corneanu pe 1 aprilie 1924: „*Vă este cunoscut că de câțva timp unele asociații cu caracter antisemit-fascist în genul Acțiunii românești¹ din Cluj au pornit o propagandă puternică ca prin ură și dezordine să conturbe liniștea atât de necesară pentru consolidarea statului. Vă invităm a supraveghea cu cea mai mare vigilență ca în circumscripția dvs. să nu se înjghebeze asemenea asociații.*“ Funcționarii trebuiau să semneze o circulară prin care li se aducea la cunoștință că le este strict interzis a participa la activități și manifestări ale unor asemenea asociații.

O nouă notă a prefectului Corneanu cere poliției și jandarmeriei lugojene, la data de 12 iunie 1925, să urmărească cine anume din Lugoj va pleca la Focșani, pentru a participa la demonstrațiile antisemite prilejuite de nunta lui Corneliu Zelea Codreanu cu studenta Ilinoi din același oraș moldav.

---

¹ ACȚIUNEA ROMÂNEASCĂ (1924) Organul oficial al „Acțiunii Românești“. Apare la București, bilunar (1 nov. - 15 dec. 1924). Red. resp. Valeriu Pop, secr. red. Ioan Istrate. A.r. urmărește să dea naștere „unui curent puternic, irezistibil de refacere națională și morală“ și să se pună în serviciul „desăvârșirii idealului național“. Articolele se caracterizează prin atitudini xenofobe, antisemite. (I. Hangiu - *Dicționarul presei literare românești - 1790-2000*, București: Editura Institutului Cultural Român, 2004).

Îngrijorarea organelor de represiune crește, fiindcă la 31 august 1925, prefectul județului Caraș-Severin (semnătură indescifrabilă) cere poliției și jandarmeriei lugojene prevenirea participării funcționarilor la mișcările antisemite, prezența unora dintre aceștia fiind deja semnalată în țară. „*Veți binevoi totodată a aminti subalternilor Dvs. că organele polițienești au primit instrucțiuni pentru a semnală participarea oricărui funcționar public la mișcările de dezordine - și împotriva cărora nu vom ezita a dispune luarea celor mai severe sancțiuni.*”

Pretura Plasei Lugoj va solicita tuturor notarilor din raza sa de acțiune, pe 21 august 1930, să interzică orice acțiuni sau întruniri în domeniul rural contra cametei sau având caracter antisemit. Aceștia vor raporta că nu au identificat nicio acțiune de acest fel în zona lor de activitate. Sunt semnalate ca instigatoare Liga Contra Cametei, Asociația Proprietarilor Ipotecați, Obștea Țării.

Primul cuib legionar din Banat a luat ființă la Timișoara, la Politehnică, în 1932, sub conducerea lui Mircea Dimitriu¹, acesta fiind ajutat de profesorul Ilie Ghenadie. Sima avea să scrie că studenții legionari din Timișoara „*reprezentau rezerva dură a organizației noastre și când apăreau studenții prin sate se schimba climatul local și toate amenințările și opreliștile cădeau.*” De observat că majoritatea fruntașilor legionari amintiți de sursele legionare ca membri ai Garnizoanei Legionare Timișoara nu erau bănățeni. Însă bănățenii au reacționat puternic și pozitiv la propaganda acestora.

Studenții, cei care vor pune, la Iași, sub conducerea lui Corneliu Zelea Codreanu, bazele Mișcării Legionare, prin acțiuni anticomuniste și antievreiești², se vor afla în permanență sub lupa celor care trebuiau să apere liniștea cu orice preț.

La 9 septembrie 1933, Cercul Academic Bănățean va solicita Primăriei „*...a dispune să se acorde sala «Teatrului orășenesc» în mod gratuit pentru ziua de joi, 14 septembrie a.c., pentru ca Dl prof. Ion Zelea-Codreanu să-și dezvolte conferința cu subiectul religios: «Legea jertfei în concepția creștină».*” Ediliile vor aproba solicitarea, fără perceperea vreunei taxe.

Dacă e să luăm de bună afirmația lui Horia Sima, cel care a jucat un loc esențial în istoria Mișcării Legionare din Banat, mai întâi ca șef de județ (Severin) și apoi ca șef pe regiune, Banatul a constituit unul din centrele Mișcării Legionare: „*Fusesem șeful Regiunii a X-a și nevoile luptei și organizării mă purtasera în lungul și latul celor trei județe³. Marșuri, întruniri, consfătuiri. În special județul Severin,*

---

¹ Mircea Dimitriu va prelua conducerea Mișcării Legionare după Moartea lui Horia Sima.

² Studenții ieșeni erau revoltați de puternica expansiune a evreilor, majoritatea originari din Galiția, stabiliți în Moldova, care ajunseseră să constituie, pe la 1900, aproape jumătate din populația Iașului și a altor centre urbane importante din regiune.

³ Până în 1925, Banatul avea două județe, respectiv Timiș-Torontal și Caraș-Severin. În 1925, județul Caraș-Severin se împarte în două: Caraș, cu sediul la Oravița, și Severin, cu sediul la Lugoj. O nouă organizare administrativă va avea loc în 1938, când se va crea ținutul Timiș, cu reședința la Timișoara și având în componență județele Arad, Timiș-Torontal, Caraș, Severin și Hunedoara. După: Valeriu Ureche – „*Organizarea administrativ-teritorială a României, 1918-2006*”, Ed. „Eurostampa” Timișoara, 2006.

a cărui organizație am creat-o de la alfa la omega, îmi era cunoscut ca în palmă. Pot să spun că n-a fost sat, pe toată întinderea lui, de la Dunăre pâna la Mureș, pe care să nu-l fi călcat.“ Tot el va scrie în exil: „În patru ani, județul Severin, unul din cele mai puternice din țară, iar Regiunea a X-a, Banat, a fost clasificată întâia pe țară, în alegerile din 1937. [...] Plasa Teregova și plasa Mehadia erau fiefurile noastre legionare. În toate comunele aveam garnizoane puternice. O țărănime mândră și înstărită.

Fotoportret al lui Horia Sima

Oamenii liberi care nu se temeau de stăpânire. În alte părți, țărani erau săraci și asupriți. Făceam marșuri prin aceste părți, în anul 1937, de câte 200-300 de oameni. Jandarmii priveau neputincioși la această desfășurare de forțe. [...] Căpeteniile legionare veneau bucuroși în Banat, pentru că găseau o înaltă conștiință legionară și o populație extraordinar de primitoare. Profesorul Codreanu (tatăl lui Corneliu Zelea-Codreanu, n.n.), Bănică Dobre, Moța, Nae Ionescu (director al ziarului legionar „Cuvântul“, n.n.), Radu Gyr, Vasile Marin, Ion Banea, erau oaspeții predilecți ai Banatului.“

Legionarii severineni se vor afla, inevitabil, în atenția Chesturii de Poliție. La 12 ianuarie 1934, prefectul de Severin va trimite următoarea notă: „Fiind informați că membrii Gărzii de Fier cari nu au fost arestați până în prezent pun la cale acte de violență contra sinagogilor, incendii și distrugeri, Vă rog să luați cuvenitele măsuri

pentru verificarea acestei informații și pentru prevenirea acestor acte, raportând rezultatul.“

Popularitatea Mișcării Legionare în rândul populației, cu deosebire a tineretului studențesc, sperie clasa politică a vremii, ceea ce reiese deosebit de limpede din nota prefectului către chesturile de poliție din 6 februarie 1934: „...Ministerul Justiției [...] a atras atențiunea Parchetelor Tribunalelor din țară asupra pericolului pe care-l reprezintă pentru siguranța statului, ordinea publică și liniștea cetățenilor dezvoltarea și activitatea unor anumite organizațiuni, cu scopuri, mijloace de luptă și manifestări neîngăduite de legile țării și **străine de**

tradiția vieții noastre politice (s.n.) și sociale.“ Desigur, vizați sunt în primul rând legionarii, fără însă a minimaliza pericolul pe care-l prezenta mișcarea comunistă după victoria bolșevicilor în Rusia, dar și abia înfrânta mișcare a aventurierului transilvănean *Béla Kun (Cohen)*, care încercase o republică a sovietelor în Ungaria, în 1919, înăbușită rapid de armata română, care trecuse Tisa și apoi ajunsese la Budapesta.

Gheorghe Feneșan din Mehadia va anunța Chestura Poliției Lugoj, pe data de 12 martie 1935, faptul că a cumpărat de la un anume Vasile Constantinescu din București un autoturism marca „Ford“, deschis (decapotabil), de 10,15 CP, pe care, declara el, îl va întrebuința pentru transporturi publice în Băile Herculane, deci pentru servicii de taximetrie. În aceeași zi, Serviciul de circulație din cadrul Chesturii va elibera foaia de circulație cu nr. 504 Lgj. Prețul plătit a fost de 7.000 de lei. Același Gheorghe Feneșan din Mehadia avusese înscris sub același număr de circulație, la 18 august 1933, un autoturism marca „Pontiac“, tot „deschis“. „Ford“-ul va avea parte în următorii ani de propria sa poveste.

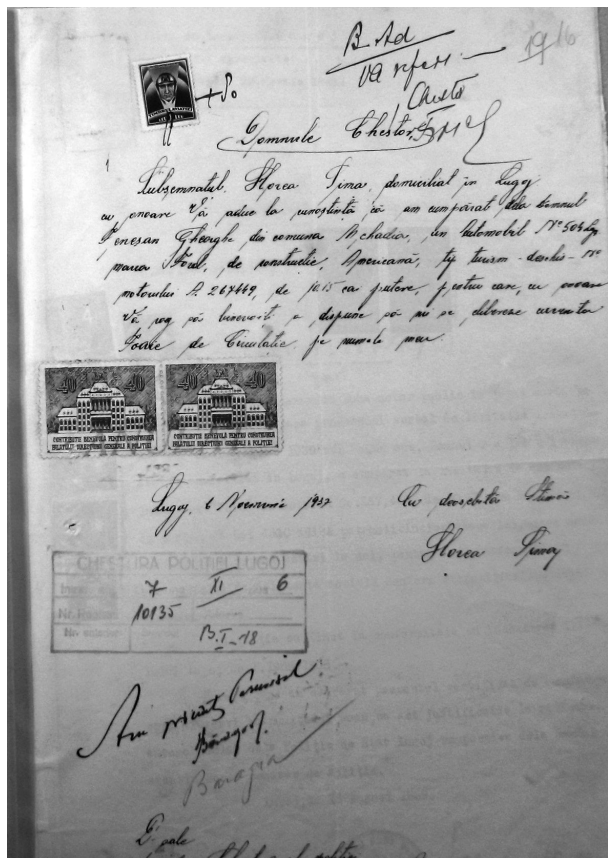
La 30 octombrie 1937, intervine un contract de vânzare-cumpărare a autoturismului „Ford“ tip 1931, înregistrat cu numărul „504 Lgj“ la prețul de 20.000 de lei (sumă achitată integral și pe loc), între Gheorghe Feneșan, în calitate de vânzător, și profesorul Horia Sima, în calitate de cumpărător. Martori au fost Rusalin Olariu și Gheorghe Golopența. Sima va declara tranzacția la Poliția Lugoj și va primi foaia de circulație pe 6 noiembrie 1937, vehiculul continuând să circule cu vechiul număr de pe placa de identitate: 504 Lgj. În aceeași zi, Chestura Poliției Municipiului Lugoj va anunța acest lucru către Prefectura Severin și Corpul VII Armată din Sibiu, pentru a se face „...cuvintele rectificări în tabelele de recensământ“.

La 11 februarie 1938, va fi emis Decretul-Lege nr. 856, prin care se instituie starea de asediu pe tot cuprinsul țării. Carol al II-lea fusese înfrânt de Mișcarea Legionară și va încerca o lovitură de stat. Va cere demisia guvernului Goga, va anula constituția va amâna alegerile și va suspenda activitatea organizațiilor politice. Va forma un guvern condus de nimeni altcineva decât de patriarhul Miron Cristea, iar ca ministru de interne, pe Armand Călinescu. La 5 martie 1938, guvernul Cristea va suspenda din învățământ o seamă de învățători și profesori, cu deosebire din Transilvania și Banat. Printre aceștia și pe Horia Sima, profesor la Lugoj. Va începe o prigoană dură împotriva Mișcării Legionare. La 17 aprilie, va fi arestat Corneliu Zelea Codreanu și condamnat la închisoare de șase luni în procesul intentat de Nicolae Iorga. În cea de-a doua jumătate a lui aprilie, Mișcarea primește o lovitură dură: sunt arestați și condamnați peste 300 de legionari. Horia Sima, cu domiciliul forțat la Lugoj, va evada la sfârșitul lui aprilie, pentru a participa la București la o întrunire a legionarilor scăpați de sub urmărirea poliției și nearestați. La 23 mai, la Consiliul de Război al Corpului II Armată din București, începe judecarea Căpitanului, condamnat la 10 ani de muncă silnică. Urmează alte arestări și zeci de procese împotriva fruntașilor Mișcării. Pe 26 noiembrie 1938, generalul Ion Antonescu, comandantul

Corpului III Armată, va protesta la Ministerul Apărării Naționale împotriva regimului inuman de detenție al legionarilor închiși la Chișinău și ia o serie de măsuri de îmbunătățire, pentru aceasta fiind ulterior prigonit, închis și amenințat cu

moartea. În noaptea de 29 spre 30 noiembrie 1938, vor fi asinați Corneliu Zelea Codreanu, laolaltă cu nicadorii și decemvirii. Aceștia vor fi îngropați la Jilava, peste ei se va turna acid sulfuric, apoi cadavrele vor fi acoperite cu o placă de beton.

Comandamentul Diviziei I Infanterie Timișoara va publica un afiș, cu un text semnat de generalul Corneliu Dragalina, comandantul acestei divizii, de șeful de Stat Major lt. col. Vasile V. Davidescu și procurorul militar maior magistrat Constantin H. Călinescu, prin care ordonă: „Art. 1. Este interzisă tipărirea sau păstrarea în depozit, sau sub orice formă, a broșurilor, manifestelor și tipăriturilor cu caracter legionar sau orice alt caracter și care prin conținutul lor amenință liniștea, ordinea publică

Solicitarea lui Horia Sima pentru obținerea foii de circulație. Sursa: Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale, Fond nr. 192 - Chestura Poliției Lugoj, inv. nr. 830, dosar 30/1935

și siguranța statului.

De asemenea este interzisă afișarea și răspândirea în public a unor asemenea manifeste și broșuri.

Toți locuitorii care dețin asemenea broșuri și manifeste sunt obligați, ca în termen de 10 zile de la publicarea acestei ordonanțe (19 noiembrie 1938, n.n.) să le depună la autoritățile militare, la organele polițienești și ale jandarmeriei.

Art. 2. Călcarea dispozițiilor din prezenta ordonanță se va pedepsi conform art. V din legea stării de asediu din 11 februarie 1938 cu închisoare, dela una lună, la doi ani.

Odată cu pedeapsa închisorii, judecata va putea pronunța și pedepsele complementare prevăzute de art. 25 din Codul Penal Regele Carol al II-lea.“

Ne aflăm, așadar, în plină dictatură carlistă, instituită de Carol al II-lea. Armand Călinescu, ministrul de interne al acestuia, avea ca scop de viață urmărirea și arestarea membrilor de frunte ai Mișcării Legionare.

La 1 februarie 1939, Horia Sima, însoțit de alți doi legionari de frunte, va trece clandestin frontiera cu Iugoslavia, la Beba Veche și, după patru zile, va ajunge la Berlin. Acolo, el avea să scrie: „*Pe la sfârșitul lui ianuarie (1940, n.n.), ne vin vești alarmante din țară: un nou val de arestări răvășise Legiunea, având ca epicentru Banatul și județele învecinate, Aradul și Hunedoara. Se aude de sute de arestări. Închisorile din Deva, Arad și Timișoara ar fi pline de legionari. Printre cei arestați, se aflau și Profesorul Protopopescu cu soția. [...] Rețeaua trecea direct de la București la Timișoara, fără a avea o atingere cu organizațiile intermediare. La Timișoara, punctul de plecare era Profesorul Protopopescu, care, prin poziția socială ce-o deținea, era în afară de orice bănuială că ar putea să fie gazdă de «pistolari». Inginerul Nicolau și cu Profesorul Protopopescu nu se cunoșteau. [...] Când m-am refugiat din Capitală, în drumul spre Germania, am stat ascuns în casa profesorului Protopopescu și din acest adăpost am întreprins pregătirile pentru trecerea frontierei. Rețeaua pleca chiar din casa profesorului. La catedra lui, avea ca laborant un legionar. Iar soția acestuia servea la bucătărie. Prin laborantul său, am luat legătura cu legionarul Ghiță Ciorbă din Comloșu-Mare, comună frunțașă, așezată pe frontieră. Am fixat trecerea pe linia Comloș-Kikinda și, pentru găsirea de puncte de sprijin în Banatul Sârbesc, l-am expedit în țara vecină pe Traian Borobaru. Deși întreg aparatul Statului era mobilizat și permanent pe urmele noastre, sistemul a funcționat impecabil. Regiunea de frontieră era înșesată de agenți. Ei simteau că suntem pe undeva pe aproape de ei, dar nu au putut să ne descopere. Ne-am strecurat ca niște umbre. După ce s-au convins că am trecut frontiera, agenții au invadat Banatul sârbesc. Au umblat din sat în sat să ne dea de urmă, dar populația ne-a ocrotit, învăluindu-ne într-un mutism impenetrabil.*“

„*Ford*“-ul lui Sima va fi scos la licitație pe 16 august 1939 și, potrivit certificatului redactat și semnat de către dr. Alexandru Buha, notar public în Lugoj, cumpărătorul a fost avocatul Zeno Galici(u) din Lugoj.

Poliția Lugoj va anunța pe 9 mai 1940 atât Cercul de Recrutare Severin, cât și Comandamentul 7 Teritorial Sibiu, că „*...astăzi 9 Mai 1940, s-a eliberat una Foaie de circulație cu Nr. de ordine 504 Lgj. D-lui Galiciu Zeno, avocat din Lugoj /Jud. Severin/ asupra unui autoturism marca «Ford» tip 1937 [...] Autoturismul de mai sus se află scos din circulație de mai mulți ani și numai după o reparație radicală s-a pus în circulație.*“

Revenind clandestin în țară, tot prin Iugoslavia, prin zona Jamu Mare-Lățunaș, în noaptea de 17-18 mai 1940, Sima va fi prins de jandarmi la Clopodia, fiind trădat de familia de țigani care-l adăpostise. Cu trenul în drum spre București, sub escortă, va trece prin Lugoj și Caransebeș. „*Cu cât mă apropiu de Lugoj,*

inima îmi bătea mai tare. În acest oraș am fost profesor de liceu între anii 1936-1938, transferat de la Caransebeș. Locuiam într-o casă pe o stradă paralelă cu linia ferată. Toate trenurile care coborau spre Dunăre treceau la câțiva metri de ferestrele casei noastre. Era o casă frumoasă, de curând construită, de un șvab, Mollitor. Avea și o grădină mare. Ne simțeam bine în ea. Toată ziua, soare și lumină. Când plecam spre Caransebeș sau București, soția mea era la fereastră și îmi făcea semn cu mâna. [...] La Caransebeș am descins ca tânăr profesor în toamna anului 1932 și aici am început organizarea Gărzii de Fier. Nici țipenie de legionar. Cine știe dacă existau pe undeva elemente răzlețe. Se confunda Legiunea cu cuzismul, vagi reminiscente din alegerile din 1926, când Liga Apărării luase în județul Caraș un număr impresionant de voturi. Am început să destelenesc terenul cu câteva calfe de cizmari și câțiva bacalaureați, care din lipsa de mijloace, nu mai puteau continua studiile la Universitate. În patru ani, județul Severin a devenit unul din cele mai puternice din țară, iar Regiunea a X-a, Banat, a fost clasificată întâia pe țară, în alegerile din 1937.“

La întrevvedere a lui Sima cu Nicki Ștefănescu, directorul general al Siguranței, acesta-i va arăta „...harta întocmită în conformitate cu cercetările făcute de toate polițiile și jandarmeriile din țară“, unde Mișcarea Legionară dispunea de „organizații teroriste...“. Sima va nota: „Examinând harta (României, n.n.), văd că Banatul figura împânzit în întregime de echipe teroriste. [...] În Oltenia, nimic.“

Referindu-se la Stoicănescu, Sima va scrie: „Cu Stoicănescu eram vechi prieten. Am luptat umăr la umăr în destelenirea sufletului românesc din Banat. Era un om de o energie rară. O forță a naturii. Sub conducerea lui, județul Timiș devenise o cetățuie a Legiunii. De o inteligență scânteietoare, pe care n-am întâlnit-o decât la Vasile Marin. Era mult iubit și apreciat în toate sectoarele mișcării: țărani, muncitori, intelectuali, studenți, elevi. Înflăcără și cucerea cu prezența lui orice mediu legionar. Nu era o greutate de la care să se dea înapoi și nu era o problemă să i se pară insolubilă. Cu mintea lui iscoditoare pătrundea acolo unde mintea obișnuită se oprea neputincioasă. Și aceste calități de dinamism și finețe intelectuală erau susținute și de o puternică trăire interioară. Unul dintre puținii legionari la care efortul pentru Legiune nu era întrerupt sau cel puțin adumbrit de nici o altă preocupare.“

Evenimentele se vor precipita în toamna lui 1940. Sima va fi numit subsecretar de stat în guvernul Tătăărăscu. Mișcarea Legionară va avea trei membri în guvernul Gigurtu, însă Horia Sima va demisiona de urgență. Regele Carol al II-lea va fi silit să abdice. Pe 6 septembrie, Forul Legionar îl investește pe Sima în funcția de șef al Legiunii. Pe 14 septembrie, este proclamat statul național-legionar. Se va forma un nou guvern, sub conducerea generalului Antonescu. Horia Sima va fi numit de către acesta vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

La 15 octombrie 1940, avocatul Liviu C. Mircea din Lugoj, „...fiind încredințat de către Domnul Prof. Horia Sima“, va depune la Poliția Lugoj „... Foaia de Circulație No. 504 Lgj. Din 9 Mai 1940, înscrisă pe numele Dlui Galiciu Zeno, avocat dom.(iciliat în) Lugoj, rugându-vă să binevoii a elibera o nouă Foaie de Circulație pe numele noului proprietar al vehiculului, Dl. prof. Horia Sima dom.(iciliat) în București“. Pe 3 noiembrie 1940, dr. S. Neamțu, șeful Poliției Lugoj îl înștiințează în scris pe avocatul Liviu Mircea că „Pentru rezolvarea cererei

Dvs. depușă la această poliție, prin care cereți transcrierea Foaiei de circulație 504 Lgj depe numele D-lui avocat Galiciu Zeno, pe numele D-lui profesor Horea Sima, Vă rugăm să îndepliniți următoarele formalități: 1./ Cererea urmează să fie timbrată cu timbru fiscal de 9 lei plus 1 leu aviație. 2./ Să depuneți procură din partea noului proprietar.“

La 27 noiembrie 1940, vor fi asasinați Nicolae Iorga și Virgil Madgearu.

Prof. Tiberiu Mitâr, prefectul județului Severin, va trimite Legiunii de Jandarmi, Poliției Orșova și Caransebeș, precum și pretorilor, la 7 decembrie 1940, copia Ordinului nr. 4766/1940 al Ministerului Afacerilor Interne (datat: 30 noiembrie 1940 și atribuit generalului Petrovicescu): „Ministerul a avut dese prilejuri să constate hărnicia și devotamentul depus de polițiile legionare, acolo unde există.

Influența lor asupra mersului general al poliției a dat roade depline, fapt pentru care Ministerul le aduce toate mulțumirile.

Dat fiind că Mișcarea Legionară rezervă membrilor săi alte misiuni de importanță mai mare, Ministerul renunță cu începere dela data de 1 Decembrie 1940 la serviciile polițiilor legionare, acolo unde există, ele rămânând desființate cu începere dela data de mai sus.

Vor mai rămâne în poliție numai acei legionari care au fost încadrați la funcționari bugetari normali.“

În articolul său intitulat „10 Decembrie 1922-10 Decembrie 1940“, publicat în „Foaia Diecezană“ nr. 50/15 decembrie 1940, studentul în teologie Gheorghe A. Milovan, avea să scrie:

„Tineretul însă n'a putut răbda ca pe spatele părinților lor conducătorii să-și poată lăfăi osânza lor de brute ordinare.

În toate ramurile politice conducătorii susținuți de capital jidovesc dedeau frâu liber evreilor permițându-le să ocupe și funcțiuni publice. În învățământul superior realitatea era foarte crudă. Facultățile de Farmacie și Medicină erau împânzite de evrei dornici de a pune mâna pe aceste ramuri în stat c'apoi să te doctorească cum vor ști ei. Au căutat să intre și în Politehnică, Drept și Armată, însă nu le-a reușit căci ochii tineretului, sentinela neadormită, văzând pericolul au tras semnalul de alarmă.“

ȘTIRI

Comandantul Mișcării Legionare în Caransebeș. Dl profesor Horia Sima, comandant al Mișcării Legionare și Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri Român, venind seara târziu dela Timișoara și Logoj s'a oprit puțin și în orașul nostru unde a funcționat ca profesor de liceu și și-a creat legături de prietenie.

Ziar nou. La 20 Decembrie 1940 a început să apară în Timișoara ca ziar al Regiunii I-a legionară „Poporul“, sub direcția d-lui Gheorghe Boldea. Dl Boldea este fiu al acestui aret, fost profesor în Caransebeș și-i dorim deplin succes în frumoasa misiune ce și-a luat.

Extras din „Foaia Diecezană“ nr. 1/5 ianuarie 1941

Aceeși „Foaie Diecezană“ anunța în nr. 51/22 decembrie 1940, la rubrica de știri:

„Serbare legionară în Caransebeș. Joi, 19 Decembrie s'au desfășurat în orașul nostru impresionante manifestații legionare. Așa s'a sfințit localul cantinei legionare amenajat din inițiativa pâr. Traian Lazăr dir. școalei normale, șeful ajutorului legionar din localitate. Serviciul sfințirii, ofițier de preoții legionari T. Lazăr, P. Toma, G. Golopența, T. Dobromirescu, R. Trica; diaconii A. Jucos și I. Câmpianu s'a în făcut prezența P.S. Părinte Episcop Vasile, a dlui Nicolae Pătrașcu secretarul general al Mișcării Legionare, T. Mităr prefectul județului Severin, precum și a reprezentanților autorităților civile și militare din localitate. În continuare în sala teatrului a avut loc o ședință de cuib la care a luat parte - pe lângă legionari - întreaga asistență. Dl prefect a făcut un succint istoric al mișcării legionare, iar dl secretar general a explicat jurământul legionar, încheind cu urări de bine pentru M.S. Regele Mihai, Dl General Antonescu și Dl Horia Sima. Mulțumește P.S. Episcop pentru cinstea de a fi participat la serbări, mulțumește Armatei - nădejdea țării - precum și reprezentanților germani. După serbare a urmat defilarea legionarilor.“

Atitudinea binevoitoare a „Foi Diecezane“ față de Mișcarea Legionară va continua și în nr. 1/5 ianuarie 1941, în cadrul articolului cu titlul „Popor Român, roagă-te și mulțumește lui Dumnezeu, neîncetat“, semnat de preotul Dimitrie Stoichescu:

„Dar, să nu mă extind, să fiu cât mai scurt posibil, căci intenția mea nu e acum și nu se poate în cadrele acestui titlu, să fac o privire asupra tristului trecut al guvernanților de tristă memorie, apoi a puterii, a capacității și garanției mântuitoare pe plan intern și extern a mișcării legionare de azi, care adevărat opere constructive vor fi numite; a asigura bună stare și gloria de mâine a poporului nostru, relevându-i o distincție cât mai mare față de alte familii naționale.

Totuși în legătură de idei, nu pot să nu amintesc puțin, că deodată cu întronarea regimului legionar am făcut intrarea triumfală într'un veac nou. Aceasta s'a făcut prin mijlocirea celor aleși de Dumnezeu, din cei mai curați fii ai neamului.

Veacul acesta nou se clădește pe jertfe, adevă sub semnul celei mai mari și mai sfinte jertfe pe care a dat-o neamul nostru, jertfa nemuritorului nostru Căpitan și a legionarilor. Trebuie să cunoaștem, că Dumnezeu a dăruit pe Căpitanul neamului nostru, pentru izbăvire de păcate și pentru mântuire. Să cunoască toată lumea, că pentru trecut și pentru veacurile ce vor veni, Căpitanul a dat, cu mișcarea lui legionară, cel mai strălucit răspuns, pe care un neam creștin îl poate da chemării lui Dumnezeu, de a urma calea Lui.“

În același număr, la rubrica „Știri“ se mai anunța:

„Comandantul Mișcării Legionare în Caransebeș. Dl profesor Horia Sima, comandant al Mișcării Legionare și Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri Român, venind seara târziu dela Timișoara și Lugoj s'a oprit puțin și în orașul nostru unde a funcționat ca profesor de liceu și și-a creat legături de prietenie.

Ziar nou. La 20 Decembrie 1940 a început să apară în Timișoara ca ziar al Regiunii I-a legionară «Poporul», sub direcția d-lui Gheorghe Boldea. Dl

Boldea este fiu al acestui aret, fost profesor în Caransebeș și-i dorim deplin succes în frumoasa misiune ce și-a luat.“

Nr. 2/12 ianuarie 1941 al aceleiași publicații avea să publice, în deschidere, „Cuvântarea D-lui General Antonescu în pragul noului an“, în care generalul spunea:

„Am făcut un mare acord economic, sprijinit de Fuehrer, ca să pot face tot inventarul agricol al Țării, să dăm țăranilor pluguri și tractoare, să întemeiem o industrie agricolă și să ne punem în valoare bogățiile, refăcând și drumurile noastre.

Am sprijinit și așezat pe toți refugiații și instituțiile izgonite din teritoriile sfâșiate, expropriind 56.000 hectare, pentru a da rosturi de viață celor pribegi și dându-le ajutoare în bani tuturor.

Am repus Statul pe cât am putut pe baze de cinste și de muncă și am dat justiției întreaga răspundere a condamnării marilor vinovați de distrugerea averii publice, smulsă din jertfa cetățenească, iar justiția a și pășit la îndeplinirea acestei sarcini.

Am luptat să împac generații, să folosesc energia creatoare a tineretului și să fac din regimul legionar o pârghie politică pentru sprijinul Statului pe tot ce este mai nobil și înălțător în tineret.“

În același număr 2/12 ianuarie 1941, va fi publicat un alt articol semnat de preotul Dimitrie Stoichescu, sub titlul: „Popor Român, roagă-te și mulțumește lui Dumnezeu, neîncetat“. Materialul va începe cu următorul text: „Deodată cu încheierea expunerii de mai sus, să ne hotărâm ca acum când oameni superiori și puri au venit la cârma țării, cu dor de muncă, au venit ca să clădească, să înalțe o țară cum o dorim «Ca soarele sfânt de pe cer», pe care să o mântuiască și pentru care să se jertfească și de putregai să o curățească: Să ne rugăm lui Dumnezeu pentru viața și sănătatea conducătorilor și a întregii mișcări și a Statului Național Legionar.“

Articolul se încheia astfel:

„Să ne gândim la toate, pentru trecut și viitor să încheiem cu: «Mare ești Doamne și minunate sunt lucrurile Tale și nici un cuvânt nu este de ajuns spre Lauda Măririi Tale», iar Legiunii, Dumnezeu să-i ajute:

«Să clădească o viață nouă

Sub al Țării cer,

Căpitanul să trăiască

Și Garda De Fier»“

Dumitru Jura, șeful Poliției Lugoj, va trimite la 14 ianuarie 1941, către Inspectoratul Regional de Poliție Timiș, la solicitarea acestuia, o serie de propuneri de disponibilizare a unor persoane din cadrul poliției județului Severin. Pe listă, nouă polițiști și motivarea solicitării destituirii acestora: Nicolae Popescu, polițist clasa a II-a, fost șef al Poliției din Lugoj, cu nereguli în gestiune; a hotărât care dintre legionari să fie împușcat pe 22 septembrie 1939; Vasile Roată, comisar ajutor clasa I, mare prigonitor al legionarilor și șperțar; Gheorghe Soreanu, agent clasa I, afacerist, șperțar, a schingiuit legionarii în timpul prigoanei împotriva acestora; Dumitru Boica, comisar clasa I, „Păcătos din toate punctele de vedere;

bețiv, cartofor, a fost omul de încredere al jidanilor și a trimis la moarte pe Camarazii Ghinda Gh. și Galescu din Caransebeș.“; Petre Vasilescu, comisar ajutor, ratat, bețiv, neglijent la serviciu, afaceri numai cu jidanii, stâlp de cafeenea; Ion Trîznei, șef de secție, mereu în concedii medicale, fără autoritate față de inferiori; Sever Dumitrescu, impieगत, șantajează jidanii, om al lui Moruzov¹, recalcitrant la serviciu, se ține de scandaluri, cu mai multe cauze la Parchet; Achim Ghiciulescu, gardian public clasa a II-a, aprig prigonitor al legionarilor, din inițiativă proprie.

În nr. 3/19 ianuarie 1941 al „*Foii Diecezane*“, în articolul de deschidere intitulat „*Pilda lor*“, autorul anonim scria: „*Ionel Moța și Vasile Marin cari au murit departe de căminul lor, de țara lor, într-un sătuleț din îndepărtata Spanie pentru Crucea Domnului, protectoarea fraților Spanioli și a întregii creștinătăți, au dat pilda supremei jertfiri.*“

Era ultimul număr al revistei oficiale a eparhiei ortodoxe române a Caransebeșului în care se mai făcea vreo referire la Mișcarea Legionară. Am apelat la aceste fragmente de articole pentru a oferi cititorilor câteva crâmpie din atmosfera acelor vremuri, când preoțimea ortodoxă română s-a implicat puternic în viața politică, sprijinindu-i pe legionari. Lucru care, desigur avea să conteze în ochii celor care doreau să distrugă Mișcarea Legionară, deoarece aceasta oferise o rețetă politică de succes la mase. Era o mișcare politică pornită de jos și nu fabricată de cercurile politice oculte naționale sau internaționale. Ori, ceea ce nu se poate controla trebuie de urgență distrus prin orice mijloace. Iar cei care au pus la cale atâtea revoluții și războaie aveau deja o vastă experiență și mai cu seamă bani pentru a discredita și a anihila orice nu era „*corect politic*“ (sintagmă inventată și ultrautilizată la finalul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea). Rețeta din 1914, de la Sarajevo, când un anarhist pe nume Gavrilo Princip (considerat de aceleași forțe oculte drept sârb, tot așa cum, la nevoie, un Gavrila Principiu poate considerat român, cu toate că Principiu/Princip nu poate fi nume de familie român sau sârb), l-a ucis pe arhiducele Franz Ferdinand, declanșând Primul Război Mondial, a fost aplicată și la București, pe 19 ianuarie 1941 când, la București, va fi asasinat maiorul german Döring, șeful transporturilor Misiunii Militare Germane. În ambele cazuri, a fost vorba, de fapt, de o crimă, însă necesară pentru a putea declanșa o represiune absolut disproporționată cu fața în sine. Crima nu trebuie comandată sau dictată. Ci doar găsită persoana care poate fi determinată (prin mijloace mai mult sau mai puțin subtile) să o facă. Iar istoria e plină de asemenea cazuri.

Drept pentru care, imediat a doua zi, pe 20 ianuarie, Antonescu îl demite pe ministrul Internelor, Petrovicescu, apropiat legionarilor, fapt considerat de Sima drept lovitură de stat. În ziua următoare, au fost înlocuiți toți prefectii și chestorii legionari din țară. Scrie Sima: „*Antonescu dăduse un ordin general, ca armata să ocupe toate instituțiile publice, punând în fruntea lor ofițeri să le conducă.*“ Dar, va mai nota el, „*Nici al treilea Corp de Armată, care avea ca rază de acțiune Ardealul*

---

¹ Mihail Moruzov a fost creatorul și directorul Serviciului Secret de Informații al Armatei Române în perioada 1924-1940. Se trage din cazacia zaporozjeni refugiați din Caucaz în România. S-a născut la 18 septembrie 1887, în satul Zebil din Tulcea, într-o familie cu opt copii, el fiind cel mai mic. Tatăl lui, Nicolae, a fost preot vreme de patru decenii la biserica rusă din Tulcea. (www.historia.ro)

de Vest și cu Banatul, nu răspundea la ordinele lui Antonescu. [...] La Timișoara, Comandamentul Diviziei a trimis o companie de soldați ca să ocupe Prefectura Județului. Compania s-a desfășurat în fața Prefecturii, în așteptarea ordinului să pătrundă în clădirea ce se afla în posesia legionarilor. Dar în același timp se adunaseră în fața Prefecturii mase mari de tineret, muncitori și țărani, veniți din satele dimprejur. Comanda lor o avea Ică Tănase. Acesta a îndemnat masele de țărani să se apropie de linia soldaților și să-i încercuiască. Cea mai mare parte a soldaților erau legionari sau simpatizanți ai Mișcării. Între legionari și soldați au început discuții prietenești. Ică Tănase s-a amestecat în vorba și i-a convins pe soldați și anumite grade să predea armele legionarilor, iar ei să rupă rândurile și să se întoarcă la cazarmă. N-a fost nevoie de prea multe discuții. Soldații au lasat armele legionarilor și s-au întors la cazarmă. După această pățanie, Comandantul Diviziei n-a mai scos nici o unitate pe stradă de teamă să nu se repete actul de fraternizare. Totul s-a petrecut fără presiuni, fără violențe, printr-un proces de întrepătrundere sufletească între legionari și soldați [...] În seara de 21 Ianuarie, situația se stabilizase în favoarea Legiunii. Capitala, Ardealul, Banatul, Moldova și Dobrogea erau controlate de legionari. În Muntenia și Oltenia, multe prefecturi au fost ocupate de armată, dar mai existau altele unde legionarii au ajuns la un compromis cu militarii. “

După cum va declara Sima, Antonescu va solicita „... ca armata germană din România să intre în acțiune alături de armata română pentru a zdrobi rezistența legionară.” Iar el, în calitate de comandant al Mișcării Legionare, va primi ordin de la Hitler să dispună legionarilor să înceteze orice rezistență. Lucru pe care îl va face în dimineața zilei de 23 ianuarie. Evacuarea clădirilor publice de către legionari trebuia finalizată în provincie în 24 ianuarie. Numai că, spune Sima, armata germană acționa deja în favoarea lui Antonescu: „La Timișoara, Arad, Deva, Sibiu, Tulcea și alte localități, ofițeri germani s-au prezentat în ziua de 21 ianuarie în fața legionarilor, deținători legali ai administrației, și i-au somat să părăsească clădirile. Evident, că aceștia, având cunoștință de ordinul meu de încetare a rezistenței, s-au retras imediat.”

La solicitarea Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara, din 30 ianuarie 1941, Nicolae V. Popescu, șeful Poliției Lugoj va trimite pe 31 ianuarie o dare de seamă cu privire la starea de spirit a populației. Referindu-se la problema legionară, acesta va scrie că, în trecut: „Populația urbană română căuta să se integreze în mișcarea legionară. Intelectualii se lăsau mai greu convinși, pe când cei de jos se ducea cu toții aproape și în special cei care nu aveau o existență asigurată, sperând într-o căpătuire rapidă.

În organizația legionară din județul Severin intraseră pe lângă unii oameni de bună credință și bine intenționați foarte multă pleavă a societății. [...].“

Populația urbană minoritară, în schimb, scrie raportorul, „...a urmărit cu viu interes desfășurarea evenimentelor interne în special, fiecare minoritate din punctul ei de vedere: germanii din spirit de dominare, expansiune și acaparare a bunurilor de orice natură; ungurii din punct de vedere al tendințelor lor revizioniste; iar evreii din punct de vedere al situației lor de viitor, ochii lor fiind ațintiți spre fruntariile Rusiei. [...] Funcționarii publici – Erau cei mai alarmați pentru că cei mai mulți pluteau într-o atmosferă de incertitudine asupra postului

pe care îl ocupau. Deasemeni, era o lipsă de inițiativă din partea celor de carieră, neștiind care sunt vederile noilor șefi ce în majoritate erau legionari. Acești șefi aveau o atitudine aproape continuă de repulsie față de funcționarii de carieră ce nu făcuseră parte ca simpatizanți din mișcarea legionară. Această situație morală imposibilă se mărea, prin faptul că se numise(ră) tineri fără experiență și adesea cu un trecut neclar, în posturi de conducere fără a corespunde scaunului pe care îl ocupau. Adesea se cereau lucruri inconforme cu menirea instituției și prin care se atingea bunul mers al serviciului. [...] Germanii și-au strâns foarte mult rândurile. Față de mișcarea legionară au avut un mare atașament. Deasemeni față de armata germană sunt trup și suflet pentru ea, făcând tot ce le stă în putință spre a-i servi și a le fi la dispoziție la orice.

Ungurii s-au izolat între ei și au căutat să imite pe germani. Propaganda au făcut-o de la om la om.

Evreii au fost cei mai dezorientați dintre toți minoritarii, pentru că au fost loviți tocmai economic, punctul cel mai însemnat în tendințele lor de dominație a lumii.“

În ceea ce-i privește pe comuniști, aceștia n-au avut nicio activitate „pe față“.

Referindu-se la situația de după evenimentele din 21-23 ianuarie 1941, raportorul va observa că: „Populația urbană română. Este surprinsă de evenimentele interne la care nu se aștepta, deși se șoptea de anumite frecțiuni între legionarii proeminenți (probabil între gruparea Papanace și simiști, n.n.). Rebeliunea din 21-23 ianuarie a.c. a depășit însă orice previziune. Constatările ce se fac în prezent de către organele militare cu privire la adevăratele jafuri din partea unor legionari uimesc pur și simplu pe oamenii cinstiți ai acestei țări.

Între cei mai mulți însă credința că manifestația dela 21 ianuarie a.c. a început dintr-un spirit de simpatie față de Horia Sima și că apoi a degenerat într-o rebeliune alimentată și de elemente străine cu totul de mișcare. Cu privire la depozitele de mărfuri și materiale se spune că acestea le-a putut face numai elemente ce nu erau pătrunse de spiritul legionar.

Față de faptele ce se dau în vileag populația este consternată, gândindu-se unde s-ar fi ajuns dacă s-ar fi continuat cu un sistem de jaf atât de pronunțat. Este însă mulțumită că s-a pus capăt cu un minut mai devreme.

Se crede că în viitor mișcarea legionară va trebui să-și aleagă cu foarte multă atenție mai ales pe cei ce îi va pune în posturile de conducere și răspundere.

Populația urbană minoritară. – Privește deasemeni prin prisma ei situația de azi, fiecare minoritate sperând într-o apropiată reușită a țelurilor lor. – Germanii nu și-au pierdut simpatia față de legionari, dar sunt în rezervă în prezent, în urma stăpânirii situației de Domnul General Antonescu. – Ungurii în momentul tulburărilor dela 21-23 ianuarie erau veseli și priveau cu atenție desfășurarea crizei. – Azi, când au văzut că totul a intrat în normal sunt cam dezorientați. – Evreii deasemeni s-au reîntristat după stabilirea ordinii și intrarea în normal.

Întreaga populație este nelămurită asupra cauzelor defecțiunii din Guvern și se întreabă care este adevărul în această privință – Circulă mai multe păreri. – Versiunea care își face loc în mod persistent este ceea că nu s-a admis aplicarea unui sistem complet legionar, prin înlăturarea celor ce n-au simpatizat cu mișcarea

legionară, precum și a Domnului General Antonescu. – Mai ales că postul de Radio Brașov, cât timp a fost în mâna rebelilor, a difuzat aceste idei.

Deasemeni se vorbește de o infiltrare foarte puternică a elementelor comuniste în rândurile legionare, cari au contribuit în mod activ la rebeliune în special în centrele orășenești.“

Iată, așadar, aspecte care, inevitabil, ne duc cu gândul la ceea ce s-a întâmplat în decembrie 1989, la Timișoara. Apar aceiași turbulenți, care sparg, atacă, fură din magazine.

Raportorul continuă: „S-a observat cu această ocaziune sprijinul unor elemente ale armatei germane care s-a dat fățiș legionarilor în timpul insurecției. [...] Această stare de lucruri a durat tot timpul cât a ținut rebeliunea, după care s-a observat rezerva trupelor germane, în special în ultima zi, când însuși comandantul trupelor germane, la intervenția Domnului Comandant de Garnizoană, actualul Prefect, a intervenit personal pe lângă capii rebeli ce se aflau baricadați în Prefectură, să renunțe la rezistența lor și să se predea.

Nu în mică măsură au fost sprijiniți în acțiunea lor de către populația germană autohtonă care, prin parte din tineret, s-a asociat cu manifestațiile de stradă, a vociferat alături de ei: «Trăiască Horia Sima» și «Heil Hitler» și acest fapt i-a încurajat și mai mult pe rebeli ca să manifeste într-o zi succesiv de trei ori, până în fața mitralierelor și baionetelor militarilor români, care, cu toate amenințările, injuriile și strigătele insurgenților și-au păstrat calmul, neuzând de arme decât ca intimidare – trăgând în aer – iar pe rebeli împrăștiindu-i cu apă din furtunurile pompierilor.

S-a observat de asemeni în timpul rebeliunii că foarte mulți funcționari publici au luat parte atât la manifestațiile de stradă, la baricadarea în Prefectura Județului, cât și la alimentarea acelor baricadați cu știri din afară de măsurile luate de armată, precum și cu alimente, băuturi și vești de la camarazii care activau în afara edificiilor ocupate de rebeli. [...] Suntem de părere, pentru ca să nu ne surprindă evenimente mai neplăcute pentru țară ca cele avute, să se mențină dictatura militară cât mai mult timp, până ce va sosi primăvara, când va începe lucrul câmpului, țărani vor fi ocupați și se va restabili complet ordinea.“

Lesne se deduce de aici că pe lângă sediul Poliției Lugoj a fost ocupată și Prefectura Severin, dar și alte obiective. Pe de altă parte, un rol important l-au avut, pe lângă armata germană și minoritatea germană, funcționarii lugojeni și țărani din satele din jurul orașului, dovadă că influența Mișcării Legionare a fost într-adevăr foarte mare.

Inspectoratul Regional de Poliție Timiș va anunța Poliția Lugoj de faptul că legionarii extremiști ar intenționa ca pe 8 februarie să provoace tulburări anarhice în țară prin comiteri de atentate, incendieri și distrugerii de obiecte de artă și sabotaj pentru a forța Guvernul să instituie în România administrație germană.

În mrejele vânătorilor de legionari va cădea Nicolae I. Pătu, de 24 de ani, cu serviciu activ militar în gradul de sergent în Cercul de Recrutare Lugoj, membru al Partidului „Totul pentru Țară“. Era fiul agentului de poliție clasa a II-a Ioan Pătu, care nu a fost de acord cu înscrierea fiului său în partidul amintit și i-a cerut să demisioneze, ceea ce tânărul a și făcut.

În ziua de 2 februarie 1941, șeful Poliției Lugoj va trimite către Inspectoratul de Poliție Timișoara, la solicitarea acestuia din urmă, un raport din punct de vedere „...al atitudinii avute pe timpul *trecutei guvernări* (legionare, n.n.) și în zilele de *rebeliune 21-23 ianuarie a.c.*“ Astfel, dr. Sabin Neamțu, secretar, a ocupat postul ca delegat cu conducerea în perioada 26 noiembrie-29 decembrie 1940. Se făcea vinovat deoarece a dat sugestii și l-a ajutat pe fostul șef de poliție delegat Dumitru Jura cu prilejul întocmirii rapoartelor de excludere din serviciu a unor funcționari polițienești. „*Propunem a fi imediat mutat la o poliție din Vechiul Regat pentru a pierde legătura cu organizația* (legionară, n.n.) *de aici.*“

Comisarul clasa a II-a Nicolae Avramescu era învinuit că pe timpul evenimentelor din 21-23 ianuarie a făcut pe curierul lui Dumitru Jura în legătura sa cu inspectorul Comănescu de la Timișoara, acesta din urmă cerându-le să reziste „...în *baricada făcută la poliție*“. În raport se propune trimiterea acestuia în concediu.

Vina comisarului-ajutor Marcu Bolboceanu era că a simpatizat cu legionarii, a stat cu ei două zile, a făcut pe informatorul lui Dumitru Jura în legătură cu pregătirile armatei ce asedia sediul Poliției Lugoj. Se propune destituirea sa.

În cazul agentului Gheorghe Anastasiu se sugera trimiterea în concediu, fiindcă deși nu era simpatizant legionar, i-a dus totuși de mâncare fiului său, baricadat în postul de poliție, ceea ce, în opinia celui care a întocmit raportul, era o dovadă de slăbiciune părintească.

Mai delicată a fost situația agentului clasa I Dumitru Sălăgean, provenit de la poliția din Satu Mare. Acesta, se scrie în raport, ar fi pus la dispoziția lui Victor Silagi, fost director general al Casei de Asigurări Sociale, cinci dosare secrete ale Siguranței „...unde erau toate chestiunile secrete privitoare la urmărirea și măsurile luate c/a legionarilor, deși acesta fusese întrebat de noi dacă mai are arhivă nearsă conf. ordinelor primite, răspunzându-ni-se că a ars totă arhiva. Dosarele au fost ridicate de noi de la fostul primar legionar Străinu Valeriu și predate dlui Danciu, secretarul Poliției Satu Mare. Rămâne la aprecierea dvs. sancționarea.“

Pentru agentul de poliție Ioan Pătu se propunea mutarea, fiul acestuia fiind legionar. Propusă spre mutare a fost și telefonista Viorica Nincu, simpatizantă a Mișcării Legionare și informatoare, alături de fiica sa, a lui Jura.

Propus pentru concediu era și impiegatul stagiar Alexandru Biga, provenit tot de la Poliția Satu Mare, bănuț a fi fost simpatizant al Mișcării, dar fără să se fi manifestat fățiș.

Dirjecțiunea Administrației de Stat din cadrul Ministerului Afacerilor Interne îi va solicita Primăriei Lugoj, pe 10 februarie, ca „... o dată cu evaluarea pagubelor provocate de rebeliunea din zilele de 21-23 ianuarie 1941, să se stabilească și să ni se comunice și pagubele suferite de localurile școalelor primare și comunele urbane și rurale, arătându-se în ce constau acele pagube și la ce sume se cifrează.“

Pe 6 februarie 1941, Ioan Șiclovan, șeful Detașamentului Gardienilor Publici de pe lângă Poliția de Reședință Lugoj va întocmi un proces-verbal cu privire la „...cercetarea și dresarea de acte contra gardienilor publici care au participat cu rebelii sau prin felul de serviciu nu au ținut socoteală de șefi și disciplină...“, în cauză fiind gardianul public clasa a III-a Vasile Neagoie care, înainte de a intra în

poliție, a fost șef de cuib legionar în comuna Sâlha. „În timpul rebeliunii, s-a atașat rebelilor prin faptul că, în ziua de 23 ianuarie a.c. numitul gardian l-a însoțit pe fostul Șef al Poliției delegat Jura Dimitrie, la Șeful de secție Șelariu Ștefan, căruia i-a ordonat să deie rebelilor toate pistoalele și cartușele din magazie, în acest timp gardianul public Neagoie Vasile a cerut și lada cu cartușe de pușcă mitralieră, ce șeful de secție a refuzat să deie, însă numitul gardian, totuși, le-a luat, ducându-le afară, spunând că dânsul răspunde de ele. În tot timpul asediului a cântat în grupul de legionari, ba chiar singur a condus corul, strigând «Horia Sima.»“

Potrivit declarației lui Ștefan Șelariu, șef de secție de gardieni publici clasa I la Poliția Lugoj, legionarii ar fi ocupat Postul Poliției de Reședință Lugoj pe 21 ianuarie, la ora 11. În 23 ianuarie, s-a prezentat la el fostul șef delegat al Poliției, Jura Dumitru și i-a ordonat să le dea legionarilor, din magazie, toate pistoalele „Browning“ și cartușele. „Jura Dumitru era însoțit de un grup de circa 30 de legionari, între acești legionari era și gardianul public Neagoie Vasile, care mi s-a adresat după ce a văzut o ladă cu cartușe de pușcă-mitralieră că și aceste cartușe trebuiesc date afară, eu am răspuns că cine răspunde de aceste cartușe, acest gardian fără nici un ordin primit de undeva, și până să supraveghez eu cine ia pistoalele, în dosul meu am auzit cuvintele le iau pe toate și eu răspund de ele, după care s-au ridicat pistoalele, m-am întors și nu am mai văzut lada cu cartușe, am ieșit afară din birou și am văzut în coridor lada goală, m-am interesat și am constatat că gardianul public Neagoie Vasile a împărțit aceste cartușe la cele patru puști-mitralieră care erau instalate de legionari contra armatei. Seara, la predarea legionarilor armatei, am primit toate cartușele înapoi.“

La rândul său, Neagoie va declara că: „...înscris în partidul legionar nu am fost cu știrea mea și nici în alt partid politic. Însă am protejat acest partid legionar din ziua când a venit la putere, crezând că este cel mai bun, fără ca să știu ce poate să se întâmple mai târziu. [...] La aceste ședințe, gardianul Vinculescu Ștefan ne-a ținut vorbire despre Ioan Moța și despre Vasile Marin, care s-au jertfit în Spania pentru Naționalism, și să fim și noi buni români, la fel ca și dânsii. Ne-a mai spus că legionari nu putem fi numai după șase luni de activare în acest partid. [...] În luna ianuarie ziua 21, 22, 23, anul 1941... am fost chemat la oficiul de poliție prin gardianul Murărescu Zenovie [...] Am fost numiți trăgători la pușcă Trăilă Tudor și eu ca ajutor. Ni s-a spus că avem de-a face cu comuniștii și cu jidanii. După o oră mai târziu, ni s-a spus că nu avem de-a face cu comuniștii și cu jidanii, ci cu armata. În acest timp, s-a umplut curtea de țărani de la sate, tineri și bătrâni, la această poliție. [...] În cancelarie era o ladă de cartușe, care am văzut că a fost scoasă de niște țărani și care au împărțit cartușe între ei, primind și la această pușcă pe care o supravegheam eu mai multe cartușe. [...] În timpul când nu făceam planton, am luat și eu parte cu domnul șef Jura și cu țărani la cântări în sala poliției, asistând lângă dânsii, însă fără să cânt. Din cauză că nu știam cântecele pentru că nu le-am învățat. Însă îmi era teamă că șeful poliției era cu noi, nu cumva să fiu dat afară, pentru că nu știam ce se va întâmpla.“

La 14 februarie 1941, statul național-legionar a fost abrogat în mod oficial și s-a instaurat dictatura militară a generalului Antonescu.

Horia Sima avea să scrie: „Omul care s-a ridicat la Conducerea Statului pe mormintele legionarilor ne-a lovit fără milă cu ajutorul unei puteri străine

(Germania, n.n.). *Cum făcuse și Carol al II-lea înaintea lui, Generalul Antonescu odios continuator al acestuia.*“ Respectiv: „N-a existat o rebeliune legionară, cum au difuzat «urbi et orbi» sursele antonesciene. A fost o lovitură de Stat a Generalului Antonescu contra Actului Constituțional din 14 Septembrie 1940. Ce-a urmat după aceea, rezistența maselor populare, n-a fost decât reacția națiunii la lovitură de Stat a Generalului Antonescu. Poporul, neîndemnat de nimeni, a sărit în ajutorul Legiunii, pentru a apăra ființa Statului Național-Legionar.”¹

La rândul său, Antonescu se va adresa țării astfel²: „...Capitala și multe orașe ale țării au trăit ceasuri de spaimă și de război. Am încercat zadarnic să opresc pe răzvrățiți. Valuri de ură și asuprire năvăleau pe străzi. Am fost silit să scot armata.... Pretutindeni s-au tras focuri de pe acoperișuri și de la ferestre în contra ostașilor care își jertfeau viața pentru ordinea statului... Vina gravă și pedeapsa cea mai aspră o merită aceia care i-au dus la moarte, înșelându-i, care i-au târât într-o acțiune nebună, dezlănțuitoare, de anarhie și ură pentru a-i părăsi în momentul începerii luptei. Ordinea a fost astăzi redobândită... Imi fac o datorie de onoare să mărturisesc întregii națiuni că în aceste zile de zbcucium sfâșietor am simțit în spatele meu umbra loială a marelui Führer și onoarea Reichului german, care ne-a garantat frontierele...

De aceea, ca ostaș și ca român curat, nu pot decât să spun națiunii că trebuie să fie mândră și sigură de alipirea ei la Axă și că cer tuturor să simtă ca și mine, făgăduind că mâine vom ști să facem din destinul nostru național ceea ce ne învață marele său exemplu, deschizând un drum românesc în Europa nouă a viitorului.“

Pe 28 martie 1941, avocatul lugojean Zeno Galiciu va solicita Chesturii „...o dovadă din care să reiese că foaia de circulație a mașinei mele cu No. de or. 504 Lgj. Este depusă dela data de 31 octombrie 1940. Dovada îmi este necesară pentru a o preda cumpărătorului, mașina fiind vândută Școalei de Șoferi Timișoara.”

O zi mai târziu, Poliția Lugoj va emite un document prin care va certifica faptul că „...la data de 1 Noiembrie 1940, s-a depus la această poliție Foaia de circulație cu Nr. de ordine 504.LGJ asupra autoturismului marca «Ford» cu nr. Motorului A 267.449, de către Dl Advocat Liviu Mircea din Lugoj.”

Prețul obținut de Galiciu a fost, potrivit contractului de vânzare-cumpărare, de 12.500 de lei.

Pe 2 mai 1941, Direcțiunea Generală a Poliției va cere Poliției Lugoj „...a dresa de urgență acte contra gardienilor publici CADIA IOANȘI și NEAGOE VASILE dela aceia Poliție care au luat parte la rebeliune, acte ce le veți înainta direct Parchetului Militar respectiv pentru soluționare, raportându-ne rezultatul.” Ceea ce noul șef al Poliției Lugoj, Nicolae V. Popescu va și face pe data de 7 mai, însă numai pentru Vasile Neagoie. Potrivit procesului-verbal, fostul șef al Poliției, Dimitrie Jura, se afla deja la închisoarea Tribunalului Timișoara. Până la decizia Parchetului, Neagoie a fost suspendat din serviciu, cu pierderea salariului.

Nicolae V. Popescu, șeful Poliției de Reședință Lugoj va nominaliza trei „... funcționari polițienești care s-au evidențiat ca activitate de ordine și informativă

¹ Horia Sima - „Prizonieri ai Puterilor Axei”.

² „Renașterea” - Organ național-bisericesc săptămânal (Alba-Iulia) nr. 3-4/2 februarie 1941 - „Tineretul a fost purtat pe un drum greșit - Apelul suprem al conducătorului statului”.

de pe raza Poliției Lugoj“, respectiv pe Iacob Vitian, comisar, șeful Comisariatului Orșova (care a primit informații și a descoperit un ofițer englez care avea misiunea să distrugă canalul din Cataracte); Dumitru Boică, comisar, șeful Comisariatului Caransebeș (care a identificat 10 rebeli, care au rezistat cu focuri de armă împotriva Armatei, cel care la arestat pe Zaharia Marineasa); Traian Repede, comisar, șeful Biroului de Siguranță Lugoj, care: „1) *A descoperit un act original prin care Șeful organizației Legionare a Județului Severin, Rusalin Olariu, a preluat dela București 50 bucăți revolvere Walther, pentru legiunea Severin, descoperind din ele până în prezent 2 bucăți aflate la doi legionari, după rebeliune, care au fost înaintați Tribunalului Militar al Div. I-a Infanterie. – 2. A descoperit și arestat pe șeful organizației Legionare a Județului Severin, Rusalin Olariu, dispărut de peste trei săptămâni, care a fost anchetat și înaintat Tribunalului Militar.*“

Același Nicolae V. Popescu va întocmi un tabel cu 15 funcționari din cadrul Poliției de Reședință Lugoj „care manifestă și întrețin relațiuni cu curentele subversive și trebuiesc transferați din localitate“, unul fiind ajutor de comisar, trei agenți, o impiegată, o telefonistă și nouă gardieni publici.

Pe 7 mai, Poliția Lugoj va trimite Parchetului Tribunalului Militar al Diviziei I-a Infanterie din Timișoara un dosar conținând cercetarea disciplinară contra gardianului public clasa a III-a Ioan Cadia, deoarece acesta „...se face vinovat pentru favorizarea răzvrătiților, ținând legătura între cei asediați și cei dinafară.“

Poliția de Reședință Lugoj va înregistra pe 5 mai 1945 o solicitare din partea Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara, ca urmare a unui ordin al Direcțiunii Generale a Poliției, prin care se cere „...a lua urgente măsuri de atență supraveghere a elementelor legionare și hitleriste aflate în stare de libertate.

Urmăriți îndeaproape legăturile acestora cu persoane străine de localitățile respective, cari ar putea îndeplini rolul de curieri ai organizațiilor clandestine legionare.

Identificați acțiunea informativă pentru descoperirea legionarilor lansați cu parașutele din avioanele germane.

Aceștia au asupra lor acte false de identitate, posedă armament automat și au instalate, în locuri dosite, stațiuni de radio-emisie și recepție.

Echipele legionare venite din Germania sunt formate din câte 8 persoane: un șef, doi radiotelegrafiști și cinci mânăuitori de armament și explozivi.

Consemnul acestor echipe este de a lua imediat contact cu ostașii germani răzlețiți prin diferite ascunzișuri cu prilejul evenimentelor din August 1944 și etnicii fugiți dela munca de folos obștească, spre a forma centre de rezistență în zonele muntoase.

Deasemenea echipele legionare vor lua contact cu legionarii și simpatizanții mișcării din țară, în special cu cei necunoscuți încă organelor polițienești.“

În document, se indica drept zonă identificată ca zonă de rezistență Munții Banatului, în zona Timișoara fiind nominalizată ca parașutată echipa lui Ion Chirilă, iar în regiunea Arad o echipă sub conducerea lui Moldovan. Scopul respectivelor grupuri presupuse a fi fost parașutate era de a crea „...o stare de neîncredere în actuala ordine socială din țară“ prin diverse mijloace, printre care atentate „...îndreptate împotriva oamenilor politici democrați și împotriva ostașilor sovietici“, acte de sabotaj împotriva „...instituțiilor, depozitelor Statului și a mijloacelor de

transport. “Drept urmare, se mai spune în document, „...se impune o deosebită vigilență a poliției de siguranță pentru identificarea acțiunii informative în vederea descoperirii organizațiilor clandestine legionare și hitleriste, a stațiilor de radio emisiune-recepție, precum și a depozitelor de armament și de alimente.”

Răspunsul poliției lugojene va fi prompt, respectiv în aceeași zi. La dosar se păstrează doar prima filă, al cărei conținut îl redăm integral:

„Domnule Șef,

Pentru intensificarea acțiunii informative și descoperirea legionarilor lansați cu parașutele, cum și supravegherea elementelor legionare și hitleriste aflate în libertate, propunem intensificarea acțiunii informative pe obiective cunoscute ca foste focare ale acestei mișcări cum ar fi: Administrația Financiară, Spitalul de Stat, Liceul Comercial (în special elevii cl. V, VI, VII și VIII-a), Liceul C. Brediceanu (aceleași clase de elevi), la care s-ar putea organiza nucleie F.D.C¹-iste, Fabrica Textila și Fabrica Moară și Țesătoria, unde s-ar putea reorganiza C.M.L.²-ul, Gara C.F.R., Restaurantul Donică, Fabrica Besco, Fabrica Moară și Țesătoria (se repetă, n.n.), Oficiul P.T.T., la cari s-ar putea forma nucleie ale C. Răsleți.

La toate centrele de mai sus, propunem introducerea de informatori, oameni de încredere dintre persoane bine verificate, în special dintre acei cari fac parte din F.N.D.³ și creiarea unui centru de colectarea informațiilor (case conspirative) în afara instituției noastre, pentru a nu se putea descoperi rețeaua informativă.

Deasemeni să se intensifice la maximum supravegherea locuințelor legionarilor dispăruți, internați în lagăre și lăsați în libertate, această supraveghere să se execute tot prin oameni de încredere și din afara Poliției, sub controlul nostru.

Să se execute razii din casă în casă, pe sectoare și la intervale de timp, pentru verificarea tuturor persoanelor străine de localitate.

Să fie repartizat un polițist la Biur. Populației, care să verifice amănunțit legalitatea actelor ce prezintă solicitatorii înscrierilor la acest biuro, cerând antecedentele autorităților polițienesti pentru persoanele dubioase.

Să se execute un serviciu prin rotație în stația C.F.R., personalul de serviciu având misiunea de a supraveghea toate persoanele sosite și plecate, semnalându-ne pe cei suspecți pentru a fi filiați.

În zilele de târg, întreg personalul să fie pe teren în special la centrele aglomerate...”

Urmează raportul din 19 mai 1945, al Poliției Lugoj către Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara, în care se spune că, drept urmare a ordinului nr. 23987/22 decembrie 1944 (în document nu este indicat al cui a fost acest ordin, dar e lesne de presupus că al M.A.I.), la nivelul județului Severin s-a constituit o „Comisie de punere sub pază, care a examinat toate dosarele” și a propus arestarea a 143 de legionari (din raza polițiilor Lugoj, Caransebeș, Orșova și Băile Herculane). Din total, au fost găsiți și arestați 65, alți 46 fiind pe front, iar cinci la închisoare. Unul era dat dispărut pe front, nouă dispăruți de la domiciliu, cinci plecați în Germania, 10 plecați în altă localitate și unul cu domiciliul obligatoriu.

---

¹ Frății de cruce.

² Cuib al Mișcării Legionare.

³ Frontul Național Democrat.

Raportul mai preciza că: „Potrivit ordinului Nr. 23987/1945 urma să funcționeze o Comisie de triere a legionarilor propuși la arestare de către Comisia de punere sub pază (care și-a încheiat activitatea la 20 ianuarie 1945, n.n.), însă aceasta nu s-a constituit.“ S-a constituit, însă, la 10 februarie 1945, o altă comisie „... compusă din Prefectul Județului ca Președinte, Maiorul Diaconescu Constantin – Comandantul Legiunii de Jandarmi, ca membru, și Popescu Alexandru, Secretarul Poliției Lugoj ca secretar.“ Aceasta a studiat dosarele celor 143 de legionari propuși spre arestare de către Comisia de punere sub pază, și a hotărât eliberarea sau lăsarea în libertate a 48 de legionari, rămânerea ca „buni pentru triere“ a altor 95. Dintre cei 48, 33 erau dintre cei arestați, 11 dintre cei concentrați, trei plecați din localitate și un dispărut de la domiciliu. Dintre cei 95 „buni pentru triere“, 30 erau arestați de Comisia de punere sub pază, doi evadați din lagărul provizoriu, 36 concentrați sau mobilizați, cinci aflați în închisoare, un dispărut pe front, opt dispăruți de la domiciliu, cinci plecați în Germania, șapte plecați în altă localitate și un reținut la domiciliu.

O comisie de triere a fost înființată la 29 martie 1945 și-i includea pe: prefectul Nicolae Dimitrievici ca președinte, pe maiorul Diaconescu, dr. Octavian Jucu, Ioan Popovici, Nicolae Popovici, Ioan Gheju, Komlodi Rozalia, dr. Constantin Ciorogariu, Kling Zoltan – ca membri, iar pe comisarul Gheorghe Popescu în calitate de secretar. Aceasta va lua în discuție doar o parte dintre legionarii propuși de comisia anterioară ca buni de triere și anume 44, dintre care 20 au fost eliberați, iar 24 propuși pentru internare (arestare, n.n.). Dintre aceștia din urmă, trei au reușit să evadeze. „La data de 15 Mai 1945, restul de 11 (9 dela Lugoj plus 2 dela Fălticeni) au fost trimiși în lagărul Slobozia și Caracal.“ Raportorul, Adrian Dumitru, șeful Poliției Lugoj, solicita superiorilor precizări: „Pentru restul însă de 51 neluați în discuție de Comisia de triere la 29 Martie 1945, cât și pentru preoții și c.f.r.-iștii excluși temporar conform ordinului Nr. 31.000/1945, cu onoare vă rugăm să binevoiți dacă aceștia vor fi supuși unei alte Comisiuni, ori trierea lor pe măsură ce vor fi identificați și arestați, va fi făcută direct de noi.“

Din lista celor 51 amintiți de A. Dumitru, următorii erau din Lugoj:

- Tunei Nicolae – concentrat – fost condamnat în 1943 la trei luni închisoare pentru activitate legionară;
- Avramescu Mircea – concentrat – membru al Frăției de Cruce, condamnat în 1942 la 10 ani de muncă silnică pentru activitate legionară;
- Dănuț Victor – concentrat – fost condamnat la trei ani de închisoare pentru activitate legionară;
- Popici Ioan – concentrat – fost condamnat la șase luni de închisoare pentru participare la rebeliunea legionară;
- Mihăiescu Stanciu – concentrat - șeful Frățiilor de Cruce Grupul I Mehedinți, fost condamnat la 10 ani de muncă silnică pentru propagandă legionară;
- Vichtner Iosif – plecat în Germania - șef de cuib; a luat cu forța magazinul evreului Holtzer Arcadie;
- Pepici Dumitru – plecat în Germania – a acaparat cu forța bunuri evreiești din magazinul Reinhebach;
- Paluchitiu Ioan – concentrat – funcționar public, a făcut parte din Poliția legionară și i-a secondat pe legionari în abuzurile săvârșite;

- Tundrea Ioan – concentrat – l-a silit, împreună cu alți legionari, pe evreul Kormos Eugen să predea magazinul său de cereale;
  - Pârnu Victor – plecat din localitate – a luat cu forța prăvălia lui Szameth Robert;
  - Cușă Petru – concentrat – pe timpul regimului legionar a deținut prăvălia evreului Huszar Vilhelm;
  - Călimănescu Gheorghe – plecat în Germania – membru al Frățiilor de Cruce, fost condamnat; în vara anului 1943, a fugit în Germania, înrolându-se în armata S.S.;
  - Rădulescu Calistu – plecat în Germania – condamnat în 1942 la cinci ani de închisoare pentru activitate legionară, iar în 1943 s-a înrolat în armata germană;
  - Moș Nicolae – plecat din localitate – a luat cu forța pivnița cu băuturi a evreului Boris Goldmann;
  - Blaj Augustin – plecat în Germania – în 1941 a fugit în Germania, înrolându-se în S.S.;
  - Novac Stella (căsătorită Damian) – plecată din localitate – în timpul regimului legionar, a preluat prăvălia evreului Iuliu Marö... (litere lipsă);
  - Topliceanu Nicolae – plecat din localitate – funcționar public, a secondat legionarii în abuzurile săvârșite;
  - Marcu Tiberiu – plecat din localitate - șef de birou, în regimul legionar i s-a încredințat funcția de administrator financiar de constatare în județul Severin.
- Ită și lista lugojenilor din grupul de legionari puși în libertate:
- Capitan Virgil – condamnat la trei luni de închisoare în 1941 pentru divulgare de secrete;
  - Dulin Ioan – condamnat în 1942 la o lună de închisoare pentru propagandă legionară;
  - Iclozan Ioan – purtare abuzivă în calitatea sa de funcționar; s-a baricadat la Prefectură în timpul rebeliunii legionare;
  - Duma Cornel – în timpul regimului legionar a preluat prăvălia unui evreu;
  - Chiticeanu Eugen – conducătorul unei instituții particulare în timpul regimului legionar și conducător spiritual al tineretului;
  - Baba Emil – în timpul regimului legionar a preluat cu forța casa evreului Oszi Alexandru;
  - Petruțescu Toma – fost condamnat la trei luni de închisoare;
  - Toma Iacob – fost condamnat la cinci ani de închisoare;
  - Bencoczi Ștefan – fost condamnat la o lună de închisoare pentru propagandă legionară;
  - Veber Bertha – în timpul regimului legionar a luat prăvălia unui evreu;
  - Dragomir Aurelia – idem;
  - Pepici Rozalia – idem;
  - Spaia Ioan – idem;
  - Duliantu Terente – a cumpărat pe un preț derizoriu casa unui evreu;
  - Cosma Ioan - în timpul regimului legionar a luat prăvălia unui evreu;
  - Ardeleanu Victor – idem;
  - Pastila Ladislau – idem;
  - Negrei Ilie – idem;

- Tunei Silviu – idem;
- Halas Maria – trimisă în judecată în 1941, deoarece fiind funcționară la telefoane, a sabotat armata;
- Duma Constantin - în timpul regimului legionar a luat prăvălia unui evreu;
- Popovici Ioan – purtare abuzivă ca funcționar; s-a baricadat la Prefectură în timpul rebeliunii legionare;
- Baragia Romulus – idem
- Iștvănescu Iulian – în timpul regimului legionar a luat prăvălia unui evreu;
- Miter Veturia – ca profesoară de stat, în timpul regimului legionar a luat prăvălia unui evreu;
- Miloia Valeriu – ca funcționar public, i-a secondat pe legionari în purtarea lor abuzivă;
- Novăcescu Petre – în timpul regimului legionar a avut prăvălia unui evreu;
- Popa Pavel – fost condamnat la șase luni de închisoare;
- Lupea Remus Iulian – fost condamnat la o lună de închisoare pentru ofensarea națiunii;
- Nicolescu Florica – a avut prăvălia unui evreu;
- Bumbu Vasile – în timpul regimului legionar, a deținut funcția de director general al M.At.;
- Branda Iuliu – în timpul regimului legionar, a deținut prăvălia unui evreu.

Din grupul legionarilor lugojeni propuși pentru eliberare, însă aflați concentrați, au fost următorii:

- Dragomir Constantin – amendă de 1.000 de lei pentru port ilegal de armă;
- Bocicai Victor – legionar, fost condamnat;
- Orbulov Petre – participant la rebeliunea legionară;
- Tincu Lazar – a fost internat în lagăr în legătură cu mișcarea legionară;
- Pop Aurel – fost condamnat la cinci ani de închisoare;
- Cosma Gheorghe – pe vremea regimului legionar a luat prăvălia unui evreu;
- Kovaci Petru – idem;
- Tunei Ioan – idem;
- Guran Alexandru – în 1941 a fost condamnat la cinci ani de închisoare pentru port ilegal de armă;
- Brazda Alfred – purtare abuzivă în calitate de funcționar;
- Văcariu Cornel – idem.

Dintre legionarii lugojeni puși în libertate, însă aflați în altă localitate, au fost:

- Ripan Iosif – fost la examen, la București – fost condamnat la cinci ani de închisoare;
- Ioanovici Emilia – domiciliată în comuna Bârzava, jud. Arad – pe timpul regimului legionar a luat prăvălia unui evreu;
- Suciuc Tiberiu – aflat la Caransebeș - purtare abuzivă în timpul regimului legionar.

Propusă spre eliberare, însă dispărută a fost Basiu Stela, care în timpul regimului legionar a acaparat bunuri evreiești.

Lt. Adrian Dumitru, șeful Poliției Lugoj, se va plânge, pe 28 ianuarie 1946, către Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara, că unitatea sa are un număr insuficient de cadre, aceasta mai cu seamă în condițiile județului: „*Întreg județul Severin este*

împânzit cu legionarii urmăriți și cari trăiesc și activează subteran. Așa precum teritoriul Inspectoratului Timișoara este față de celelalte Inspectorate cuiubul unde se ascund aceste elemente, tot astfel județul Severin formează centrul acestei probleme în cadrul Inspectoratului. Aceasta se explică prin aceea că județul Severin a fost principalul câmp de activitate a lui Horia Sima în timpurile de glorie ale Gărzii de Fier. Există sate unde toată populația este formată din fanatici adepți ai lui și cari în mod firesc dau găzduire, uneltesc și activează conduși de cei trecuți în ilegalitate. Mare parte din populația orașelor se compune tot din legionari cari nu au renunțat să lupte pentru idealurile lor.

În pădurile și munții județului se ascund cu siguranță depozite de armament și munițiuni ale grupurilor de legionari ce le-au cutureierat toată vara, făcând chiar exerciții de tragere cu arme automate și Brandt-uri, în auzul tuturor; fără a putea fi stingheriți de nimeni.

Toate acestea sunt cunoscute de Inspectoratul de Poliție Timișoara, fiind raportate la timp.

Dovada evidentă că acest județ este centrul mișcării legionare o constituie faptul că în urma comunicatului Ministerului de Interne s-au prezentat – 12 – dintre ei, la această poliție.

Poliția nu a putut identifica și descoperi nici un singur legionar din ilegalitate, deși a avut informațiuni generale care să o pună pe traseu. Aceasta este perfect explicabil și vom arăta mai jos de ce. “

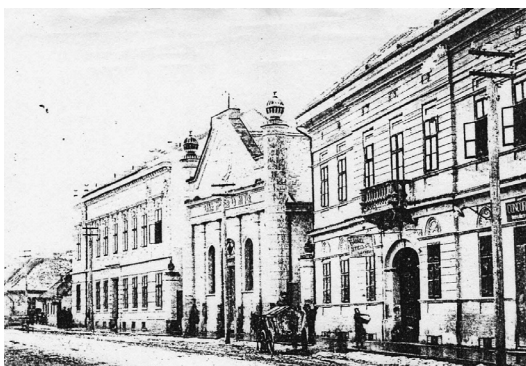

Bibliografie:

- Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (D.J.T.A.N.), Fond 233 Pretura Plasei Lugoj, inv. 819, dosar nr. 105/1923-1924;
D.J.T.A.N.: Fond 192 Chestura Poliției Lugoj, inv. 830, dosarele nr. 30/1935; 70/1941; 146/1945;
D.J.T.A.N.: Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 367, dosar nr. 30/1933;
D.J.T.A.N.: Fond 242 Pprimăria orașului Lugoj, inv. 367, dosar nr. 77/1941;
Liviu Vălenaș - „Mișcarea Legionară între adevăr și mistificare“, Editura Marineasa, Timișoara, 2000;
„Cronologie privind istoria Mișcării Legionare“, apărută în Almanahul „Cuvântul“ din 1941;
Marin Bărbulescu - „Centrul Studențesc Legionar de la Timișoara“;
Horia Sima - „Sfârșitul unei domnii sângheroase“;
Horia Sima - „Prizonieri ai Puterilor Axei“;
Horia Sima - „Era libertății – Statul Național-Legionar“ vol. II;
Prof. univ. dr. Ioan Scurtu – „Denumirea corectă a evenimentului: rebeliune legionară“; (<http://www.ioanscurtu.ro>);
„Rebeliunea legionară, văzută din cabinetul lui Antonescu“ - www.historia.ro;
Gabriel Bălănescu - „Din împărăția morții“, Ed. Gordian, Timișoara, 1994;
Nistor Chioreanu - „Morminte vii“, Ed. Institutul European, Iași, 1992;
V. Blănaru-Flamură - „Generalul Antonescu în cămașa verde legionară“, Ed. SEPCO, 1993;
„Renașterea“ - Organ național-bisericesc săptămânal (Alba-Iulia).

Problema evreiască

Pe 24 iunie 1931, Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor face cunoscut faptul că primește reclamații potrivit cărora „...autoritățile administrative comunale s-au amestecat în afacerile interne ale comunităților evreiești, producând prin aceasta nemulțumiri în rândul populației și dând ocazie la plângeri adresate autorităților superioare. S-au primit plângeri din cari reiese că administrația comunală a dizolvat reprezentanța comunității evreiești și a numit o conducere interimară.”

Sinagoga din Lugoj în 1895. Reproducere după o carte poștală ilustrată. Colecția Ing. Anton Tomlin

Prefectura județului Severin va aduce acest lucru la cunoștința Poliției Lugoj, Legiunii de Jandarmi și primpretorilor și primarilor de orașe, considerând că un asemenea comportament este un abuz și precizând că, potrivit art. 25 din Legea pentru regimul general al cultelor, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 89/22 aprilie 1928, controlul comunităților evreiești poate fi exercitat exclusiv de către Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor. Prefectul recomanda autorităților administrative să nu se mai amestece „...în viața internă a acestor comunități”, în caz contrar rezervându-și dreptul de a anunța respectivul minister.

La 8 octombrie 1940, Direcțiunea Administrației de Stat din cadrul Ministerului Afacerilor Interne va comunica Prefecturii Severin că, în baza Deciziei Ministerului Cultelor și Artelor nr. 42180/940, este strict interzis a se mai procura de la comercianții evrei achiziționarea obiectelor de cult și a veșmintelor bisericești, dar nici „...orice obiecte în legătură cu înmormântările și serviciile religioase care se fac în asemenea ocaziuni.”

Prof. Tiberiu Mităr, prefectul județului Severin, le va solicita pretorilor, pe 22 noiembrie 1940, ca în termen de 10 zile să trimită un tabel centralizator cu bunurile evreiești expropriate, pe categorii de bunuri, respectiv moșii, fabrici, întreprinderi, clădiri), în care să se arate numele proprietarului evreu, cine este administrator, dacă este refugiat sau nu, ce pregătire are și de către cine a fost

numit. Un al doilea tabel trebuia să arate averile evreiești încă neexpropriate (mori, întreprinderi industriale și comerciale, exploatarea de păduri, depozite de lemne, teascuri de ulei, fabrici de spirt etc.), locurile unde se aflau acestea și orice date de interes. În fine, un al treilea tabel trebuia să arate dacă proprietarul evreu mai posedă asemenea bunuri și în afara comunei de domiciliu.

Serviciul Administrativ din cadrul Prefecturii Județului Severin va trimite pe 3 decembrie 1940, șefilor de poliție din Lugoj, Caransebeș și Orșova, precum și pretorilor, o dispoziție în conformitate cu Ordinul nr. 4054/26 noiembrie 1940 al Ministerului Afacerilor Interne, prin care le cere „să luăm măsuri ca pe vitrinele magazinelor jidănești să nu mai fie lipite placarde cu diferite inscripții, de exemplu «Magazin jidănesc», «Nu cumpărați de la jidani» etc. De asemenea, să nu se mai poșteze gărzi în fața acestor magazine, pentru a împiedica publicul să intre, îndrumându-ne totodată ca ordinea și liniștea cea mai perfectă să domnească în județ.” Poliția de Reședință Lugoj va retrimite dispoziția către Comisariatul de Poliție și Detașamentul de Poliție, pe 7 decembrie 1940.

Un tabel întocmit la 17 ianuarie 1941, semnat de Gh. Rusalin jun., în calitate de președinte, și de I. Popescu, secretar, cuprinde numele a 24 de evrei din Lugoj, coproprietari în cadrul Composesoratului Urbarial Lugojul-German, Asociația de Pășune.

Pe 14 februarie 1941, Prefectura Severin va emite o serie de indicații cu privire la acțiunea de expropriere a evreilor: se vor scoate copii după cărțile funciare, după care procesele-verbale trebuiau semnate de toți proprietarii și coproprietarii înscrisi în C.F.-uri. În caz că unii lipsesc, vor semna primarul, custodele, martorii etc. „De asemenea, se va cerceta ce averi evreiești au rămas neexpropriate. Se vor expropria de către o comisie compusă din primar, un delegat al Prefecturii (Rusalin Gh.) sau ing. Agr. Borza Vasile dela Camera Agricolă) și 2 martori. Se vor cere delegatului Dragomir Traian din Lugoj toate procesele-verbale de expropriere găsite asupra sa și se vor înainta acestei Prefecturi.”

Biroul II Mobilizare și Achiziții din cadrul Cercului de Recrutare Severin din Lugoj va trimite Primăriei, la 31 ianuarie 1941, o notă cu privire la statutul militar al evreilor, solicitându-i „...a dispune ca prin organele de care dispuneți, să se aducă la cunoștința ofițerilor de rezervă, subofițerilor și trupei din completare, rezervă și miliții, de origine etnică evrei, aflați cu domiciliul pe raza Județului Severin, să se prezinte între 8 și 15 ianuarie 1941 la sediul Cercului de Recrutare Severin în Garnizoana Lugoj, cu toate actele militare aflate asupra lor.” De asemenea, aceștia trebuiau să mai prezinte: o copie a extrasului de naștere și botez, din care să se vadă originea etnică și religia. Nota era semnată de colonelul Marian Popa, comandantul Cercului de Recrutare Severin.

Prefectura județului Severin îi va comunica primarului orașului Lugoj, pe data de 12 februarie 1941, sub semnătura prefectului, colonelul Ioan Uță (Utză), o copie a unei telegrame de la Ministerul Afacerilor Interne din 6 februarie același an, cu următorul conținut: „Se face cunoscut că s-a aprobat ca alimentele ce s-au confiscat să se predea asistenței sociale. Magazinele evreiești care au fost preluate de legionari vor funcționa mai departe sub aceeași conducere, însă conducătorii

vor fi supravegheați. Vechii proprietari evrei se vor adresa instanțelor judiciare pentru a li se face dreptate.“

Urmare a unui ordin prefectural, emis pe 6 februarie, 1941, primarul de Lugoj va raporta pe 5 martie faptul că în urma cercetărilor efectuate, „...s-a constatat că toate proprietățile evreiești din orașul Lugoj sunt trecute în patrimoniul Statului, afară de dreptul ce-l aveau asupra izlazurilor, cari formează composesoratul suburbial al orașului, conform tabelului alăturat.

Inventarul viu și mort al averilor agricole evreiești expropriate se află la Prefectura județului.“

La 14 februarie 1941, Biroul forestier, ce funcționa pe lângă Subsecretariatul de Stat al Colonizărilor din cadrul Ministerului Economiei Naționale, va trimite Prefecturii Severin, iar aceasta va trimite, pe 20 februarie, primarilor orașelor Lugoj, Caransebeș și Orșova, o circulară prin care se solicita să se comunice dacă la păduri, fabrici de cherestea, mori, fabrici agricole de spirt, pive țărănești de postav, terenuri agricole de orice fel, ferme etc. au fost menținuți vechii custozi și dacă aceia care au plecat au predat pe bază de proces-verbal bunurile administrate și dacă la predare s-au găsit sau nu lipsuri. De asemenea, se cerea numele și adresa custozilor numiți de Prefectură Severin sau de către comisia județeană de preluare a bunurilor, ce indemnizație s-a plătit pentru prestația acestora și din ce fonduri și dacă sunt cunoscători ai exploatărilor pentru care au fost numiți custozi, arătându-se totodată și ce pregătire au.

Prima zi de martie 1941 avea să aducă pe biroul primarului orașului Lugoj raportul agenților administrativi Caius T. Buciu, Ioan Dragomir și Constantin Bredicean care, „...împreună cu dnii Mateica Gheorghe și Lăcătuș Ilie, prim-paznici de câmp și vii și dl Rusalin Gheorghe, agent agricol numit de Camera Agricolă și administrator al averilor evreiești din Lugoj, numit de Ministerul Coordonării Naționale, am constatat că toate proprietățile agricole evreiești din orașul Lugoj sunt trecute în patrimoniul statului. Inventarul viu și mort se află la Prefectură.”

Comisia județeană va decide pe 3 martie 1941 trecerea Biroului Averilor Evreiești Expropriate din subordinea Prefecturii Severin în cea a Camerei Agricole Severin, fapt ce va fi comunicat pe 10 martie tuturor pretorilor din județ, solicitându-le ca de la respectiva dată să trimită corespondența pe adresa acesteia.

Primarul de Lugoj va semna pe 5 martie 1941 o listă cuprinzând 39 de evrei coproprietari în cadrul Composesoratului Urbarial din Lugojul Român (Asociația de Pășune).

O notă din partea Direcțiunii Administrației de Stat din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, din 8 aprilie 1941, către Primăria Lugoj, cu privire la „*Legea pentru trecerea imobilelor evreiești în patrimoniul Statului.*“, va face precizarea că buna ei aplicare, „...este menită să asigure primatul românesc la orașe, iar reușita depinde în parte de buna ei aplicare. [...] Comunicându-vă cele ce preced, avem onoare a vă ruga să binevoiți a colabora în acest scop cu Subsecretariatul de Stat al Colonizării și populației evacuate de pe lângă Ministerul Economiei Naționale, în vederea aplicării citatei legi.”

Victor Ioviță, pretor de plasă și delegat al Prefecturii Severin, și, respectiv, Dumitru Sarmăș, șeful Serviciului administrativ și delegat al Primăriei Lugoj, se vor deplasa pe 2 august 1941 la fabrica de lichioruri „Besco“, în baza unui ordin al Prefecturii Severin. Acționarii acesteia erau: „Frații Neumann“ (evrei) din Arad, cu 40% din capital), Geza Grünhut (evreu) cu 20% și Banca „Cărășana“ din Lugoj cu 40%. În raportul lor, delegații vor face observația că firma arădeană a început acțiunea de românizare, însă aceasta nu a fost încheiată. Spre deosebire de „Cărășana“, românizată. De asemenea, vor mai scrie că: „Se mai constată că pe teritoriul orașului Lugoj altă întreprindere care ar cădea sub dispozițiunile ordinului sus-menționat, nu este. Propunere de custode pe seama fabricii «Besco» urmează să facem ulterior.“

La 30 iunie 1941 (de fapt, luna corectă era iulie, judecând după conținutul documentului, dar e de presupus că este doar o greșeală de dactilografie), la Primăria Lugoj va ajunge, via Prefectura Severin, o copie a Ordinului nr. 2702 din 25 iulie 1941 al Președinției Consiliului de Miniștri – Subsecretariatul de Stat al Românzării, Colonizării și Inventarului – Centrul Național de Românzare. Paragraful esențial al acestuia spune: „Dnii Pretori, în orașe, cu concursul Dhui Primar al orașului, iar în comunele rurale, având propunerea organelor administrative în subordine, ne vor propune, pentru fiecare Fabrică de spirt; de spirt din vin; rafinerii de alcool de orice fel; destileriiile de categoria I și a II-a calificate astfel de Legea Monopolului Alcoolului; cazanele de orice categorie pentru fabricarea rachiului și țuicii; fabricile de produse și substanțe medicamentoase, câte un custode care va fi ales dintre persoanele de încredere, capacitate de a conduce funcționarea oricăror întreprinderi și care are garanția morală și materială, pentru bunurile ce i se încredințează.“ Răspunsul Primăriei Lugoj va fi negativ, în oraș neexistând asemenea unități.

Printr-un memoriu scris la 5 august 1941, președintele comitetului școlar de pe lângă Școala Primară Urbană de Fete „Dr. Valeriu Branișce“ din Lugoj, alături de întreg corpul didactic al aceleiași instituții, va cere Primăriei Lugoj, în baza Ordinului nr. 25000/1941 al Ministerului Culturii Naționale, „...să se dea acestei școli proprietatea evreiască Rossman Karol din Lugoj, str. Dr. Gh. Popovici No. 23, din nemijlocita apropiere a școlii.“ Motivele pentru care, în opinia semnatărilor, cererea ar avea întâietate față de alte cereri similare, dar mai puțin justificate, erau următoarele:

„Această școală primară de fete pur românească – în care își fac primii ani de școală ficele lugojenilor români în număr de 36-370, cu un corp didactic de 12 învățătoare și o maestră, cu curs supraprimar – nu are sălile și încăperile suficiente pentru o bună funcționare ce ar fi de dorit la o școală românească în orașul de reședință al județului. -

Din lipsă de săli, cursurile se fac în mod alternativ pe jumătăți de zile, contrar tuturor principiilor pedagogice.

N-are școala locuință pentru directoare, din care cauză administrația nu se poate face cum trebuie, - Știut este că o școală unde directorul n-are locuință, e ca o casă fără stăpân, deoarece îi lipsește ochiul veghetor care să fie mereu prezent, să constate lipsurile și să supravegheze bunurile școlii spre a nu se înstrăina sau strica. -

Deasemenea, nu e locuință potrivită pentru servitorul școlar. -

N-are școala magazie pentru ținut unelte. -

Nu are încăpere pentru baie. -

Nu e sală pentru atelier de lucru de mână atât de necesar cursului supraprimar etc. -

Având în vedere că casa solicitată are încăperi cari se pot amenaja pentru nevoile școlii; având în vedere că această proprietate evreiască se află în nemijlocita apropiere a școlii, așa zicând în continuare cu ea; având în vedere numărul mare al elevelor și a personalului didactic care suferă de pe urma insuficienței localului actual, cu onoare Vă rugăm să binevoiți a sprijini cererea noastră față de alte pretenziuni eventuale și a adjuca acesteia școlii proprietatea evreiască Rossman din Lugoj, strada Dr. Gh. Popovici No. 23. -“

Direcția Muncii din cadrul Ministerului Muncii va solicita Subinspectoratului Muncii Lugoj, la 23 august 1941, să binevoiască „...a lua măsuri pentru achiziționarea unei clădiri evreiești necesare funcționării judecătorei de muncă.

În acest scop, propunem imobilul situat în Lugoj, Str. Bejan No. 1, proprietatea Dlui Epstein Martin. “ I se va răspunde să trimită respectiva solicitare către Oficiul Național de Românizare.

Col. Ioan A. Utză, prefectul județului Severin, va trimite pe 1 septembrie 1941 o notă către Primăria Lugoj, prin care solicită sprijin în favoarea lui Ioan Stețcu, „...invalid de război, refugiat din comuna Borșa, județul Maramureș și domiciliat în comuna Căvăran, județul Severin...“.

La 14 septembrie 1941, preotul greco-catolic Nicolae Bot din comuna Sângeorge va solicita Primăriei să i se vândă un imobil expropriat de la evrei: „Avându-se în vedere actuațiunea creată prin exproprierea imobilelor urbane evreiești și condițiunile pe care Statul Român le acordă funcționarilor săi, pentru a-și asigura un cămin pentru zile negre, vin și eu cu rugămintea de a binevoi a mă considera printre cei ce doresc pe această cale a cumpăra una casă în orașul Lugoj până la o valoare de 5-600.000 Lei.

Condițiunile de achitare să fie în rate timp de 5 (cinci) ani lunare sau după avisul Dv.

În caz că acoperirea este mai avantajoasă integral, mă voi conforma în acest fel, în urma avisului Dv. “

Răspunsul Primăriei va fi negativ, motivându-se lipsa instrucțiunilor.

Prefectura Severin va trimite Primăriei Lugoj, pe 26 septembrie 1941, o copie a Ordinului nr. 17970/20 septembrie 1941 al M.A.I. cu privire la problema imobilelor evreiești expropriate. În care se precizează faptul că „...s-au cerut până acum dela toate departamentele peste 18.000 de imobile din totalul de 27.000 de case. “ Drept pentru care Subsecretariatul de Stat al Românilor, Colonizării și Inventarului consideră „...că îi este cu totul imposibil de a putea judeca necesitatea acestor imobile și mai ales de a putea aprecia dacă Ministerele vor fi în măsură a plăti costul acestor case sau chiriile respective. “ Se mai preciza că nu se putea lua în considerare decât exclusiv acele cereri trecute prin Direcțiunea Administrației de Stat și avizate de către aceasta. În concluzie, se va preciza: „Comunicându-Vă cele de mai sus, avem onoarea a Vă ruga să binevoiți a lua măsuri ca toate cererile

organelor în subordine din acel județ pentru imobilele evreiești sau rămase dela germani să fie trimise la Serviciul Arhitecturii al acestui Minister...“

În 1941, Primăria Lugoj va întocmi o listă cu 155 de femei evreice (cu anul nașterii și domiciliul), care urmau să presteze muncă în folos obștească.

Comunitatea Izraelită din Lugoj va solicita de urgență o autorizație de construcție pentru amenajarea în curtea templului evreiesc a unei latrine cu zece locuri „...pentru a se putea satisface nevoile populației evacuate din Moldova și care locuiește în această curte.“ Primăria Lugoj va aproba solicitarea pentru „...construirea unei latrine în mod provizoriu, cu condiția de a acoperi zilnic groapa cu un strat de var și nisip pentru dezinfectare conform avizului sanitar.“

Pe 24 ianuarie 1942, șeful serviciului administrativ din cadrul Primăriei îi va solicita primarului orașului să aprobe plata sumei de 800 de lei pentru fotograficul Valeriu Gligu, căruia i s-a comandat urgent, în baza unui ordin al Ministerului Afacerilor Interne, fotografierea a 20 de case evreiești, cerute pe seama Primăriei de la Centrul de Românzare. Primarul a aprobat plata acestei sume.

Serviciul bunurilor expropriate din cadrul Prefecturii Lugoj va solicita Primăriei, printr-o notă, să afișeze o comunicare referitoare la arendarea prin învoială a terenurilor agricole până la 5 ha inclusiv, precum și licitarea terenurilor de peste 5 ha, fiind vorba de acele terenuri expropriate de la evrei. Arendarea trebuia să se facă pe doi ani de zile, precizându-se: „*Concurentul cu oferta cea mai avantajoasă va depune imediat o garanție egală cu 10% din valoarea ofertei.*“

Licitarea terenurilor de peste 5 ha urma să se facă pe 27 martie 1942. Cei interesați trebuiau să depună un avans și, o dată cu oferta, 10% din valoarea acesteia. În cauză erau terenurile lui: Clauzius Margareta din Zolt; Deutsch Ludovic și soția, din Bara; Steinbach Emerich din Caransebeș și frații Winkler din Drăgășinești.

La 25 februarie 1942, Direcțiunea Administrației Locale din cadrul Ministerului Afacerilor Interne va comunica în teritoriu că, „...potrivit dispozițiilor art. 1 din Legea nr. 903, publicată în Monitorul Oficial nr. 240 din 10 octombrie 1941 și art. 3 și 5 din deciziunea Comitetului de Direcție al aceluși centru, publicată în Monitorul Oficial Nr. 254 din 25 octombrie 1941, impozitele și taxele comunale aferente imobilelor expropriate dela evrei, privesc exclusiv, până la data de 26 Octomvrie, respectiv 1 Octomvrie 1941,- dacă, potrivit obiceiului locului, termenul contractelor de locațiune expiră la alte date decât 26 octombrie,- pe foștii proprietari.

Dela această dată impozitele și taxele comunale împreună cu reparațiunile locative, vor fi suportate de către chiriași și foștii proprietari, pentru apartamentele ce le locuiesc în calitate de locatari.“

Biroul Poliției de Siguranță din cadrul Poliției de Reședință Lugoj va trimite pe 18 aprilie 1942 o sesizare al cărei conținut îl redăm integral:

„*Cu onoare vă semnalăm faptul că evreii repartizați la muncă de folos obștească din acest oraș nu lucrează conștiincios, ci numai de mântuială și foarte*

încet, ceea ce produce indignarea publicului românesc care face fel și fel de comentarii tendențioase.

Față de aceasta, Vă rugăm a dispune să se impună evreilor a lucra conștiincios, iar cei care nu-și fac complet datoria să ne fie semnalati, pentru a cere internarea în lagăre.“

O copie va fi trimisă două zile mai târziu, respectiv pe 20 aprilie către Primăria Lugoj, de către Cercul de Recrutare Severin din Lugoj, „...pentru luare la cunoștință, - rugându-vă să binevoiți a dispune ecercitarea unui control mai riguros asupra evreilor din detașamentul de lucru, ca pe viitor să nu se dea naștere la astfel de reclamațiuni.”

Prefectura Severin va trimite Primăriei Lugoj, pe 13 august 1942, o circulară a Centrului Național de Românzare, cu normele cu privire la exercitarea drepturilor C.N.R. ca succesor al asociațiilor evreiești din composesoratele și obștile urbariale și pășunile împădurite ale acestora.

În document se precizează, cităm: „În pădurile și pășunile împădurite proprietatea Composesoratelor și Obștilor de Moșneni erau înscrisi cu drepturi indivize evrei și germani.

Întrucât germanii au fost repatriați, iar evreii au fost expropriati de aceste bunuri, urmează că în prezent C.N.R.-ul este proprietar și trebuie să intre în stăpânirea acestor drepturi.

1. *Aceste drepturi urmează mai întâi să fie identificate și apoi trecute în Cartea Funduară pe numele C.N.R.-ului.*“ De asemenea, se mai spunea în document, „Pentru parchetele anuale ce se scot la vânzare prin licitație publică, după adjudecarea definitivă, și după ce se vor scădea toate cheltuielile de administrație, cota respectivă cuvenită C.N.R.-ului se va depune la C.E.C.”

La 25 septembrie 1942, Președinția Consiliului de Miniștri, prin Direcția Bunurilor din cadrul Subsecretariatului de Stat al Românzării, Colonizării și Inventarului – Centrul Național de Românzare, va trimite Comisiunii Județene pentru Administrarea Patrimoniului C.N.R. și Administrației Generale din Județul Severin o notă cu privire la bunurile fără stăpân de pe teritoriul țării, care, în baza Legii nr. 175/6 martie 1942, intrau în patrimoniul Centrului Național de Românzare. În conformitate cu avizul nr. 731/12 august 1942 al Consiliul de avocați ai C.N.R., bunurile mobile rezultate de la evreii absentești se considerau bunuri fără stăpân, ca atare, prin vânzarea lor, întreaga contravaloare trebuia depusă în contul C.E.C. 555 deschis pe seama C.N.R. Se specifica însă faptul că trebuia făcută distincție între bunurile rămase fără stăpân și cele părăsite de stăpâni, aceștia din urmă putând oricând să se înapoieze la proprietățile lor. Astfel că bunurile lor puteau fi administrate de C.N.R. în baza Decretului-Lege nr. 315/30 ianuarie 1942. Unul din articolele aceluiași act normativ stipula că se permitea vânzarea la români, prin licitație publică, a bunurilor mobile supuse stricțiunii, a celor greu de conservat sau a căror lipsă este resimțită pe piața locală. În încheiere se preciza: „Din rezultatul vânzării veți reține o sumă de 40%, pe care veți depune-o la CEC – contul 480 – în conformitate cu Decizia Consiliului de Administrație a CNR-ului Nr. 300 din 28 August 1942, iar restul de 60% îl veți consemna la Casa de

Depuneri și Consemnațiuni pe seama foștilor proprietari, trimițându-le recipisele de consemnare, în conformitate cu art. 7 din Decretul-Lege nr. 315/30.I.1942. “

Tot pe 25 septembrie 1942, Ministerul Afacerilor Interne aduce la cunoștința primarilor o adresă a Centrului Național de Românzare – Serviciul Bunurilor Forestiere cu privire la preluarea bunurilor expropriate de la evrei prin care se cere „*a se da dispozițiuni comunelor ca, în sensul acestor lucrări să caute a-și mări cu această ocazie din patrimoniul expropriat și preluat de la evrei pe cât posibil suprafața păduroasă.*“

Sub semnătura colonelului Ion. A. Utză, prefectul județului Severin, va fi trimisă pe 8 decembrie 1942, la Primăria Lugoj o notă prin care comunică faptul că: „*Alăturat, avem onoarea a Vă trimite un număr de 300 liste a scriitorilor evrei din România, publicate de Ministerul Propagandei Naționale – pentru a fi afișate la toate instituțiile și întreprinderile românești cari editează și vând publicații de orice fel, biblioteci școlare și publice, precum în bibliotecile diverselor instituții de stat sau particulare – cari vor înlătura definitiv aceste lucrări.*

În același timp, vânzarea operelor acestor scriitori este cu desăvârșire oprită în librăriile românești.

În cazul în care stocul de liste nu vă este îndestulător, Vă rugăm să ne comunicați arătând numărul exemplarelor de care mai aveți nevoie.“

Pe listă (trimisă în 300 de exemplare) se aflau:

Monda Virgiliu (Moscovici Zeilic) – Ploiești;

Nemțeanu Barbu (Benjamin Deutsch) – Călărași;

Peltz Ițig (Isac Nathan Peltz) – București;

Pribeanu Ion (Ițic Palicu) – Buzău;

Răcăciuni Isaia (Isaia Benjamin Nacht) – Răcăciuni;

Belgis Eugen (Eisig Siegler) – Iași;

Ronetti Roman (Moise Roman) – Herța-Dorohoi;

Rosen Teodor – Odesa;

Sebastian Mihail (Iosef Mendel Hechter) – Brăila;

Săteanu C. (Iosef Haim Șenfeld) – Iași;

Lascăr Sebastian (Rechter Leon-Leonard Sebastian) – București;

Sincerus Edmond (E. Schwarzfild Dr.) – Iași;

Silviu George (Silvius Iancu Goliger) – Focșani;

Spina Geri (Iosef Schreiber) – Iași;

Steerman (Avram Iancu Rodion) – Iași;

Tailler Emilia – Iași;

Toma A. (Solomon Leibu Moscovici) – Urziceni;

Tzara Tristan (Rozinstoch Samueli) – Moinești;

Tudor Andrei (Andrei Heinrich Raiber) – Brăila;

Vero Leon (Leib Vecsler) – Iași;

Voronca Ilarie (Eduard Isidor Marcus) – Brăila;

Ormuz (Avram Leiba Esra-Zissu) – Piatra-Neamț;

Verea Adrian (Adolf Wechsler) – Botoșani.

Lista cuprindea, la fiecare poziție, data și locul nașterii (și al morții, după

caz), numele părinților și operele literare publicate (cu numele editurii și anul apariției).

Direcțiunea Administrației locale din cadrul Ministerului Afacerilor Interne va aduce la cunoștința Primăriei Lugoj, pe data de 24 iulie 1943, o adresă a Subsecretariatului de Stat al Românilor, Colonizării și Inventarului cu privire la formalitățile ce trebuiau îndeplinite pentru dărâmarea imobilelor expropriate de la evrei. Conform acesteia, la data respectivă existau peste 100.000 de bunuri expropriate de la evrei (moșii, păduri, mori, fabrici de cherestea, fabrici de alcool, drepturi asupra subsolului, material lemnos, bunuri urbane, creanțe, vase plutitoare etc. Într-o asemenea situație, se spunea în document, „...*treccrea juridică a tuturor litigiilor izvorâte din legile de trecca bunurilor evreiești în Patrimoniul Statului, constituie o operațiune dificilă. Și deci un important număr de bunuri au fost declarate definitiv trecute în patrimoniul C.N.R., mai sunt totuși tendințe încă foarte multe dosare, atât în fața instanțelor speciale de pe lângă Curțile de Apel, cât și în fața Înaltei Curți de Casație. Astfel fiind Centrul Național de Românilor, se găsește în imposibilitate de a efectua direct dărâmarea imobilelor, ce s-ar găsi necesar a fi dărâmate de organele Primăriilor locale.*“

Drept urmare, se propun ca soluții următoarele:

„1. *Primăriile să aplice dispozițiunile legilor de salubritate și regulamentele comunale de construcție și alinieri sau orice alte legi de asemenea natur și față de imobilele intrate în patrimoniul Statului prin C.N.R.*

2. *Somațiunile și comunicarea proceselor-verbale de dărâmare sau retragere pe aliniere a imobilelor, precum și curățirea și împrejmuirea terenurilor virane, dresate de către administrațiile locale competente, să fie comunicate nu numai C.N.R.-ului, dar și coproprietarilor creștini – cu care C.N.R.-ul se găsește în indiviziune – și foștilor proprietari evrei, pentru ca producerea acestor operațiuni să poată fi opusă tuturor titularilor de drepturi, chiar și în eventualitatea unei exceptări a bunului de la expropriere.*

3. *În acest caz de neconformare în termen legal, autoritățile locale să procedeze la dărâmare sau efectuarea lucrărilor în conformitate cu dispozițiunile legilor a căror aplicațiune cade în sarcina lor.*

Socotim că această soluțiune este de natură să satisfacă necesitățile edilitare fără să îngreuneze procedura, pe de o parte, iar pe de altă parte să pună la adăpost Statul de primejdia unor acțiuni în daune, susceptibile de a îngreuna bugetul Statului.“

Pe 28 februarie 1945, Direcțiunea Generală a Administrației din cadrul Ministerului Afacerilor Interne trimite Primăriei Lugoj un ordin circular cu privire aprobarea cererii Uniunii Comunităților Evreiești din Vechiul Regat pentru ca atât producerea azimelor rituale, cât și tăierea rituală a vitelor și păsărilor să fie efectuate exclusiv de către comunitățile evreiești recunoscute sau de către cei autorizați de către comunitățile respective. Drept urmare, Primăria Lugoj trebuia să dispună organelor din subordine „...*ca fabricarea azimei rituale și a făinei de azimă să nu poată fi făcută și nici distribuită decât de Comunitățile religioase și să nu poată fi aduse dintr-o localitate în alta decât cu autorizația Comunității respective, iar*

acolo unde sunt Comunități de diferite rituri, fiecare Comunitate să nu poată vinde azima decât aderenților ei rituali.“

Adrian Dumitru, șeful Poliției de Reședință Lugoj și, respectiv, comisarul adjunct C. Angelescu, șeful Biroului de Siguranță din cadrul aceleiași instituții, vor trimite la Primăria Lugoj o copie după ordinul nr. 11415 S. din 27 noiembrie 1945:

„În conformitate cu ordinul Direcțiunei Generale a Poliției nr. 20356, binevoîți a cunoaște că, în conformitate cu adresa nr. 111304 din 1 noiembrie 1945 a Ministerului Justiției – Direcțiunea Judiciară, evreii cetățeni români, care și-au pierdut această calitate în urma revizuirii făcută în baza Decretului-Lege nr. 169/938, își recapătă cetățenia fără a mai fi necesar îndeplinirea vreunei alte formalități, art. 1 din Legea nr. 641/945, pentru abrogarea Legilor Rasiale, având efect reintegrant în ceea ce privește cetățenia.“

Pe 26 februarie 1945, Direcțiunea Generală a Administrației din cadrul Ministerului Afacerilor Interne trimite Primăriei Lugoj o circulară prin care îi aduce la cunoștință faptul că Ministerul Cultelor și Artelor, în urma cererii Uniunii Comunităților Evreiești din Vechiul Regat, a dat aviz favorabil „...pentru ca tăierea rituală de animale și păsări să fie făcută exclusiv de către Comunitățile evreiești sau de către autorizații speciali ai comunităților.”

Comunitatea Bisericească Israelită din Lugoj își avea sediul pe str. Cuza Vodă.

Decretul-lege nr. 450/1944 pentru abrogarea dispozițiilor restrictive cu privire la accesul evreilor în învățământ va abroga o serie de prevederi antievreiești anterioare. Și va preciza că: *„Membrii titulari ai corpului didactic primar și de grad secundar, precum și membrii corpului didactic din învățământul superior și personul didactic ajutător cu titlul provizoriu sau definitiv, care au fost excluși din învățământ în virtutea dispozițiilor decretului-lege din 9 August 1940 referitor la statutul evreilor din România, cum și cei excluși în virtutea decretului-lege Nr. 3.438/940, se reprimesc în învățământ pe data publicării prezentei legi, cu toate drepturile avute la data excluderei.*“

Bibliografie:

- Dirjecția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (D.J.T.A.N.): Fondul nr. 242 – Primăria orașului Lugoj, inv. 367, dosarele nr. 306/1931; 154/1940; 159/1940; 5/1941; 76/1941; 88/1942; D.J.T.A.N.: Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 367, dosarele nr. 321/1932; 95/1935; 159/1942; 183/1942; 90/1943; 31/1945; 38/1945; 10/1946; D.J.T.A.N.: Fondul nr. 192 – Chestura Poliției Lugoj, inv. nr. 830, dosarul nr. 22/1934; Monitorul Oficial al României, Partea I-a, nr. 219/22 septembrie 1944.

Problema religioasă

Conform Constituției din 1923 (publicată în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, nr. 282/29 martie 1923:

„Art. 22. - Libertatea conștiinței este absolută.

Statul garantează tuturor cultelor o depotrivă libertate și protecțiune întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale Statului.

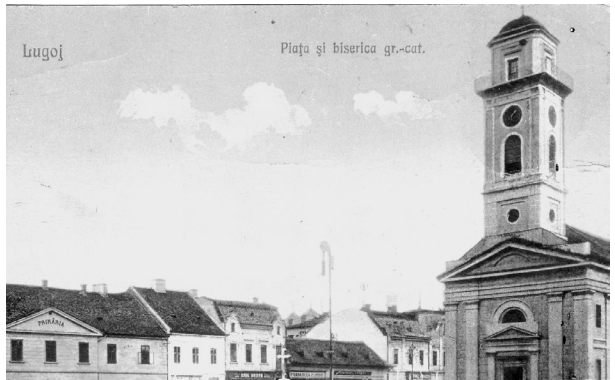
Biserica creștină ortodoxă și cea greco-catolică sunt biserici românești. Biserica ortodoxă română fiind religia marelui majorității a Românilor este biserica dominantă în Statul român; iar cea greco-catolică are întâietatea față de celelalte culte.

Biserica ortodoxă română este și rămâne neatârnată de orice chiriarchie¹ străină, păstrându-și însă unitatea cu Biserica ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor.

În tot regatul României Biserica creștin ortodoxă va avea o organizație unitară cu participarea tuturor elementelor ei constitutive, clerici și mireni.

O lege specială va statornici principiile fundamentale ale acestei organizații unitare, precum și modalitatea după care Biserica își va regula, conduce și administra, prin organele sale proprii și sub controlul Statului, chestiunile sale religioase, culturale, fundamentale și epitropești.

Chestiunile spirituale și canonice ale Bisericii ortodoxe române se vor regula de o singură autoritate sinodală centrală.

Lugoj - Catedrala greco-catolică (aprox. 1925). Carte poștală ilustrată din colecția Ing. Anton Tomin

¹ CHIRIARHIE, chiriarii, s. f. (Înv.) Demnitatea de chiriarih; conducerea, autoritatea superioară a bisericii. [Pr.: -ri-ar-] – Din ngr. kiriaria. (DEX).

Mitropoliții și episcopii Bisericii ortodoxe române se vor alege potrivit unei singure legi speciale.

Raporturile dintre diferitele culte și Stat se vor stabili prin lege.“

Oamenii regimului lui Ion Antonescu au elaborat trei măsuri legislative de interzicere a trei denominațiuni neoprotestante, respectiv baptiștii, adventiștii de ziua a șaptea și creștinii după Evanghelie. Prima decizie, luată la 9 septembrie 1940, a fost însă abrogată la 19 septembrie 1940. A doua desființare s-a impus prin Legea nr. 927 din 28 decembrie 1942, iar a treia prin Legea nr. 431 din 28 iunie 1943, aceasta din urmă reiterând măsura precedentă și desființând și institutele educative, culturale, școlare sau filantropice ale asociațiilor religioase, iar bunurile acestora, precum și ale persoanelor juridice care au sprijinit aceste asociații, trecând în patrimoniul statului român.

„*Foaia Diecezană*“, organul oficial al eparhiei ortodoxe române a Caransebeșului (redactor responsabil: Nicolae Cornean, consilier eparhial), titra în chiar deschiderea nr. 3/17 ianuarie 1943: „*Sectele sunt și rămân desființate*“, publicând apoi, integral, Decretul-lege nr. 927/28 decembrie 1943, apărut în „*Monitorul Oficial*“ nr. 305/30 decembrie 1943, sub semnătura prof. I. Petrovici, ministrul culturii naționale și cultelor, și a lui Antonescu, mareșal al României și conducător al Statului. Va fi publicat și un amplu extras din argumentația ministrului Petrovici la edificarea acestui act normativ. Printre altele:

„*Ca urmare a tratatului minorităților impus de războiul din 1914-1918, un curent de libertate exagerată și de anarhie spirituală și-a putut deschide drum în toate sectoarele vieții noastre publice, amenințând însăși ființa Neamului.*“

Desigur, autorul se referă la „*Tratatul privind minoritățile*“, semnat de România la Paris, pe 9 decembrie 1919, unde se stipula foarte clar:

„*Art. 8. Toți supușii români vor fi egali în fața legii și se vor bucura de aceleași drepturi civile și politice, fără deosebire de rasă, de limbă sau de religie.*

Deosebirea de religie, de credință sau de confesiune nu va putea fi o piedică pentru nici un supus român cu privire la folosința drepturilor sale civile și politice, în special la admiterea în serviciile publice, în funcțiuni și onoruri sau la exercitarea diferitelor profesii și industrii.

Nu se va edita nici o restricțiune contra liberei întrebuițări de către vreun supus român a vreunei limbi oarecare, fie în relațiunile private sau comerciale, fie în materie de religie, de presă sau de publicațiuni de orice natură, fie în întrunirile publice.

Cu toată stabilirea de către guvernul român a unei limbi oficiale, se vor face înlesniri raționale supușilor români de altă limbă decât cea română, pentru întrebuițarea limbei lor, fie oral, fie în scris, înaintea tribunalelor.

Art. 9. Supușii români aparținând unor minorități etnice, de religie sau de limbă, se vor bucura de același tratament și de aceleași garanții în drept și în fapt, ca și ceilalți supuși români. Ei vor avea, în special, un drept egal de a înființa, conduce și controla, pe spesele lor, instituțiuni de binefacere, religioase sau sociale, școli și alte stabilimente de educație, cu dreptul de a întrebuița limba lor proprie și de a exercita liber religiunea lor.

[...]

Art. 11. România consimte să acorde, sub controlul statului român, comunităților secuilor și sașilor, în Transilvania, autonomia locală, în ce privește chestiunile religioase și școlare.

Art. 12. România consimte ca, în măsura în care stipulațiile articolelor precedente privesc persoane aparținând unor minorități de rasă, de religie sau de limbă, aceste stipulațiuni să constituie obligațiuni de interes internațional și să fie puse sub garanția Societății Națiunilor. Ele nu vor putea fi modificate fără asentimentul majorității Consiliului Societății Națiunilor.“

Desigur, România dobândise un teritoriu imens, însă cu tot cu problemele aferente, prea puțin cunoscute în mod real în Regatul României, de unde și frustrarea pe care au resimțit-o, curând, românii ardeleni și bănățeni, sistematic evitați sau chiar înlăturați din viața administrativă și politică a României Mari, în locul lor fiind impusă de București o adevărată armată de funcționari care nu erau mai deloc racordați la ceea ce însemnau, de fapt, realitățile din Transilvania, Banat etc. Fiindcă, înaintea Bucureștiului, Budapesta avusese grijă să încâlcească astfel lucrurile încât să fie în favoarea sa, conform principiului *divide et impera* (atribuit regelui Filip al II-lea al Macedoniei, 382-336 î. Hr.) Desigur, în cele din urmă, marile puteri au decis, micile state europene reprezentate la Conferința de pace de la Paris din 1919 aflându-se acolo mai mult pentru decor.

Ministrul I. Popovici mai scria:

„Prezența unor asociații și secte religioase, a căror doctrină și ritual nu se încadrează în ideologia acestui Neam, creează un pericol continuu, nu numai în raporturile cu biserica dominantă, dar chiar din punct de vedere național și de Stat.

În general, aceste secte denumite și asociații religioase interzise sau autorizate să funcționeze în prezent (*baptiștii, adventiștii și creștinii după evanghelie*) sunt de origine străină, transplantate în țara noastră prin acțiunea de prozelitism desfășurată pe plan internațional de aceia cari ținesc disolvarea unității noastre naționale, ce are la bază integritatea credinței.“

Autorul anonim al articolului din „*Foaia Diecezană*“ notează:

„Au fost apoi în Țară la noi protectori de-ai sectarilor, ca acel Henry Barbusse¹ și alții, cari au călătorit liber, au dat injocțiuni², au exercitat presiuni, și cu toate acestea nu s'a desmeticit nimeni. Ponosul a rămas pe capul Bisericii, adică al urgiștilor de preoți. [...]

Cunoaștem din Caransebeș cazul unui soldat sectar care a purtat arma la gât, așa cum i-au pus-o camarazii, dar nu a vrut, în ruptul capului, să pună mâna pe ea. Iar reversul monedei: «sub ocupația sovietică asociațiile religioase arătate și sectele în general s'au bucurat de un regim de favoare... Predicatorii baptiști din Basarabia au primit însărcinări importante dela sovietici, casele de rugăciuni baptiste servind în același timp pentru cluburile bolșevice». Ceeace dealtfel cunoaștem și din alte mărturii...“

---

¹ Henri Barbusse (1873-1935) - prozator francez, militant comunist și pacifist. Membru al Partidului Comunist Francez din anul 1923. A decedat la Moscova.

² INJONCTIUNE, injonctiuni, s. f. (Rar) Presiune, intervenție puternică făcută asupra cuiva; ordin precis, formal. [Pr.: -ți-u-] – Din fr. Injonction (DEX).

În același număr al „*Foii Diecezane*“ din Caransebeș, în articolul al doilea, cu titlul „*Institutul Român din Germania*“, Nicolae Turcan, profesor la Berlin, avea să scrie:

„Distinsul profesor Sextil Pușcariu, întemeietorul, animatorul și președintele acestui institut – o figură foarte bine cunoscută în lumea științifică, culturală și politică a Marelui Reich German – ținând în anul 1933 o serie de conferințe la Universitățile germane, a arătat Guvernului Român de pe atunci necesitatea creierii unui institut de cultură românească în Capitala Marelui Reich German. Acest fapt este deosebit de important deoarece el coincide tocmai cu venirea Führerului la conducerea celui de al treilea Reich, momente care aveau să aducă o lumină trandafirie în noua față a lumii, poporul român arătându-și chiar de pe atunci dorința sa sinceră de a colabora cu nobilul popor german și de a participa cu toată forța sa la făurirea noiei Europe.“

În aparență, Biserica lupta împotriva comunismului. Spunem „în aparență“, fiindcă în același număr al „*Foii Diecezane*“ caransebeșene, în articolul intitulat „*Preoții și Cooperativa*“ un autor cu inițialele T.R., referindu-se la un comunicat al Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor, în care se spunea că „*Membrii Clerului tuturor cultelor pot funcționa ca membri în Consiliile de administrație ale Băncilor Populare și Cooperativelor...*“, avea să scrie:

„Dacă războiul din 1914-1918 a adus cu sine la noi în țară o lege de mari transformări sociale, legea exproprierii și a împrumutării, apoi războiul actual va aduce iarăși o lege revoluționară în sens social, legea «Cooperației», ce începe să ia din ce în ce tot mai mare avânt la noi în Țară.“

Pentru că de câteva decenii omenirea se sbate în lupta dintre producător și consumator, se nădăduiește că după acest război balanța de apropiere și de dreptate socială o va forma «Cooperația», care va desvolta mai mult simțul solidarității și va distruge egoismul interesului individual al producătorului și al consumatorului.

În sensul acesta se pregătește noua ordine socială ca să se instaureze pe urmele societății capitalisto-burgheze (s.n.).

Din punct de vedere economic, «Cooperația» este o organizare socială care are la bază ideea creștină de dreptate și urmărește foloase pentru cei întovărășiți în asociația cooperatistă. Regimul cooperatist ce se întronează mereu la noi, țintește la înlăturarea altor mijloace de venituri, decât cele provenite din munca cinstită, astfel că specularea produselor prin intermediari va fi cu totul înlăturată. [...]

Dirijorul și regizorul acestei probleme sociale este preotul.

Iată de ce Onoratul Minister al Culturii Naționale și al Cultelor, având în vedere cele de mai sus, a admis ca preotul să fie membru al cooperativei, care, credem că va avea un mare rol social în noua ordine de Stat (s.n.)“.

Așadar, într-un singur număr de revistă, și încă una oficială, a unei eparhii ortodoxe române din județul Severin, o serie de idei și puncte de vedere ale unora dintre membrii clerului Bisericii Ortodoxe Române.

În fine, o definiție din DEX: „*COMUNISM s. n. 1. Sistem social, politic și economic constituit pe principiul abolirii proprietății private și al instaurării*

proprietății colective asupra mijloacelor de producție și de schimb. 2. Mișcare care dorește să implementeze acest sistem. 3. Ideologie care promovează acest sistem. – Din fr. comunisme.“

Sigur, nu ne-am propus nicidecum vreun studiu privind instituția Bisericii în sine, dar trebuia să aducem în prim-plan o serie de amănunte pentru a vă oferi un cadru pentru ceea ce s-a întâmplat efectiv la Lugoj în acea perioadă.

Dar iată și câteva din documentele aflate în custodia Direcției Județene Timiș a Arhivelor Naționale ce se referă la situația concretă din Lugojul acelor ani.

„Noi, Nicolae I. Adamescu, comisar ajutor la biroul siguranței din Poliția de Reședință Lugoj, și Buciu Caius, delegatul Primăriei Lugoj, având în vedere ordinul Nr. 29240/942 din 4 Ianuarie 1943 al Prefecturii județului Severin prin care ne face cunoscut că în conformitate cu ordinul Ministerului Afacerilor Interne Nr. 20446/942 cu privire la desființarea asociațiilor religioase /secte/, ne trimite ordinul circular adresat Dlor Primari și Dlor Pretori, pentruca în baza decretului lege Nr. 927 din 30 Decembrie 1942 să se sigileze toate casele de rugăciuni sectare și să se inventarieze averile mobile și imobile a acestor asociațiuni./

În consecință, astăzi data de mai sus ne-am transportat în strada Tache Ionescu Nr. 10, la sediul casei de rugăciuni a adventiștilor de ziua a 7-a, unde am procedat la inventarierea aversei mobile a acestei secte, după cum se constată din alăturatul inventar.-

Casa de rugăciuni a fost sigilată, iar averea mobilă inventariată s-a depozitat în camera ce servea de rugăciune, până ce se va dispune asupra ei./

Deasemenea am adus la cunoștință Dlor. Costăchel Grigore și Făgăraș Ion, reprezentanții acestei secte că le este interzis de a mai ține adunări cu membrii care au făcut parte din asociație.“ „Proces-verbal“, întocmit la data de 13 ianuarie 1943, este semnat atât de cei doi oficiali, cât și de cei doi reprezentanți ai sectei respective.

Un alt proces-verbal, datat 23 iulie 1943, se referă la predarea și primirea unui imobil:

„Noi, Primarul orașului de reședință Lugoj, (pe) de-o parte, și delegatul Prefecturii județului Severin, Dr. Faust Sălăgianu, șeful biroului I.O.V. județean, întrunindu-ne pentru a proceda la predarea și preluarea localului fost casă de rugăciune al sectei religioase baptiste din Lugoj, str. Heuffel Nr. 5,

Luând de bază adresa Prefecturii județului Severin, biroul cultural și propagandă și O.P. Nr. 13483/1943, am procedat precum urmează:

1. Noi, primarul orașului de reședință Lugoj predăm, iar

2. Delegatul prefecturii județului Severin, Dr. Faust Sălăgianu, șeful biroului I.O.V. jud. preia imobilul care a format dreptul de proprietate al fostei asociații baptiste din Lugoj, str. Heuffel Nr. 5 dimpreună cu inventarul care formează parte integrantă din prezentul proces verbal.

Acest imobil a fost achiziționat de către Primăria Lugoj, în urma dispozițiilor cuprinse în Legea Nr. 927/1942 a Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor.“

Primar la data respectivă era lt. col. Ioan Hidu.

Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor va aproba darea în folosință provizorie, până la noi dispozițiuni, a localurilor fostelor case de rugăciuni ale sectelor religioase desființate prin Legea nr. 927/1942. Repartizarea se făcea de către Prefectura Severin, în baza propunerilor făcute de către Primăria Lugoj.

În procesele-verbale întocmite cu această ocazie, „...vor fi înscrise datele referitoare la dreptul de proprietate, modul de achiziție, no. și data autentificării și transcrierii actului de proprietate+descripția bunului, starea în care se află și evaluarea“, se specifica într-o notă a prefecturii din data de 7 iunie 1943 către Primăria Lugoj.

Cei care au preluat imobilele aveau obligația să le întrețină și să plătească taxele pe timpul folosirii. Imobilele nu putea fi transfere rate decât cu acordul ministerului de resort.

Imobilul care a aparținut bapțiștilor era propus a fi utilizat de cămin pentru ucenici. Pe 15 iulie 1943, prefectul județului Severin, col. Ion A. Utză, va înștiința Primăria că „... localul din strada Vlaicu (denumire schimbată între timp, n.n.) Nr. 5 nu corespunde pentru atelierul ce intenționăm să-l înființăm în orașul Lugoj, fiind prea departe de Prefectură și neputând exercita un control asupra ucenicilor ce vor lucra în acest atelier.“

Potrivit unui proces-verbal de predare-primire din data de 23 iulie 1943, între Primărie și Prefectură, imobilul fost al bapțiștilor, situat în str. Heuffel nr. 5 (Vlaicu), „...este în stare bună, se compune din 4 /patru/ încăperi /una

Lugoj - Biserica greco-catolică în 1908. Colecția Ing. Anton Tomin

mare, una mică, brutărie (sic) și cameră de alimente/ și are o valoare de circa 1.200.000 Lei.“

La 10 septembrie 1943, Biroul Cultural de Propagandă și Ordine Publică va transmite către Legiunea de Jandarmi Severin, polițiilor din Lugoj, Caransebeș și Orșova, primarilor din aceleași orașe, precum și tuturor pretorilor, o copie a Ordinului nr. 44154/943 al Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor:

„Prin legea 431, publicată în Monitorul Oficial No. 157 din 9 Iulie 1943, se soluționează definitiv desființarea sectelor, interzicându-se exercitarea oricărui cult religios sectant sau propagarea de doctrine religioase altele decât cea a religiei ortodoxe sau a cultelor istorice.

Persoanele care vor continua activitatea asociațiilor religioase desființate vor fi pedepsite potrivit art. 209, alin. I, litera b. din Codul Penal.

Pentru aplicarea dispozițiilor legii, Vă rugăm a lua cele mai severe măsuri de supraveghere îndeaproape a activității foștilor sectanți și respectarea dispozițiilor legii.

Ori de câte ori se va constata vre-o (sic) abatere să fie semnalat cazul parchetelor Generale.“

O nouă notă a Prefecturii, semnată de prefectul județului Severin, col. C.D. Popescu Corbu, vizând de data aceasta proprietatea Societății Anonime „Cuvântul Evangheliei“, cu sediul la București, va pleca spre instituțiile administrației severinene pe 5 iulie 1944. Se solicita identificarea bunurilor mobile și imobile ale acesteia, întocmirea de situații exacte cu privire la situare etc. Răspunsul, trimis la 11 iulie 1944, va fi negativ.

O notă a Primăriei, trimisă la Prefectura Severin la 18 august 1944, relevă faptul că, în cele din urmă, Prefectura a acceptat ca imobilul fost al bapțiștilor, din str. Heuffel nr. 5 (Vlaicu) să fie utilizat ca și cămin de trecere pentru I.O.V.R. de pe lângă Prefectura Severin.

Prefectura va solicita, la 21 iulie 1944, ca până la data de 10 august să i se trimită o situație exactă cu instituțiile cărora le-au fost atribuite bunurile mobile și imobile ale asociațiilor religioase interzise.

Iată însă că pe 27 octombrie 1944, Primăria Lugoj va înregistra o notă a Prefecturii Severin, în care se transmitea, în copie, Decizia nr. 134275/12 octombrie 1944 a Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor:

„În temeiul art. 5. din Constituția Țării din 1923 și în baza principiilor de libertate religioasă adoptate de actualul Guvern, Vă rugăm să binevoiți a lua măsurile cuvenite, punând în vedere organelor locale și de poliție din subordine de a lăsa liber exercițiul cultului Baptist și al Asociațiilor Adventiștilor de ziua a 7-a și a Creștinilor după Evanghelie.

Totodată, urmează a dispune să se desigileze și să fie predate, cu îndeplinirea formelor legale, bunurile care aparțin Cultului baptist și subziselor asociații religioase, iar cele care au fost rechiziționate să fie restituite proprietarilor lor, înaintându-ni-se un exemplar depe procesul verbal de predare și de luare în primire, semnat de către reprezentantul autorității și de către reprezentantul confesiunii respective.“

Evenimentele din toamna anului 1948, care au dus la desființarea cultului greco-catolic, au avut, evident, repercusiuni și la Lugoj. Dat fiind faptul că despre acest lucru există o întreagă literatură de specialitate, ne vom rezuma doar la documentele pe care le-am găsit, deocamdată, la Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale.

Astfel, la 30 octombrie 1943, la librăria diecezană greco-catolică, s-a întocmit un proces-verbal de predare-primire a întregului inventar al Episcopiei Greco-Catolice din Lugoj. Semnatari au fost pe de-o parte, canonicul dr. I. Stanciu, în calitate de predător, și de Matei Mihailovici, pe de altă parte, în calitate de primitor. Ei au fost asistați de dr. Petru Gheleşian și Olimpia Mihailovici, delegați din partea Primăriei. În sold s-au găsit 57.556 de lei, din care 52.794 de lei în numerar. Pe lângă marfa obișnuită pentru o librărie, au existat și 140 de titluri de cărți.

Biroul „M“ din cadrul Prefecturii Severin, va transmite pe data de 27 ianuarie 1949, către pretorii și primarii din Caransebeș, Lugoj și Orșova, sub semnătura prefectului Ioan Moangă, o notă prin care acestora li se solicită să întocmească o situație numerică precisă pe comune, cu cetățenii care „...au aparținut fostului cult greco-catolic, specificând și numărul celor reveniți la ortodoxism, precum și a celor netrecuți.“

Pentru a păstra aparența de normalitate, li se mai cere să dispună ca „... în comunele cu două biserici, să se celebreze slujba în ambele acestea, chiar dacă există numai un singur preot în comună.-

Nu se admite să stea închisă vre'o biserică sub nici un motiv.-

Cei reveniți la ortodoxism vor fi tratați de către autorități, la egal cu vechii ortodoxi (sic) și vor face parte din toate Consiliile parohiale, fără însă a fi aleși chiaburi sau reacționari.-“

Raportul trebuia centralizat și înaintat la Prefectura Severin până la 7 februarie 1949.

La termenul limită fixat, respectiv 7 februarie 1949, Oficiul Protopresbiterial ortodox român al Lugojului va remite Primăriei situația parohiilor greco-catolice din protopopiatul Lugoj:

Parohia Protopopiatul	Nr. total al greco- catolici(lor)	Nr. celor reveniți	Nr. celor rămași	Observații
Copăcele ruteni Lugoj	490	453	37	
Zorile ruteni Lugoj	1050	710	340	
Lugoj Lugoj	1628	256	1372	
Scăiuș	459	-	-	În curs de repatriere în Cehoslovacia
Honorici ruteni Lugoj	420	420		
Zgribești Lugoj	144	87	57	
Sâlha Lugoj	170	37	133	
Nevrincea Lugoj	210	190	20	
Valea Lungă Lugoj	298	263	35	
Vișag Lugoj	650	85	565	
Zorlențu Mare Lugoj	425	394	31	

Primăria Lugoj va răspunde pe 8 februarie 1949:

„Din datele primite dela oficiul parohial ort. român Lugoj, rezultă că numărul cetățenilor cari au aparținut fostului cult greco-catolic se ridică la 1628.

Prin adresa primită din partea Consilieratului Județean Severin cu No. 147/1949 rezultă că numărul credincioșilor greco-catolici trecuți la ortodoxism

se ridică la 226.+30=256 (adăugire ulterioară, n.n.). Numărul celor netrecuți până în prezent se ridică la 1372.“

Bibliografie:

Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale: Fond nr. 242 Primăria Lugoj, inv. nr. 369, dosarul nr. 17/1949;

Constituția României (www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.ftp_act_text?id=1517);

„*Foaia Diecezană*“ nr. 3/17 ianuarie 1943.

Populație, naționalități

După cum îi spune însăși definiția, statistica¹ este știința colectării, clasificării, prezentării, interpretării datelor numerice și a folosirii acestora pentru a formula concluzii și a lua decizii. Această știință spune că populația este o colecție (mulțime) de indivizi, obiecte sau date numerice obținute prin măsurători ale cărei proprietăți trebuie analizate. La rândul său, un recensământ este o enumerare sau o listare a fiecărui element al populației împreună cu data (valoarea variabilei) corespunzătoare elementului².

Potrivit recensământului populației orașului Lugoj, din anul 1930, situația a fost după cum urmează:

1. Populație statornică, pe naționalități:	23.593
Români	9.630
Unguri	5.397
Germani	6.152
Ruși	163
Ruteni, ucraineni	27
Sârb, croați, sloveni	117
Bulgari	59
Cehi, slovaci	264
Polonezi	24
Evrei	1.387
Greci	6
Albanezi	1
Turci	26
Țigani	264
Alte neamuri	38
Neamul nedeclarat	38

---

¹ STATISTICĂ ~ci f. 1) Știință care se ocupă cu studiul laturii cantitative a realităților înconjurătoare (din societate, natură etc.). ~ social-economică. 2) Evidență numerică. (DEX).

² „Note de curs” - Ștefan Balint, Loredana Tănăsie (<http://web-ng.info.uvt.ro/~balint/files/statistica.pdf>).

2. Populație statornică, pe confesiune:

ortodocși români	8.433
greco-catolici	1.474
romano-catolici	9.790
reformați calvini	1.716
evangelici luterani	626
unitarieni	7
armeno-gregorienii	2
advențiști	10
bapțiști	132
mozaici	1.418
mahomedani	26
fără religie, liber cugetători	14
religie nedeclarată	34

3. Limba maternă:

română	9.722
maghiară	6.226
germană	6.756
rusă	160
ruteană	26
sârbă, croată, slovenă	104
bulgară	49
ceho-slovacă	205
polonă	11
idiș	46
albaneză	17
turcă	18
țigănească	195
alte limbi	58

Referitor la limba maternă, se poate lesne observa că din cei 1.387 de evrei declarați ca naționalitate doar 46 au declarat ca limba maternă idiș, ceilalți, adică 1.341, adăugându-se, după toate probabilitățile, vorbitorilor de limbă maghiară (6.226 de persoane și-au declarat maghiara ca limbă maternă față de 5.397 care s-au declarat ca etnici maghiari, diferența fiind de 829) și germană (6.756 de persoane au declarat că au limba germană ca limbă maternă, în schimb doar 6.152 s-au declarat etnici germani, diferența fiind de 604).

Primăria Lugoj a întocmit la 24 octombrie 1931 o situație a structurii populației, pe vârste și sexe:

Bărbați			Femei			Copii	Total
De la 16-20 ani	De la 20-45 ani	De la 45-60 ani	De la 16-20 ani	De la 20-45 ani	De la 45-60 ani		
2018	5343	1714	1210	6802	2100	4732	23919

O statistică întocmită la 19 august 1938 redă situația numerică, pe naționalități și pe ani, de locuitori stabiliți la Lugoj în perioada 1918-1938, deci în cele două decenii scurse după Marea Unire:

Total	Alții	Evrei	Unguri	Germani	Români	Pe naționalități
93	-	60	7	5	21	1918
83	-	39	5	2	37	1919
134	-	55	14	6	59	1920
130	4	29	9	18	70	1921
65	2	5	16	21	21	1922
83	-	7	27	33	16	1923
90	-	5	8	22	55	1924
109	-	9	4	16	80	1925
65	2	5	7	14	37	1926
98	-	10	12	17	59	1927
48	-	3	4	5	36	1928
70	4	2	35	12	17	1929
34	1	2	4	17	10	1930
88	-	1	4	19	64	1931
83	-	3	18	10	52	1932
115	-	4	37	8	66	1933
99	-	3	29	5	62	1934
73	-	4	14	7	48	1935
73	3	3	10	6	51	1936
69	1	2	12	5	49	1937
63	2	7	15	3	36	1938
1765	19	258	291	251	946	Total

Potrivit unui tablou statistic cu structura etnică a locuitorilor orașului Lugoj, întocmit la data de 1 aprilie 1939, situația arăta după cum urmează:

Numărul total al locuitorilor	23.461
Români	11.060
Unguri	4.367
Germani	5.947
Sârbi	105
Evrei	1.166
Bulgari	51
Slovaci	282
Țigani	321
Turci	12
Alte naționalități	150

Alte 3.000 îl reprezenta efectivul Garnizoanei (armata), a cărei proporție de repartizare pe naționalități nu se cunoaște, garnizoana nedând detalii în acest sens. Totalul populației, cu tot cu efectivul garnizoanei, număra 26.461 de suflete.

La 8 aprilie, într-o raportare trimisă Prefecturii județului Severin, Primăria Lugoj va specifica faptul că „*în orașul de reședință de județ Lugoj, la o populație de 26.461 locuitori trăiesc în total 114 locuitori jugoslavi, între cari sunt: 104 sârbi și 10 croați.*

În acest număr se înglobează și femeile și copiii de aceste origini etnice.“

La 20 februarie 1940, se va finaliza o situație a populației din Lugoj, pe naționalități și procente:

Români	11.124	în	procente	45,5%
Germani	6.296	„	„	25,7%
Maghiari	4.717	„	„	19,3%
Sârbi	125	„	„	0,5%
Bulgari	71	„	„	0,3%
Evrei	1.276	„	„	5,2%
Alte naționalități	865	„	„	3,5%

 TOTAL .....24.475 în procente 100%

Situația nu cuprindea și efectivul Garnizoanei, aproximată la 3.000 de persoane.

Un document nedatat relevă faptul că în 1939, la Lugoj s-au născut 344 de copii, din care, în același an, au decedat 43 (12,5%). În 1940, s-au născut 308 copii, din care, în același an, au murit 39 de copii (12,67%).

Biroul statistic din cadrul Primăriei Lugoj va finaliza pe 9 februarie 1940 o situație ocupațională a lugojenilor:

Orașul	Agricultori	a/ Comercianți și b/ Angajați	a/ Industriași și b/ Angajați	Intelectuali	Pensionari	Muncitori	Servitori	Alte	a/ Fără și b/ Copii	Observațiuni
LUGOJ	2500	a/ 500 b/ 1100	a/ 600 b/ 1500	3885	630	4560	1200	3000+	a/ 8000 b/ 5000	+/- militari

Biroul pentru Mobilizare și Organizare Națională a Teritoriului (M.O.N.T.) va întocmi la 10 ianuarie 1941 o situație a maghiarilor din oraș:

Profesiunea	Născuți în jud. Severin	Născuți în alte jud. din țară	Născuți în jud. cedate Ungariei	Născuți în Ungaria	Născuți în alte țări	Total	Observări
Funcționari	14	6	1	3	2	26	
Intelectuali liber-profes.	79	79	34	40	15	247	
Comercianți Industriași	38	23	4	5	-	70	
Muncitori calificați	255	156	20	46	19	496	
Muncitori necalificați	283	195	37	35	8	558	
Agricultori	74	76	27	55	11	243	
Femei casnice	1105	723	96	196	52	2172	
Copii	1189	221	51	97	-	1558	
Fără profesie	3	3	-	4	2	12	
Total	3040	1482	270	481	109	5382	

O situație finalizată la 30 octombrie 1940, la solicitarea Serviciului Administrației Locale din cadrul Ținutului Timiș din 9 septembrie 1940, sub semnătura rezidentului regal Alexandru Marta, oferea detalii despre familiile de origine etnică bulgară și averile lor. Potrivit acestora, în Lugoj trăiau șase familii de origine bulgară, cu 36 de membri, averea posedată fiind de: opt case în valoare de aproximativ 800.000 lei, 12 ½ jug. de pământ în valoare de aproximativ 740.000 lei, o plantație de vie în valoare de 30.000 lei și un loc de casă în valoare de 50.000 lei, în total 1.620.000 lei.

În final, raportorul a notat:

„Cu excepția ultimelor 2 familii, celelalte familii de origine bulgară sunt aproape românizate, copiii botezați și crescuți în spirit ortodox român, căsătoriți cu românce sau minoritare de origine din Lugoj, copiii sunt botezați la religie ortodoxă română, iar tinerii și copiii lor nici nu vorbesc limba bulgară, fiind aproape complet românizați în decursul a 3-4 decenii de conviețuire în acest oraș.“

La 3 ianuarie 1941, într-o nouă situație privind etnicii bulgari din Lugoj, trimisă Prefecturii județului Severin și semnată de primarul și secretarul Primăriei din Lugoj, se specifica:

„Patru din aceste șase familii sunt aproape românizate, în urma conviețuirii lor timp de 30-40 ani printre elementul românesc din localitate.

Copiii și nepoții acestor familii sunt botezați și crescuți în spirit ortodox român, iar tinerii, necunoscând limba bulgară, vorbesc românește.

Trei din cele șase familii bulgare au dobândit cetățenia română: una pe cale de naturalizare, iar două prin constatare și înscriere în listele de naționalitate. Trei familii nu au dobândit până în prezent cetățenia română.

Din cele 6 familii susamintite 4 familii se declară a fi români -, cu toată originea lor bulgară, o familie este maghiarizată, iar ultima, decedând capul familiei, care era bulgar, văduva sa și-a păstrat originea etnică germană avută înainte de căsătorie. Fiul acesteia s-a căsătorit cu o româncă și astfel și această familie poate fi considerată românizată.“

Rezultatele provizorii ale recensământului din 1941 relevau că în Lugoj existau 1.032 de întreprinderi și meserii (persoane autorizate), 4.197 de clădiri și 7.280 de gospodării.

La 20 iulie 1940, la solicitarea Biroului M.O.N.T. din cadrul Prefecturii Severin, Primăria va trimite o situație statistică realizată în 1938, potrivit căreia, în Lugoj existau (la data întocmirii, deci 1938):

1. Bărbați între 18-62 ani	6.645
2. „ „ 62-68 „	487
3. „ „ delă 68 ani în sus	974

Total bărbați	8.116
1. Femei între 18-62 ani	7.720
2. „ delă 62 ani în sus	842

Total femei	8.562

Sub semnătura primarului (descifrabil: Vidu) și a secretarului (semnătură indescifrabilă), pe 23 ianuarie 1942 se va trimite Biroului M.O.N.T. din cadrul Prefecturii județului Severin, la solicitarea acestuia, următoarea situație statistică privind populația orașului Lugoj:

Numărul copiilor între 12-20 ani este:	1496
„ bărbaților între 20-40 ani „	2451
„ „ „ 40-60 „ „	2061
„ fetelor „ 12-20 „ „	1417
„ femeilor „ 20-40 „ „	3701
„ „ „ 40-60 „ „	3319

La 24 noiembrie 1945, Biroul de Organizare și Mobilizare Națională a Teritoriului (M.O.N.T.) din Lugoj reia, spre raportare, tabelul cu „Numărul populației orașului LUGOJ, pe naționalități conform recensământului din 1941“ și anume:

Români	13.362
Unguri	4.714
Germani	6.032
Evrei	1.140
Bulgari	51
Turci	12
Ruși	55
Sârbi	105
Cehoslovaci	76
Slovaci	282
Țigani	416
Polonezi	13
Croați	10
Italieni	14
Englezi	1
Ruteni	23
Francezi	2
Nedeclarați	20

Total	26.328

De asemenea, s-a reluat și tabelul cu „Numărul populației orașului LUGOJ, pe profesiuni, ocupațiuni“:

Muncitori	4.560
Agricultori	4.600
Liberi profesioniști	630
Funcționari, intelectuali	3.885
Comercianți și angajați	2.000
Industriași și angajați	2.100
Servitori	1.200
Fără ocupație /femei, copii, elevi, bătrâni etc./.....	7.353

Total	26.328

La 1 august 1942, este finalizată o situație numerică a populației lugojene „după rezultatul recensământului din 1941“:

I. Pe naționalități./

1. Români	11.523 = 45,9%
2. Germani	5.107 = 20,3%
4. Evrei	1.305 = 5,2%
5. Alte naționalități	1.021 = 4,1%

Total populație civilă permanentă	25.109
Inclusiv efectivul Garnizoanei	28.109

II. Pe confesiuni.

Români ortodocși	9.121 = 36,5%
Români uniți	2.412 = 9,7%
Romano-catolici	10.279 = 40,9%
Reformați /protestanți/	1.340 = 5,4%
Evanghelici	535 = 2,1%
Evrei mozaici	1.305 = 5,3%
Alte confesiuni și fără	118 = 0,1%

Total români ortodocși și uniți	11.523 = 45,9%

Cifrele sunt aproximativ reale, recensământul din 1941 nefiind încă publicat.

În ceea ce privește efectivul Garnizoanei, nu se dau detalii în ce privește neamul și confesiunea.

Aceeași situație a fost trimisă la 2 ianuarie 1943 la Inspectoratul General Administrativ Timișoara, fiind completat cu numărul funcționarilor Primăriei, la data de 31 decembrie 1942:

„3. Totalul funcționarilor comunali este de 89 plus un post de dactilografă în curs de completare și 3 diurniști. (45 funcționari din Grupa A, 29 din Grupa C și 15 din Grupa D)

4. *PROCENTUL PRESTAȚIEI ÎN NATURĂ*, executată până la 31 Decembrie 1942, precum și suma realizată din răscumpărarea prestației:

a/ *Procentul prestației în natură executată până la 31 Decembrie 1942 cu brațele, este de 75%, cu carul /împietruirea străzilor/ este de 100% față de planul de lucrări.*

b/ *Suma încasată până la 31 Decembrie 1942 din răscumpărarea prestației este de Lei 1.420.914.*

5. *NUMĂRUL ATELIERELOR și întreprinderilor cari au funcționat efectiv la data de 31 Decembrie 1942:*

Un atelier comunal de încălțăminte, având ca personal un conducător /maestru/ și un ucenic.

6. *NUMĂRUL AZILE întreținute de Primărie:*

Un azil de bătrâni și nevoiași lipsiți complet de mijloace și un azil de zi pentru îngrijirea copiilor mamelor cari lucrează în afară de gospodărie. “

Într-un raport către Prefectura Severin și ca urmare a ordinului nr. 13136/15 iunie 1942 al Ministerului Afacerilor Interne, prin care se cerea verificarea proporției de români și germani în ponderea totală a populației orașului Lugoj, se vor specifica următoarele:

„*Minoritatea germană locală (șvabă) atinge cifra de 6.453 suflete, după un recensământ special făcut de această Primărie.*

După datele furnizate de Grupul Etnic German local, cifra populației germane este de 6.008 suflete, înscrise în grup, circa 200 respinși, iar restul, până la cifra indicată de noi (6.453) este în cercetarea Grupului Etnic.

Proporția numerică între Români și minoritatea germană este de 25,7% germani, față de totalul populației orașului de 25.109 suflete. Dacă se ia în considerare și cifra efectivului de garnizoană, care este de aproximativ 3.000 suflete, populația orașului Lugoj se cifrează la 28.109, față de care minoritatea germană este numai de 22,95%.

Neatingându-se procentajul de 30-40% al minorității germane față de totalul populației, cu onoare raportăm că nu este cazul ca orașul reședință de județ să aibă ajutor de primar german.

La semnături, apare numele primarului, lt. col. I. Hidu, însă documentul nu este semnat nici de acesta, nici de secretar.

Biroul M.O.N.T. va trimite, la 11 septembrie 1945, către Prefectura județului Severin, sub semnătura primarului av. A. Lascu și a șefului Biroului M.O.N.T. (semnătură indescifrabilă), o situație cu privire la date statistice despre „șvabii și sașii din orașul Lugoj“:

*„ad pct. 1. – Numărul capilor de familie aflați în oraș .....1.434 persoane
ad. pct. 2. – Numărul membrilor ce compun aceste familii ...3.096 „*

Total .....4.530 persoane

*Plecați în Germania și înrolați în S.S.¹ .....556 „
Plecați în U.R.S.S. ....765 „
Internați în lagăr .....87 „
La muncă obligatorie .....57 „
Plecați în alte localități .....20 „
Dispăruți din oraș .....17 „*

Total general .....6.032 persoane

ad. pct. 3. – Numărul caselor ce le posedă: 610 clădiri

ad. pct. 4. – Suprafața proprietăților pe care le au: 316 jug.

ad. pct. 5. – Specificarea felului proprietății /arabil, pășune, pădure, vie, loc de casă etc./:

arabil .....283 jug.

pădure .....10 „

vii și livezi .....23 „

Total .....316 jug.

---

¹ S.S. - abreviere de la Schutzstaffel, corpul de elită al partidului nazist, fondată de Adolf Hitler, în aprilie 1925, ca și corp de protecție personal. În timp, S.S. a devenit practic un stat în stat. Pentru tinerii germani din Banatul istoric a fost formată Divizia 7 Vânători de Munte, cu sediul la Bela Crkva (Biserica Albă), în Serbia, sub comanda lui Arthur Phleps, fost general de vânători de munte în armata austro-ungară din Primul Război Mondial, în care s-au înrolat 3.000 de persoane, toți în Waffen S.S. Divizia 7 a luptat împotriva partizanilor liderului comunist iugoslav Iosip Broz, alias Tito, îndeosebi în Bosnia-Herțegovina și Muntenegru, unde a comis un adevărad genocid împotriva populației civile.

ad. pct. 6. – Capi de familie 44 persoane, cu membrii de familie 128 persoane.

Aceștia posedă: 40 case de locuit, cu suprafața de 2 jug. 5556,36 m.p., în valoare de Lei 62.744.000.-

Intravilane: grădini și locuri de case 1 jug. 5631,70 m.p. în valoare de Lei 5,482.000.-

Avere mobilă evaluată la 6,958.800.- Lei. “

Tot sub semnătura primarului și a șefului M.O.N.T. din Lugoj, se va trimite pe 19 mai 1945 o informare lapidară către Asociația Tineretului Progresist din Lugoj:

„La cererea Dvs., avem onoare a vă face cunoscut, că în orașul Lugoj tineretul între 10 și 20 ani, se cifrează la aproximativ 4000 /patru mii/ de suflete. “

O altă statistică privitoare la germani relevă:

„1. Plecați în S.S.	554
2. Plecați cu trupele germane	2
3. Plecați în U.R.S.S.	765
4. Internați în lagăr	87
5. Înaintași C.T. muncă obligatorie	57
6. Plecați în alte localități	20
7. Dispăruți	17

Total	1502

Recensământul din 1941 = 6032 germani

Scăzuți ..... = 1502

Rămași ..... = 4530

la 27 August 1945“

Același dosar al Primăriei (nr. 171/1946) conține și o filă privind

„Numărul populației orașului LUGOJ, pe profesii, ocupații.

Agricultori	3.200
Muncitori	4.600
Meseriași	2.100
Comercianți	2.000
Funcționari	1.600
Liber profesioniști	628
Intelectuali	1.700
Copii elevi	4.500
Fără profesie	5.700
Ofițeri, subofițeri	300

Total	26.328“

Pe 5 decembrie 1944, este finalizat un tabel statistic pentru patru dintre etniile minoritare: germani, maghiari, polonezi și ruși, defalcat pe grupe de vârstă:

Pe naționalități	Pe sex	dela 1-16 ani	dela 16-30 ani	dela 30-40 ani	dela 40-50 ani	dela 50 ani în sus	Total
Germani	Bărbați	683	531	466	225	558=2463	6032
	Femei	780	860	680	320	929=3569	
Unguri	Bărbați	549	388	483	280	508=2208	4714
	Femei	520	470	540	380	596=2506	
Polonezi	Bărbați	-	1	1	3	2=7	13
	Femei	-	2	-	2	2=6	
Ruși	Bărbați	5	5	6	5	6=27	55
	Femei	1	9	5	5	8=28	

„Cifre aproximative, ce se sporesc cu numărul refugiaților și funcționarilor mutați aici. /Necunoscut/.”

Acestui tabel i-a mai fost adăugat, de mână, un rând: *„Români, Bărbați 1051, Femei 1479. Ceea ce însumează 2530”*. Se poate deduce că este vorba de numărul de refugiați. Potrivit altor tabele, realizate pe fiecare din aceste etnii în parte, în care cifrele suferă modificări insignifiante, se relevă faptul că este vorba despre date extrase din cifrele statistice ale recensământului populației din 1941.

La 13 decembrie 1944, primarul Lugoșului și șeful Biroului M.O.N.T. semnează o situație statistică a populației orașului pe naționalități:

Români	13.083
Germani	6.032
Unguri	4.714
Evrei	1.140
Bulgari	51
Turci	12
Ruși	55
Sârbi	105
Cehoslovaci	76
Slovaci	282
Țigani	416
Polonezi	13
Croați	10
Italieni	14
Englezi	1
Ruteni	23
Francezi	2
Nedeclarați	20

Total	26.328

Defalcăt pe sexe, 13.083 erau bărbați, iar 13.245 erau femei.

Din păcate, în tabelul pe naționalități, verificat de noi, totalul este greșit, cel adevărat fiind de 26.049 de locuitori, lipsind 279 de persoane.

Un alt tabel, întocmit în 1944, se referă la „*Germani din Lugoj încorporați în arm. Germ. S.S.*“, cu următoarea trimitere: „*Lista nominală la Serv. Adm-tiv (Dl. Sarmeș)*“. Este o situație numerică, realizată în funcție de anul nașterii celor încorporați. Cel mai vârstnic era născut în 1890 (având în 1944 vârsta de 54 de ani), iar cei mai tineri (două persoane) fiind născuți în 1927 (deci în 1944 în vârstă de 17 ani). Cei mai mulți erau născuți în: 1919 (24 de persoane), 1920 (31), 1921 (45), 1922 (60), 1923 (64), 1924 (33), 1925 (36).

Într-o notă telefonică sosită la Primăria Lugoj din partea Prefecturii Severin se solicită a se comunica telefonic, „*la telefonul 623*“, următoarele date:

„*I. Câți cetățeni români de origine etnică germană mai sunt prezenți azi în oraș?*

2. Câți locuitori de altă origine etnică inclusiv români.

Nu admitem nici o întârziere în executarea prezentului ordin.

Prefect: ss Vasiliu

Director: ss. Stoichescu“

Pe documentul cu acest text, dar scris la mașină pe o hârtie purtând antetul Primăriei Lugoj, cu ștampila și semnătura Biroului M.O.N.T., sunt adnotate ca fiind comunicate telefonic următoarele cifre:

„*Germani rămași 3.785*

Alte naționalități 21.000

Total aproximativ 24,785.“

Iar în subsolul paginii, o situație detaliată:

„*I. Germani:*

1. Câți sunt deportați? = 744

2. Câți sunt internați în lagăr? = 83

3. Câți au plecat în Germania? = 588

4. Câți au mai rămas? = Unități = 500 foști militari

5. Dispăruți de la munca obligatorie = 88 - Exceptați 244 -

2247

II. Altă populație:

1. Câtă altă populație mai este?

2. Refugiați din Basarabia și Bucovina de Nord = 311 - ?

3. Evrei concentrați din județ 500

811“

Dosarul conține un tabel nedatat:

*„I. SITUAȚIE NUMERICĂ
de populația orașului de reședință LUGOJ, după rezultatul recensământului
din 1941.*

*a/ Populație permanentă 24,629
b/ „ „ flotantă /spital, hoteluri, arest/ 480*

Totalul... 28,109

II. REPARTIZATĂ PE NAȚIONALITĂȚI

Populația civilă de 25,109, rezultă aproximativ:

44.5% români

25.7% germani

20.3% unguri

5.2% evrei

4.3% alte naționalități /sârbi, bulgari, croați, cehoslovaci, turci etc./“

Documentul se încheie cu specificația că în ceea ce privește situația pe naționalități a efectivului armatei de garnizoană (3.000 de militari) nu se pot da relații.

Un document ulterior relevă și data când a fost întocmită situația: 25 ianuarie 1943.

Rezultatele provizorii ale Recensământului Populației și Locuințelor – 2011 dau pentru Lugoj următoarele date statistice pentru populația stabilă după etnie:

*„Română 32.036
Maghiară 2.727
Romă 905
Germană 744
Ucraineană 508
Rusă 9
Alte etnii 140
Etnie nedeclarată .....249“*

În ceea ce privește numărul clădirilor, locuințelor și gospodăriilor, la Lugoj existau:

6.885 de clădiri din care 6.851 în care se aflau locuințe;

17.983 de locuințe din care 17.976 de locuințe convenționale

14.369 de locuințe

Bibliografie:

Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale: Fond 242 Primăria Lugoj, inv. nr. 368, dosarele nr. 189/1942; 171/1946;

Comisia județeană pentru recensământul populației și al locuințelor, județul Timiș – Comunicat de presă, 2 februarie 2012.

Economie

Comitetul de conducere al Corporațiunii Meseriașilor din Lugoj se va întruni pe data de 20 mai 1924, subiectul ordinii de zi fiind înființarea unei camere de comerț și industrie. Se poate lesne deduce din contextul documentului faptul că existau anumite disensiuni în cadrul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara. Primul vorbitor, Ludovic Kokay „...comunică că are să clarifice ținuta sa din

Adunarea Generală a camerei de comerț și industrie (Timișoara, n.n). Domnia sa afirmă că a fost provocat de a se pronunța în chestiunea înființării unei camere de comerț în Lugoj. Domnia sa a declarat că cercurile interesate, îndeosebi Corporațiunea, nu are cunoștință oficială despre o atare mișcare. Mai departe comunică vorbitorul că a declarat că noi lugojenii suntem mulțumiți cu repre-

Lugoj - Abatorul comunal (aprox. 1925). Carte poștală ilustrată din colecția Ing. Anton Tomin

zentarea camerei Timișorene din cauză că aceasta e una din cele mai cu vază în țară. Josif Schlinger este de părere contrară și propune ca Corporațiunea să lucreze din răspuțeri pentru înființarea unei camere cu sediul în Lugoj.

Vasilie Jucu și președintele raportează că fiind incredințați din partea comitetului de a lua în mână inițiativa s-au prezentat și înaintea ministrului cu prilejul vizitei sale în Lugoj și au cerut înființarea camerei. Ministrul a răspuns că legea nouă și dispune la fel.“

„Avem onoarea a vă înainta extrasul anexat despre decisul comitetului Corporațiunii în cauza înființării unei camere de comerț și industrie cu sediul

în Lugoj. “ Acesta este preambulul solicitării din 31 mai 1924 a Corporațiunii Meseriașilor din orașul de pe Timiș, prin care aceasta solicită Primăriei să facă demersurile necesare către forurile „mai înalte”.

Sub-Prefectura Caraș-Severin va trimite către Primăria Lugoj, pe 7 martie 1925, o notă prin care o informează că va interveni la ministerul de resort pentru înființarea unei camere de comerț și industrie la Lugoj, însă cere date precise, dar și o copie după un anumit memoriu, probabil al Corporațiunii Meseriașilor. Președintele Corporațiunii va trimite un răspuns pe 3 aprilie, în care va preciza că, în ședința sa din 16 decembrie 1924, comitetul „a pertractat¹ chestiunea înființării unei camere de comerț și industrie în Lugoj cu prilejul conferinței conchemată² de către corpul contabililor autorizați.

În cursul desbaterilor s-a luat în vedere că înființarea unei camere de comerț în Lugoj ar cauza o sarcină nouă pentru meseriași, deci cade în competența unei adunări generale a se pronunța pentru sau contra înființării unei camere. “ În final, se face observația cum că nu se cunoaște nimic despre vreun memoriu, ci doar despre o adresă înaintată către Primărie în 1924.

Pe 19 august 1925, Camera de Comerț și Industrie Timișoara (C.C.I.T.) trimite către Primăria Lugoj o notă prin care-i solicită să afișeze la loc public convocatorul adunării generale pentru alegerea membrilor consiliului de conducere al C.C.I.T., stabilită pentru 23 septembrie 1925. Pe lista alegătorilor din Lugoj pentru consiliul de administrație al C.C.I.T. figurau: 18 la categoria I (comerțul cu articole alimentare, comestibile și băuturi); 5 la categoria a II-a (comerțul cu animale, produse agricole și animale și comerțul cu fierărie); 28 la categoria a III-a (comerțul cu articole de îmbrăcăminte, produse ale industriei țesutului și împletitului, mărunțișuri și galanterie); 2 la categoria a IV-a (comerțul cu materiale lemnoase, produse silvice, minerale și miniere); 5 în categoria a V-a (credit și asigurări); 26 la categoria a VI-a (diverse comerțuri); 33 la categoria a VII-a (micul comerț, acesta fiind un al doilea tabel); 10 la categoria a VIII-a (industria metalurgică și mecanică); 16 la categoria a IX-a (industria lemnului, sticlei, pământului și pietrei); 2 la categoria a X-a (industria textilă); 10 la categoria a XI-a (industria îmbrăcămintei); 15 la categoria a XII-a (industria alimentară); 14 la categoria a XIII-a (diverse industrii); 181 la categoria a XIV-a (micul comerț). În total, 365 de nume. Însă pe 9 septembrie, Prefectura Caraș-Severin va trimite către Primărie, în conformitate cu o adresă a Camerei de Comerț și Industrie Timișoara, 479 de legitimații, „invitându-Vă să binevoiți a le înmâna de urgență persoanelor în drept...” . Desigur, se presupune că este vorba despre membrii din Lugoj ai C.C.I.T. Convocatorul și listele au fost afișate pe data de 23 septembrie 1925.

Pe 23 mai 1925, primarul va răspunde Corporației Meseriașilor că instrucțiuni referitoare la înființarea camerei de comerț și industrie se găsesc în „Monitorul Oficial” nr. 102/12 mai 1925.

---

¹ *PERTRACTĂ*, *pertractez*, vb. I. Tranz. A dezbate o problemă, o chestiune în litigiu etc., a discuta, a trata (delung, amănunțit). – Din lat. *pertractare* (DEX).

² *CONCHEMĂ* vb. v. chema, convoca, invita (DEX).

La sfârșitul lui 1925, Corporațiunea Meseriașilor avea 934 de membri.

La 3 septembrie 1927, Nicolae Brânzeu, fost comisar al guvernului (așa cum singur se intitulează în manuscris), va întocmi „*Istoricul Camerei de Comerț și Industrie din Lugoj, dela decretarea ei până la 1 August 1927*“, lucrare pe care o redăm integral tocmai pentru a oferi cititorilor un tablou complet al culiselor creării acestei instituții, din punctul de vedere al unuia care a fost implicat direct în această acțiune:

„*Prin «Monitorul Oficial» No. 37 d. 14 Febr. 1926. s-a decretat înființarea acestei Camere, având ca circumscripție teritoriul județului Caraș Severin. Dar Uniunea Camerelor n-a publicat alegerile de constituire a Consiliului Camerei decât în 4 Sept. 1926. și atunci în chip greșit. Pe 9 Nov. 1926. s-au publicat din nou alegerile, convocate pe 9 Ian. 1927. Dar cum de la înființare survenise divizarea județului, aceste alegeri au fost convocate numai pe județul Severin.*

La propunerea d-lui prefect al județului, cu d. 1 Dec. 1926. subsemnatul am fost numit Comisar al guvernului – în locul d-lui I. Conciatu – iar prin decretul regal No. 3951. d. 15 Dec. 1926. s-a numit o comisie interimară și s-a stabilit circumscripția Camerei iarăș pe teritoriul județelor Caraș și Severin. Numirea unei comisii interimare s-a cerut cu gândul, că, conform legii, aceasta având atribuțiile Consiliului de Administrație, să redacteze încă înainte de 31. Dec. 1926 bugetul Camerei pe 1927, ca să poată funcționa în decursul anului 1927. Ori, Ministerul a redus atribuțiile comisiei int. la pregătirea alegerilor. Subsemnatul la 16-18 Dec. am pretracat la București cu d-l Hârjescu, subdirector general în Ministerul Ind. și Com., care mi-a pus în vedere, că bugetul nu se poate face, decât prin Consiliul ce se va alege, dar și dacă se va constitui Camera în decursul anului 1927, se va defalca din bugetul Camerei Timișoara, partea corespunzătoare și noi vom intra în funcțiune. Am luat contactul apoi, la Uniunea Camerelor, cu d-l Christodorescu, secretar general al Uniunii, rugându-l să publice cât mai degrabă noile alegeri, deoarece cele convocate pe 9 Ian. priveau numai teritoriul jud. Severin. Mi-a pus în vedere, că pe sfârșitul Ianuarie vor fi gata cu noile liste și vor publica alegerile mult dorite.

Am fost apoi la Timișoara, unde am luat contactul cu conducătorii Camerei de acolo, cerându-le concursul și asigurându-i de intențiunea noastră de a lucra mână în mână. Mi s-a promis concursul, chiar prin delegarea unui funcționar al lor, când va trebui, ca să ne aranjeze Camera noastră, iar ca dovadă, că ei nu mai sunt împotriva noastră, mi-au arătat bugetul lor pe 1927, în care s-au îngrijit de creditele suplimentare necesare, pentru cazul că se pune în funcțiune Camera noastră.

Noua comisie interimară a instalat la 9 Ian. 1927., alegându-și de președinte pe d-l Aurel Crăinicescu. Toate gazetele locale (v. Răsunetul, Lugoscher Zeitung, Krassó-Szörényi Lapo, Banater Bote) a luat cunoștință cu mulțumire de măsurile luate pentru a se pune în funcțiune Camera cât mai îngrabă.

Din parte-mi, încă înainte de constituirea comisiei, am făcut o vizită la Oravița, cerând concursul d-lui prefect Dr. I. Țeicu și a membrilor de acolo, numiți în comisie la propunerea d-lui Țeicu și primind toate promisiunile.

Comisia interimară, angajând ca secretar int. pe d-l Secoșanu dela banca «Albina», s-a pus pe lucru. Ca să aibă o listă a membrilor cât mai completă,

în vederea contestațiilor după publicarea alegerilor, a cerut Administrațiilor Finanziare din Lugoj și Oravița, lista celor ce plătesc impozitul adițional prevăzut de lege; a comandat imprimările necesare, a angajat un funcționar cu plată, spre acest scop, la Administrația din Lugoj. Dela Oravița însă, pe lângă toate solicitările, n-a primit nici un răspuns.

Văzând eu, că publicarea alegerilor nu vine pe timpul dorit, am făcut o cerere la Minister, semnată și de prefectii județelor Severin și Caraș, prin care ceream luarea măsurilor pentru neîntârziata constituire a Camerei în Lugoj. Știind că la Oravița începe altă tendință, am fost iarăș în persoană, să obțin semnătura prefectului, ceea ce mi-a și reușit.

Dar d-l R. S. Molin, nemulțumit – cum spunea într-o scrisoare particulară – că d-sa nu a fost ales în Consiliul Camerei dela Lugoj, a început pe față acțiunea pentru dezlipirea județului Caraș de Lugoj, cerând ca ei sau să primească camera proprie la Oravița, sau să rămână mai departe atașați la Timișoara. A aranjat și o «mare» adunare publică (v. «Gazeta Banatului» d. 13. Febr. 1927), formându-se un comitet de acțiune. Ca contracțiune, eu am mers la Reșița și la Bocșa și am obținut semnăturile comercianților și negustorilor de acolo, la o «declarație» prin care aceia aderă la Lugoj în loc de Oravița; în acest sens am publicat și un articol în «Drum Nou» din Bocșa și în «Răsunetul» din Lugoj.

Raportând guvernului, în acest chip mi-a reușit a pune la punct acțiunea separatistă a Oraviței.

Deoarece, nu a reușit la fel și publicarea alegerilor, în decursul lunii Februarie am solicitat prin d-l deputat Nemoianu, în Martie am mers iarăș la București la Uniune, unde d-l Christodorescu mi-a dat toate asigurările, că se lucră cu zor la redactarea listelor și în curând vor fi gata. În zadar, a trecut Martie, Aprilie, lumea începea să-și piardă încrederea. În Maiu am cerut ultimele intervenții ale d-lui Nemoianu, care la 18 Maiu mi-a comunicat, că listele sunt gata, cei dela Uniune așteaptă numai să trecem careva pe acolo, care cunoaștem comercianții și industriașii din aceste 2 județe, ca să selecționăm pe minoritari, apoi alegerile cu siguranță se vor publica în Iunie, pentru Septembrie. Ce rost avea «selecționarea» listelor; nu știu, dar curând a căzut guvernul Averescu și alegerile până azi, 3 Sept. nu s-au publicat.

Concluziuni:

1). Trebuie insistat, ca în decursul lunii Sept. neapărat să se publice alegerile, ca cel mult în Decembrie consiliul Camerei să se constituie. Până la 1 Ian. să fie gata bugetul pe 1928.

2). La bugetul pe 1928 să se iee și cheltuielile avute până acum de comisia interimară și de subsemnatul. Nu se poate pofti, ca noi să le suportăm din buzunarul nostru. Am avut în anul crt. (curent, n.n.) și încassări, dar în lipsă de buget, nu am putut cheltui din ele. Asupra cheltuielilor avute de Comisia int., va raporta președintele aceleia, d-l A. Crainicescu, iar cheltuielile unele sunt: 2 călătorii la București a 10.000 Lei, 2 la Oravița a 3.000 Lei, 1 la Reșița-Bocșa a 2.500 Lei, 1 la Timișoara 2.000 Lei, total 30.500 Lei – plus salariul, ce se va stabili pentru comisar, dela 1 Dec. 1926 până la 31 Iulie 1927.

Lugoj 3 Sept. 1927.“

Corporațiunea Meseriașilor va trimite, la 16 aprilie 1926, către Consiliul Comunal Lugoj, considerată autoritate industrială, o notă însoțită de „*conspectul despre sodalii¹ angajați în Lugoj la meseriași legați de calificare*“, solicitându-i „*a-i conchema acești sodali la o adunare, ca să-și aleagă delegații lor pentru comisiunea de arbitriu*.“ Lista cuprinde 301 de nume de calfe. Primăria va întocmi un convocator pe 7 august, sub semnătura dr. Alexandru Vasilie, comisar industrial. Potrivit variantei tipărite, adunarea calfelor urma să se țină pe 22 august 1926, în localul Corporațiunii Meseriașilor, având ca obiect: „*Alegerea membrilor în comisiunea arbitrală de pe lângă corporațiunea meseriașilor, chemată să aplaneze conflictele dintre patroni și sodali sau ucenici*.“ La adunarea din 22 august, la care vor participa aproximativ 80 de calfe, se vor alege 24 de persoane care, timp de un an, să facă parte din comisia de arbitraj (împăciuire).

Pe 25 octombrie 1926, Serviciul administrației generale din cadrul Prefecturii județului Severin va trimite pretorilor și primarilor „*...cărțile de membru pentru Camera de Comerț și Industrie, pe cari Veți binevoi de urgență a le distribui celor în drept ca să poată lua parte la constituirea Camerei, care se va ținea la Lugoj la 7 Noemvrie a.c.*“ Însă primpreședintele Tribunalului Lugoj, dr. Ioanovits, va trimite către Primărie o telegramă în care se comunică faptul că: „*Alegerile pentru consiliul de administrație al camerei de comerț și industrie din Lugoj au fost amânate, rugăm luați măsuri a nu se primi candidaturi pentru ziua de 7 Noiembrie stop Președintele Uniunii camerelor de comerț și industrie Dr. Ștefan Cerkez...*“

Primăria orașului Lugoj va încheia pe 11 noiembrie 1926 un proces-verbal cu privire la afișarea spre vedere publică, pe tabla sa de afișe, a publicației „*Uniunii Camerei de Comerț și Industrie relativ la amânarea alegerii Consiliului de administrație al Camerei de Comerț și (de) Industrie din Lugoj*.“ Potrivit unei comunicări pe care Tribunalul Lugoj a trimis-o Primăriei pe 3 noiembrie, „*...convocarea pentru alegerea Consiliului de administrație al Camerei de comerț și industrie din Lugoj a fost amânată pentru ziua de 9 ianuarie 1927, orele 8 dimineața, iar în caz când la această dată nu vor fi prezenți majoritatea absolută a membrilor Camerei, alegerea va avea loc fără altă convocare în ziua de 16 ianuarie 1927.*“ Decizia aparținea Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie din 29 octombrie 1926.

La 18 noiembrie 1926, într-o „*admonițiune oficioasă*“ se va scrie: „*După înmânarea Cărților de Membru pentru Camera de Comerț și Industrie din Lugoj, celor în drept, subștern Dovezile de primire cu aceia, că 87 bucăți nu a putut fi înmânată, fiind parte din ei duși din Lugoj, parte răposați, parte au abzis de brevet etc.*“

La 3 aprilie 1927, se va desfășura cea de-a XLI-a adunare generală a membrilor Corporațiunii Meseriașilor din Lugoj, fiind prezenți peste 70 de membri. Președintele organizației este Nicolae Rusalin. La adunare va lua parte dr. Alexandru Vasilie, primnotar orășenesc și comisar industrial. Vor mai fi prezenți: membri ai comitetului de conducere: Rudolf Dobnar, Francisc Galgoczi, Iosif

---

¹ SODÁL s. v. calfă (DEX).

Guțu, Ioan Hlabil, Vasilie Ioțcu, Vasilie Jucu, Ludovic Kokay, Pera Pastila, Emil Riesz, Pavel Stan, Avacum Toșici, Luca Vidu, Octavian Vișan, Ioan Zampo, Ioan Zeitvogel; revizori – Alexandru Astalăș și Alexandru Miko; membri ai biroului Corporațiunii – Sigismund Toronyosi, secretar. În preambulul procesului-verbal se specifică faptul că „...adunarea generală a fost o dată amânată din cauza că membrii nu s-au prezentat într-un număr corespunzător, de data aceasta însă având drept să decidă fără considerare la numărul membrilor prezenți...” Precedenta adunare generală fusese convocată pentru data de 20 martie, însă nu fuseseră prezenți decât 58 din cei 425 de membri cât ar fi constituit majoritatea simplă (jumătate plus 1; rezultă că organizația avea la acea dată 849 de membri). Dat fiind faptul că a crescut nivelul restanțelor la taxele anuale de membru, președintele va cere „ca restanțierii să fie forțați cu toată strictetea ca să-și achite datoriile lor.” Ceea ce-i va nemulțumi pe maiștrii cojocari Axentie Jivu și Mihai Balint. Primul va cere chiar modificarea statutului și reducerea salariilor angajaților. La rândul său, maistrul cojocar Vasile Jucu va propune adunării generale să trimită Primăriei, Prefecturii sau chiar ministrului de resort „...un protest contra taxelor ce se percep la casa cercuală pentru eliberarea titlurilor de capacitate profesională pentru meseriași.” Ceea ce comisarul industrial nu va accepta întrucât „...mulțimea instituțiilor industriale din țară trimit telegrame de felicitare Ministrului Muncii pentru că a realizat asigurarea meseriașilor la caz de bătrânețe.” La care maistrul cizmar Pavel Stan va propune ca și Corporațiunea Meseriașilor să trimită ministrului o telegramă de mulțumire și felicitare, ceea ce adunarea generală va aproba. Adunarea va aproba și bugetul de cheltuieli pentru anul 1927. Având în vedere sumele, secretarul urma să beneficieze de un salariu de 4.500 de lei/lună, copista de 3.000 de lei/lună, iar cameristul de 2.500 de lei/lună. Totodată, s-a aprobat ca fabricanții și societățile industriale să plătească o taxă de 500 de lei pentru înscrierea unui ucenic și, respectiv, 1.000 de lei pentru eliberarea unui ucenic, motivându-se cuantumul prin faptul că „...fabricanții și societățile nu sunt membri ai Corporațiunii, deci nu contribuie la spesele pentru întreținerea biroului.” Din darea de seamă prezentată de președintele Nicolae Rusalin reiese că în 1926, s-a încercat de mai multe ori mutarea târgului de țară din Lugoj, fără a se preciza alte detalii. O delegație a Corporațiunii a luat parte la întocmirea bugetului orașului. Membrii erau nemulțumiți de munca la negru: „În contra celor ce lucră vreo meserie fără drept am cerut o controlă severă dela Primăria orașului pentru că respectivii să fie urmăriți, opriți și amendați.”

În 1926, la București a avut loc un congres organizat de Ministerul Muncii, la care au participat și trei reprezentanți ai Corporațiunii Meseriașilor din Lugoj: președintele N. Rusalin, vicepreședintele Pavel Stan și primnotarul dr. Alexandru Vasilie. Tot în 1926, Corporațiunea a eliberat 319 livrete de muncă pentru calfe și 61 pentru muncitorii de la fabricile lugojene. S-au mai consemnat 31 de conflicte între patroni, pe de-o parte, și sodali sau ucenici, pe de altă parte. Din acestea, 10 s-au aplanat prin medierea Corporațiunii, alte 11 fiind înaintate Delegațiunii permanente a orașului, comisiunea de împăciuire (arbitraj) nefiind completă. După completarea acesteia din urmă, de la 1 septembrie 1926, șapte cazuri s-au decis în favoarea patronilor, iar patru în cea a muncitorilor. Într-un caz, părțile s-au împăcat în fața comisiei. Darea de seamă pomenește și de o inițiativă a directorului Școlii

de Ucenici, care a adus la cunoștința comitetului de conducere al Corporațiunii faptul că dorește să organizeze la încheierea anului școlar o expoziție industrială cu obiecte realizate de ucenici.

La 3 iulie 1927, Cabinetul Judelui de Instrucție din cadrul Tribunalului Lugoj va trimite Corporațiunii Meseriașilor o notă prin care anunța că „...*în contra numitului Sigismund Toronyosi, secretarul acelei corporațiuni, este deschisă acțiune publică pentru faptele prevăzute și pedepsite de art. 401 și 402 Cp (Codul Penal, n.n.), urmând a vă conforma dispozițiilor art. 14 din statutele acelei corporațiuni.*” La care președintele Corporațiunii și secretarul incriminat îi vor solicita avocatului dr Ioan Jucu o consiliere juridică, Toronyosi susținând că nu a comis nicio faptă ilegală.

Potrivit unui proces-verbal al ședinței comitetului de conducere al Corporațiunii Meseriașilor, ținută pe 26 iulie 1927, la Lugoj mai ființa Reuniunea pentru Protejarea Industriei, al cărei președinte era Ioan Hlabil și care dispunea de mai multe localuri potrivite pentru diferite reuniuni sau ședințe. Pe de altă parte, direcțiunea Școlii de Ucenici va aduce la cunoștința comitetului un ordin ministerial care stabilește taxa de înscriere la școală la 100 de lei. O delegație a Corporațiunii a luat parte la examenele Școlii de Ucenici, la final premiind 20 de ucenici cu câte 100 de lei.

Potrivit unei liste din 11 august 1927, în Lugoj existau la acea dată 268 de calfe. La 20 noiembrie va avea loc o nouă adunare a acestora, însă la care au luat parte puțin peste 30 de persoane, 24 fiind alese să reprezinte calfele în cadrul comisiei de arbitraj.

Delegațiunea permanentă a Consiliului comunal Lugoj va hotărî în ședința sa din 17 august 1927, în baza solicitării Corporațiunii Meseriașilor din 9 august, ca „...*la târgurile de țară, maștrii să fie plasați în ordinea vechimei brevetului de industrie, începând stabilirea locurilor de la dreapta spre stânga.*”

În ședința din 28 octombrie 1927 a comitetul Corporațiunii, se va ridica problema orelor de desen de la Școala de Ucenici, patronii fiind nemulțumiți de faptul că respectivele ore se țineau marțea de la ora 14. Astfel, va opina Ioan Zeitvogel, „...*patronii cari lucră cu ucenici sunt scurtați foarte mult încât sunt nevoiți a sista lucrul pe acea jumătate din zi.*” Tot el va cere, fiind ulterior susținut și de Ludovik Kokay, ca orele de desen să se predea duminica. Însă președintele N. Rusalin le va comunica faptul că s-a discutat deja atât cu direcțiunea Școlii de Ucenici, cât și cu inspectorul școlar general și s-a stabilit ca orele de desen să se țină miercurea între orele 15 și 17 pe timp de iarnă, respectiv între 17 și 19 pe timp de vară. Procesul-verbal al ședinței dezvăluie că secretarul Corporațiunii și-a dat demisia și se află în cercetare de către Parchet. Președintele va anunța că pe 30 noiembrie vor fi alegeri la Camera de Comerț și Industrie din Lugoj, la care drept de vot vor avea doar cei care au primit legitimații de la Primărie.

Pe 25 noiembrie 1927, direcțiunea Școlii de Ucenici va comunica Primăriei că orele de desen se vor ține miercurea între orele 14-17 pe timp de iarnă și între 16-19 pe timp de vară. O nouă ședință a comitetului Corporațiunii Meseriașilor va avea loc pe 3 decembrie 1927. La care secretarului demisionar și care, se presupune, a scăpat de sub urmărirea Parchetului, i se va comunica faptul că a fost ales din nou în funcție, cu 16 voturi pentru și patru împotriva, „...*pe durata de un*

an și dacă va corespunde chemării sale, va fi întărit pe alți trei ani. " Iată însă că pe 31 decembrie, dr. Ioan Jucu, avocatul Corporațiunii îi va comunica acesteia că: „... binevoii a cunoaște că luând contact cu Parchetul de pe lângă Tribunalul Lugoj, mi s-a comunicat că fiind contra secretarului Toronyosi acuze grave, acela nu mai poate fi menținut în postul său, prin urmare este de a se aplica articolul 14 din statutele corporațiunii, deci trebuie suspendat. "

La 5 ianuarie 1928, la cererea Primăriei, Corporațiunea Meseriașilor îi va trimite acesteia un dosar privind alegerea în funcția de secretar al său a lui Sigismund Toronyosi.

Prefectura Severin va trimite primarului de Lugoj, pe 30 ianuarie 1928, o notă prin care îi comunică spre publicare lista suplimentară a membrilor Camerei de Comerț și Industrie Lugoj, precum și 12 cărți de membru, pentru înmânarea celor în drept.

Urmează, pe 28 februarie 1928, o telegramă din partea Prefecturii, semnată de prefectul delegat dr. Ciupe, prin care primarul este rugat a înștiința pe cei interesați de faptul că nu vor mai avea loc noi alegeri pentru Camera de Comerț și Industrie Lugoj, deoarece „...potrivit dispozițiilor art. 15 aliniat 35 se va proclama aleasă singura listă depusă pentru fiecare categorie... "

Ședința din 8 mai 1928 a comitetului Corporațiunii Meseriașilor îl are pe Sigismund Toronyosi tot pe post de secretar al organizației. La fel și cea din 19 aprilie. La aceasta, se va propune și se va aproba traducerea statutului organizației și în limbile maghiară și germană, „...cum a fost în trecut“.

Pe data de 15 iunie 1928, Prefectura Severin va înștiința pretorii și primarii din județ, că începând din 21 aprilie 1928 și-a început activitatea Camera de Comerț și Industrie Lugoj. Președinte a fost ales Aurel Crăinicescu, directorul sucursalei lugojene a Băncii „Albina“, iar vicepreședinți, Iosif Hazi Barbu (comerciant din Lugoj) și, respectiv, Ferdinand Schramm (mare industriaș din Topleț). Secretar interimar a fost desemnat Dumitru Gall (Lugoj). Ca membri ai consiliului Camerei au fost aleși la 22 februarie 1928 următorii:

- pentru categoria I: Geza Grünhut (Lugoj), dr. Cornel Corneanu (Caransebeș) și Iosif Lăpădat (Oravița);
- pentru categoria a II-a: Ludovic Kokay (Lugoj), Martin Epstein (Lugoj);
- pentru categoria a III-a: Iancu Conciatu (Bozovici), Aurel Crăinicescu (Lugoj);
- pentru categoria a IV-a: Iosif Hazi Barbu (Lugoj), Petru Iacob (Reșița),-
- pentru categoria a V-a: Nicolae Novăcescu (Caransebeș),
- pentru categoria a VI-a: Nicolae Rusalin (Lugoj), Samuil Grünbaum (Lugoj), George Lerea (Cacova);
- pentru categoria a VII-a: Agripa Popescu (Reșița), Elemer Patyanszky (Lugoj), Ferdinand Schramm (Topleț), George Urdăreanu (Oravița);
- pentru categoria VIII-a: Pavel Stan (Lugoj), Mitrofan Ciorei (Forotic).

Comitetul Corporației Meseriașilor se va întruni pe 27 noiembrie 1928. Una dintre problemele discutate a fost cu privire la plasarea separată la piață și târgul de țară a căciularilor. Însă cum nomenclatorul meseriilor nu menționa

meseria de căciular, aceștia trebuiau considerați ca făcând parte din meseria de cojocar, iar la piață și târgul de țară să ocupe locurile ce le revin cojocarilor și în baza vechimii brevetului. Iosif Ternovits va ridica problema înființării la Lugoj a unei expoziții vamale. I se va răspunde că la Camera de Comerț și Industrie Lugoj nu s-au luat încă decizii definitive.

Corporațiunea Meseriașilor din Lugoj își va ține adunarea generală pe 10 martie 1929. În darea de seamă, președintele Nicolae Rusalin va aminti de trei acțiuni principale pe anul 1928: organizarea unui curs de croitorie pentru bărbați, demersuri pentru schimbarea orarului la Școala de Ucenici și inițierea acțiunii de cumpărare a unei case. În cinci ședințe, comisia de împăciuire a rezolvat 23 de conflicte între patroni și salariați, dintre care opt în favoarea patronilor, iar 15 în favoarea angajaților. În registrul de intrare-ieșire s-au consemnat și rezolvat 836 de acte. S-au eliberat 283 de livrete de muncă pentru calfe și 131 pentru muncitorii de la fabrici. Totodată, s-au eliberat 292 de certificate de ucenicie. La finele lui 1927, Corporațiunea a avut 808 membri, iar la sfârșitul lui 1928, un număr de 778 de membri.

Camera de Comerț și Industrie Lugoj va comunica la 15 martie 1929, către Primăria Lugoj, faptul că în perioada 15-29 martie 1929, la biroul său se putea vedea lista provizorie a alegătorilor săi din Lugoj, răstimp în care se puteau face eventuale contestații în conformitate cu art. 11 din Legea pentru modificarea Legii Camerelor de Comerț și Industrie.

O nouă solicitare către Primăria Lugoj va veni pe 22 aprilie 1929, de la Camera de Comerț și Industrie Timișoara, prin care aceasta era rugată să afișeze anunțul privind convocarea adunării generale a membrilor C.C.I.T. pentru alegerea membrilor consiliului de administrație, ce urma să se țină pe 26 mai 1929. Va urma, pe 4 mai 1929, o nouă notă, în care se preciza că: „*Vă rugăm să binevoiți a afișa această înștiințare, ca cei interesați să ia act de cuprinsul ei. Când noi am convocat alegerile, județul Severin era atașat prin decizie ministerială No. 37509/1929 la circumscripția Camerei de Comerț și Industrie din Timișoara.*”

În urmă s-a revenit, lăsându-se totuși Severinului o Cameră independentă și, în consecință, trebuie să anulăm convocarea.”

Două zile mai târziu, pe 28 mai 1929, a fost rândul Camerei de Comerț și Industrie Severin să anunțe la Primăria Lugoj solicitarea de „...*publicațiune referitor la convocarea colegiului electoral pentru alegerea Consiliului de Administrație al Camerei noastre pe ziua de 30 iunie 1929, rugându-vă a afișa, trimitându-ne convenitul proces-verbal de afișare.*”

La 14 iunie 1929, Camera de Comerț și Industrie Lugoj va trimite Primăriei un set de 1.339 de cărți de membri pentru alegerea consiliului său de administrație, ce urma să se țină pe data de 30 iunie același an. Cu precizarea că: „*În cazul că alegătorul nu mai exercită comerțul sau industria menționată în cartea de membru ori a decedat ori refuză primirea etc. Cartea de membru împreună cu dovada se va restitui Camerei cu indicarea cauzei pentru care nu a fost înmănată.*”

O plângere a cinci comercianți din Făget avea să tulbure apele și la Primăria Lugoj, aceasta fiind adresată pe 12 martie 1930 de către Rozalia Milastran, Zanovie

Tudor, Iosef Nasescu, Trandafir Stanciu și Iosef Mrava, „...de meserie bombonari, cofetari și turtari...“, concurați de „elemente străine, turcii cari au centrul în Lugoj...“, direct ministrului Muncii. Reclamanții scriau:

„Mai departe suntem concurați permanent în comuna noastră de reședință de turcii cu pașaport, care e tolerați de autoritățile locale, în dauna noastră, care ne răpește pâinea dela noi și dela familia noastră, în timpul acesta greu când abia ne facem rost de existența noastră și a copiilor noștri.

Așa dar nu ar fi drept să împărțim vânzările de acum slabe cu turcii supuși străini, acești indivizi au aflat un teren prielnic în Banat și au centrul în Lugoj, de unde bat târgurile, piețele și comunele din jurul Lugojuului, ambulant, cu căruțe, cu coșurile zilnic nestânjeniți de nimeni, iar la târgurile din jurul Lugojuului apare minimum 30-40 inși cu bomboane, ceaiuri, limonadă, înghețată, caravane întregi de turci, unii cu mesele, alții cu coșurile năpădesc asupra târgului de marfă și de vite.

Iar noi elementul indigen stăm cu marfa noastră și ne uităm unul la altul, că turcii aceștia supuși străini cum ne concurează adunând bani de dinaintea noastră ca apoi să-i trimită peste hotare, - păgubind țara și păgubindu-ne și pe noi.

Deci ar fi un lucru neadmisibil acum când avem în țară criză și șomaj, din (care) cauză statul trimite lucrători de muncă peste hotare și să fie tolerați turcii zis specialiști în bomboane, avem noi în țară destui oameni sărmani, meseriași cu brevet, care a jertfit pentru meseria lor, dar nu pot exista din cauza concurenței elementului străin.

Având în vedere legea d-lui Ministru al Muncii Răducanu, care e și votată de Onor. Parlament, care lege cuprinde restricțiuni a elementului străin și protegierea muncii indigene.

Prin urmare rugăm respectuos pe d-l Ministru al Muncii, apărătorul legal al muncii indigene, să binevoiască a ordona la forurile competente pentru ca turcul domiciliat în com. Făget jud. Severin și aceia domiciliați în Lugoj, să fie expulzați dintre noi pe baza noiei legi și pe bază că ne concurează pe noi elemente indigene.

Iar în locul lor se află destui oameni născuți în țară și meseriași cu brevaturi în regulă care a jertfit și jertfește la nevoie pentru patria în care-și câștigă bucata de pâine, nu ca supușii străini care la câștiguri e între noi și ne concurează împărțind pâinea cu noi iar la jertfe trece granița și ne lasă numai pe noi. “

La 8 aprilie 1930, Direcția Plasărei și Migrațiunilor din cadrul Ministerului Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale va solicita Primăriei Lugoj să cerceteze reclamația și să i se comunice rezultatele. Ceea ce Primăria va și face pe 27 iunie, dându-le dreptate reclamanților și solicitând, la rândul ei, să nu li se mai prelungească turcilor termenul de ședere în țară.

Lugojeanul Ioan Preda, domiciliat în str. Făgetului nr. 104, va solicita Primăriei, în calitatea sa de autoritate industrială, să-i acorde brevetul de industrie pentru a practica meseria de tipograf pe teritoriul orașului, sub firma „Glasul Bănățanului“, în atelierul din Piața Regina Maria nr. 5. Brevetul îi va fi acordat

pe 13 februarie 1931. Potrivit unei solicitări către Primărie din partea „*Librăriei și Tipografiei Naționale Constantin Danciu*“ din Lugoj, acest brevet era în vigoare și în octombrie 1936.

Prefectura județului Severin le va comunica primpretorilor și primarilor, pe 12 mai 1931, faptul că Uniunea Generală a Meseriașilor din România – Centrala București și-a făcut publică intenția de a-și înființa filiale în toată țara.

C a m e r a
de Comerț și Industrie Lugoj va întocmi o dare de seamă cu privire la situația economică pe anul 1931 a circumscripției sale, respectiv județul Severin. Nota generală este una extrem de pesimistă, fiindcă, așa cum scriu și raportorii, „...*anul 1931 a fost anul celei mai grozave crize, îndeosebi pentru comerț. A scăzut*

Lugoj - Administrația financiară (aprox. 1936). Carte poștală ilustrată din colecția Ing. Anton Tomin

capacitatea de cumpărare a populației. Țăranii nu și-au mai putut recupera investițiile în semănături și animale, funcționarilor și liber-profesioniștilor le-au scăzut salariile, respectiv, veniturile din afaceri etc. Comercianții angroșiști și-au văzut mult reduse cifrele de afaceri, mulți detailiști au intrat în insolabilitate, băncile și-au înnăspit condițiile de creditare, fabricanții au renunțat pe cât de mult posibil la noi credite datorită reducerii continue a prețurilor etc. Detailiștii rămași pe piață s-au văzut cu multă marfă rămasă pe rafturi din cauza reținerii publicului dela cumpărături, fie reținere benevolă, fie constrânsă, a imposibilității de a încasa dela debitori contravaloarea mărfurilor vândute pe credit, a restrângerilor de credite din partea angroșiștilor și altor furnizori etc.“

Concurența slabă din domeniul comerțului cu materiale de construcții a permis menținerea unor prețuri ridicate în prima jumătate a anului, dar mai apoi comercianții, deși au scăzut prețurile, au rămas cu marfa pe stoc din cauza cererii inexistente. Mai mult, cu toată criza, cimentul s-a scumpit într-un mod lipsit de logică. O firmă a încetat plățile către furnizori.

Nici vânzătorii de stofe n-au stat mai bine, prețul stofelor fiind nefiresc de ridicat, din cauza protecției vamale, în raport cu calitatea acestora. Dacă funcționarii au fost siliți să renunțe la reînnoirea garderobei și lenjeriei din pricina salariilor diminuate, țăranii au redescoperit stofa și pânza țesute de țărânci. Zece firme au intrat în incapacitate de plată.

Prețul fierului a rămas aproape neschimbat, drept pentru care comercianții de obiecte și unelte din fier și-au văzut afacerile amenințate de faliment, una chiar falimentând.

Posesorii de automobile și-au restrâns deplasările cu mașinile „...din cauza restrângerii afacerilor, scumpirei benzinei etc. Petrolul se folosește la tractoare pentru treerat și de populația rurală pentru luminat. Din cauza scăderii prețurilor cerealelor, tractoarele și motoarele lucrează prea scump, din care cauză proprietarii acestor mașini au lucrat pe timpul treerelui prea puțin și, fiind partea cea mai mare din ei plină de datorii, au ajuns într-o situație critică. Populația rurală și-a redus necesitățile de luminat, în schimb o bună parte a populației dela orașe a revenit la lampele de petrol nemaiaivând mijloacele materiale pentru a plăti curentul electric.”

S-a înregistrat și un faliment.

Desigur, într-o asemenea situație, s-a diminuat și comerțul de coloniale, populația restrângându-și cumpărăturile la strictul necesar. Detailiștii din domeniu s-au văzut obligați să-și procure marfa de la angroșiști cu bani cheș, ceea ce a însemnat blocarea capitalului. Altfel spus, cumpărau marfă puțină și abia rezistau de la o zi sau alta. „În general, persoanele care trăiesc în comerț sunt foarte abătute și nu văd nici o cale pe care s-ar putea salva din actuala criză. Impozitele sunt prea mari și cei mai mulți le achită din capital și nu din venit, mulți chiar sunt obligați să contracteze datorii pentru a plăti impozitele și taxele restante.”

Din lipsă de piață de desfacere, firmele din domeniul industrial și-au restrâns activitatea la minimum, o bună parte intenționând să-și sisteze activitatea de la 1 ianuarie 1932. Cele din industria lemnului au rămas cu marfa pe stoc, au oprit aproape complet exploatarea și lucrau la o capacitate aproape de 1/20.

„...cu foarte puține excepții, toate exploatarea miniere au fost suspendate, lucrările mărginindu-se la supravegherea minelor și galeriilor. Desfacerea la intern este aproape nulă, deoarece fabricile fac cele mai mari economii la combustibil, iar mare parte fiindcă lucrează cu capacitate redusă.”

Chiar dacă au profitat de scăderea prețului la bumbac și „...au fost discret ocupate până toamna”, fabricile de pânzeturi s-au trezit și ele cu marfă pe stoc, deoarece rar își mai găseau detailiști și angroșiști ce prezentau destulă garanție, unele anunțând chiar sistarea activității.

Industria materialelor de construcții, deși a redus prețurile, lucra la un sfert din capacitate, fiindcă nu se mai construia nimic.

Cei mai atinși de criză au fost însă meseriașii, îndeosebi cei care confecționau articole țărănești, respectiv cojocarii, căciularii, păpucarii, cizmarii, rotarii, fierarii etc. Foarte mulți au renunțat la brevetele de industrie. Și mai rău stăteau cei care lucrau pentru populația de la oraș, aceștia nemaiputându-și încasa contravaloarea produselor de la funcționari, cei din urmă fiind foarte afectați de reducerea și achitarea neregulată a salariilor.

Desigur, de efectele crizei n-au scăpat nici băncile, populația pierzându-și încrederea în ele și ridicându-și depozitele. „Multe s-au salvat numai împrejurării că au silit publicul a accepta o replătire la diferite termene, deși depozitele au fost făcute la vedere. Publicul a arătat relativ destul bun simț și înțelegere a situației. Majoritatea băncilor din județ este foarte interesată la soluția ce se va da reglementării datoriilor țărănești. Cele mai multe se văd într-o situație

iremediabilă, dacă această reglementare va avea în vedere numai interesele debitorilor. Din cauza imobilizării, băncile o duc foarte greu. Băncile cari se ocupă cu credite comerciale și industriale sunt deasemeni într-o situație grea din cauza pierderilor suferite în urma încetărilor de plăți ale debitorilor și a scăderii valorii ipotecilor și mărfurilor primite în gaj. Mai rău decât toate însă stau băncile populare, cari se văd în imposibilitate de a încasa creditele înghețate la țărani.

O bancă a cerut concordat forțat. “

Desigur, contextul economic a determinat și creșterea numărului de șomeri, dar așa cum constată și raportorii Camerei de Comerț și Industrie din Lugoj, avantajul României consta în faptul că avea o populație în majoritate rurală. Iar la orașe, șomerii erau ajutați de primăriile locale și alte instituții publice.

Cu toate acestea, cel mai prost stăteau țăranii, complet lipsiți de bani. Cei cu datorii și-au vândut produsele la prețuri mici și tot ceea ce-i mai interesa era subzistența. Ieftinirea produselor agricole nu a fost însă urmată de o ieftinire pe măsură a celor industriale, a tarifelor la servicii, transporturi etc. *„Relativ la asanarea debitorilor agricoli se poate observa că țăranii așteaptă o reducere a datoriilor și nu sunt chiar mulțumiți numai cu o reglementare a achitării acestor datorii, fie chiar pe lângă o reducere a dobânzilor. Ar fi necesar de începerea unei acțiuni sistematice pentru lămurirea agricultorilor.“*

La 11 noiembrie 1934, după o ședință în care s-a discutat despre *„...situația economică a meseriașilor din Lugoj“*, Corporațiunea Meseriașilor din Lugoj atrage atenția primarului Lugojului despre faptul că la respectivele dezbateri *„...a ieșit la iveală, că existența meseriașilor este în pericol, deoarece numărul acelor, cari lucrează pe cont propriu și legal, scade în continuu, precum scade și nivelul de trai al acestora.“*

Analiza motivelor acestei stări de fapt este una deosebit de critică și lucidă:

„Cauza acestor scăderi sunt (sic) în mare parte dispozițiunile greșite ale guvernelor, și anume divizarea județului Caraș-Severin și mutarea școalelor de notar și contabili.

Fiecare oraș se străduiește de a spori consumația prin ori și ce mijloace. Nu ne îndoim că și conducătorii noștri stau la culmea chemării sale, totuși așteptăm o activitate mai energică și eforturi mai intense pentru sporirea consumației. Cerem un oareșcare program, deoarece județul nostru de-și (sic) ciuntit, totuși este unul dintre cele mai mari județe din țară, deci cerem ca reședința acestui județ să fie ridicată la nivelul cuvenit.

Când Vă cerem aceasta și readucerea școalelor mutate ne conformăm dorinței meseriașilor din Lugoj.“

Dar dacă meseriașii conștientizează cauzele problemelor economice, se pare că politicienii joacă pe cartea naționalistă, minoritățile fiind de vină pentru situația economică precară din România, chiar dacă de la Marea Unire trecuseră deja niște ani. Desigur, în cazul de față este vorba despre Banat. Și fiindcă patriarhul de atunci era un ardelean născut la Toplița, astăzi în jud. Harghita, va interveni, în calitate de patriarh, pe lângă Ministerul de Interne:

„Din timpul când subsemnatul eram secretar consistorial, mai apoi consilier eparhial din Sibiu și, ulterior, episcop al Caransebeșului, meseriașii și industriașii români din Ardeal mă cunosc ca pe unul care am sprijinit toate dorințele, cererile și interesele lor juste românești.-

Acesta este motivul pentru care Centrala Uniunilor de meseriași, comercianți, industriași și muncitori români din Ardeal și Banat întruniți în congres la Tg. Mureș, pe ziua de 30 Mai 1934, se adresează iarăși mie, cu rugarea ca să sprijinesc doleanțele lor exprimate în acest congres.

Considerând greutatea mari pe cari de fapt le întâmpină meseriașii și industriașii noștri români pași de pași, tocmai în zilele noastre, cred că doleanțele lor îndreptățite ar trebui să le aibă în vedere toate autoritățile române din statul nostru. Iată de ce, Dle Ministru, cu toată stăruința vă rog să binevoiți a dispune ca autoritățile și organele subalterne Ministerului de sub conducerea Dvs., cu considerare și la interesele mai înalte ale statului și neamului nostru, să sprijinească în marginele posibilităților date, în prima linie pe meseriașii și industriașii de naționalitate română.-

Pentru orientarea vă înaintăm o copie a doleanțelor meseriașilor din Ardeal exprimate la congresul din Tg. Mureș.-“

Iată și textul la care se face referire (parte a documentului):

„La Congresul din Tg. Mureș ținut la 20 mai 1934, s-au asociat toate Reuniunile de Meseriași, comercianți și industriași și muncitori din Ardeal, Banat și părțile ungurene, într-o centrală,- pentru a-și apăra interesele lor specifice românești față de elementele minoritar dominant acestor branșe.-

La acest congres s-a mai ținut în prezența D-lui Lapedatu Ministru Cultelor și a D-lui Aslan, subsecretar de Stat la Industrie și Comerț, s-a stabilit ca ținta finală: Protecția muncii naționale și românizarea orașelor din Ardeal, Banat și părțile ungurene.-

Această centrală a meseriașilor români de limba și legea românească a ținut o ședință plenară a Comitetului în localul Reuniunii meseriașilor români din Ocna Mureșului la 23 Septembrie 1934.-

În alte ședințe, întreg comitetul central, împreună cu membrii reuniunii din localitate, au asistat la un parastas ce s-a ținut la biserica ortodoxă română întru pomenirea repauzatului comerciant Vasinca.-

Ședința a fost deschisă de președintele centrale(i) Dr. Augustin Rațiu din Turda. La discuția ordinei de zi au luat cuvântul. Deputatul Dr. Nilea, avocat Dr. Rișca, Profesor Suciuc-Blaj, Nova Timișoara, V. Iliescu Cluj, Andoane Sălciva tipograf, Chili St. Peneș Cluj, Nicolae Mândruțiu Turda, Avram Iurdieș, și alții. În numele corpului didactic a vorbit Dl. Iacob Funariu învățător și a promis că pe viitor corpul didactic va lupta alături de reuniunile de meseriași pentru românizarea orașelor și în special pentru creșterea în spirit patriotic a tineretului dela meserii.-

Centrala Reuniunilor de meseriași a ales o delegație pentru a se duce la București și a susține chestiunea meseriașilor și comercianților de limba și legea românească și să ceară:

1/ Să se dea centralei reuniunilor de meseriași toate favorurile ce le au uniunile micilor meseriași din București.-

2/ Să se adauge la legea pentru protecția muncii naționale un articol unic în favorul meseriașilor, comercianților și muncitorilor de limba și legea românească.-

3/ Descentralizarea oficiului de licitații pentru că micii meseriași nu pot face cheltueli și drumuri pe la București.-

4/ Aducerea unui art. unic prin care să se salveze, în cadrul legii de conversiune, depunerile reuniunilor de meseriași din care au susținut în special căminurile de ucenici.-

5/ Să se modifice legea asigurărilor sociale în așa fel, ca asigurarea patronilor să nu fie obligatorie, ci facultativă, apoi să fie scutiți patronii de a plăti 7 zile de boală muncitorilor asigurați.-

6/ Ministerul Muncii, să deschidă în fiecare capitală de județ câte un cămin pentru ucenici și să sprijinească actualele cămine pentru ucenici.-

7/ În chestiuni profesionale și la conferirea decorațiilor să se ceară avizul centralei și a Reuniunilor respective.-

8/ Casa școalelor din București să dispue prin centrala Reuniunilor, biblioteci și tablouri patriotice, tuturor reuniunilor din Ardeal și Banat.-

9/ Să se trimită din Ardeal pentru specializare, în străinătate, numai tineri de limba și legea românească.-

10/ Toate autoritățile publice, în special bisericile românești, să favorizeze numai meseriașilor, comercianților și industriașilor români.“

O puternică notă naționalistă o relevă și documentul pe care l-a trimis Camera de Muncă Timișoara către Primăria Lugoj la 16 ianuarie 1934, meseriașii de alte naționalități fiind primii de vină pentru greutățile „cu cari au de luptat meseriașii români“. Abia pe urmă se amintește de numărul mare de „clandestini“ (munca la negru), de faptul că „nu primesc comenzi nici din partea particularilor și nici din partea autorităților“.

Iată ce anume mai solicită Camera de Muncă Timișoara:

„În scopul de a putea da posibilitatea acestora de a participa la licitațiile publice, cu onoare Vă rugăm să binevoiți a aduce la cunoștința Camerei de Muncă Timișoara toate licitațiile publice cari se țin la instituția Dv. în vederea aprovizionării cu diferite furnituri sau lucrări.

Camera de Muncă primind anunțurile despre licitațiile publicate de Dv. va lua contact cu meseriașii români, cu asociațiile și sindicatele acestora, îi va îndruma ca să se asocieze între ei ori să pună fiecare capital necesar pentru a putea satisface condițiile impuse prin caietul de sarcini.

În cazul când acești meseriași individuali sau chiar asociațiile ori sindicatele acestora nu ar putea face față tuturor condițiilor caietului de sarcini, Camera îi va ajuta și cu mijloacele materiale.“

Și parcă pentru a dovedi încă o dată o dată că nu conduceau o instituție pentru toți cetățenii Banatului, în general, și ai Lugojului, în particular, semnatarii documentului, președintele și secretarul Camerei de Muncă, aveau să accentueze:

„Apelăm la fiecare bun român de a ne da tot concursul pentru a duce la îndeplinire scopul urmărit de noi, adică să dăm posibilitatea bietului meseriaș român să fie dacă nu mai sus, cel puțin pe aceeași treaptă cu meseriașii minoritari.“

O solicitare (nedatată) asemănătoare va primit Primăria Lugoj și din partea Camerei de Muncă București:

„Avem onoare a vă trimite o copie de pe studiul trimis de noi Ministerului Muncii, referitor la «Privilegiul meseriașilor patroni înscriși în Camerele de Muncă, acordat prin art. X din legea pentru reducerea Camerelor profesionale (art. 47 din legea pentru organizarea camerelor de Muncă), rugându-vă să binevoiți a ne da prețiosul D-tră concurs pentru promovarea intereselor drepte ale meșteșugarilor români cinstiți și pricepuți.“

Documentul anexat citează art. X, ultimul alineat, din Legea pentru reducerea camerelor profesionale:

„Privilegiul acordat prin legea din 1921 Uniunii Generale a micilor industriași și meseriași patroni se extinde prin Camerele de muncă asupra tuturor meseriașilor patroni care posedă brevete cerute de legi și sunt alegători ai acestor Camere.“

Aceeași lege mai spune:

„Art. 2.- Se acordă Uniunii preferință la licitațiile de Stat, județ și comună cu o garanție de 3 la sută, prin derogare dela legea contab. publică.-

Art. 3.- Se acordă Uniunii preferință la lucrările de Stat, județ și comună, chiar când va fi cu 5 la sută mai scumpă ca cea mai mică ofertă și cu 25 la sută ca ofertele din străinătate, prin derogare dela legea contabilității publice.

Art. 4.- I se acordă Uniunii generale dreptul de a angaja orice lucrare de Stat, județ sau comună, oricât va fi valoarea lor de mare, prin derogare dela legea contabilității publice.“

Camera de Muncă București va insista pentru respectarea legii sus-amintite și din următorul considerent:

„b).- Munca națională.- Știm cu toții cât rău a produs și mai produce încă străinul care vine să practice un meșteșug în țara noastră.- Piața noastră economică a fost invadată de numeroși străini, care vin să înlocuiască brațele românești, lăsând în mizerie atâtea familii românești.-

Să nu se uite că de sute de ani meșteșugarii români au muncit și au progresat, chiar cu legi mai puțin complete decât cele actuale, aducând o puternică contribuție la economia națională.-

Când industria românească,- acum destul de desvoltată, - era încă în fașe, breslele de meșteșugari aveau un trecut istoric necontestat.- Iar când industria mare a început să înflorească, numeroase brațe românești călite în micile ateliere au fost angajate în marile ateliere și au făcut să triumfe priceperea și hărnicia românului.-

Inteligența legendară a românului a fost confirmată pe deplin de lucrătorii și meșteșugarii noștri care, - punându-se la curent cu tehnica modernă cea mai rafinată, - au deprins extrem de lesne toate meseriile, chiar cele mai complicate și de pură specialitate.-

Încât astăzi nu mai avem nevoie de lucrători și meșteșugari străini, fiindcă munca acestora o pot face tot așa de bine românii.-“

Nu e greu de ghicit la cine anume se referea acest punct b)., când numai un deceniu în urmă, în 1924, ca urmare a semnării de către România cu Puterile aliate și asociate a „Tratatului asupra minorităților“, prin care au dobândit

cetățenia română, cu drepturi depline, toți locuitorii foști cetățeni ai Imperiului Austro-Ungar sau Rus care aveau domiciliu administrativ în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș la 1 decembrie 1918, în Bucovina la 28 noiembrie 1918 și în Basarabia la 9 aprilie 1918. În acest tratat se stipula foarte clar: „*Art. 7. România se obligă a recunoaște ca supuși români, de plin drept și fără o formalitate, pe evreii locuind în țară pe teritoriile României și care nu pot a se prevala de nici o altă naționalitate.*”

De asemenea, același tratat mai spunea:

„*Art. 3. Sub rezerva stipulațiilor tratatelor mai jos menționate, România recunoște ca supuși români, de plin drept și fără nici o altă formalitate, pe oricare teritoriu făcând parte din România, inclusiv teritoriile alipite ei prin tratatele de pace cu Austria și cu Ungaria sau teritoriile ce i s-ar putea transfera ulterior, afară numai dacă la acea dată supusul s-ar putea prevala de o altă naționalitate decât naționalitatea austriacă sau ungară.*

În orice caz, supușii austriaci sau unguri, mai în vârstă de optsprezece ani, vor avea facultatea ca, în condițiile prevăzute de zisele tratate, să opteze pentru orice altă naționalitate ce ei ar putea dobândi. Opțiunea soțului va atrage după sine pe aceea a soției, iar opțiunea părinților pe aceea a copiilor lor mai mici de optsprezece ani.

Persoanele care vor fi exercitat dreptul de opțiune de mai sus, vor trebui, în cursul celor douăsprezece luni următoare, să-și strămute domiciliul în statul în favoarea căruia vor fi optat. Ele vor fi libere să-și păstreze bunurile imobiliare ce posedă pe teritoriul român. Ele vor putea să-și ridice bunurile lor mobile de orice natură, fără a fi impuse pentru aceasta la vreo taxă de ieșire.

Art. 4. România recunoaște ca supuși români, de plin drept și fără nici o formalitate, persoanele de naționalitate austriacă sau ungară, născute pe teritoriile ce i-au fost alipite prin tratatele de pace cu Austria și Ungaria, sau care ar putea să-i fie alipite ulterior, persoane născute din părinți domiciliați acolo, chiar dacă la data punerii în vigoare a prezentului tratat acele persoane n-ar domicilia ele însele pe acele teritorii.

Totuși, în decursul celor doi ani ce vor urma după punerea în vigoare a tratatului de față zisele persoane vor putea declara înaintea autorităților române competente din țara lor de reședință cum că renunță la naționalitatea română și atunci ele vor înceta de a fi socotite ca supuși români. În această privință, declarația soțului va fi privită ca valabilă făcută pentru soție, iar aceea a părinților ca valabilă făcută pentru copiii în etate de mai puțin de optsprezece ani.”

În practică însă, după cum s-a putut constata și în fragmentele citate mai sus, din corespondența celor două camere de muncă (Timișoara și București) nu mai erau vizați cetățenii străini, ci pur și simplu cetățenii români minoritari din punct de vedere etnic. Din păcate, cum s-a dovedit după 1989, România a pierdut una dintre cele mai serioase și mai calificate forțe de muncă: cea germană. Alegerea în 2014, în funcția de președinte al României, a cetățeanului român de origine germană (sas) Klaus Werner Johannis este o recunoaștere prea târzie a rolului jucat de germani în istoria României.

La 23 ianuarie 1935, în baza Legii Camerelor de Muncă, Camera de Muncă Timișoara va solicita Primăriei Lugoj „...întocmirea unui tablou numeric despre

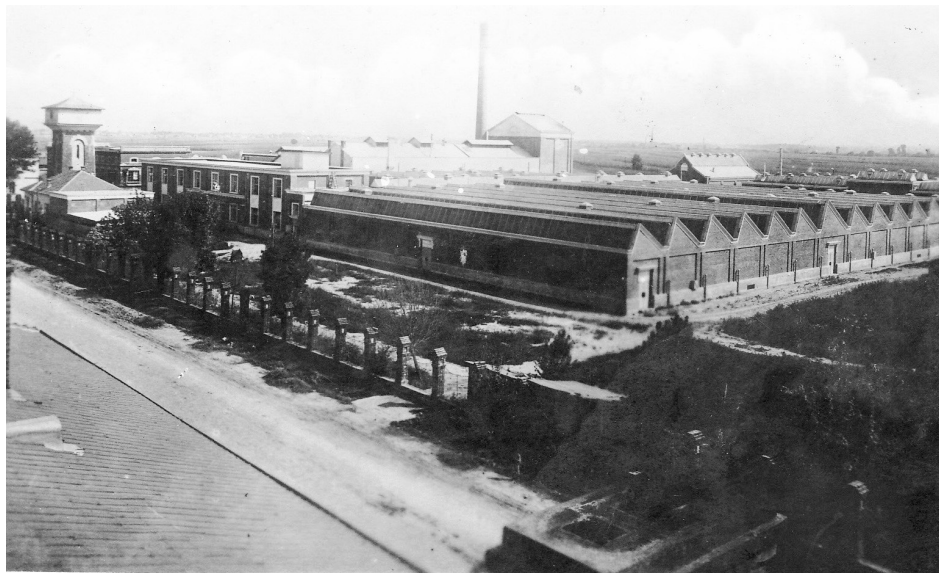
toți angajații din întreprinderea Dv., în felul ca bărbații și femeile să fie trecuți aparte, iar la fiecare să se specifice vârsta, naționalitatea, cetățenia și salariul pe care-l au în prezent. Numărul salariaților de anul trecut și concedierile ce s-au făcut în anul acesta, precum și motivul concedierii.

Sediul și forța motrică ce o are întreprinderea.“

Potrivit dosarului aflat la D.J.T.A.N., a existat un singur răspuns înregistrat, respectiv cel al Abatorului și fabricii de gheață, unde existau trei români zilieri și un paznic de noapte (sârb), salariul acestora fiind de câte 1.200 de lei.

Ciorna unui raport privind starea economică a județelor Severin și Caraș în decursul anului financiar 1937-1938 relevă o serie de date statistice cu privire la cele două județe aflate în zona de acțiune a Camerei de Comerț și Industrie Lugoj.

Astfel, Severinul avea o suprafață de 6.422 km², iar Carașul, 4.693 km². Severinul avea o populație estimată la 242.212 de suflete, iar Carașul, 198.442 de suflete. În ceea ce privește drumurile, Severinul avea: 305,518 km de drumuri naționale, 548,874 km de drumuri județene și 578,692 km de drumuri comunale și naturale. La rândul său, Carașul dispunea de: 282,816 km de drumuri naționale, 457,828 km de drumuri județene și 1.379,210 km de drumuri comunale și naturale.

**Industria Textilă S.A. din Lugoj, într-o carte poștală ilustrată din 1935.
Colecția Ing. Anton Tomin**

Raportorul a oferit și situația agricolă a celor două județe. Astfel, Severinul avusese însămânțate următoarele suprafețe (în paranteză, producția obținută la hectar): grâu – 46.457 ha (1.064 kg/ha); ovăz – 9.302 ha (859 kg/ha); porumb – 46.829 ha (1.382 kg/ha); orz – 2.256 ha (1.158 kg/ha); secară – 2.014 ha (902 kg/

ha). Iată și situația în Caraș: grâu – 31.780 ha (950 kg/ha); ovăz – 5.627 ha (650 kg/ha); porumb – 44.952 ha (1.350 kg/ha); ovăz – 1.380 ha (1.200 kg/ha); secară – 600 ha (900 kg/ha).

În Severin, cultural cerealelor a acoperit 16,6% din suprafața județului, iar în Caraș, 18,2%.

Pantofăria și cizmăria Andraiescu Ion, 1935. Colecția Ing. Anton Tomiu

Raportorul face observația că producția a fost în general suficientă, recoltele fiind medii. Însă „...ar trebui simțitor îmbunătățită printr-o cultură mai intensivă, utilizând cât mai mult posibil diferite amenajamente ale terenului, îngrășăminte naturale și artificiale, irigațiuni, asolamente și întrebuințarea mașinilor agricole pe o scară cât mai intensă.” Referitor la prețurile obținute, coeficientul de rentabilitate a fost considerat ca fiind redus. „Pentru îmbunătățirea acestui sector economic, se cere în primul rând acordarea de credite ieftine, comasarea parcelelor mici, utilizarea îngrășămintelor și mașinilor agricole, înființarea de ferme model și aplicarea unei politici naționale de menținere a prețurilor produselor agricole.”

La rândul lor, livezile de pomi fructiferi (meri, peri, vișini, cireși, cași, piersici, nuci, gutui etc.) au ocupat în Severin o suprafață de 7.221 ha (1,2% din suprafața județului) și 9.751 ha (1,9%) în Caraș. „Desfacerea produselor pomicele și viticole se face în centrele mai importante din județ, cu excepția prunelor, care transformate în rachiu sau șliboviță se exportă într-o cantitate destul de importantă în America.”

Un domeniu rentabil era considerată silvicultura: „Suprafața considerabilă împădurită din circumscripția Camerei noastre constituie o bogăție incontestabilă și un important izvor de venituri, coeficientul de rentabilitate în acest domeniu,

în decursul acestui an, fiind unul din cele mai urcate, prețul lemnelor în general urcându-se la dublu față de al anilor anteriori. În acest domeniu se impune o exploatare rațională și o reîmpădurire cât mai extinsă, importanța națională și strategică a pădurilor fiind de primul ordin.“ Potrivit ciornei raportorului, în Severin existau următoarele suprafețe împădurite cu diverse specii de copaci: brad – 8.839 ha; gorun, gârniță, cer, stejar – 19.083 ha; paltin, frasin, esențe moi – 3.687 ha; fag, carpen – 948 ha. Iar în Caraș: brad – 8.736 ha; gorun, gârniță, cer, stejar – 26.278 ha; paltin, frasin, esențe moi – 17.676 ha; fag, carpen – 119.488 ha. Adică 36,4% din suprafața totală a județului.

În 1937, în Severin au existat, cu aproximație: cai – 32.207; bovine – 69.540; ovine – 212.047; porcine – 51.412; măgari – 47; catări – 12; capre – 15.601; iepuri de casă – 4.198; păsări de curte – 333.837. Iar în Caraș: cai – 20.647; bovine – 45.966; ovine – 203.282; porcine – 35.397; măgari – 429; catări – 8; capre – 15.677; iepuri de casă – 3.911; păsări de curte – 335.403. Raportorul aprecia că: „Numărul important precum și calitatea raselor de animale constituie un important izvor de venit, cantitatea cea mai mare de bovine, porcine și păsări, precum și diferite produse animale fiind destinată exportului. Rentabilitatea în acest domeniu este din cele mai importante, depășind rentabilitatea agricolă. O contribuție importantă în acest domeniu este organizarea rațională a oboarelor și elaborarea unei politici favorabile de export.”

Activitatea comercială s-a desfășurat normal, firmele fiind scutite de nesiguranță și fluctuații ale operațiunilor lor. Dacă au fost radiate 118 firme, s-au înregistrat alte 342 de firme individuale și 27 sociale. Oficiile vamale din Lugoj, Orșova și Reșița au înregistrat un import de aproximativ 25 de milioane de kilograme (diferite articole), în timp ce exportul s-a cifrat la 5 milioane de kilograme, diferența mare datorându-se faptului că mărfurile de import se vămuiau aproape în totalitate de către acestea trei, pe când exporturile, la vămile de frontieră.

Se importau în special: mașini și produse metalurgice, manufactură, textile, fire de bumbac și mătase, culori, pământuri ceramice și refractare, fier special, cocs, dolomită, grafit, diferite minereuri și alte metale, cafea etc. Se exportau: animale, păsări, pene, ouă, lemne de foc, trunchiuri de tei, lemn de carpen, șliboviță, miere, piei de miel tăbăcite, feldșpat măcinat, semințe de dovleac, articole din sticlă.

Activitatea bancară era apreciată în ușoară creștere, însă în continuare foarte redusă. În circumscripția Camerei de Comerț și Industrie Lugoj activau 35 de bănci, cu un capital de aproximativ 120.000.000 de lei, aici nefiind incluse sucursale ale marilor bănci, cu sediul în alte județe, și nici băncile populare „...cari pentru populație rurală este o instituție atât de necesară, facilă și avantajoasă în caz de împrumut.” Mult mai bine au stat societățile de asigurări, ale căror venituri din prime au fost cu mult mai mari decât daunele achitate (incendii, spargerii, recolte compromise de grindină etc.).

Comercianții angroșiști de cereale și-au văzut câștigurile în creștere, aceștia cumpărând cereale la un preț mic și vânzând produsul final, făina, la un preț considerabil mai mare. În schimb, comercianții de vite s-au aflat în dificultate din cauza contingentelor de export, a achitării contravalorii devizelor prin Banca Națională a României după aproximativ șase luni. În plus, moartea în timpul transportului a vreunei vite sau a unui porc aproape că depășea costul întregului

transport. Pe de altă parte, scăderea în greutate a animalelor pe timpul transportului anula aproape orice câștig. Cei mai câștigați au fost comercianții cu lemne, prețul lemnelor dublându-se față de anul anterior.

În data de 19 august 1937, Primăria Municipiului Lugoj a emis Ordonanța nr. 17, prin care decidea ca de la 20 august, să fie aplicate următoarele prețuri maxime:

- făină de seară (la moară) - 7,10 lei
- făină de porumb (la moară) - 4,10 lei
- făina de seară (en detail, la negustori) - 7,70 lei
- făina de porumb (en detail, la negustori) - 4,60 lei
- pâine din făină de seară - 7,70 lei.

Toți aceia care depășeau ori încercau să depășească aceste prețuri maxime riscau pedepse cu amendă cuprinse între 10.000-30.000 de lei. Recidiva însemna închisoare. Industriașii și comercianții erau obligați să afișeze toate aceste prețuri maxime la sediile lor.

Un control efectuat în vara lui 1937 la hotelurile și pensiunile lugojene, ca urmare a dispoziției Oficiului Național de Turism, a dus la concluzia că timbrul turistic de 1% se aplica pe toate notele de plată, unitățile erau curate, bine întreținute, prevăzute cu confortul necesar, drept pentru care nu s-a aplicat nicio sancțiune. Legea O.N.T. prevedea tipărirea de timbre de diverse valori, respectiv de 1,5 și 20 de lei.

La 31 decembrie 1937, în Registrul Comerțului de pe lângă Camera de Comerț și Industrie Lugoj erau înscrise 2.446 de firme, din care 2.176 întreprinderi comerciale și, respectiv, 270 întreprinderi industriale.

Firme înscrise în Registrul Comerțului, la 31 decembrie 1937, în domeniul comerțului:

1	Comerțul mixt	763
2	Comerțul cu băuturi	309
3	Comerțul cu cereale	42
4	Comerțul cu carne inclusiv măcelării	189
5	Comerțul cu manufactură, textile, confecțiuni & galanterie	68
6	Comerțul cu pielărie	12
7	Comerțul cu încălțăminte inclusiv opincile	27
8	Comerțul cu lemne de foc	5
9	Comerțul cu lemne de construcție și materiale de construcție	25
10	Comerțul cu diverse	362
11	Comerțul cu fierărie, mașini, articole tehnice	18
12	Comerțul cu pâine inclusiv brutării	101
13	Comerțul cu bijuterii și ceasornice	18

14	Transport inclusiv birjarii	98
15	Librării	14
16	Comerțul cu sticlă	6
17	Farmacii	19
18	Mașini de treierat	82
19	Mașini de tăiat lemne	8
20	Antreprenori, constructori	10
	TOTAL	2176

Firme înscrise în Registrul Comerțului, la 31 decembrie 1937, în domeniul industriei:

1	Industria textilă	16
2	Industria metalurgică	6
3	Industria pentru prelucrarea lemnului	8
4	Industria pentru materiale de construcție	7
5	Industria pielii și tăbăcării	8
6	Mori sistematice	27
7	Mori mici țărănești	42
8	Întreprinderi miniere	4
9	Diverse	32
10	Cazane pentru fiert țuică	84
11	Fabrici de apă gazoasă	15
12	Fabrici de spirt	2
13	Carieră de marmură	1
14	Fabrici de sticlă	2
15	Lăptării și fabrici de unt	4
16	Uloinițe	1
17	Litografii	1
18	Fierăstraie	10
	Total	270

Componența etnică a proprietarilor:

	în comerț	în industrie	Total
--	-----------	--------------	-------

Lugoj - Studii monografice

Români	1140	142	1282
Evrei	268	35	303
Germani	432	60	492
Unguri	232	26	258
Diverși	99	6	105
Supuși străini	5	1	6
Total	2176	270	2446

Pentru a se cunoaște cât mai precis situația proprietarilor, s-a realizat și o situație privind componența etnică a acestora după branșă: comerț

	Felul comerțului	Români	Evrei	Germani	Unguri	Diverși	Supuși străini	Total
1	Mixt	435	77	151	68	32	-	763
2	Băuturi	171	34	55	34	15	-	309
3	Cereale	22	5	10	5	-	-	42
4	Carne	129	2	34	22	2	-	189
5	Manufactură etc.	9	38	12	6	3	-	68
6	Pielărie	2	5	4	1	-	-	12
7	Încălțăminte	21	2	1	2	1	-	27
8	Lemne de foc	2	-	1	1	1	-	5
9	Lemne pentru construcți	5	11	6	1	2	-	25
10	Diverse	197	39	57	46	19	4	362
11	Fierărie etc.	1	4	6	4	2	1	18
12	Pâine etc.	37	3	38	12	11	-	101
13	Bijuterii etc.	1	7	6	1	3	-	18
14	Transport	53	8	18	17	2	-	98
15	Librării	4	3	5	1	1	-	14
16	Sticlă	1	2	2	1	-	-	6
17	Farmacii	4	6	5	4	-	-	19
18	Mașini de treierat	39	22	17	4	-	-	82
19	Mașini de tăiat lemne	2	-	2	2	2	-	8
20	Antreprenori etc.	5	-	2	-	3	-	10
	TOTAL	1140	77	432	68	35	5	2176

Componența etnică a proprietarilor după branșă: industrie

	Felul industriei	Români	Evrei	Germani	Unguri	Diverși	Supuși străini	Total
1	Textilă	-	9	5	1	1	-	16
2	Metalurgică	-	1	4	-	-	1	6
3	Prelucrarea lemnului	2	3	1	2	-	-	8
4	Materiale de construcții	2	1	3	-	1	-	7
5	Pielărie, tăbăcărie	4	2	1	-	1	-	8
6	Mori sistematice	1	5	16	5	-	-	27
7	Mori țărănești	34	-	3	4	1	-	42
8	Întreprinderi miniere	-	2	1	-	-	-	4
9	Diverse	7	7	10	7	1	-	32
10	Cazane pentru țuică	78	-	3	3	-	-	84
11	Fabrici apă gazoasă	2	1	10	2	-	-	15
12	Fabrici de spirt	-	2	-	-	-	-	2
13	Carieră de marmură	-	-	1	-	-	-	1
14	Fabrici de sticlă	1	1	-	-	-	-	2
15	Lăptării, fabrici de unt	4	-	-	-	-	-	4
16	Uloinițe	1	-	-	-	-	-	1
17	Litografii	-	1	-	-	-	-	1
18	Fierăstraie	6	-	2	2	-	-	10
	TOTAL	142	35	60	26	6 (5)	1	270

Notă: În tabelul de mai sus, apare o eroare la numărul de firme de la poziția „Diverse“, numărul acestora fiind de numai 5 și nicidecum 6, ceea ce alterează relativ acest tabel, dar nu în mod esențial. Eroarea poate fi pusă pe seama operațiunii de dactilografare.

Ne-am permis a reda aceste statistici chiar dacă în cartea de față este vorba, în principiu, doar de municipiul Lugoj. Însă nu am putut face abstracție de aceste tablouri generale privind raza de acțiune a Camerei de Comerț și Industrie Lugoj,

orașul fiind un punct extrem de important în economia întregii zone.

Pentru a vă oferi o imagine și mai completă, redăm în continuare un tablou cu băncile, societățile și principalii comercianți din orașul Lugoj. Facem precizarea că dosarul este datat 1937, însă după data de înființare a unor societăți comerciale, cuprinde și firme din 1938.

Bănci:

Banca Agrară, Sucursala Lugoj
Banca Cărășană S.A., Casă de Economii Lugoj
Banca Comerțului S.A., Sucursala Lugoj
Banca pentru Industrializarea și Valorificarea Produselor Agricole Lugoj

Societăți:

„Lurex“ S.A.R., Sucursala Lugoj, reprezentanță Comercială
„Besco“, Fabrică de lichior și rom Lugoj
Forestiera Cărășana, exploatare de lemne
Industria Textilă S.A. Lugoj
Moara și Țesătoria S.A.
Industria de bumbac S.A.
„Mercur“ C. Cernescu & Comp.
Eleonora Vișan & Comp. Depozit de Cherestea
Dezideriu Stökl & Comp.
E. Bessert Mașini Agricole etc.

Comercianți:

Eugeniu Mayer fierărie
Felix Schönborn fierărie
Spitzer Pabel manufactură
Catin (Călin? n.n.) Romulus manufactură
Hirschl Armin manufactură
Barth Carol fierărie
E. Türckl mode manufactură
Iuliu Vincze modă bărbătească
I. Bancu coloniale en gros
Librăria Florica Oprean & Comp.
Csorba Ștefan articole tehnice
Apostol Dobrescu & Comp. articole tehnice
„Acumulator“ articole tehnice

Alte tabele

Societăți anonime din Lugoj:

I. Muschong & Co Fabrică de țiglă
Muschong Soc. Anon. de clădiri
Cărămidăria Lugojana
C. Kiszela Industria pielei
Industria de Bumbac din Lugoj
Creditul Bănășan

Industria textilă Lugoj
Soc. Minieră Sf. Antoniu Bulza
Fabrica Lugojană de Calapoade
„Besco“
„Cărășana“ Casă de Economii
Banca Frontiera Banatului
Moară și Țesătorie
„Tomești“ Soc. Anon. Forestieră
„Omnia“ Cinematograf
Pielăria Lugojană
Căminul German
Societatea Economilor
David Sewartz Fii
Țesătoria Lugojană R. Barat
Comerțul Lemnului
Industria Sticlei
„Lutex“

Societăți în nume colectiv și în comandită din Lugoj:

Josif Morelli & Comp. (înființată la 11 iulie 1929) – întreprindere pentru construcții edilitare și lucrări publice – str. P. Vlasici
Frații Neumann (înființată la 1 iulie 1913) – fabrică de ape gazoase și gheață – str. I. Vidu nr. 17
Arthur Deutsc și Fiii (înființată la 27 decembrie 1924, capital 2.509.008 lei) – comerț de pielărie și blănărie – Piața Unirii nr. 10
Kincs & Tauber (înființată la 19 decembrie 1918, capital 1.000.000 lei) – comerț de coloniale en gros și en detail – str. Regele Ferdinand nr. 6
Husveth & Hoffer (înființată la 19 noiembrie 1906) – tipografie și compactorie – str. Regele Ferdinand nr. 36
Jacob Blumm & Fiii (înființată la 21 octombrie 76) – bijuterie și ceasornicărie – str. Cuza Vodă nr. 2
Fernbacher & Trautner (înființată la 9 septembrie 1911) – croitorie – Spl. Brătianu nr. 1
I. Muschong & soții (înființată la 15 august 1908, capital 3.000.000 lei) – exploatare de păduri – str. Regele Ferdinand
„Mercur“ Țesătorie Mecanică (înființată la 1 martie 1930, capital 1.500.000 lei) – str. Buziașului nr. 80
Sigismund Pick – manufactură și mărunțișuri (înființată la 23 octombrie 1929) – str. Regina Maria nr. 1
Alexandru Hutzl & Fiii (înființată la 31 august 1920) – comerț cu articole de modă – str. Regele Ferdinand nr. 1
Chita & Martin (înființată la 11 octombrie 1924, capital 80.000 lei) – vânzare de manufactură și mărunțișuri – Piața Regina Maria nr. 3
Prima Țesătorie și Scărmănatul Lânei Edmund Höffer, Țesătorie (înființată în 1920, capital 400.000 lei) – str. Caransebeșului nr. 39/49
„Orient“ Industrie de Piele Brettner & Com. (înființată la 19 februarie 1931) – str. Timișorii nr. 7

Lex & Rozsa (înființată la 1 decembrie 1930) – vânzarea articolelor de modă – str. Regina Maria nr. 1

„Corvin“ (înființată la 20 septembrie 1930) – tipografie – str. Unirii nr. 1

„Clara“ - (înființată în 1916) – moară artificială – str. Făgetului nr. 128/1

Hummer & Martinovici (înființată la 11 ianuarie 1929) – lăcătuș - str. Bisericii nr. 15

Magazin de articole fieroase. Fotografie din colecția Adriana Weimer

Schultz & Comp. (înființată la 21 martie 1930) – comerț cu pielărie – str. Regina Maria nr. 4

Vincze & Comp (înființată la 27 ianuarie 1919, capital 800.000 lei) – comerț cu mărunțișuri – str. Regele Ferdinand nr. 6

Kusin & Comp (înființată la 28 ianuarie 1926) – lăcătuș-mecanic industrie mică – str. Avram Iancu nr. 1

Frații Schiller (înființată la 4 aprilie 1925) – fabrică de articole de metal – str. Bocșei nr. 44

Hecker & Petrovsky (înființată la 3 noiembrie 1923, capital 3.000.000 lei) – fabrică de calapoade – str. Bocșei nr. 48

Anton Haberhern – comerț mixt și fierărie – str. Regina Maria nr. 2

Türck & Comp. (înființată la 26 noiembrie 1921, capital 1.195.763 lei) – comerț cu articole de modă – str. Regele Ferdinand nr. 1

I. Grosz și I. Gyenge (înființată la 26 martie 1930) – sticlărie industrie mică – str. Primar Florescu nr. 1

Coloman Gruber & Fiii (înființată la 13 mai 1930, capital 60.000 lei) – fotoceramică și pictură – str. Avram Iancu nr. 2

Simion Galanda & Comp. – comerț mixt și băuturi – str. Tunei nr. 93

E. Tschirch (înființată la 15 octombrie 1932, capital 40.000 lei) – cafeleaua și restaurantul „*Banatul*” – str. Regele Carol

„*Banatul*” (înființată la 15 decembrie 1933, capital 20.000 lei) – Birou de Vămuri și Expediție – str. Regele Ferdinand nr. 17

Grigore Pășărin și Dimitrie Rotariu (înființată la 4 aprilie 1934) – restaurant și băuturi – str. Timișorii nr. 147

R. Groszmann & F. Trubianszky (înființată la 1 aprilie 1934) – comerț cu băuturi – str. Nedelcu nr. 13

A. Birnbaum & Comp. (capital 4.000 lei) – str. Făgetului nr. 131

Simion Wachtel (înființată la 14 decembrie 1934) – comerț cu păsări vii și tăiate – str. Prințul Carol nr. 15

E. Turcsany & D. Istantsuly (înființată la 14 decembrie 1934, capital 1.000 lei) – comerț cu băuturi spirtoase – str. Regele Ferdinand nr. 35

Pavel Fogl & Comp. (înființată la 1 aprilie 1936, capital 100.000 lei) – vânzare de ceramică – str. Ștefan cel Mare nr. 10

Valeriu German și I. Cozma (înființată la 7 iunie 1937, capital 10.000 lei) – comerț mixt și băuturi – str. Vlad Delamarina nr. 15

„*Color*” Vopsitorie Mecanică de Textile E. Szenderszky & C. Rotsching (înființată la 15 octombrie 1938, capital 1.428.566 lei)

Ernest Bornstein & Comp. (înființată la 25 septembrie 1937, capital 26.000 lei) – organizarea vânzărilor pe credit – str. Cuza Vodă nr. 1

Petru Bălan & Comp. (înființată la 28 februarie 1938, capital 60.000 lei) – fotoceramică – str. Mareșal Foch nr. 20

„*Arico*” Industrie Metalurgică Alex. Schiller & Comp. (înființată la 1 iulie 1938, capital 250.000 lei) – str. Bocșei nr. 30

Desideriu Stöckel & Comp. (înființată la 26 septembrie 1928, capital 350.000 lei) – industria lemnului – str. Bocșei nr. 3

Țesătoria Pavel și Alexandru Epstein (înființată la 1 noiembrie 1938, capital 264.709 lei) – str. Bojincă nr. 20.

Comercianți de galanterie din Lugoj:

Kern Filip – str. V. Mihali nr. 9

Klein Elena – str. Dobra nr. 8

Rozenberg Leopold, str. Heuffel nr. 13

Rozsa Iliana – str. Principele Carol

Karman Emeric – str. Șaguna nr. 5

Kiszela Viliam – str. Regele Ferdinand nr. 8

Farmacii (situație rezultată din combinarea a două tabele nedatate, unul scris de mână, altul la mașina de scris):

Fischer Ioan – str. Regele Ferdinand nr. 10

Turcu Teodor – „*La Sf. Gheorghe*”, str. Regina Maria nr. 4

Folbert Carol – str. Timișorii nr. 4

Vértes Carol – „*Sfânta Maria*“

Dr. Vértes Felician – „*Vulturul Alb*“, Spl. Brediceanu nr. 2

Framm Ervin – drogherie, str. Regele Ferdinand nr. 6

Hamburger Ecaterina – drogherie, str. Regele Ferdinand

Spătaru Ana – str. Mihaly nr. 1

Magazin de porțelanuri. Fotografie din colecția Adriana Weimer

Firme de manufactură din Lugoj:

Klein Bernat – str. Regina Maria nr. 8

Epstein Martin – Piața Regina Maria

Friedlender Maurițiu – str. Șaguna nr. 4

Holczer Arpad – str. Dobra nr. 2

Barat Filip - Piața Regina Maria nr. 3

Toth Filip – str. Dobra nr. 3

Spitzer David - Piața Regina Maria nr. 3

Kurtag Francisc - Piața Regina Maria nr. 7

Klein Zelma – str. Principele Carol nr. 2

Klein Adolf – str. Dobra nr. 24

Klein Elena – str. Dobra nr. 8
Deutsch Ghizela – str. Dobra nr. 22
Stan Vasile – str. Dobra nr. 12
Danciu Isidor – str. Dobra nr. 14
Wolf Anghela – str. Regele Ferdinand nr. 2
Rosenberg Leopold – str. Heuffel nr. 13
Reinhardt Martin – str. Primar Florescu nr. 2
Rozsa Iliana – str. Principele Carol nr. 2
Prohasca Amalia – pe piață
Samuilă Heitler
Mezei Emilia – str. Dobra nr. 14
Engbarth Gheorghe – str. Regele Ferdinand
Singer Gabriela – str. Dobra nr. 10
Chita & Martin - Piața Regina Maria
Frații Deutsch & Comp. - Piața Regina Maria
Eugen Dornhelm - Piața Regina Maria
S.A. Unicon
Vincze & Comp. – str. Regele Ferdinand
Marcovin S.A. – str. Caransebeșului
A. Neumann & Comp. – str. Regele Ferdinand

Măcelari în Lugoj:

Iovănescu Traian (și cârnățar)
Neumayer Josif
Rusalin Nicolae
Voichescu Pavel (și cârnățar)
Bărbulescu Coriolan
Cadariu Ioan (și cârnățar)
Cioca Iosif
Crețu Nicolae
Crețu Vasile (și cârnățar)
Criștiu Pavel
Criștiu Vasile
Criștiu Virgil (și cârnățar)
Danciu Alexandru (și cârnățar)
Dobrea Dănilă
Dragomir Victor
Frențiu Traian
Grasu Ilie (și cârnățar)
Hlavaty Francisc
Juhos Ioan (și cârnățar)
Klimek Antoniu (și cârnățar)
Köhl Petru
Leptich Martin
Lupu Sofia

Marcu Constantin
Mircea Aurel (și cârnățar)
Müller Gustav
Murărescu Nicolae
Novaconi Isidor (și băuturi)
Olariu Iosif (și cârnățar)
Pau Iuliu (și împungător)
Paulescu Samson (și comerț cu băuturi)
Petrovsky Ana (și cârnățar)
Preda Elena (și cârnățar)
Rotariu Dimitrie
Salomon Ferdinand (și cârnățar)
Sărândan Dimitrie
Serafinescu Constantin (și cârnățar)
Stoia Ioan Victor
Sauba Gheorghe
Sfetlak Gheorghe
Szegyi Ioan
Văd. Tinca Cornelia (tăietor de vite)
Udrea Gheorghe
Udrea Pavel (și cârnățar)
Vânătu Lazăr (și cârnățar)
Varga Matei
Zriny Stefan (și cârnățar)
Jurașcu Ilie
Tătar Grigorie
Zriny Ștefan jun.

În Lugoj erau în evidență 61 de debitanți de băuturi spirtoase.

La 17 aprilie 1936, li le solicita lugojenilor proprietari de vii, „*ca în termen de 60 zile, începând dela data de 23 Aprilie 1936, să facă declarațiuni scrise la această primărie (serv. economic), arătând în mod exact suprafața plantațiilor ce posedă, cu indicarea felului și numărului vițelor americană, indigenă, hibrizi producători direcți, sau americana port-altoi).*” Anunțul a fost afișat pe 22 aprilie 1936.

Un an mai târziu, la 27 martie 1937, va fi publicată Legea pentru apărarea viticulturii, care bloca pentru cinci ani orice reconstituire, înlocuire de lipsuri sau plantație nouă de viță de vie.

Proprietarii de vii din Lugoj au fost anunțați la 15 septembrie 1937 că, potrivit prevederilor art. 118 și 119 din Legea monopolului alcoolului, trebuiau să aibă în vedere următoarele:

„1. În fiecare an, după cules, producătorii sunt obligați să declare în scris suprafața viilor de rod ce posedă sau țin în arendă.-

2. Suprafața sau numărul vițelor de hibrizi - producători direcți ce posedă sau țin în arendă.-

3. *Cantitatea totală de vin produs în acest an și a vinului rămas din recolta anilor trecuți.-*

4. *Cantitatea mustului ce a expediat sau primit.-*

5. *Declarațiile se fac la primăria municipiului Lugoj, în termen de 15 zile după vinificare.-“*

Serviciul economic din cadrul Primăriei Lugoj îi anunța, la 12 noiembrie 1937, pe lugojenii proprietari de vii de pe raza municipiului că trebuie să respecte legile, „...să facă declarații de recoltă în termen de 15 zile dela vinificare la această primărie și cel mult până la data de 1 Decembrie 1937, în care vor arăta cantitatea totală de vin obținut în toamna anului 1937. Cei ce vor căuta să se sustragă dela plata taxelor și vor fi găsiți de Garda Financiară și de către organele de control că nu au declarat cantitatea totală de vin li se vor aplica amenzi și li se va confisca băutura.“

La 30 decembrie același an, Primăria Lugoj făcea publice derogările de la această lege:

„a/ *Completarea lipsurilor în viile altoite și indigene se poate face anual, cu autorizația Serviciului Agricol județean până la 10%.-*

b/ *Replântările, refacerile și completările de lipsuri peste 10% a viilor altoite și indigene se poate face cu autorizația Ministerului, Direcțiunea Viticulturii și Horticulturii.-*

c/ *Plantațiile pentru folosință proprie, în curtea îngrădită de lângă casă, se permit cu autorizațiunea Ministerului până la maximum 500 fire vițe altoite.*

Se interzice plantarea, folosirea în lipsuri, înmulțirea, importul sau comercializarea vițelor de hibrizi producători direcți, precum și altoirea actualelor vii de hibrizi.-

În zonele viticole delimitate, adică în zonele din acele comune la a căror primărie, Ministerul a făcut cunoscută că deciziunea de delimitare a rămas definitivă după scurgerea timpului de 30 zile, cât a stat afișată această deciziune, se pot face următoarele operațiuni.:

a/ *Plantarea din nou, cu autorizațiunea Ministerului, a terenurilor din cuprinsul zonelor viticole, numai cu varietăți nobile altoite, admise de Minister.-*

b/ *Refacerea viilor de hibrizi, producători direcți, aflate în zona viticolă delimitată, cu vițe nobile altoite admise de Minister și tot cu autorizația Ministerului.-*

c/ *Deasemenei, în zonele viticole delimitate, se pot înlocui cu vițe nobile altoite și cu autorizația Ministerului, toate tufele de hibrizi producători direcți, din viile cari au minimum 25 la sută asemenea vițe și sunt considerate ca plantațiuni de hibrizi, aceasta însă în termen de 3 ani dela delimitare.*

Pentru campania plantărilor din primăvara anului 1938, nu mai are nimeni dreptul /conf. art. 3 al. ultim din lege/ de a reface un sfert din plantațiunile actuale de hibrizi, producătorii direcți oriunde s-ar afla, deoarece termenul prevăzut de 2 ani dela promulgarea legii expiră.-

Această operație s-ar mai putea face în toamna acestui an (1937, adică se mai putea face pe 31 decembrie 1937, n.n.).

Toate cererile pentru oricare din operațiunile arătate mai sus, se întocmesc pe formularul tip respectiv și se înaintează timbrate, Serviciului Agricol județean,

până cel târziu la 1 Februarie 1938, care ia și avizul Camerii Agricole, asupra situației proprietății în cauză.“

În baza Legii pentru apărarea viticulturii, termenul pentru delimitarea zonei viticole a municipiului Lugoj a fost fixat pentru 28 iunie 1938, la sediul primăriei orașului. Drept urmare, au fost invitați toți proprietarii de vii pentru a se prezenta și a da informațiile necesare pentru respectiva delimitare.

Comisia instituită special pentru această delimitare era constituită din: ing. agr. I.R. Giurescu, inspector general în Ministerul Agriculturii, ca delegat al acestui minister și președinte de comisie; ing. agr. S. Constantinescu, directorul Serviciului Agricol al Județului Severin; ing. agr. E. Chimacovici, secretarul Camerei de Agricultură și reprezentant al acestei instituții; V. Cărpinișan, viticultor din Lugoj, ca reprezentant al viticulturilor; ing. agr. V. Raetchi, subdirectorul Serviciului Agricol Lugoj.

Numărul lugojenilor proprietari de vii, la data de 5 iulie 1939, era de 433.

La 5 decembrie 1939, proprietarii de vii din Lugoj aveau să afle faptul că de vor face declarație că-și vor scoate viile de hibrizi de bunăvoie până la 1 aprilie 1940, aveau să beneficieze de compensația între impozitul de 3.000 de lei la hectarul de vie și suma de 3.000 de lei pe care statul o acorda drept despăgubire.

Într-un dosar datând din 1943, găsim și o situație detaliată a lucrătorilor pe branșe datând din 29 iulie 1938:

- 1). angajată = 2
- 2). argăsitor = 5
- 3). arzător = 1 (muncitor calificat care încinge cuptoarele în fabrici, n.n.)
- 4). biletar = 2 (presupunem că este vorba de vânzători de bilete, n.n.)
- 5). brutar = 19
- 6). bucătar = 4
- 7). calapoade = 36
- 8). cămătar = 1
- 9). cameristă = 3
- 10). ceasornicar = 3
- 11). chelner = 46
- 12). C.F.R.-ist = 8
- 13). conductor = 4
- 14). croitor = 28
- 15). cofetar = 5
- 16). cârnățar (măcelar) = 5
- 17). curelar = 2
- 18). căbănicer = 1 (realizator de mantale țărănești, n.n.)
- 19). coșar = 1
- 20). dentist = 3
- 21). dogar = 1
- 22). dulgher = 4
- 23). electrician = 5

- 24). faur f(i)erar = 16
- 25). fabricant sifoane = 2
- 26). frizer = 17
- 27). fochist = 6
- 28). fotograf = 1
- 29). funcționar = 1
- 30). formar de al. = 1 (de presupus a fi fost tinichigiu în alamă, producător de cazane de țuică etc., n.n.)
- 31). hornar = 1
- 32). încasator = 1
- 33). lăcătuș = 52
- 34). liferant = 3 (cuvânt inexistent în limba română, însă, prin analogie, putem deduce că este vorba de o persoană care face rost, aprovizionează, procură etc., din francezul *livrer*, n.n.)
- 35). lemnar = 2
- 36). lucrător = 1952
- 37). muncitor = 566
- 38). măturător = 14
- 39). mecanic = 14
- 40). morar = 17
- 41). modistă = 3
- 42). mașinist = 2
- 43). maestru = 4
- 44). magaziner = 1
- 45). muzicant = 1
- 46). observator turn = 1
- 47). pălărier = 20
- 48). pantofar = 30
- 49). pictor = 1
- 50). păzitor = 11
- 51). producător vinuri = 1
- 52). perier = 1
- 53). portar = 4
- 54). peptenar = 1
- 55). pielar = 3
- 56). rotar = 3
- 57). săpunar = 7
- 58). șofer = 12
- 59). servitor = 9
- 60). strungar = 13
- 61). salahor = 1
- 62). șef de echipă = 1
- 63). spălător = 3
- 64). sobar = 1
- 65). sudor = 1

- 66). submaestru = 1
- 67). tâmplar = 27
- 68). țesător = 123
- 69). tinichigiu = 8
- 70). tipograf = 7
- 71). tipar = 1
- 72). turtar = 1
- 73). turnător = 1
- 74). ușier = 1
- 75). vânzător = 2
- 76). vizitiu = 5
- 77). zidar = 45
- 78). ziuăș = 15
- 79). zugrav = 3

Total 3.230

În același dosar din 1943 al Primăriei Lugoj găsim și o situație – pe branșe – cu meseriașii, comercianții și industriașii din Lugoj:

- Manufactură – 6
- Cofetărie – 4
- Librărie – 6
- Tipografie – 7
- Căbaniceri – 6
- Discon(t) – 1
- Drogherie – 2
- Opticiani – 2
- Hotelieri – 3
- Comerț ceramică – 1
- Pompe funebre – 2
- Com(erț) cu piei crude – 5
- „ „ piei bătrâne - 6
- Spediteur – 2
- Moară cu aburi – 3
- Turtari – 3
- Prăvălii mixte (băcănii) – 88
- Restaurante – 10
- Coloniale – delicatese – 5
- Fibrărie (cuvânt inexistent în limba română, de presupus a fi vorba de produse ce au la bază fibre vegetale) – 5
- Birjari – 50
- Brutari – 20
- Cârnățari – 48
- Măcelari – 30

- Comerț cu lemne – 4
- Galanterie și mărunțișuri - 5
- Pielărie – 4
- Comerț cu băuturi spirtoase – 16
- Comerț cu vite cornute – 1
- Prăvălie vopsele – 2

Întreprindere din Lugoj. Fotografie din colecția Adriana Weimer

- Comerț cu cereale – 6
- Farmacii – 6
- Argăsitori – 20
- Prăvălie mașini de cusut – 1
- Bărbieri – 40
- Căldărari – 2
- Cizmari – 20
- Cojocari – 36
- Cârciumari – 42
- Bijutieri – 5
- Croituri bărb. – 34
- Croituri de dame – 28
- Curelari – 5
- Cușitari – 1

Electrotehnici – 5
Depozit petrolifer – 2
Prăvălie vechituri – 2
Mașini tăiat lemne – 6
Dentiști – 3
Dulgheri – 10
Com(ercianți) cu pește – 2
Fauri – 21
Fotografi – 5
Com(ercianți) de păsări – 8
Com(ercianți) de fructe - 10
Com(ercianți) de var – 3
Tinichigii – 12
Agentură comerc. – 8
Sticlărie – 3
Comerc(ianți) zarzavaturi – 25
Comerc(ianți) zaharicale – 12
Ag. teatrală – 1
Geamantari – 2
Hornari – 4
Lăcătuși – 26
Comer(cianți) piei brute – 5
Trafică tutun – 3
Bombonerie – 3
Modiste – 10
Olari – 12
Opincari – 10
Pantofari – 64
Rotari – 10
Curelari – 7
Frânghieri – 6
Zugravi și vopsitori – 15
Strungari – 2
Tâmplari – 38
Autotaxi – 10
Sitari – 2
Tapețieri – 3.

Același document include și o listă intitulată: „*Categoria 1: Industrie mare, Lugoj*“:

1. Bäumel, Steiner și Co., S.p.A., fabrică și com. de lichior
2. Cărămidărie lugojană cu vapori S.A. – fabrică de cărămidă
3. Clara, moară artificială
4. Fabrica lugojană de calapoade

5. Industria sticlei S.A., fabrică de sticlă
6. Industria textilă S.A
7. C. Kiszela S.A. pt. industria pielei, fa(...)
8. Josif Morelli și Co. S.I.C. fabrică de cim(...)
9. „Mercur“, țesătorie mecanică
10. I. Muschong și Co. fabr. de țiglă și căr(...)
11. „Orient“ ind. de piele
12. Industria de bumbac S.A. (țesătorie ...)
13. Țesătorie „Lugojana“ R. Barát
14. Frații Schiller, turnătorie de fier
15. E. Szentszky, țesătorie mecanică
16. Filatura de mătase.

Categoria 2. Industria mică, Lugoj

1. Drăgan Ștefan – tăbăcar
2. Epstein Pavel – țesătorie de bumbac
3. Ghizela Ignat – fabrică de sifon
4. Ing. Ilca Ștefan – vopsitorie, tăbăcărie
5. Junker Ernst – constructor
6. Lovasz Josif – lăcătuș electrotehnic
7. P(indescifrabil) Alexandru – fabr. tocuri de lemn
8. Rotsching Cristofor – țesătorie
9. Schwartner Vilhelmina – țesătorie (...)
10. Sziton Josif – litografie
11. Ternovits Josif – maestru constructor
12. Thumerer Francisc – lăcătuș electrotehnic
13. W(indescifrabil) Pavel – fabrică de sifon)
14. Vișan Octavian – argăsitor
15. E(indescifrabil) Höfer – s.î.c., țesătorie

Date extrase din lista membrilor Camerei de Industrie și Comerț – Lugoj.

Într-un referat datat 23 noiembrie 1937, destinat Chesturii din Lugoj, se relevă faptul că, în urma controlului efectuat în piața orașului, „...se simte o mare speculă cu alimente de primă necesitate care nu sunt tarificate de ordonanța primăriei și anume:

- 1) Ouăle se vinde cu 2,50 lei bucata
- 2) Peștele de Timiș - 50-60 lei Kgram
- 3) Carnea de vițel - 48 lei Kgram
- 4) Smântâna - 40 lei Kgram
- 5) Untul - 100 lei Kgram.“

Două zile mai târziu, Chestura va sesiza Primăria Lugoj cu privire la situația prețurilor și speculei semnalate.

Pe 5 august 1937, Administrația de Încasări și Plăți a Județului Severin va trimite către Chestura Poliției Lugoj o sesizare privind eliberarea certificatelor solicitate de pensionari, unii dintre aceștia fiind acuzați de faptul că încearcă să ocolească legea pentru a-și mări veniturile. *„La calcularea pensiei, cota de scumpete este în legătură cu comuna în care locuiește pensionarul, fiind mai mare pentru comună urbană și mai mică pentru comună rurală. Acest lucru determină pe unii pensionari să-și dea un domiciliu fictiv în comună urbană - pentru a obține o pensie majorată - obținând o viză și certificat de complezență din partea autorităților polițienești și biroul populației, care nu-și dau seama că se fac părtași dimpreună cu pensionarul la frustrarea unui fond comun al pensionarilor.“* Considerând drept intolerabilă o asemenea situație, administratorul financiar va solicita o mai mare atenție la acordarea vizelor și eliberarea certificatelor de către organele polițienești și va încheia: *„Binevoii a cunoaște că prin organele noastre vom cerceta dacă datele certificate de organele Dvs. sunt exacte și unde vom observa date eronate, vom aduce cazul la cunoștința Ministerului de Interne și vom sesiza și parchetul, pentru acei ce au certificat datele eronate, să sufere consecințele indolenței lor.“*

Pe 10 noiembrie 1940, cu începere de la ora 3,39 (a durat aproximativ câteva zeci de secunde, chiar trei minute, după unele surse), în România a avut loc un cutremur cu o magnitudine de 7,4 pe scara Richter (magnitudinea diferă de la sursă la sursă, unele indicând 7,7), cu epicentrul în zona Vrancea, la o adâncime de 133 km. Efectele acestuia au fost devastatoare în centrul și sudul Moldovei, dar și în Muntenia. Se estimează că numărul victimelor a fost de 1.000 de morți și 4.000 de răniți (cifre incerte din cauza cenzurii de război). La București s-au înregistrat aproximativ 300 de morți. Majoritatea plafoanelor sălilor de spectacol s-au prăbușit. Printre victimele mai cunoscute ale timpului s-au numărat liderul comunist Ilie Pintilie (mort la închisoarea Doftana) și compozitorul Ion Vasilache.

Pentru înlăturarea cât mai urgentă a pagubelor, guvernul va face apel, prin diversele sale instituții din teritoriu, la solidaritate. Pe 20 noiembrie 1940, Secția L. 3 Lugoj solicita Districtului M. Lugoj să angajeze *„... cât mai mulți meseriași sobari, zidari, lemnari, tinichigii și (a-i) îndruma la biroul Secției pentru a le emite ordine transport ca să plece cu primul tren la Galați.-*

Vor fi plătiți cu salariu mare fixat de guvern.-

Rugăm a se depune toate eforturile pentru angajarea meseriașilor de mai sus, trimițând delegați la Primăriei care să vizeze populația prin batere de tobă.

[...] Nu admitem rapoarte întocmite de Dvs. cu ușurință la masa biroului că nu aveți oameni, fără a vă interesa pe teren asupra posibilității de strângerea acestor oameni.“ Potrivit acestei dispoziții, șeful Secției L. 3. era inginerul I. Malachi.

Oficiul Public de Plasare din Lugoj, parte componentă a Serviciului Plasări de la Direcția Muncii (Ministerul Muncii), îi va răspunde primarului Lugojului pe 12 decembrie 1940:

„La adresa D-Voastră Nr. 12271 din 22 Noemvrie 1940, jurn. sub Nr. 886 din 27 Noembrie 1940,

Avem onoare a Vă face cunoscut că, dintre lucrătorii meseriași înscriși la acest oficiu de plasare, nici unul nu a voit să se angajeze la Galați, preferând toți

a se angaja la București -, unde am și trimis un număr de 40 lucrători calificați și necalificați, cari au fost plasați la Munca Legionară.-“

În nr. 45/10 noiembrie 1940 al „Foii Diecezane“ din Caransebeș, în cadrul articolului cu titlul „Armonizarea salariilor“, diaconul Ilie V. Câmpianu avea să scrie: „Un preot fără bacalaureat și fără gradații a avut bugetat 3150 lei, iar acum 3600 lei, care amarului de salar trecut prin numeroasele laminoare ale impozitelor și detragerilor ca, fondul de pensie 10%, adiționale, drum, Apărarea Națională 2%, taxa de 4 și 8%, supra cota, impozit după casa parohială, reținerea obligatorie la Casa Clerului 3%, tipărituri, pentru internat, cazuri de moarte, - se subțiază la vreo 2300 Lei în trecut și la 2600 Lei în prezent.

Un preot cu bacalaureatul fără gradații a avut bugetat 3300 Lei iar acum 4000 Lei, cari sume strecurate prin aceeași filieră se rotunjesc la vreo 2500 Lei în trecut și acum la vreo 3100 Lei.

Și acum un caz referitor la preoții îmbătrâniți în păzirea sfintelor noastre biserici și a națiunii, adesea atacată de furtuni sectare și curente străine, dușmănoase.

Un preot cu bacalaureatul și 4 gradații - căci atâtea li se dau - a avut 5150 Lei, acum 6000. O sporire bugetară de 850 Lei. Aceasta, trecută prin procedeu impozitelor sus amintit, rămâne vreo 500 Lei, deci 4600 Lei.

În general putem spune că majorarea s'a făcut cu câteva sute numai. Nu mai amintim despre ajutorul copiilor, cari acum cresc mai greu decât oricând din cauza scumpetei.

Întreținerea la școală a unui singur copil costă peste 2000 Lei lunar fără haine, cărți etc. Suma aceasta detrasă din cei 3000-4000 Lei ce-i mai rămâne? Iar dacă are copii mulți, ce face?

Cunoscut a fost și până acum și recunoscut de toate regimurile politice - până după alegeri - că funcționărima a îndurat mizerii.

Ce vom spune acum, când exemplul orașul Caransebeș, poate nu cel mai scump din țară are prețurile produselor de orice natură urcate de două ori peste sută: un ou 5-6 Lei, amintesc aceasta fără a intra în cauza proverbului «Face dintr'un ou un bou», 120 Lei Kgr. unsoare, 450-500 Lei metru de lemne, 64 lei kgr. carne de porc, etc.

Sunt produse indispensabile vieții corporale. Armonizarea trecută - căci sperăm în cea viitoare - nu ar fi ajuns scumpetei de atunci, necum anormalității celei prezente.

Preotul începător, care cumpără toate afară de apă, ba mai stă și a stat luni de zile fără acel minim salar, când merge la parohie se ia cu mâinile de păr; neavând nici anturajul confortului, căci e sărac el, și soție bogată după preot nu vine, lucru adevărat în eparhia noastră. Bănățencele înstărite - necunoscând cazul în restul țării - preferă orașul măcar în lipsă, decât satul noroios, nepotrivit pentru lac și stofe scumpe.“

Un raport al Primăriei Lugoj către Inspectoratul General Administrativ de la Timișoara, scris la 2 ianuarie 1943, relevă faptul instituția avea în subordine un atelier comunal de încălțăminte, personalul fiind alcătuit din numai două persoane, un maestru și un ucenic.

De asemenea, întreținea un azil pentru bătrâni și nevoiași lipsiți complet de mijloace, precum și un azil pentru îngrijirea copiilor ai căror mame lucrau în afara gospodăriei.

Raportul trebuia dus la Timișoara pe 4 ianuarie, de către persoana delegată, respectiv Nicolae Murariu, intendentul Primăriei.

Darea de seamă a Camerei de Comerț și Industrie Lugoj pentru 1943 avea să precizeze în preambul: „După Unire, orașul Lugoj a început să-și modifice caracterul, devenind un oraș tot mai industrial. Schimbarea aceasta se poate atribui în mică parte favorabilei sale poziții geografice, dar mai ales împrejurării că antreprenorii au putut găsi muncitori specializați, îndeosebi în industria textilă și, astfel, nu au mai fost siliți să-i instruiască, ceea ce, după cum se știe, este împreunat cu cheltueli relativ mari.

Lugojul este centrul unei industrii textile importante, a(le) cărei produse sunt bine cunoscute și bine apreciate în Țară, a unei industrii pentru fabricarea țiglei și cărămizii, renumită nu numai în Banat, ci chiar în cele mai îndepărtate regiuni ale Țării și este sediul unicei filaturi de mătase naturală din România, a(le) cărei produse sunt cunoscute și prețuite și în străinătate.“

La vremea aceea, spune mai departe raportorul, existau 20 de întreprinderi industriale, din care 10 textile, trei în legătură cu textilele, două pentru producerea materialului de construcție, una pentru prelucrarea lemnului, una pentru prelucrarea fierului, una pentru prelucrarea pielii și una alimentară.

Dintre cele textile, trei erau întreprinderi mari, cu 838 de războaie și 698 de muncitori; cinci erau întreprinderi mijlocii, cu 163 de războaie și 158 de muncitori, iar două erau întreprinderi mici, cu 16 războaie și 41 de muncitori. Împreună, acestea produceau într-un schimb de opt ore cca 12.000.000 metri de pânzeturi (în document nu se precizează dacă erau metri pătrați sau liniari, însă într-un alt document se specifică foarte clar că este vorba de metri liniari).

Filatura de mătase era întreprindere mare, cu 120 de bazine și 148 de muncitori. Pasmateria era întreprindere mică, cu 18 muncitori, iar imprimeria de textile o întreprindere mijlocie, cu 28 de muncitori.

În Lugoj mai existau două întreprinderi mari pentru materiale de construcție, cu 938 de muncitori, o întreprindere pentru prelucrarea lemnului, cu 85 de muncitori, două întreprinderi mici pentru prelucrarea fierului (topitorii) cu 35 de muncitori, o întreprindere pentru prelucrarea pielii (marochinărie) cu 61 de muncitori și una alimentară, cu 28 de muncitori.

Același raportor mai face observația că, în împrejurări normale, numărul de muncitori era și cu 50% mai mare decât a fost în 1943, ultimul an considerat normal pentru economia lugojeană.

Mai funcționau în Lugoj patru scărmanătorii de lână, patru uloinițe, opt sau zece tăbăcării (utilate modern, „...cari sunt mai mult industrii mici decât meserii”) și câte-o întreprindere de: fabricat nasturi; perii de dinți; perii de frecat (din fibre vegetale); cuțițe și balamale; articole din lemn (mânere etc.); articole didactice din lemn; furnire din lemn; plăci pentru sobe de teracotă; surogat de cafea; văiugă; articole de ciment; laborator chimic (uleiuri eterice).

La 21 februarie 1944, Camera de Comerț și Industrie Lugoj se va plânge ministrului Industriei, Comerțului și Minelor despre faptul că: „Orașul LUGOJ

nu are un loc pentru piața săptămânală, sau mai bine zis, locul unde se ține de prezent piața este absolut impropriu, atât ca mărime cât și ca poziție, este fără unitate fiind răsfrat în 6-7 străzi, din care cauză piața funcționează în împrejurări neeconomice și neigienice, îngreunează enorm controlul și mai ales aprovizionarea populației. [...] La fel stau lucrurile cu terenul Târgului de Vite. Deși Primăria încasează importante sume la aceste capitoare, totuși, pentru întreținerea propriuzisă și amenajarea terenului nu destinează decât sume derizorii. Din această cauză Târgul de Vite, mai ales pe timp de iarnă sau pe ploaie, este într-o stare nepermisă și inadmisibilă. [...] Spre orientare mai comunicăm că Lugojul a avut o piață centrală și corespunzătoare, care însă a fost desființată și înlocuită cu un parc, cu toate protestele comercianților și ale Camerei.”

Camera de Comerț și Industrie Lugoj avea la 30 aprilie 1944 următoarea comisie interimară: Petru Panga – președinte; Heinz Schramm – vice-președinte; Grigore Popescu, Constantin Călțun, Ioan Bancu și Traian Jucu – membri. Comitetul de direcție avea următoarea componență: Petru Panga – președinte; Ioan Bancu – membru; Romulus Șoimu – prim-secretar. Comisia de control era alcătuită din Ion Cristea – delegat al Ministerului Finanțelor, și Coriolan Novac – delegat al Ministerului Economiei Naționale.

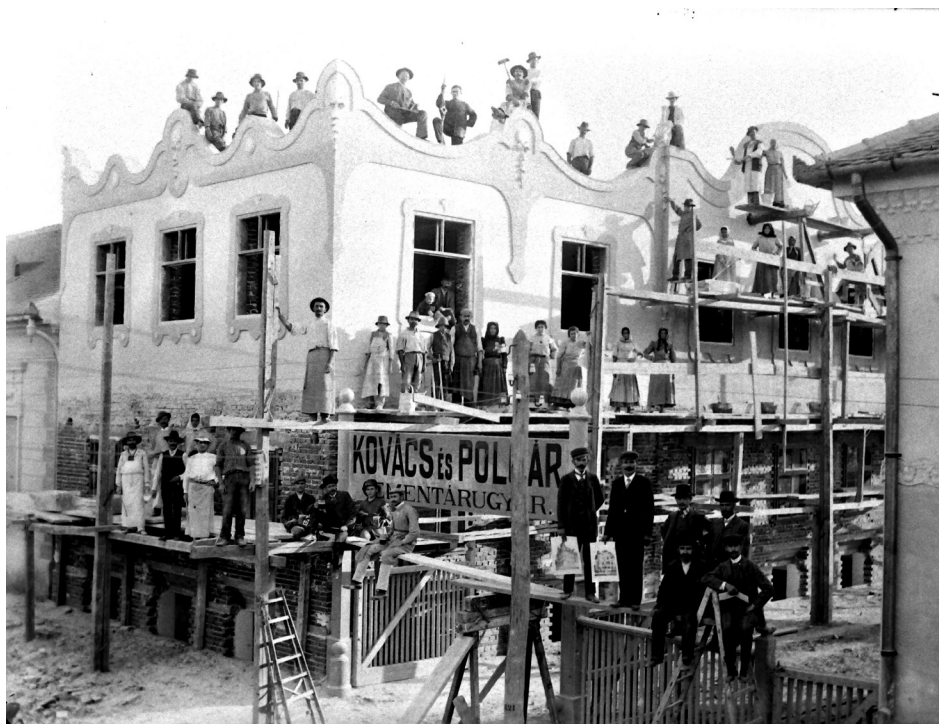
„*Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Lugoj*“ nr. 1-4/1944, apărut la Lugoj la 30 aprilie 1944, sub îngrijirea prim-secretarului Camerei, Romulus Șoimu, va face referire, în articolul intitulat „*Românizarea industriei și meseriilor și ducerea la bun sfârșit a românizării comerțului*“, la faptul că, cităm: „*Elementul românesc nu participă în raport cu numărul și importanța sa în comerț, industria mică – meserii – dar mai ales în industria mijlocie și mare. Situația aceasta este cunoscută de toată lumea și nimeni nu poate lua în nume de rău că poporul nostru vrea să ajungă în drepturile sale.*“ Se observa că meseriile începuseră să fie tot mai căutate de români, iar comerțul mic se afla în majoritate pe mâini românești. Marele comerț era doar parțial pe mâini românești, pe când industria mijlocie și mare aparținea aproape în totalitate altor etnii.

Camera de Comerț și Industrie Lugoj propunea construirea unei autostrăzi (în sensul de șosea, n.n.) pentru transportul de persoane și mărfuri pe traseul Iablanița-Bozovici-Oravița, care „...fiind paralelă cu Dunărea, cu care ar trebui legată în mai multe puncte, ar avea și o importanță strategică.”

Același document clasifica târgul de vite din Lugoj, alături de cele din Caransebeș, Făget și Mehadia, drept târg de primă importanță. Funcționarea târgurilor de vite și a piețelor era guvernată de Legea Burselor de Comerț, promulgată cu Decretul Regal nr. 1699 din 8 mai 1904 și de Legea pentru extinderea Cap. VII art. 59-69 din Legea Burselor de Comerț pe întreg teritoriul țării și modificarea unor dispozițiuni privitoare la aplicarea acestui capitol din 6 aprilie 1928. După starea în care se afla, târgul de vite de la Lugoj era situat pe locul trei, după cele de la Caransebeș și Făget, „...aici îmbunătățiri mai sistematice se fac numai cu intermitențe și nu stau în raport nici cu suprafața târgului, cu starea mai mult rea în care se află, dar mai ales cu importanța lui economică.”

„*Camera de Comerț și de Industrie din Lugoj cu anul 1944 își încheie 19 ani de existență*“, se spune în darea de seamă pentru 1944/1945. În 1944, a intervenit la Prefectura județului Severin și Primăria orașului Lugoj pentru mutarea pieței din

Spl. Brătianu pe malul drept al Timișului, vizavi de Uzina Electrică. În referatul publicat în „*Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Lugoj*“ nr. 5-9/1944, pag. 23, apărut la 31 octombrie, scrie că Lugojul a avut întotdeauna trei piețe și anume: Piața din Centru, Piața Sf. Ion și Piața din Nisip. Pe primele două se vindeau alimente propriu-zise, iar pe cea de-a treia: fructe, miei, fân („*în timpuri mai vechi*

Meșteri constructori în activitate. Fotografie din colecția Adriana Weimer

era piață săptămânală de oi, capre, porci, țuică, lemne de foc și de construcție“).

Dacă Pieței Sf. Ion i s-au adus, în timp, puține schimbări, Piața din Centru a fost desființată din motive de igienă și estetică, deoarece, deși se întindea pe o suprafață relativ mare, a devenit neîncăpătoare și s-a extins pe străzile din vecinătate. „*Când această piață a fost desființată, Primăria a făcut marea greșeală de a nu se fi îngrijit de o alta mai potrivită, ci a soluționat problema plasând-o în diferite străduțe, înguste și murdare și pe malul Timișului, dar tot în apropierea Primăriei, de unde rezultă, că motivele invocate la mutarea pieții din centru sau nu au fost reale sau că, față de importanța necesității vieții, ele și-au pierdut îndreptățirea și rațiunea de a fi.*“ – se spunea în referat.

La rândul său, Piața de Nisip „...a fost împărțită în diferite părți ale orașului, destinate de oameni care nu au cunoscut nici trecutul și nici stările reale din orașul nostru.“

Referentul constata faptul că „...deocamdată terenul de înaintea Uzinei Electrice – fosta piață de nisip – este singurul care prin suprafața lui s-ar preta mai ușor și cu cele mai mici cheltuieli la înființarea unei piețe sistematice și generale.“ De asemenea, considera că „...Primăria nu a luat până acum măsuri pentru înființarea nici măcar a unei singure piețe, deși dezvoltarea orașului ar impune existența cel puțin altor două“ și că „...nu are un plan pentru sistematizarea orașului și deci problemele edilitare de capitală importanță nu se rezolvă după un plan bine stabilit, ci în mod empiric, după impresiile momentului.“ În încheiere, același referent mai nota: „Pretindem însă, ca această problemă să se rezolve odată în mod definitiv, iar când propunem că piața de lângă Uzina Electrică să fie sistematizată și redată menirei ei vechi, nu facem altceva decât o propunere logică și conformă tradiției acestui oraș, mai ales că amenajarea ei se pretează la o eșalonare în timp și spațiu ideal.

În acest scop ar trebui luate măsuri ca acest teren să nu mai fie folosit pentru depozitarea gunoaielor, a murdăriilor, ci să fie nivelat, împietruit, mai târziu chiar pavat, făcut lucrările necesare pentru scurgerea apelor meteoritice, pentru ușoara lui curățire etc.“

Forma detaliată a referatului fusese trimisă Primăriei pe 19 aprilie 1943.

De asemenea, a intervenit la Direcțiunea Generală a C.F.R. București pentru ca în gara Berzovia, la marfarul ce pleca la 20,45 spre Oravița să se atașeze și două vagoane de călători pentru persoanele care veneau din Lugoj și Timișoara, cu direcția Oravița. A înaintat Prefecturii Severin propuneri legate de sistematizarea parțială a orașului Lugoj. A susținut în continuare oficiul poștal nr. 3 din Lugoj, înființat în 1938 pe cheltuiala sa (în local și cu mobilier puse la dispoziția oficiului în mod gratuit). La rândul său, Oficiul Vamal, înființat în 1929, era și acesta întreținut pe cheltuiala C.C.I. Lugoj.

În perioada 1 aprilie 1944-31 martie 1945, la Oficiul Registrului Comerțului de pe lângă C.C.I. Lugoj (situația pentru județul Severin), s-au înmatriculat 135 de firme individuale și 6 sociale, s-au radiat la cerere 359 de firme individuale și 14 sociale, s-au radiat din oficiu 83 de firme individuale și 5 sociale. De asemenea, s-au acordat 48 de avize pentru băuturi spirtoase și 32 pentru comerțul ambulant. În Severin funcționau 11 târguri săptămânale.

C.C.I. Lugoj, pentru a sprijini învățământul profesional în cursul anului școlar 1944/1945, a acordat o serie de subvenții, burse și ajutoare:

1. Casa Învățământului Profesional – 95.000 lei
2. Liceul Comercial Lugoj – 90.000 lei
3. Gimnaziul Industrial de Fete Lugoj – 15.000 lei
4. Școala de Ucenici – 20.000 lei
5. Pentru întreținerea a doi ucenici în comerț - 56.125 lei
6. Diverse burse și ajutoare – 199.460 lei.

În total: 475.585 lei.

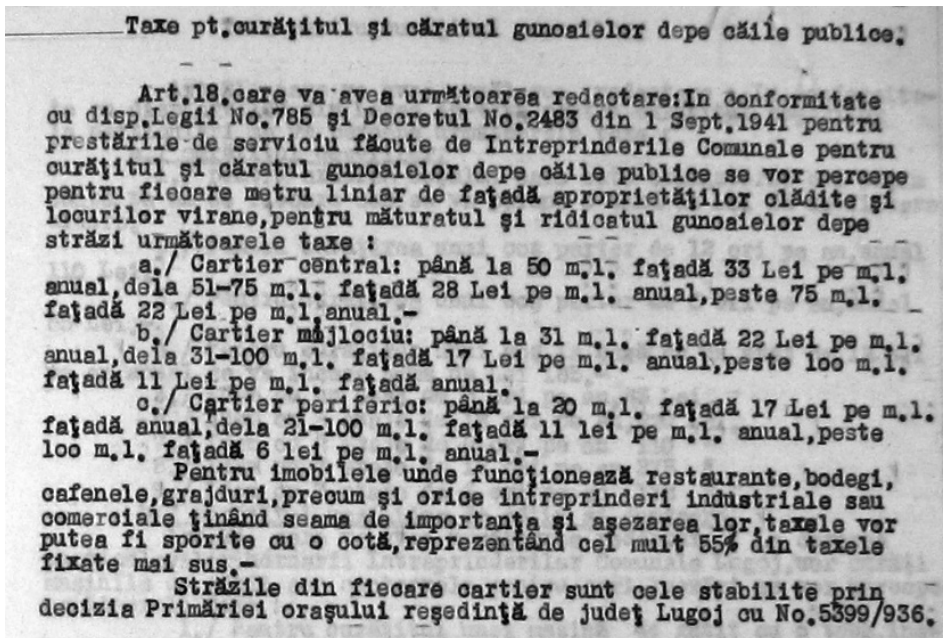
Pentru ajutorarea comercianților scăpați, refugiați și începători s-a acordat suma de 170.000 lei.

Iar pentru asistența comercianților, suma de 547.650 lei.

De asemenea, s-a creat un fond de 180.000 lei pentru Căminul de

ucenici comerciali și un fond de 1.380.651 lei pentru asistența și asigurarea comercianților.

Războiul și-a pus puternic amprenta asupra situației economice a județului Severin și în anul 1944. În agricultură, chiar dacă recolta a fost destul de bună, o mare parte din lanurile de porumb și plantații de viță de vie au rămas neculesse. În toamnă s-a însămânțat o mică suprafață de teren, aceasta datorită zilelor ploioase, a lipsei de animale de tracțiune și

Taxe pentru gunoi în 1944

de combustibil etc. Pomii fructiferi nu au fost stropiți și întreținuți, iar viile n-au fost îngropate. Numărul bovinelor, cabalinelor, porcinelor și ovinelor se afla în scădere alarmantă. În plus, la păsări situația devenise dezastruoasă din cauza unei epidemii ce începuse să bântuie în zonă în toamna lui 1944.

Situația comerțului era, la fel, dezastruoasă. Prețurilor bunurilor de consum creșteau zi de zi, într-un ritm alarmant. În rafturile prăvăliilor se găseau mărfuri puține și proaste. „Cheltuielile generale, în urma majorării salariilor și a sarcinilor sociale, au ajuns la un nivel f. ridicat, poate chiar antieconomic“, avea să scrie raportorul C.C.I. Lugoj, la 24 martie 1945. Lipsa mărfurilor de import pe piață era generală, iar cele ce se mai găseau se vindeau la prețuri exorbitante. O serie de mărfuri și produse au fost blocate, vânzarea și circulația altora a fost interzisă. „Comerțul nereglementar – clandestin – atât de dăunător comerțului stabil, dar mai

ales Statului, continuă să funcționeze și nu va putea fi stârpit atâta timp cât nu se vor normaliza transporturile și nu se vor produce oferte mai masive.“

– mai scria raportorul. După care continua:

„Cea mai mare calamitate pt. comercianți – după transporturi – sunt supraprețurile, cari continuă a se aplica aproape general. Din cauza aceasta nesiguranța comercianților se menține și astfel, oricâtă străduință și bunăvoință ar arăta, continuă a activa în afara legalității. Sunt unii, dar foarte puțini, cari nu plătesc supraprețuri, din care cauză nu se pot aproviziona, au magaziile goale, nu pot face obligațiilor lor multiple decât atacând capitalul întreprinderii, ceea ce, între împrejurări, îi poate pune și pe ei înafară sau în conflict cu legea.“

Comerțul cu cereale era considerat ca având un caracter extrem de speculativ și dezorganizat de când Prefectura Severin a dat aprovizionarea județului pe mâinile țăranilor și persoanelor străine de comerț. În prăvălii se simțea mare lipsă de sare, zahăr, ulei comestibil, unt, untură, carne, brânză, iar acolo unde se găseau, aveau prețuri de speulă. Interzicerea comerțului cu băuturi a determinat explozia prețurilor acestora, situația debitantilor de băuturi spirtoase devenind alarmantă. Colonialele ce se mai găseau se cumpărau la prețuri exorbitante. Bunurile din comerțul cu textile și încălțăminte erau foarte puține și la prețuri uriașe. *„Ghete de piele se pot achiziționa aproape numai clandestin. Comerțul stabil se reduce aproape numai la încălțăminte de «ersatzuri»¹ și cu talpă de lemn. O mare cantitate de manufactură, textile, confecțiuni și încălțăminte a fost cumpărată de către supușii sovietici cari s-au repatriat și se repatriază încă. Aceste stocuri, dacă ar fi rămas în țară, ar fi ameliorat foarte mult situația populației noastre.*“

Lipseau săpunul, pasta de dinți, periile de dinți, dezinfectantele umane. La medicamente, cu toate că cererea era foarte mare, oferta era foarte redusă și la prețuri mari. Circulau multe medicamente și preparate farmaceutice falsificate, comerțul clandestin fiind în floare.

Nu se găseau în comerț preparatele chimice pentru stropitul pomilor fructiferi, vopsele etc., cunile, caelele, multe unelte, reprovizionarea cu articole de import fiind imposibilă, iar cea cu articole indigene, foarte grea. Comerțul cu articole tehnice era practic blocat, abia dacă se mai vindeau piese vechi și uzate. Varul se vindea doar acolo unde era adus de la fabrici cu căruțele.

În ceea ce privește comerțul cu cherestea, nota raportorul, *„...depozitele sunt goale și nu se vor aproviziona în curând din cauza greutateilor de transport și a practicei autorităților militare și administrative de a ridica cantități foarte masive la prețuri maximalizate, mult inferioare celor reale.*“ Comerțul cu lemne de foc era și el ca și inexistent, depozitele stând întreaga iarnă fără a fi aprovizionate. Doar țăranii erau cei care mai ofereau spre vânzare lemne de foc.

---

¹ ERZĂȚ, *erzațuri*, s. n. Surogat, înlocuitor (mai ales de cafea). – Din germ. Ersatz. (DEX).

Peste iarnă, animalele au mâncat mai mult paie, ieșind în primăvară slăbite. Porumbul și fânul au fost cu mult sub cerințele pieței, situația datorându-se „... *rechizițiilor masive și fără considerație la necesitățile regiunii și obligației impuse țăranilor de a hrăni peste iarnă un mare număr de animale ale Armatei ruse.*“

Lipseau cele mai elementare articole de sticlărie și menaj.

Firmele din industria lemnului și varului nu aveau posibilități de a-și transporta marfa produsă. Majorității firmelor le lipseau însă materiile prime și combustibilul, chiar dacă ar fi putut să vândă. De lipsa mijloacelor de transport s-au lovit firmele de cherestea, de cărămidă și țiglă, cele din industria metalurgică și minieră (Baia Nouă).

Industriei textile îi lipseau firele, coloranții, chimicalele, articolele tehnice etc. „*În Lugoj lucrează numai 2 țesătorii, în provincie una, iar a doua cu capacitatea unui mic atelier.*“

Dar iată și concluziile raportorului C.C.I. Lugoj (document semnat de președintele P. Panga și prim-secretarul R. Șoimu):

„1. Comerțul: neasortat, descompletat, lipsă de mărfuri f. acută, deci aprovizionare f. grea și costisitoare. Situația comercianților f. grea.

2. Transporturi: aproape inexistente, deci circulația bunurilor aproape sugrumată.

3. Industria: numai prea puține întreprinderi lucrează economic. Lipsă generală de materii prime, semifabricate, piese tehnice, muncitori specialiști etc.

4. Finanțele: întreprinderile sunt tot mai mult avizate să apeleze la fonduri străine, cari – în genere – sunt f. scumpe din cauza primei de devalorizare a leului ce se cere de capitaliști.“

Situația economică a județului Severin, implicit și a Lugojului, a fost în 1945 una foarte dificilă. Potrivit dării de seamă a C.C.I. Lugoj pe exercițiul 1945/1946, agricultura a înregistrat recolte bune, cu excepția grâului. Viile și pomii fructiferi au rodit foarte bine. La fel și zarzavaturile, mai puțin ceapa, usturoiul și cartofii. „*Stocul redus de bovine, cabaline și ovine crește f. greu, deoarece excesiv de multe animale de reproducție au fost scoase din mâinile crescătorilor. Porcinele au scăzut mult în urma epidemiei care persistă de peste 2 ani. Paserile idem. Pagubele acestor pierderi sunt enorme.*“

Tonul dării de seamă este unul foarte pesimist și, deseori, raportorul aproape spune pe față că de vină pentru dezastrul economic este nu atât războiul abia încheiat, ci schimbările politice și sociale ce se întrevedeau prin prezența în România a Armatei Roșii.

Pentru a sublinia dramatismul, cităm integral pasajul dedicat generalităților referitoare la comerț:

„1. Situația comerțului numai bună nu poate fi numită. Vechile lipsuri – amintite de noi până la saturație – continuă să macine vitalitatea

lui. Profesiunea de comerciant a devenit una dintre cele mai grele și plină de amărăciuni și supărări. Comercianții vechi – în marea lor majoritate – ar lichida întreprinderile lor; deoarece nu mai pot găsi tăria necesară de a mai suporta greutățile care se abat tot mai vehement asupra lor:

În schimb, o mulțime de elemente noi, cari neavând o situație de păstrat și un nume de apărat, se îmbulzesc tot mai stăruitor în credința că aici se pot realiza câștiguri extraordinare. Mulți dintre ei reușesc mai ales aceia cari nu-și prea bat

Atelier de fierărie. Fotografie din colecția Adriana Weimer

capul că compromit noțiunea de comerciant.

2. Magazinele sunt aproape goale, iar aprovizionarea cu mărfuri enorm de grea, în majoritatea cazurilor chiar imposibilă (mărfuri de calitate sau importate).

3. Cheltuielile generale au crescut în mod antieconomic (sarcinile fiscale și cele sociale îndeosebi).

4. Diferitele blocări de mărfuri, dirijarea lor defectuoasă și sprijinul de Stat cooperativelor, cari se bucură de o protecție aproape inadmisibilă, au redus la ultima expresie câmpul de activitate al comerțului stabil cinstit, mai ales al celui rural.

5. Neregularitatea, nesiguranța și scumpetea excesivă a transporturilor au devenit o adevărată calamitate pt. Comerț.

6. Clandestinitismul, în parte rezultat chiar al politicii oficiale, în loc să dispară se generalizează tot mai mult.

7. *Supraprețurile, cu toate eforturile cercurilor conducătoare, în loc să dispară a(u) devenit regulă, față de care comercianții cinstiți nu pot face nimic.*

8. *Importul și exportul au dispărut ca activitate comercială, ca și când n-ar fi existat niciodată.*

9. *Sarcinile fiscale devin excesive, iar controlul tot mai jignitor.* “

Tabloul sumbru continuă. Comerțul cu cereale este oficial inexistent, la alimente existau articole puține și la prețuri exorbitante, doar comerțul cu alcool fiind mai activ decât în anul precedent. Coloniale se vindeau la negru. Prețurile textilelor au cunoscut scumpiri radicale și puțini își mai permiteau schimbarea garderobei. Cererea de încălțăminte era mare, dar oferta extrem de mică. Prețuri mari se semnalau și la săpunuri, parfumerie, produse farmaceutice, chimicale, fierărie, materiale de construcții, lemne de foc, cherestea, sticlărie.

Dar iată și generalitățile despre industrie:

„Situția întreprinderilor, cu excepția țesătoriilor de bumbac, s-a menținut grea, mai ales din lipsă de materii prime, combustibil și vagoane. Enorme sarcini sociale au devenit un balast aproape insurmontabil. Cele mai multe întreprinderi au epuizat de mult rezervele lor financiare și recurg tot mai mult la împrumuturi bancare sau particulare.

Randamentul mediocru al muncitorilor, cantitățile reduse de materii prime nu permit decât o activitate redusă, din care cauză rentabilitatea capitalului este minimală.

O problemă f. grea pt. industriei este procurarea pieselor la mașini. Majoritatea absolută a mașinelor este de proveniență germană (și astfel întreprinderile ns. vor ajunge într-o situație f. gîngășă, poate chiar critică, dacă Germania nu va putea livra). “

Unitățile din industria textilă activau la capacitate redusă, mult sub normal, chiar dacă țesătoriile au început să primească diverse cote de bumbac sovietic, în cea de-a doua jumătate a anului, îndeosebi economatele și cooperativele. Industria metalurgică era lipsită de materiile prime (fier, fontă, cocs), greutatea în expedierea produselor devenind tot mai pronunțată. Datorită dificultăților de transport din păduri, prețul buștenilor s-a ridicat enorm. La calapoade, cererea era mult redusă din cauza lipsei de piele și talpă. Materialele de construcție erau disponibile numai dacă se asigura transportul cu căruțe sau camioane. Fabricile de cărămidă se confruntau cu lipsa cronică de combustibil, unele asigurându-și lemnele prin transportul acestora cu căruțele, ceea ce a săltat cu mult prețul de cost.

În industria chimică era funcțională o singură unitate, cea de oțet din vin. Marochinerii s-au văzut în situația de a-și închide firmele din lipsă de semifabricate, importate din Germania. La marmură cererea era mare pentru București, însă lipseau vagoanele de marfă C.F.R. Activa doar o singură mină de cărbuni, care a știut să-și asigure transportul.

Raportorul va concluziona: *„Caracteristica anului 1945/6 pentru industrie este lupta enervantă pt. a putea obține prețuri remuneratorii, deoarece Comisariatul Gl. (General, n.n.) al Prețurilor perseverează în politica sa de a fi sgârțit probabil pt. a nu da motive oficiale ca muncitorii să pretindă majorări*

de salare, în schimb însă obligă fabricile de a cere supraprețuri.“

Favorizate de conjunctură erau băncile, care „...au putut să plaseze cu ușurință toate disponibilitățile lor“, deverul le-a crescut, încasau dobânzi mari „...ceea ce le va permite să încheie bilanțe mai frumoase decât în trecut.“

În afară de transportul alimentelor, a păsărilor vii sau tăiate, C.F.R.-ul excludea orice alt transport de bunuri, ca atare „majoritatea cumpărătorilor recurg la autocamioane sau la trăsuri, ceea ce scumpește peste măsură prețurile de vânzare.“

Lipsa de muncitori calificați era mare, deși, apreciază raportorul, conjunctura le era favorabilă meseriilor.

Dar iată și concluziile:

„1. Comerțul stagnează și se află în mare strâmtoare, chiar și dacă unii realizează beneficii scandaloase. Actuala lui situație este îngrijorătoare și dăm alarma.

2. Industria se sbate între lipsa de posibilitate de a lucra rațional, adică cu capacitate economică și între greutățile cauzate de sarcinile sociale precum și de raporturile nu tocmai amicale cu muncitorii.

3. Considerând că majoritatea întreprinderilor industriale și comerciale sunt încă sănătoase, sperăm că acestea vor putea rezista actualei crize și se vor putea menține existența lor fiind f. necesară când ieșind din actualul marasm economic țara va începe adevărata muncă de refacere.“

În 1946, în scriptele Camerei de Comerț și Industrie Lugoj existau 3.808 de persoane juridice înregistrate, din care 2.331 în județul Severin și 1.477 în județul Caraș. Din liste ar lipsi patru societăți, fiindcă procesul-verbal pomenește cifra de 3.812.

Un registru separat a fost ținut în perioada 1943-1948 pentru persoane din județele Severin și Caraș, condamnate pentru speculă ilicită și sabotaj, fiind vorba de 1.029 de nume. Cele mai multe pedepse au fost acordate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Sentințele au fost date de către curțile de apel din Timișoara și Craiova, tribunalele din Lugoj, Oravița, Caransebeș, judecătoriile mixte Lugoj, Orșova, Bocșa Montană, Făget, și au constat din închisoare/lagăr (de la 15 zile la un an) și/sau amenzi. Condamnații, de diferite naționalități, erau agricultori, plugari, comercianți, casnice, birjari, morari, untari, măcelari, brutari, muncitori, precupeți, ceasornicari, învățători, cofetari, patroni, într-un cuvânt din toate categoriile profesionale și sociale.

Întreprinderile Comunale Lugoj vor înainta, la 11 mai 1944, către Primăria Lugoj, o solicitare pentru aprobarea creșterii unor tarife, aceasta în baza Ordinului nr. 6757/7 decembrie 1943, prin care s-a aprobat „...ca în mod automat să se aplice o majorare de 10% pentru serviciile prestate și a tarifelor aflate în vigoare pe data de 1 Nov. 1943 și numai la Întreprinderile Comunale cari nu au mai făcut nici o sporire de tarif după data de 1 August 1943.“

Desigur, se aduc și trei argumente importante pentru susținerea acestei solicitări, pe care le redăm integral:

„Având în vedere raportul Direcțiunii I.C.L.-ului cum și raportul

verbal făcut în ședință de Dl. Ing. Traian Răbăgia, Directorul Întreprinderilor Comunale Lugoj, prin care arată Comitetului că ultima majorare de taxe a fost făcută pe data de 1 Iunie 1943, care au fost aprobate de Ministerul Af. Interne Dir. Exploatărilor Comunale prin ordinul No. 1920/1943 și avizul No. 261 din 20 iulie 1943 al Consiliului Superior al Exploatărilor:-

Având în vedere situația actuală de războiu, lipsa brațelor de lucru, cum și că personalul angajat la administrația salubrității, în special măturătorii de stradă și vizitiii, au solicitat și solicită mereu prin delegații lor o majorare de salar; deoarece din actualul salar de Lei 6.000.- ce primesc lunar, nu pot să trăiască, în ultimul timp amenințând chiar cu părăsirea serviciului dacă nu li se mărește salariul la Lei 9.000.- lunar; așa cum a fost majorat vizitiilor dela Primăria orașului Lugoj.-

Ținând seama de continua urcare a costului materialelor de întreținere și reparare a autovehiculelor cu tracțiune animală, cum și a prețului furajelor necesare la întreținerea cailor dela salubritate, Dl. Ing. Traian Răbăgia Directorul Întreprinderilor Comunale Lugoj - în interesul bunului mers al Exploatării salubrității propune ca începând dela data de 1 Ianuarie 1944 să se aplice majorarea de 10%, conform ordinului și avizului Consiliului Superior citat mai sus, la toate taxele pentru serviciile prestate înscrise în rolurile Întreprinderilor Comunale Lugoj, din care se va realiza cca. 5-6.00.000.- Lei. “

Ceea ce, astăzi, poate frapa, era faptul că multe dintre taxe erau fixate procentual, în funcție de valoarea locativă a proprietății:

„...fiecare locuitor de pe teritoriul acestui oraș, care se alimentează cu apă din fântânile publice aparținând Întreprinderilor Comunale Lugoj, va plăti o taxă anuală de 0,33 Lei după valoarea locativă a proprietății sale. [...]”

1./ Dela locuitorii din străzile prevăzute numai cu canale deschise / rigoluri (sic)/ 0,33% din valoarea locativă a imobilului.

2./ Dela locuitorii din străzile prevăzute cu canal închis /subteran/ indiferent dacă sunt racordate la acel canal sau nu

a./ pentru evacuarea apelor de ploaie 0,55% din val. locativă a imobilului,

b./ pentru evacuarea apelor menajere 0,83% din valoarea locativă a imobilului.-

Taxele de 1 și 2 a./ se percep indiferent dacă sunt terenuri virane, dela terenurile clădite.- [...]”

1./ Pentru ridicarea gunoaielor menajere o taxă anuală de 3,30% din valoarea locativă a imobilului.

2./ Pentru ridicarea gunoaielor accidentale ca. gunoaie provenite din grădină, curte, resturi dela clădiri, umplutură dela nivelări etc., în care cantitatea adunată întrece cantitatea normală de gunoiu rezultată în mod obișnuit dela cureșitul camerilor și anexelor sale, se va percepe o taxă fixă anticipat executării lucrării de 33 Lei de fiecare trăsură./ [...]”

Taxe pentru curățitul latrinelor.

- Art. 9. care va avea următoarea redactare. În conformitate cu disp. art. 167 din legea Ad-tivă, pentru curățitul latrinelor se vor percepe următoarele taxe:

a./ pentru fiecare sacală, întrucât sacala va intra în curte lângă latrină, Lei 440.-
b./ pentru fiecare sacală, întrucât sacala nu poate intra în curte lângă latrină, Lei 500.-

- Taxele de mai sus se vor achita înaintea executării lucrului.

- Pentru transportul cadavrelor animalice din interiorul orașului la cimitirul animalelor, inclusiv îngroparea lor, se va percepe o taxă de Lei 550.- de bucată

Pentru jupuirea cadavrelor se va percepe o taxă de 330. lei. de bucată. [...]

...Pentru folosirea pompei cu membrană la curățirea fântânilor se va încasa cu anticipație pentru fiecare zi de folosire pe teritoriul orașului Lugoj, suma de Lei 550.- “

Devenită cronică în ziua de astăzi, lipsa de bani pentru salarizarea de coșari profesioniști pune în pericol gospodăriile din multe localități din România, dovadă fiind incendiile frecvente, inclusiv la orașe. La Lugoj, potrivit aceluiași document, în 1944 se percepeau următoarele tarife:

„a./ Curățitul coșurilor.

1./ pentru arderea coșului, care este obligatorie cel puțin o dată pe an de fiecare coș, se va percepe o taxă de Lei 28 de fiecare ardere.

2./ Pentru curățirea unui coș parter de 12 ori pe an, anual 110 Lei.

3./ Pentru curățirea unui coș parter de 6 ori pe an, anual 55 Lei.-

4./ Pentru curățirea unui coș la casă cu un etaj de 12 ori pe an, se va încasa suma de Lei 165.-

5./ Idem cu un etaj de 6 ori pe an, 83 Lei.

6./ Idem cu 2 etaje de 12 ori pe an, 220 Lei.

7./ Idem cu 2 etaje de 6 ori pe an 110 “

8./ Idem cu 3 etaje de 12 ori pe an 275 “

9./ Idem cu 3 etaje de 6 ori pe an 138 “

b./ curățitul mașinilor de gătit și cuptoare.

Art. 24. care va avea următoarea redactare: La cererea particularilor, hornarii Întreprinderilor Comunale Lugoj vor curăți mașinile de gătit sau cuptoarele, pentru cari lucrări se vor percepe următoarele taxe:

1./ Pentru curățitul unei mașini de gătit cu o tobă, inclusiv burlanele o singură dată, se va încasa suma de Lei... 33.-

2./ Idem cu 2 tobe o singură dată ... 44.-

3./ Idem cu mai multe tobe o singură dată ... 55.-

4./ Pentru lipitul unei mașini de gătit sau cuptor o singură dată ... 133.-

5./ Pentru curățitul unui cuptor de fier inclusiv burlanele o singură dată ...55.-

6./ Pentru curățitul unui cuptor de teracotă până la 8 rânduri se va încasa suma de ... 220.-

7./ Pentru curățitul unui cuptor de teracotă peste 8 rânduri se va încasa ... 264.- “

Publicația lugojeană „Drapelul“ nr. 1/20 octombrie 1944 semnala, în cadrul rubricii „Cronica economică“ faptul că „La Lugoj lipsesc cu desăvârșire ciorapii de damă. Vor umbla lugojencele în timpul iernii fără ciorapi? Cochetărie, capriciile modei, sau nemărturisită sărăcie?“ Pe de altă parte, Banca Națională atrăgea atenția că pe piață au apărut în circulație bancnote românești, vechi și

găurite sau șampilate, jefuite în timpul retragerii din Moldova, care nu mai aveau nicio valoare și trebuiau depuse la casieriile B.N.R. La rândul său, Asociația Micilor Morari cerea majorarea prețului măcișului la morile țărănești pe motiv că „...prețul combustibilului a fost sporit cu 120-140 la sută, iar salariile au fost majorate cu 60 la sută“. În fine, de la 19 octombrie 1944, M.A.T.¹ a fixat noi prețuri la produsele de alcool, însă „prețul spirtului denăturat pentru ars a rămas neschimbat la 180 lei litrul.“

Salariile la care făcea „*Drapelul*“ referire fuseseră, într-adevăr, modificate prin Decizia nr. 514/5 septembrie 1944 a Comisariatului General al Prețurilor din cadrul Ministerului Economiei Naționale, pentru lucrătorii din întreprinderile de vopsitorie, boiangerie și spălătorie chimică. Aceștia au fost clasificați în trei categorii și anume: a) muncitori necalificați; b) lucrători industriali; c) lucrători calificați. Indiferent de sistemul de salarizare, salariile de bază au fost stabilite astfel:

Salariile de bază orare în lei pentru:

CATEGORIA LUCRĂTORILOR	Bărbați		Femei	
	Limita minimă	Limita maximă	Limita minimă	Limita maximă
Muncitori necalificați	54	67	50	58
Lucrători industriali și calificați				
Grupa A	61	81	54	73
Grupa B	67	95	61	87
Grupa C	81	115	74	101
Grupa D	108	135	95	122

În cazul întreprinderilor în care durata normală de lucru era mai mică de 48 de ore pe săptămână, decizia preciza că salariile nu puteau fi sub câțul rezultat din împărțirea sumelor de mai jos, corespunzătoare sexului și vârstei lucrătorilor la numărul mediu de ore efectiv lucrate:

VÂRSTA LUCRĂTORILOR	Bărbați	Femei
	Lei	
Lucrători în vârstă de 14-18 ani.....	8.000	6.500
Lucrători în vârstă peste 18 ani.....	12.500	11.000

În cazul muncii în acord, era interzis a se face orice deosebire între bărbați și femei la cota de salariu convenită pentru acord.

În afară de salarii, capul de familie care nu a lipsit nemotivat de la serviciu mai primea câte 40 de lei/zi de muncă pentru fiecare copil până la vârsta de 14 ani împliniți, obligația întreprinderii prelungindu-se până la vârsta de 16 ani împliniți în cazul copiilor cu incapacitate de muncă ori dacă urmau cursurile unei școli.

¹ M.A.T. - Centrala Comercială a Ministerului Aprovizionării Tehnico-Materiale.

În afară de cele de mai sus, întreprinderile nu mai aveau voie să acorde lucrătorilor sporuri colective de salarii, ci numai excepțiuni de avansări individuale de merit sau vechime.

Așadar dacă un lugojean necalificat lucra efectiv 26 de zile/lună, câte 8 ore pe zi, el trebuia să primească (socotit la salariul minim orar) $26 \times 8 \times 54 \text{ lei} = 11.232 \text{ lei}$. Iar o femeie necalificată: $26 \times 8 \times 50 = 10.400 \text{ lei}$. Dacă același lugojean necalificat avea 2 copii, el mai încasa pentru ei: $26 \times 50 \times 2 = 2.600 \text{ lei}$.

Iată și un calcul pentru un lugojean calificat, grupa D, dar socotit la salariul maxim orar: $26 \times 8 \times 135 = 28.080 \text{ lei}$. Iar o femeie calificată: $26 \times 8 \times 122 = 25.376$. Dacă același lugojean calificat avea doi copii, el mai încasa: $26 \times 50 \times 2 = 2.600 \text{ lei}$.

Așadar, avem o imagine clară a puterii de cumpărare la o anumită categorie profesională din Lugoj. Să vedem în continuare și câteva tarife și prețuri.

În același „*Monitor Oficial*“ 207/8 septembrie 1944 avea să fie publicată și Decizia 515/5 septembrie 1944, emisă tot de Comisariatul General al Prețurilor, adoptată în baza dispozițiilor Legii pentru activarea producției, regimul prețurilor, reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic nr. 282/1943, care stabilea tarifele maxime pentru lucrările efectuate de boiangeriile și curățătoriile chimice din România. Spicuum doar câteva tarife pentru lucrări de vopsit și curățat pentru uzul casnic:

FELUL LUCRĂRII	Tariful A Prețul lucrării în lei, pentru		Tariful B Prețul lucrării în lei, pentru	
	curățat	vopsit	curățat	vopsit
Una rochie de seară	1.132	1.728	1.030	1.583
Una bluză	265	448	235	431
Una fustă	308	495	265	431
Una jachetă	338	576	308	512
Un pardesiu	618	1.056	544	1.007
Un palton bărbătesc	795	1.293	720	1.216
Una pereche pantaloni	265	448	235	399
Una plapumă	926	1.583	867	1.440
Una cuvertură	795	1.295	720	1.152
Una pătură	544	864	500	768
Una pereche pantaloni pentru copii ¹	147	303	132	271
Una fustă pentru copii ²	176	303	161	271
Una pereche pantaloni pentru copii ³	147	303	132	271
Una fustă pentru copii ⁴	176	303	161	271

---

¹⁻² copii de până la 8 ani

³⁻⁴ copii mai mari de 8 ani

Tariful A se aplica de către întreprinderile care curătau cu mașina și vopseau cu aburi, iar tariful B celor care curătau manual și vopseau cu apă încălzită. Tarifele se aplicau la fabrică, inclusiv ambalajul obișnuit necesar pentru expediție și exclusiv ambalajul special (cartoane pentru rulat, hârtie de metrat și ambalajul special pe bucată) care se socotea separat de prețul efectiv de cost. La aceste prețuri se adăugau numai impozitul pe cifra de afaceri, impozitul proporțional de 1,70% și impozitul excepțional de 6% pentru apărarea țării calculat conform legii.

Problema, atât de acută, a încălțăminteii, persista în continuare. Lugojenii nu puteau cumpăra decât „... numai câte una pereche încălțăminte de gata sau de comandă, sau material de pielărie corespunzător, pentru fiecare persoană din familia sa.”, prevedere precizată în Deciziunea Ministerului Economiei Naționale nr. 50.957/12 septembrie 1944. Magazinele și atelierile de încălțăminte de gata sau de comandă, sau de material de pielărie pentru încălțăminte erau obligate:

„a) Să țină un registru de evidența vânzării încălțăminteii și materialului de pielărie, în care vor înscrie: numele, pronumele și adresa cumpărătorului, numărul și circumscripția de eliberare a buletinului de populație a cumpărătorului, data cumpărării, numărul perechilor de încălțăminte cumpărate.

b) Să menționeze în buletinul de populație al cumpărătorului «eliberat X perechi încălțăminte de bărbați, de damă sau de copii» și data eliberării. Mențiunea va fi semnată de persoanele care angajează valabil magazinul sau atelierul de încălțăminte (pentru minori se va face mențiunea pe buletinul de populație al capului familiei sau al tutorelui).“

Pe 21 septembrie 1944, Ministerul Economiei Naționale și al Finanțelor emite Decretul-lege nr. 1.728/21 septembrie 1944 pentru unele măsuri fiscale speciale impuse de starea de război și modificarea, completarea și abrogarea unor legi financiare. În baza acestuia, muncitorii manuali beneficiau de scăderea cheltuielilor făcute pentru realizarea venitului, prin reducerea impozitului cu sumele corespunzătoare aplicării unro coeficienți ce plecau de la 75% la un salariu lunar impozabil de până la 6.000 de lei și ajungeau la o reducere de de 10% a impozitului pentru un salariu lunar de peste 16.000 de lei.

Prin Decizia nr. 54.319/26 septembrie 1944, Ministerul Economiei Naționale va majora salariile funcționarilor, lucrătorilor și oamenilor de serviciu, cu excepția celor încadrați în Codul funcționarilor publici, a celor ale căror salarii erau stabilite prin legi speciale sau regulamente date pe seama unor legi speciale, precum și a personalului casnic de serviciu. Cei cu salariul de până la 10.000 lei/lună beneficiau de o majorare de 65%. Majorarea scădea cu 3 puncte procentuale la fiecare mie de lei, ajungând să fie de 8 % pentru salarii de peste 28.000 lei inclusiv.

Prin Decizia Ministerului Economiei Naționale nr. 54.585/28 septembrie 1944, s-au blocat pentru 30 de zile toate țesăturile aflate în depozitele fabricilor lugojene „*Industria Textilă*“ S.A. , „*Moara și țesătoria*“ S.A. și „*Jandera*“ S.A. Blocarea a căzut în sarcina comandantului garnizoanei Lugoj. Procesul-verbal de blocare a trebuit să comsemneze: cantitățile în metri, lățimea în centimetri,

greutatea pe metrul liniar, destinația țesăturii (cotă civilă sau militară), prețul și numărul de aprobare de la Comisariatul General al Prețurilor.

Pe 13 octombrie 1944, este emis Decretul-lege nr. 1.899 pentru majorarea taxelor de consumație asupra produselor petroliere prevăzute de legea pentru așezarea și administrarea taxelor asupra produselor petrolifere din 1 Ianuarie 1933, cu modificările ei și majorarea suprataxei prevăzută de legea Nr. 818 din 13 Decembrie 1943.

Iată câteva dintre noile prețuri:

„*Gazolina și benzinele cu densitatea până la 0,785, lei 35,50 de kg.;*

Petrolul lampant, rafinat sau distilat, cu densitatea 0,795-0,835 și care la aparatul Engler distilă peste 85% până la 280°C, lei 7 de kg.;

Motorina (poslete) cu densitatea 0,831-0,900, lei 10 de kg.;

Motorina (poslete) denaturată, cu densitatea 0,831-0,900, întrebuințată la acționarea tractoarelor agricole, motoarelor exploatațiunilor agricole și morilor mici și țărănești care macină cu vamă (oium), lei 7,50 de kg.“

S-a majorat însă și suprataxa asupra acestor produse:

Benzine..... Lei 2,30/kg

Petrol.....Lei 1,40/kg

Motorină.....Lei 1,10/kg

Este ușor de înțeles că produsul cel mai popular pentru uzul casnic era petrolul lampant, care costa 7+1,40 lei/kg, respectiv 8,40 lei/kg.

Războiul, deși terminat, va impune sprijinirea de urgență a persoanelor cu mijloacele de subzistență modeste, respectiv a salariaților și a membrilor familiilor acestora, prin înființarea de economate¹. Pe 12 iunie 1945, la Primăria Lugoj va ajunge o telegramă transmisă de Prefectura jud. Timișoara: „*Ca urmare la telegrama nr. 5638 comunicați de urgență număr de economate (ce) s-au constituit, ce număr de salariați și ce număr de membri de familie au. Stop. La salariați veți distinge funcționari, muncitori industriali, comerciali și minieri. Stop. (La) Membri de familie veți distinge câți sunt dela orașe și câți sunt dela sate. De asemenea numărul copiilor îl veți indica separat pe orașe și sate. Stop. Pentru cei care n-au constituit economate veți aplica dispozițiunile art. 12 din Legea 348/1945. Stop. Ministru subsecretar al aprovizionării, col. N. Pârvulescu. Nr. 957/10 din 9 iunie 1945.“*

O săptămână mai târziu, sub semnătura prefectului jud. Severin, Vasiliu, o solicitare în acest sens va fi expediată primarilor și pretorilor din Lugoj, Caransebeș și Orșova, aceasta fiind înregistrată la Primăria Lugoj pe 19 iunie 1945. Pe verso, scris de mână, datat 26 iunie 1945 și cu semnătură indescifrabilă, vor fi notate cinci economate:

- 1)Economatul funcționarilor (10.216 salariați; 13,187 membri de familie (din care 9.787 peste 15 ani și 3400 sub 15 ani; total 23.403);
- 2)Economatul Fabricii Industria Textilă (315 salariați; 835 de membri de familie, din care 605 peste 15 ani și 230 sub 15 ani; total 1.150);
- 3)Economatul angajaților textiliști (428 de salariați; 736 de membri de familie,

---

¹ ECONOMÁT, economate, s. n. Magazin în care se vând salariaților unor întreprinderi, firme, pensionari etc. produse de primă necesitate (la un preț mai scăzut). Din fr. économat. (DEX).

din care 615 peste 15 ani și 121 sub 15 ani; total 1.164);

4)Economatul Țiglariei Muschong & Co. (478 de salariați; 402 membri de familie, din care 132 peste 15 ani și 270 sub 15 ani; total 800);

5)Economatul funcționarilor I.N.C.O.P.¹ (51 de salariați; 74 de membri de familie, din care 52 peste 15 ani și 22 sub 15 ani; total 125).

Direcțiunea Evidență, plan, aprovizionare din cadrul Subsecretariatului de Stat al Aprovizionării Armatei și Populației Civile va solicita și ea către Primăria Lugoj situația economatelor, documentul fiind înregistrat ca intrat pe 17 iulie 1945. Se pare însă că datele de pe teren se sintetizau mai greu, astfel că pe 3 august 1945, o solicitare identică în subiect va fi expediată către Primăria Lugoj de către Oficiul economic județean din cadrul Prefecturii Județului Severin. Ultimul termen acordat era 6 august.

Primăria va trimite un răspuns oficial abia pe 20 august 1945. Potrivit acestuia, funcționa efectiv doar Economatul Țesătorilor Lugoj, înființat la 24 mai 1945, din care făceau parte 18 întreprinderi lugojene. Tabelul anexat oferind o imagine sintetică expresivă pentru viața economică și socială a vremurilor de atunci.

Același document amintea de Economatul de la Fabrica Muschong, În curs de organizare era Economatul Comercianților, Meseriașilor și Industriașilor din Lugoj.

Economatul Țesătorilor Lugoj:

Nr. crt.	Denumirea întreprinderii	Numărul	Membri sub 15 ani	Membri de familie peste 15 ani	Total
1	„Cărășana“ Casă de Păstrare	21	10	24	34
2	Creditul Bănățean S.A.	2	2	3	5
3	„Besco“ Fabr. de licheur	29	5	27	32
4	Comerțul de Vite S.A.	1	-	3	3
5	Moara și Țesătoria S.A.	186	78	134	212
6	E. Szenderszky Țes. Mec.	18	4	10	14
7	„Mercur“ Țesăt. Mecanică	29	10	45	55
8	Ind. de Bumbac S.A.	50	-	77	77
9	„Textor“ Ind. Textilă	18	15	20	35
10	Țesătoria „Lugojana“	19	4	7	11
11	Țesăt. Mec. „Banatul“	29	21	18	39
12	C. Kiszela S.A. Lugoj	36	17	40	57

¹ Institutul Național al Cooperăției.

13	Moara „Clara“	20	15	39	54
14	Depozitul „Distribuție„	7	5	16	21
15	Banca Timișoarei Soc. Lugoj	3	5	5	10

Potrivit Legii nr. 348/1945, orice societate comercială care avea salariați, funcționari, lucrători, oameni de serviciu și ucenici avea obligația să constituie un economat de aprovizionare a acestora, indiferent de numărul lor într-o întreprindere. Organele de conducere ale firmei erau obligate să încheie un proces-verbal de constituire a economatului. Prin același document, trebuiau desemnați unul sau mai mulți împuterniciți care să conducă respectivul economat. De asemenea, trebuiau desemnați doi delegați ai comitetului de întreprindere însărcinați cu supravegherea modului de aplicare a Legii nr. 348/1945. Dacă o firmă avea 500 de salariați (fără membri de familie), economatul se constituia automat. Dacă nu avea, trebuia să se asocieze cu una sau mai multe unități ori cu una care avea din start 500 de salariați. Asocierea se putea face pe cartiere sau ramuri de activitate. După tabelul de mai sus, al firmelor membre ale Economatului Țesătorilor Lugoj, se poate deduce că este vorba de sedii în același cartier sau în cartiere învecinate din Lugoj, cei mai mulți salariați avându-i Moara și Țesătoria S.A., care a și dat numele economatului.

Într-un material îndrumativ al Subsecretariatului de Stat al Aprovizionării Armatei și Populației Civile, retrimis în teritoriu de Prefectura Severin se sublinia importanța creării acestor economate:

„Atragem atențiunea Dvs. în mod special că asocierea economatelor pentru a întruni 500 membri nu trebuie făcută din simplul motiv că este cerută de lege, cât mai ales din faptul că aprovizionarea unui economat cu mai mulți membri prezintă o mai mare conveniență (sic) atât în ceea ce privește pe membrii însăși (sic) cari își pot procura produsele la un preț mai convenabil, cât și pentru întreprinderi cari vor avea de suportat fiecare cheltuieli mult mai mici.“

Din dispoziția lt.colonelului Gheorghe Apostolescu și conform ordinului nr. 776.158/11.11.1943 al Marelui Stat Major și, respectiv, al ordinului nr. 24.932.1943/13.11.1943 al Corpului 7 Teritorial, Primăriei Lugoj i se va solicita pe 17 februarie 1943, un recensământ urgent al meseriașilor (cizmari, croitori, croitorese, cojocari, ceaprazari, numărul de mașini de care dispune fiecare), care trebuia predat până pe 25.11.1943.

Tabelul solicitat a fost cel puțin finalizat până pe 18 februarie 1943. Îl redăm integral din două motive: conține nume și adrese, ce se pot constitui utile atât pentru urmașii de astăzi ai meseriașilor de ieri, cât și pentru memoria clădirilor și străzilor actuale din municipiul Lugoj:

„TABEL Despre cismarii, croitorii, croitoresele, cojocarii și ceaprazarii aflători de prezent în orașul Lugoj.“

Nr. crt.	Numele și pronumele	Strada și No. casei	Profesiunea	No. mașinilor	Conting. ¹
1	Lepa Dănilă	Dobra 24	Cismar-pantofar	2	1930
2	Gherga Vasile	Primar Rădulescu 39	„	1	1921
3	Damșa Romulus	Piața Unirii 10	„	2	1929
4	Serendan Traian	Nedelcu 6	„	1	1929
5	Stricker Matei	Atanasievici	„	-	1922
6	Lakauf Iosif	Eminescu 5	„	-	1929
7	Lorenz Emanuel	Andrei 104	„	2	1927
8	Reiter Matei	Andrei	„	1	1918
9	Meletz Iosif	Regele Ferdinand	„	2	1931
10	Arjoca Vasile	Libertății 10	„	1	1929
11	Verba Pavel	Atanasievici	„	2	1925
12	Tóth Ioan	Tunei	„	2	1927
13	Tóth Ioan	Tunei	„	1	1932
14	Atila Iosif	Splaiul Coșbuc	„	2	1933
15	Voinovici Victor	Timișorii	„	1	1910
16	Weimer Ludovic	Splaiul Sf. Ioan	„	2	1927
17	Cărămidă Florian	Regele Carol	„	1	1914
18	Gyulai Stefan	Piața Mocioni	„	1	1923
19	Cămărășescu N.	Huneade	„	1	1934
20	Ehmann Lorinț	Andrei	„	2	1926
21	Dănilă Ispas	Dr. Popoviciu	„	-	1913
22	Somogyi Iosif	Dr. Popoviciu	„	-	1928
23	Wagner Nicolae	Dr. Branisce	„	1	1925
24	Kiss Ioan	Primar Florescu 1	„	1	1916
25	Bugariu Nicolae	Alexandrovici 27	„	1	1922
26	Duma Constantin	Ion Vidu 52	„	-	1928
27	Sóos Dănilă	Ion Vidu 38	„	1	1902
28	Metzenrath Iacob	Piața Unirii 6	Croitori	1	1912
29	Kasz Carol	Nedelcu 7	„	1	1912

¹ CONTINGENT, -Ă, contingenți, -te, s. n., adj. I. I. S. n. Totalitatea cetățenilor născuți în același an și luați în evidența comisariatelor militare; p. ext. anul recrutării; leat (DEX).

Dușan Baiski

30	Holacsek Ioan	Ion Vidu 46	„	1	1922
31	Moisescu Gheorghe	Șaguna 2	„	1	1929
32	Keller Vențel	Mărășești 2	„	1	1928
33	Dvorszky Carol	Bisericii 40	„	1	1904
34	Fernbacher Toma	Regele Ferdinand 4	„	1	1902
35	Klepper Gheorghe	Mareșal Foch 32	„	1	1937
36	Kochenburger Pav.	Regele Ferdinand 24	„	1	1916
37	Kun Nicolae	Hazi Barbu 15	„	1	1929
38	Kriszt Nicolae	Episcop Radu	„	1	1914
39	Unger Gheorghe	Berthelot	„	1	1920
40	Wibiral Francisc	Piața Unirii	„	1	1920
41	Debert Iosif	Bisericii 36	„	1	1904
42	Ringelsen Liviu	Bisericii 22	„	1	1910
43	Jurcsek Petru	Mihai Viteazu	„	1	1932
44	Nagel Ion	Oituzului 45	„	1	1920
45	Albulescu C-tin	Dr. Branisce 2	„	1	1912
46	Ienciu Laurențiu	Niță Pop 1	„	1	1928
47	Paraczky Alexiu	Dr. Branisce 38	„	1	1926
48	Nișulescu Ilie	Timișorii	„	1	1912
49	Ripan Grigore	Piața Mocioni	„	1	1934
50	Iacobescu Ioan	E. Murgu 1	„	1	1916
51	Cucu Ioan	Regele Carol	„	1	1932
52	Cupșa Petru	Regina Maria	„	1	1930
53	Korek și Chiau	Regina Maria	„	2	1924
54	Siniteanu Petru	Regina Maria	„	3	1932
55	Redl Ioan	Heuffel 15	„	1	1930
56	Groza Iosif	Hașdeu 17	„	1	1915
57	Steiner Petru	Șincai 15	„	1	1926
58	Jambor Stefan	Andrei 112	„	1	1928
59	Herbacsek N.	Episcop Radu	„	1	1932
60	Grimm Hugo	Regele Ferdinand 18	„	1	1914
61	Darvas Ladislau	Regele Carol 6	„	1	1915
62	Kókay Ludovic	Regele Carol 6	„	1	1917
63	Richter Terezia	Regele Ferdinand 4	Croito-reasă	2	1889
64	Vögelein Clement.	Avram Iancu 9	„	2	1892
65	Vincsar Ana	Berthelot	„	1	1894
66	Bronfeld Sarolta	Eminescu 7	„	2	1892
67	Brayer Stefania	Mihai Bejan	„	2	1892

68	Müller Ana	Ion Vidu	„	1	1898
69	Gheju Rozalia	Splaiul Coşbuc	„	1	1902
70	Brad Ana	Avram Iancu	„	1	1898
71	Jucu Vasile	Topala 9	Cojocar	1	1902
72	Jucu Constantin	Gureanu 15	„	1	1908
73	Ioța Alexandru	Timișorii	„	1	1934
74	Barbu Vasile	Timișorii	„	1	1928
75	Cerec Ioan	Dobra 16	„	1	1900
76	Borlovan Roman	Timișorii	„	1	1919
77	Petruțoni Valer	Tunei 10	„	1	1925
78	Avramescu Vasile	Nedelcu	„	1	1930
79	Ursulescu Eugen	Împăratul Traian 17	„	1	1902
80	Simescu George	Nedelcu 3	Ceaprazar	1	1929

Observații: Conform adnotației de pe pagina originală, tabelul este doar un concept. În dreptul Lepa Dănilă (primul pe listă) este trecut scris de mână: „Șeful atelierului comunal de încălzăminte.“ La multe adrese lipsește numărul de casă. La croitorese este trecut anul nașterii.

Peisajul economic lugojean, la nivel de mici meseriași, este completat de o listă din 29 noiembrie 1943, potrivit căreia în localitate erau vacante următoarele locuri de muncă:

„SITUAȚIE

Asupra lucrătorilor calificați și necalificați ce pot fi plasați la întreprinderi, ateliere și instituții în orașul Lugoj, pe branșe.-“

No crt.	Numele patronului sau întreprinderii, strada	Numărul lucrătorilor	Branșa sau categoria
1	Ioan Iacobescu, Pr. Florescu	2	croitori
2	Carol Kasz, Nedelcu 5	2	„
3	N. Cucu, Regele Carol	1	„
4	C. Metzenrath, Șaguna 1	1	„
5	Ioan Albulescu, Dr. Branisce	1	„
6	L. Ringeisen, Bisericii	1	„
7	T. Fernbacher, Regele Ferd.	1	„
8	L. Kokay, Regele Ferdinand	1	„
9	N. Hațegan, Spl. Brediceanu	1	„
10	Strobel Gheorghe, Regele Carol	1	tâmplari mobilă
11	Moara și Țesătoria S.A.	1	„
12	C. Phr., Iorgovici 16	2	„
13	V. Doros, N. Filipescu	3	„
14	I. Székely, Regele Ferdinand	2	„
15	I. Hackler, Împăratul Traian	5	„

16	I. Rácz, Heuffell	1	„
17	L. Brandl, Niță Pop	2	„
18	Alex. Birescu, Ion Vidu	1	„
19	Moara Statului, Făgetului	1	„
20	Stöckel Desideriu, Bocșei	2	tâmplari, 1 lăcătuș, 1 strungar
21	Atelierul com. încălțăminte	3	cizmari-pantofari
22	D. Serendan, Nedelcu	1	„
23	V. Gherga, Primar Rădulescu	2	„
24	S. Cimpoacă, I. Vidu	2	„
25	N. Paulescu, Drumul Bocșei	1	„
26	V. Voinovici, Timișorii	1	„
27	R. Damsă, Piața Unirii	2	„
28	Gh. Văcariu, Nedelcu	1	„
29	G. Soos, I. Vidu	1	„
30	I. Straja, Regele Ferdinand	1	frizer
31	Iosif Sibla, „	1	„
32	Trautmann Iacob, Dr. Branisce	1	„
33	Wagner Toma, Șaguna	1	„
34	Gheju Ion, Spl. Brediceanu	1	„
35	Hohl Adalbert, Episcop Radu	1	rotar
36	Mateica Gheorghe, arhitect	10 zidari, 6 dulgheri, pe 1 III. 1944	
37	Firma Muschong, cărămidărie	30-40 lucrători necalific. pe 1. III 1944	
38	Întreprinderile comunale	3-4 hornari calificați	
39	Uzina Electrică, Lugoj	10-15 măturători de stradă necalificați	
40	Mageru Nicolae, Buziașului 18	2	brutari
41	Văd. Bayer Adela, Reg. Ferd.	2	„
42	Predescu Aurel, Clemenceau	1	fierar-potcovar
43	Ghildi Iosif	1	„
44	Vișan Octavian, Nedelcu	1	tăbăcar/argăsitor/
45	Doboșan Ion, Nedelcu	1	frânghier

Potrivit Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 368, dosarul nr. 20/1943,

care reia o situație din 1936, în Lugoj ar fi existat în 1943: 50 de croitori pentru bărbați și femei; 68 de pantofari și cizmari; un croitor de fețe de ghete; 10 curelari; 16 fierari (fauri) și potcovari.

În dosarul nr. 171/1946, inv. 368, fond 242 Primăria orașului Lugoj, aflat la Direcția Județeană Timiș al Arhivelor Naționale, sub semnăturile primarului orașului Lugoj și al șefului Biroului de Mobilizare și Organizare Națională a Teritoriului (M.O.N.T.), se află o situație a întreprinderilor industriale și comerciale, cu capital și conducere germană și maghiară din localitate, întocmită în 1944:

No. crt	Numele și prenumele	Profesiunea	Strada, No. casei	Originea etnică
1	Andress Matei	pălărier	Regele Carol 5	german
2	Barth Carol	fierărie	Regina Maria 2	„
3	Băncile Bănățene Unite	S.A.	Regele Ferd. 24	„
4	Bossert Ana	art. tehnice	Bisericii 2	„
5	„Color“	vops.-impr.	S. Bărnuțiu 11	„
6	Csorba Ștefan	electr.tehn.	Reg. Ferd. 10	ungur
7	Comerțul Lugojan	S.A.	Dr. Branisce 7	german
8	Cooperativa Furnica	prăv. colon.	Reg. Ferd. 20	ungur
9	„ Textilană	textile	Mareșal Foch 30	german
10	Engbarth Gheorghe	prăv. optic.	Reg. Ferd. 8	„
11	Fabrica de bere	S.A.	I. Vidu 17	„
12	Fabrica de calapoade	S.A.	N. Filipescu	„
13	Facsó Iosif	turn. fier	P. Maior 3	ungur
14	Folberth Carol	farmacie	Dr. Branisce	german
15	Fromm Ervin	drogherie	Reg. Ferd. 6	„
16	Grupul Etnic German	cămin	Marszovszky 11	„
17	Hecker Gabriela	sticlărie	Reg. Ferd. 6	„
18	Haberehrn Anton	fierărie	Regina Maria	„
19	Holdt și Rotsching	țesătorie	Ducele Glad 7	„
20	Höfer Eugen	fabr. frotiere	Ep. Radu 22	„
21	Husvéth și Hoffer	topografie	Reg. Ferd. 36	ungur
22	Industria de bumbac	țesătorie	Xenopol 7	„
23	Kern Filip	manufactură	Reg. Ferd. 4	german
24	Kókay Iuliu și Ludov.	prăv. modă	Reg. Carol. 22	ungur
25	Kiszela Carol	pielărie	Regele Carol 11	german
26	Kneif Carol (sic)	moară	Timișorii	„
27	Mayer Eugen	fierărie	Reg. Ferd. 4	„
28	Martin Ludovic	manufactură	„	„

29	I. Muschong și Comp.	fabrică țigle	„ 30	„
30	Martin Reinhardt	manufactură	Prim. Florescu 15	„
31	Pielăria Lugojană	pielărie	Piața Unirii 3	„
32	„Patria“ /Dorogi E./	librărie	Regele Ferdinand	„
33	„Lucifer“ /Zavada C./	posamanterie (sic)	Buziașului 16	„
34	Richter Ioan	prăv. încălț.	Reg. Ferd. 8	„
35	Reinbold Petru	pălărier	I.Vidu	„
36	Reinbold Anton	„	Reg. Ferd. 31	„
37	Riesz Iacob și fiul.	pieptănar	Buziașului 20	„
38	Schönborn Felix	fierărie	Reg. Ferd. 2	„
39	Schoger Gheorghe	com. lemne	Mar. Foch 73	„
40	Szenderszky Erna	țesătorie	Bojincă 20	„
41	Stöckel Desideriu	atel. furnir	Bocșei 3	„
42	Sticsinszky Ignatie	prăv. vopsit	Reg. Ferd. 14	„
43	Tschirch Henric	coloniale	„	„
44	„Textor“ /Stohandl/	țesătorie	Ep. Radu 30	„
45	Thumemerer	fabr. cuțite	Mar. Foch 55	„

Primarul orașului Lugoj și șeful Biroului M.O.N.T. vor semna și o situație purtând data de 13 decembrie 1944, cu întreprinderile din localitate care aveau peste 30 de salariați:

No. crt.	Denumirea întreprinderii	Felul întreprinderii	Strada	Obs.
1	I Muschong și Co. S.A.	Țiglarie	Reg. Ferdinand 32	
2	Industria Textilă S.A.	Țesătorie	Drumul Buziașului	
3	Moara și Țesătoria S.A.	Țesătorie	Oloșagului 32	
4	Fabrica de calapoade	Calapoade	N. Filipescu 2	
5	Holdt și Rotsching	Țesătorie mecan.	Ducele Gelu 7	
6	Uzina electrică comunală Lugoj		Piața Sf. Ioan 1	
7	Industria de bumbac S.A.	Țesătorie	Xenopol 7	
8	„Mercur“ S.A.	Țesătorie mecanică	Buziașului 80	
9	C. Kiszela	Industrie de piele	Regele Carol 9	
10	Szenderszky Erna	Țesătorie	Bojincă 20	
11	„Besco“	Fabrică de lichior și rom	Cuza Vodă 10	

Situția vitelor la 31 Mai 1945	Felul vitelor																Obs.			
	Cabaline					Bovine					Ovine			Porcine						
	Armăsari	Cai peste 3 ani	Iepe peste 3 ani	Tineret	TOTAL	Tauri	Boi peste 2 ani	Vaci	Tineret sub 2 ani	TOTAL	Berbeci peste 1 an	Oi prăsilă	Oi sterpe	Tineret	TOTAL	Vieri peste 1 an		Scroafte peste 1 an	Porci castrați	Purcei
Existent la 1 Martie 1945, conform recensământului	34	281	186	43	544	9	33	495	184	721	17	648	4	17	686	20	134	85	914	1154
Adăogiri în lunile: Martie, Aprilie și Mai	10	23	20	1	54	.	5	51	7	63	.	9	.	48	57	2	.	3	.	5
TOTAL	44	304	206	44	598	9	38	546	191	784	17	657	4	65	743	22	134	88	914	1158
Scăderi în lunile Martie, Aprilie și Mai	12	38	28	1	79	1	6	88	3	98	.	.	.	48	48	.	.	.	2	2
Sold la 31 Mai	32	266	178	43	519	8	32	458	188	686	17	657	4	17	695	22	134	88	912	1156

În baza Legii nr. 61/1945, publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 25/1 februarie 1945, Ministerul Afacerilor Interne va solicita efectuarea în teritoriu a unui recensământ al animalelor. Ca urmare, sub semnăturile primarului orașului Lugoj, avocatul A. Lascu și a șefului Biroului M.O.N.T., I. Văcariu, la 23 mai 1945 se va emite în acest sens o ordonanță prin care se cerea să se „...declare la Primărie, în scris, orice modificări intervenite în numărul animalelor prin: moarte, prăsilă, schimb între animale de specii deosebite, vindere, cumpărare, danie, tăiere, dispariție, furt, preluări de către trupe în trecere și în orice alt mod.“

Firește, nerespectarea celor de mai sus se pedepsea cu amendă între 500 și 15.000 de lei și cu închisoare între una și 30 de zile

Bibliografie:

Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (D.J.T.A.N.): Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 366, dosarele nr. 15/1924; 1/1926; 8/1927; 335/1929; 124/1930;
D.J.T.A.N.: Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 367, dosarul nr. 139/1939;
D.J.T.A.N.: Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 368, dosarele nr. 269/1934; 21/1935, 167/1940; 20/1943; 136/1945; 171/1946;
D.J.T.A.N.: Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 368, dosarele nr. 65/1945; 189/1942; 17/1949;
D.J.T.A.N.: Fond 233 Pretura Plasei Lugoj, inv. nr. 819, dosar. 40/1937;
D.J.T.A.N.: Fond 232 Camera de Comerț și Industrie Lugoj, inv. 1547, dosarele nr. 1/1927; 33/1931; 101/1937; 108/1937; 174/1943; 185/1944; 189/1944; 222/1946; 243/1943-1948;
„Drapelul“ nr. 1/20 octombrie 1944;
„Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 207/8 septembrie 1944; nr. 211/13 septembrie 1944; nr. 219/22 septembrie 1944; 223/27 septembrie 1944; 226/30 septembrie 1944; 238/14 octombrie 1944.

Emigranți din Lugoj

Vasul de pasageri „Belgravia“, construit în 1881 de către D & W. Henderson Ltd, Glasgow pentru Henderson Brothers

Între anii 1892-1924, pe insula Ellis (Ellis Island) din New York au debarcat peste 22 de milioane de imigranți, aici funcționând un centru de imigrare deschis în 1892 și închis în 1954. În clipa de față, Ellis Island și Liberty Island, pe care se află faimoasa statuie a Libertății, dăruită americanilor de către francezi, alcătuiesc Monumentul Național Statuia Libertății. Printre cele 22 de milioane de persoane s-au aflat și mulți lugojeni

de toate etniile. Ce anume i-a împins să emigreze? În primul rând sărăcia, dar poate și dorința de a duce o viață mai bună, salariile în America fiind pe-atunci aproximativ de patru-cinci ori mai mari decât în Ungaria.

Există astăzi baze de date care permit căutarea imigranților după nume loc de naștere, vaporul cu care au călătorit, portul din care au plecat etc. Printre cele mai importante pe care le-am găsit se află și cea de la adresa de Internet www.ellisland.org, dar, ca și celelalte, oferă acces gratuit limitat. De asemenea, voluntarii mormoni care au lucrat la transcrierea datelor de pe listele de pasageri pe suport digital au făcut destul de multe greșeli, comise în mare parte și din cauza caligrafiei defectuoase, astfel că a întocmi o listă cu numele lugojenilor emigrați în America este o treabă costisitoare din toate punctele de vedere.

Primele plecări ale bănașenilor în Statele Unite ale Americii datează din anul 1892, când au emigrat 600 de familii. Perioada plecărilor s-a întins între anii 1904 -1921. Anul cu cele mai multe emigrări a fost 1907.

Iată și o situație concretă, alcătuită de Dave Dreyer, un neobosit cercetător american din San Mateo, California, german de origine. Din păcate,

aceste cifre nu cuprind decât etnicii germani din Banatul românesc (dar și pe cei cu nume germane, chiar dacă aceștia au fost, de fapt, de altă etnie, cum este, de exemplu, cazul multor evrei).

1903 - Bremen - 1.647, Hamburg - 381; Antwerp - 64; Rotterdam - 17;

1905 - Bremen - 2.606, Fiume/Trieste - 732; Hamburg - 407; Antwerp - 171, Le Havre - 124, Rotterdam - 65;

1906 - Bremen - 2.225, Fiume/Trieste - 2.565; Hamburg - 553; Antwerp - 160, Rotterdam - 89; Le Havre - 22;

Condiții de călătorie pe vapor, pentru emigranții bănățenii săraci

1907 - Bremen - 3.657, Fiume/Trieste - 2.295; Hamburg - 1.017; Antwerp - 315; Rotterdam - 144; Le Havre - 28.

Chiar dacă bănățenii ar fi preferat să se ocupe de agricultură, capitalul cu care au plecat nu le-a permis mai nimic, astfel că au trebuit să se orienteze spre industrie. Salariile bune i-au determinat pe mulți lugojeni să-și cheme rudele și chiar prietenii, deseori plătinându-le biletele de vapor pentru traversarea

Ellis Island - Stația de triere

Atlanticului. Desigur, poveștile despre mirajul american veneau prin scrisori către cei de acasă, însă și prin viu grai, cei plecați revenind pentru scurt timp în Europa.

De remarcat că plecările masive s-au înregistrat în mediile rurale. Până la cel de-al Doilea Război Mondial, din 232 de localități din Banatul românesc au emigrat în S.U.A. și Canada 42.980 de persoane.

Topul localităților bănățene care au dat cei mai mulți emigranți arată astfel (în paranteză, denumirile actuale):

1. Hatzfeld (Jimbolia)	1858
2. Temeswar (Timișoara)	1592
3. Sackelhausen (Săcălaz)	1228
4. Perjamosch (Periam)	875
5. Bogarosch (Bulgăruș)	861
6. Gross Jetscha (Ieccea Mare)	859
7. Billed (Biled)	828
8. Jahrmarkt (Giarmata)	818
9. Gertianosch (Cărpiniș)	700
10. Glogowatz (Vladimirescu)	686

Lugojul se află abia pe locul 57, cu 270 de emigranți germani (sau asimilați germanilor). Dacă judecăm după lista germanilor lugojeni de mai jos, reiese că Dreyer a luat în considerare doar „șefii de grup“, nu și membrii familiilor și pe ceilalți însoțitori, chiar dacă erau tot lugojeni. Desigur, formularele de debarcare nu specifică locul de proveniență decât pentru aceștia („From: Lugosch“). Însă nici locul de proveniență nu este neapărat identic cu „născut la“, așadar toate aceste tabele sunt, evident, orientative. Iar la **Lovranics Johann**, de exemplu (poziția 141 din tabelul de mai jos), soția și doi copii sunt născuți la Viena, iar un copil, la Berlin. Însă Lovranics Johann este „From: Lugosch“.

Emigranți pe Ellis Island, în 1908

Anii cu cele mai multe plecări ale bănățenilor au fost:

1. 1907 - 8.619
2. 1906 - 6.703
3. 1905 - 5.033
4. 1904 - 2.851
5. 1903 - 2.827
6. 1909 - 2.512
7. 1910 - 2.275
8. 1911 - 1.710
9. 1912 - 1.510
10. 1914 - 1.278
11. 1913 - 1.272
12. 1908 - 1.003

Primul contact cu Lumea Nouă. Debarcarea pe Ellis Island

Porturile de unde s-au îmbarcat cu precădere lugojenii au fost Bremen și Hamburg din Germania, respectiv Fiume din Italia. Referindu-se la aceste porturi, Dave Dreyer scrie că, în 1904, guvernul maghiar a luat măsuri pentru a încuraja cetățenii săi să utilizeze ca port de plecare Fiume, aflat la Marea Adriatică. Începând din 1904, a dat liniei de transport maritim „Cunard” concesiune exclusivă pentru transportul de migranți din Fiume. Navele „Cunard” au

debarcat pasagerii exclusiv în portul New York. Pentru bănațeni, plecarea de la Fiume făcea necesară posesia unui pașaport maghiar, în timp ce pentru plecările din porturile de la Marea Nordului porturi, precum Antwerp și Le Havre, nu era nevoie de un pașaport sau alte documente de călătorie.

Bănațenii au călătorit cu diverse nave maritime, nu mai puțin de 396 de denumiri.

Cele mai utilizate 10 vapoare au fost:

1. Carpathia	2457
2. Slavonia	2052
3. Pannonia	1942
4. K Augusta Victoria	1633
5. Amerika	1548
6. Ultonia	1493
7. Main	1440
8. Brandenburg	1200
9. Rhein	1161
10. Breslau	1070

La coadă, la stația de triere de pe Ellis Island.

Lista vapoarelor utilizate de emigranții lugojeni cuprinde următoarele denumiri: „Acropolis“, „Alaunia“, „Amerika“, „Amsterdam“, „Arcadia“, „Badenia“, „Barbarossa“, „Batavia“, „Brandenburg“, „Bremen“, „Breslau“, „Bluecher“, „Carpathia“, „Cassel“, „Chemnitz“, „Darmstadt“, „Delphos“,

„Dresden”, „Empress Of Scotland”, „Finland”, „Frankfurt”, „Friedrich D Gr”, „Georg Washington”, „Gera”, „Gneisenau”, „Graf „Waldersee”, „Halle”, „Hamburg”, „Hannover”, „Karlsruhe”, „Koeln”, „Koenig Albert”, „K Augusta Victoria”, „Kroonland”, „Kronprinz Wilhelm”, „Kurfurst”, „Main”, „Luetzow”, „Main”, „Martha Washington”, „Minnedosa”, „Moltke”, „Montcalm”, „Neckar”, „Nieuw Amsterdam”, „Noordam”, „Oldenburg”, „Pannonia”, „Patricia”, „Pennsylvania”, „Pres Lincoln”, „Pres Grant”, „Pretoria”, „Prinz Alice”, „Rhein”, „Rugia”, „Scythia”, „Slavonia”, „Touraine”, „Trave”, „Ultonia”, „Vaderland“, „Weimar“, „Westernland“, „Wil-lehad“, „Wittekind“, „Zeeland“. Vasele ce plecau din Bremen au aparținut exclusiv companiei Nord Deutscher Lloyd (NDL), iar cele cu plecare din Hamburg erau ale „Hamburg American Line“.

Porturile de debarcare au fost Philadelphia și New York. Aici, după triere, au plecat spre diferite localități de destinație: Majoritatea germanilor lugojeni au optat pentru orașe din vestul Statelor Unite ale Americii: statul **Pennsylvania** - Allegheny, Harrisburg, Johnstown, Northampton, Philadelphia, Scalp Level, Steelton; statul **Ohio** - Ashland, Cincinnati, Cleveland, Mansfield, Delphos; statul **Illinois** - Chicago, Evanston, Madison; statul **New Jersey** - Elizabeth, New Brunswick, Littleferce; statul **Michigan** - Detroit, Sebewaing, Wyandotte; statul **New York** - Schenectady, New York; statul **Massachusetts** - Adams; statul **Maryland** - Baltimore; statul **Tennessee** - Chattanooga; statul **Indiana** - Indianapolis; statul **Wisconsin** - Milwaukee; statul **Missouri** - St. Louis; statul **Minnesota** - St. Paul; statul **Iowa** - Union City. Foarte puțini au ales orașe de pe coasta de vest: statul **Oregon** - Oregon City, statul **California** - San Francisco; statul **Washington** - Seattle.

După debarcare, controale

Și mai puțini germani lugojeni au optat pentru orașe canadiene ca și destinație: Estevan (Saskatchewan), Montreal (Québec) și Winnipeg (Manitoba).

Vă oferim o listă neexhaustivă a pasagerilor lugojeni emigrați în S.U.A. (câțiva în Canada). Trebuie specificat faptul că, la debarcare, oficialii vamali americani au optat pentru un singur formular pentru una sau mai multe persoane, din aceeași familie sau familii diferite, dacă mergeau cu toții la aceeași persoană deja rezident american, astfel că, după cum se observă în lista de mai jos, numărul de poziții nu corespunde cu numărul de persoane emigrate în S.U.A. și Canada, ci este vorba de „șefii de grup“ (tată, soț, soție etc.).

În cele mai multe cazuri, se poate vorbi de reîntregirea familiei, soțiile urmându-le soților. Din păcate, la întocmirea formularelor de debarcare, autoritățile americane au modificat adeseori numele de familie, dar și pe cel de botez, ca atare, în tabelul de mai jos se pot observa destule anomalii. Ultimele adăugiri și corecturi efectuate de Dave Dreyer în listă (realizată în limba engleză) datează din iulie 2013. Lista cuprinde numele „șefului de grup“, lista însoțitorilor, vârsta, locul de naștere, portul de plecare, portul de intrare, localitatea de destinație și statul american, numele și gradul de rudenie al rezidentului american la care se călătorește. Pentru materialul de față, am preluat doar numele călătorilor, vârsta (în paranteză) și gradul de rudenie dintre ei. În principiu, este vorba de emigranți germani, chiar dacă printre numele de familie se regăsesc și nume românești și maghiare. De asemenea, având în vedere faptul că mulți evrei lugoieni au preluat nume germane, e posibil ca destule din numele de mai jos să aparțină, de fapt, unor evrei din Lugoj. De asemenea, mai trebuie să precizăm că, în cazul însoțitorilor, nu toți sunt lugoieni.

Am ținut să precizăm neapărat vârsta emigranților, fiindcă, deseori, dacă veți observa cu atenție componența grupurilor, veți putea ghici adevărate drame de familie. Când mame foarte tinere s-au încumetat să plece însoțite de doi-trei copii foarte mici, unii adeseori de numai câteva luni, în cazul acestora am păstrat notația lui Dreyer, de exemplu 6/12 pentru vârsta de 6 luni.

Lista cuprinde perioada de plecare 1898-1930:

1. Appel Barbara (49) împreună cu copii Paul (23), Ana (22), Elisabeth (10) și Peter (3/12)
2. Appel Franz (38) împreună cu verișoara Caroline Wanger (32)
3. Appel Hugo (35)
4. Appel Josef (46) împreună cu fiica Susanna (16) și soția, Rosalie Appel
5. Bakes Josef (30) împreună cu soția, Anna (34) și cumnatul Wilhelm Welmann
6. Banz Adam (41) împreună cu soția, Katharine (41) și copiii Albert (17), Johann (14), Adam (10), Magdalena (10), Karl (9) și Martin (7)
7. Barath Elisabeth (37)
8. Bastian Amalia (22) împreună cu sora, Josefine Frasstuber
9. Baumstark Josef (50) împreună cu soția, Anna (46), de copiii Elisabeth (1) și Johann (7) și de sora Katharine Merzarsos
10. Becker Josef (42) împreună cu soția, Magdalena (45)
11. Beierle Franciska (25) însoțită de copiii Johann (4), Maria (11/12), de sora Maria Kapas (20) și tatăl Michael Kapas
12. Berberich Franz (25)
13. Berberich Maria (16) împreună cu tatăl Josef Berberich
14. Berberik Helen (20) împreună cu tatăl Jacob Menczek
15. Bier Mathias (3)
16. Bild Josef (23) împreună cu soția, Anna 22.
17. Bileti Nikolaus (25)
18. Birchita Stefan (38) împreună cu soția, Katharine (32)
19. Birganzky Anna (48) împreună cu mama, Katharine Berwanger

20. Birieszku Emilie (26)
21. Birkenheimer Georg (19)
22. Birkenheuer Elisabeth (23) împreună cu tatăl, Georg Birkenheuer
23. Bischoff Maria (32) însoțită de copiii Johann (11), Anna (8) și Theresia (6/12)
24. Bittner Franz (46)
25. Bock Elisabeth (66) împreună cu fiul, Adam Bock
26. Bohn Peter (53)
27. Bok Adam (30) împreună cu soția, Anna (23), și de fiii Josef (3), Rudolf (2) și Anton (9/)
28. Bok Rosalia (30) însoțită de copiii Victor (8), Irma (5) și Lenhard
29. Brainstaler Johann (36)
30. Bramstaller Barbara (32) împreună cu Katharine Bramstraller (18)
31. Brauns Johann (29) împreună cu sora, Elisabeth Kuie
32. Brukbacher Hedwig (27) împreună cu fiica Magdalena (6) și tatăl, Martin Popeski
33. Buchler Amelia (14) împreună cu sora sora, Rosa (15)
34. Buchler Mathias (24) împreună cu soția, Anna (25)
35. Bugar Stefan (30)
36. Crisz Johann (30)
37. Dailonitz Elisabeth (27)
38. David Barbara (65)
39. Davidisz Hermina (25)
40. Debacher Johann (46) împreună cu soția, Elisabeth (45) și copiii Margaret (21), Nikolaus (19), Magdalena (11), Barbara (10), Anna (9), Johann (6) și Elisabeth (4)
41. Dipon Fritz (22)
42. Dolwig Franz (31) împreună cu soția, Katharine (26)
43. Engelmann Susanna (?)
44. Ermler Stefanie (25) împreună cu tatăl, Karl Wineck
45. Eszter Maria (31)
46. Farkas Ludwig (39) împreună cu soția, Louise (40), și fratele Johann Farkas,
47. Fauhwald Nikolaus (31) împreună cu soția, Emilie 26.
48. Fecza Nitru (?) (37) împreună cu mama, Perszida Fecza
49. Fendler Johann (36) – deportat
50. Feszl Johann (42)
51. Fischer August (33) împreună cu soția, Elisabeth (22)
52. Fischer Mathias (19)
53. Fitz Leopold (29) împreună cu soția, Maria (27) și fiica, Margaret (2)
54. Frank Adam (26) împreună cu soția, Maria (28) și fiul, Josef (3)
55. Frank Elisabeth (26) împreună cu fiul, Jakob (4)
56. Frank Georg (30) împreună cu surorile, Anna (19) și Kristina (16)
57. Frank Johann (57) împreună cu soția, Eva (52), și fiul, Johann Frank
58. Frasstuber Josefine (18)
59. Freiheit Fulop (37)

60. Fruhwald Jasn (36)
61. Fruhwald Nikolaus (31) împreună cu soția, Emilie (26)
62. Funk Eva (21) împreună cu sora, Ida (16)
63. Funk Johann (56) împreună cu soția, Maria (54), și fiica, Anna (22)
64. Geiger Franziska (17)
65. Geiger Theresia (16)
66. Geiser Anna (17)
67. Gerdesich Anton (26) împreună cu soția, Bertha (20) și fiica, Roza (8/12)
68. Gion Elisabeth (31) împreună cu fiii, Wilhelm (10), Alexander (8), Erno (7) și Victor (5)
69. Gion Wilhelm (39)
70. Gorlich Franz (23) împreună cu fratele său, Josef (20)
71. Grisz Elisabeth (17)
72. Gross Maria (35) împreună cu Adolf Gross (28)
73. Grosz Kristof (25) împreună cu soția, Anna (17)
74. Gufler Anna (31) împreună cu fiica, Anna (6), și tatăl, Nikolaus Bilety
75. Hahn Theresia (19)
76. Halada Anna (43) împreună cu fiica, Catharine (17), și fratele, Peter Pataki
77. Hartmann Katharine (15)
78. Hebner Maria (17)
79. Hecker Johann (29)
80. Heib Emilie (24)
81. Hein Anton (37)
82. Heintz Elisabeth (25) împreună cu copiii Johann (8) și Mariska (6), și cu fratele Stefan Muth
83. Hoffmann Nikolaus (37) împreună cu soția, Anna (27) și copiii Rudolf (8) și Wilma (6)
84. Holcz Szabuary Laura (28)
85. Huber Mathias (26) împreună cu soția, Katharine (26), și A. Huber
86. Huber Paula (43) împreună cu copiii, Wilma (19), Geza (11) și Helen (10)
87. Huebl Bertha (26) împreună cu copiii, Emilia (5), și Erwin (11/12) și cu tatăl, Martin Bild
88. Huhn Nikolaus (27) împreună cu soția, Anna (24), și cu fratele Johann Huhn
89. Jaeger Katharine (35) împreună cu copiii, Nikolaus (11) și Theresia (7), cu soacra, Elisabeth Dermouch, și cu sora, Rosa Necker
90. Jaeger Rudolf (41) împreună cu fiul, Josef (3)
91. Jakobi Andreas (35) împreună cu soția, Paula (26), și copiii, Maria (7), Andreas (6), Arunka (4), Regas (2) și Ilona (9/12) și cu socrul, Andreas Zsugsner
92. Janicsek Johann (27)
93. Jgler Johann (28) împreună cu soția, Maria (30) și fiul, Josef (2)
94. Jung Magdalena (23) împreună cu copiii, Paul (3) și Barbara (2)
95. Jung Rosa (40) împreună cu fiica, Elissabeth (11)

96. Karabeas Maria (30) împreună cu copiii, Karl (3) și Karl (?) (11)
97. Karabens Josefa (24) împreună cu copilul Kase (3)
98. Karabens Karl (35)
99. Karner Laura (19)
100. Kaschitz Ludwig (43) împreună cu vărul, Mathias Welsch
101. Kasitz Franciska (47) împreună cu copiii, Johann (16) și Alexander (11)
102. Kaspar Katharine (30)
103. Kassik Victoria (26) împreună cu mama, Franziska Kassik
104. Kassitz Franz (22)
105. Kathrein Jacob (22) împreună cu tatăl, Jakob Kathrein
106. Kathrein Josef (21) împreună cu mama, Katharina Kathrein
107. Keller Johann (29)
108. Kellner Gertrud (25) împreună cu mama, Barbara Jung
109. Keszler Jacob (45) împreună cu fiica, Maria (16), și soția Maria Keszler
110. Kilcer Kristof (38)
111. Kimecz Ferdinand (29) împreună cu soția, Sofia (25)
112. Kirchler Marie (17) împreună cu surorile, Kristine Kirschler (15) și Anna Golya (28)
113. Knapp Anton (22)
114. Knott Rosa (24) împreună cu copiii, Anton (3) și Franz (1 4/12)
115. Knott Rudolf (27)
116. Kokz Karl (27) împreună cu soția, (18)
117. Kolcz Szaborony Fulop (28) împreună cu soția (20) și cu tatăl, Sebastian Fulop Kolcz
118. Kosai Lize (18) împreună cu sora, Maria (14)
119. Kostler Anton (27) împreună cu soția, Elisabeth (27), cu copiii, Anton (2) și Helen (3/12) și cu surorile Amalia (16) și Helen (23) și copiii
120. Kozar Anna (18)
121. Kozar Stefan (49) împreună cu soția, Elisabeth (49) și fiica, Katharine (22)
122. Krauter Peter (38) împreună cu soția, Anna (30)
123. Kretter Theresia (21) împreună cu copiii, Johann (3) și Josefine (1) și cu tatăl, Alois Britzi
124. Krmscz (?) Ferdinand (29) împreună cu soția, Sofia (25)
125. Kuchn Alexander (23) împreună cu soția, Laura (20)
126. Kuhn Rosa (29) împreună cu copiii, Alfred (5), Irma (3) și Wilma (2) și cu tatăl, Jakob Riess
127. Lamping Johann (26) împreună cu soția, Barbara (20), și fiii, Josef (2) și Peter (6/12)
128. Landermann Heinrich (27) împreună cu soția, Barbara (24), și fiul, Johann (3)
129. Landermann Maria (55) împreună cu cumnatul, Karl Gloskin
130. Lapivovarsky Josefa (58) împreună cu Josef Lapivovarsky (28) și cu soția acestuia, Katharine (22)
131. Lefort Anna (53) împreună cu fiica, Gisela (16)

132. Lefort Johann (33) împreună cu soția, Gisela (31)
133. Lengenfelder Johann (23) împreună cu soția, Katharine (26), și cu tatăl, Johann Lengenfelder
134. Lenhardt Rudolf (24) împreună cu tatăl, Vincent Lenhardt
135. Leopold Julie (35)
136. Limpian Maria (36)
137. Lippay Martin (28)
138. Loncsar Eman (36)
139. Lovranics Johann (34) împreună cu soția, Emma (37), și copiii, Lousie (9), Johann (5) și Eva (1)
140. Lung Jakob (50) împreună cu soția, Anna (48)
141. Machalek Amalia (48) și copiii, Franz (16), Margaret (14), cu gineretele, Karl Fassinger (24), cu soția, Aloisia (20), și fiul lor, Karl (9/12)
142. Machalek Katharine (17)
143. Machalek Nikolaus (18)
144. Magosin Katharine (21)
145. Magoszin Johann (20)
146. Mares Theresia (24)
147. Maros Josef (27)
148. Maros Theresia (24)
149. Mayer Barbara (25) împreună cu tatăl, Josef Mayer, și nepotul, Johann Buchler (3 ½)
150. Mayer Katharine (18)
151. Maz Michael (39) împreună cu soția, Magdalena (40), și fiicele, Barbara (9) și Katharine (7)
152. Meininger Nikolaus (43) împreună cu fiii, Adam (15) și Nikolaus (13).
153. Meister Franz (26) împreună cu sora, Katharine Keller
154. Metzger Rudolf (18) împreună cu unchiul, Anaton Huber
155. Meyer Josef (54) împreună cu soția, Anna (50), și copiii, Josef (11) și Bela (9) și cumnatul, Bela Gul
156. Mueller Elisabeth (14)
157. Mueller Georg (54) împreună cu soția (50), și copiii, Anna (22), Marianna (20), Martin (17), Anna (15) și Franz (13)
158. Nagel Anton (27) împreună cu soția, Anna (26), și fiul, Franz (2)
159. Namecz Anton (26)
160. Necker Rosa (27) împreună cu fiicele, Anna (4) și Hermine (3) și cu mama, Elisabeth Dermouch
161. Neinecz Anton (26)
162. Neumayer Josef (25) împreună cu tatăl, Josef Neumeyer (78)
163. Ninsecz Ferdinand (29) împreună cu soția, Sofia (25)
164. Nischbach Barbara (50)
165. Nischbach Franz (26)
166. Novotny Emil (30) împreună cu soția, Irma Novotny
167. Olarin Anton (38) împreună cu soția, Sofia, și fiul, Anton (9), și cu tatăl, P. Olarin
168. Ollarin Johann (17)

169. Ostafin Johanna (64) împreună cu fiul, Mathias (16)
170. Oszi Heinrich (43)
171. Pather Elisabeth (16)
172. Peterosky Rezso (20)
173. Petrek Anna (19) împreună cu fiica, Anna 8/12
174. Petri Michael (40)
175. Petrowsky Rudof (24) împreună cu fratele, Josef Petrowsky,
176. Pfeifer Susanna (51) împreună cu fiica, Maria (21)
177. Pollack Anton (32)
178. Pollak Gustav (25) împreună cu sora, Franciska (20)
179. Portscheller Anna (29) împreună cu copiii, Alois (5), Anna (3) și Nikolaus (6/12)
180. Portscheller Georg (60) împreună cu soția, Magdalena (50), și copiii, Anna (33), Ludwig (10), Anna (6), Nikolaus (4) și Eva (3/12), cu fratele, Jakob Portscheller și Anna (33)
181. Portscheller Johann (25)
182. Portscheller Nikolaus (32) împreună cu soacra, Anna Polak (57)
183. Prigaski Anna (42) împreună cu copiii, Barbara (16) și Franz (3)
184. Prikarczyk Anna (23) împreună cu fiul, Peter (10/12), și socrul, Franz Wagyerak
185. Prockl Anton (27) împreună cu soția, Antonia (24), și copilul, Emil (11/12), cu Anton cu copilul și tatăl vitreg, Johann Schuler
186. Pulugya Anton (37) împreună cu soția, Maria (32), și fiica, Helen (11)
187. Rab Ludwig (23)
188. Raubert Michael (25) împreună cu soția, Anna (22)
189. Reichner Ignatz (38) împreună cu fratele, Albert Reichner
190. Reisinger Katharina (48) împreună cu Johann Posutel (8) și soțul Johann Reisinger
191. Reiter Anna (57)
192. Reiter Anna (30)
193. Reiter Jacob (49)
194. Katharina Reiter (22)
195. Reiter Jakob (28)
196. Reiter Josef (46)
197. Reiter Martin (27) împreună cu mama, Anna Reiter
198. Richter Anna (27) împreună cu fiicele, Elisabeth (6) și Anna (4) și cu tatăl, Peter Frombach
199. Richter Karl (34) împreună cu soția, Anna Richter
200. Roemer Helen (20)
201. Rosnofszky Anton (20)
202. Rull Anton (44) împreună cu soția, Apolonia (38), și fiica, Anna (4)
203. Ruzs Hermine (25) împreună cu copiii, Jolman (3), Hilda (1) și Rosa (1)
204. Sakacs Apad (33) împreună cu soția, (24) și copiii, Helen (5), Arpad (3) și Elisabeth (8/12)
205. Schauer Johann (44) împreună cu copiii, Johann (10) și Verona (9) și sora vitregă, Katharine Heinrich

206. Schmidt August (26)
207. Schmidt Franz (20) împreună cu mama, Anna Schmidt
208. Schmidt Georg (41) împreună cu soția, Francis (34), și copiii, Michael (16), Katharine (13) și Michael (9)
209. Schmidt Peter (29) împreună cu soția, Elisabeth (26), și fiica, Elisabeth (4), și cu tatăl, Filip Schmidt
210. Schmidt Wilhelm (31) împreună cu soția, Katharina Schmidt
211. Schneider Georg (28)
212. Schneider Mathias (27) împreună cu soția, Magdalena (24)
213. Schon Victoria (20) împreună cu mama, Paulina Schon
214. Schubert Anna (27)
215. Schuett Josef (40)
216. Sibla Berta (31) împreună cu fiii, Max (9) și Franz (4)
217. Sibla Ludwig (24)
218. Sohler Theresia (18) împreună cu mama, M. Sohler
219. Soller Irma (21) împreună cu mama, Maria Pinner
220. Solymosi Josef (33) împreună cu soția, Verona Solymosi
221. Springer Izidor (37) împreună cu soția, Gisela (27), și fiica, Hermina (9)
222. Steckel Ilona (27)
223. Stein Arnold (36) împreună cu soția, Elecka (26), și cu Helena Wilwerth (2)
224. Stein Jacob (44)
225. Steinbach Peter (27) împreună cu soția, Margaretha Steinbach
226. Steimper Johann (32) împreună cu soția, Helen (26), și copiii, Johann (7) și Melanie (4)
227. Stertz Peter (20) împreună cu tatăl, Peter Stertz
228. Szakop Karl (28) împreună cu soția, Katharine (25), și fiul, Ludwig (3/12)
229. Szokop Karl (28) împreună cu soția, Katharine (23) și fiul, Ludwig (2/12)
230. Szoller Michael (25)
231. Tabor Anton (26) împreună cu soția, Franziska (24), și fiul, Anton (9/12)
232. Tassinger Karl (24) împreună cu soția, Aloisa (20), fiul, Karl (9/12), cu Amalia Machalek (48), cu fratele vitreg, Franz Machalek (16) și sora vitregă, Margaret Machalek (14)
233. Tassinger Katharine (23) împreună cu fiul, Johann (4)
234. Taub Lorencz (24)
235. Tandler Margaret (30) împreună cu fiica, Margaret (10)
236. Tierpung Franciska (48) împreună cu fiul, Anton (15)
237. Timkas Aurel (43) împreună cu soția, Cornelia Timkas
238. Toma Katharine (31) împreună cu fiii, Ludwig (9) și Karl (8)
239. Toth Maria (48) împreună cu sora, E Kotler
240. Trabeamehy (?) Katharine (37)
241. Trinkrell Josef (17)
242. Troszt Kristof (46) împreună cu soția, Maria Troszt

243. Trubiansky Franz (38)
244. Uher Gaspar (40) împreună cu soția, Anna (48)
245. Vibiral Rudolf (20)
246. Vogel Nikolaus (42)
247. Wagner Edward (39)
248. Wagner Jakob (24) împreună cu soția, Katharine (21) și fiica, Josphine (2), și cu tatăl, Jakob Wagner
249. Weber Nikolaus (32)
250. Weithuer Bertha (?)
251. Wersching Rudolf (28) împreună cu soția, Anna (23), și cu tatăl, Daniel Wersching
252. Werth Franz (32) împreună cu soția, Luise (24), și copiii, Feri (6), Luise (2) și Elisabeth (6/12)
253. Wiener Franz (32) împreună cu soția, Anna (27), și cu mama, Cecilie Werner
254. Wiener Peter (29)
255. Wiener Peter (31) împreună cu soția, Elisabeth Wiener
256. Wild Anna (25) împreună cu copiii, Franz (11), Josefine (6 1/2), Margaret (4) și Johann (10/12)
257. Wild Johann (38)
258. Wilhammer Anna (32)
259. Winkler Helen (18)
260. Wojacsek Nikolaus (35)
261. Wolf Franz (27) împreună cu soția, Theresia (25)
262. Wonger Caroline (32) împreună cu verișoara, Theresia Ooppel (38)
263. Zapivovarsky Josefa (58) împreună cu fiul, Josef (28), nora, Katharine (22)
264. Zeemann Johann (67) împreună cu soția, Alvine Zeemann
265. Zelmann Aloiszia (40)
266. Zerener Albert (25) împreună cu soția, Katharina (24)
267. Zsak Josef (33) împreună cu soția, Barbara (23), și fratele vitreg, Anton Sehn (?).

Autoritățile române vor urmări îndeaproape acest fenomen. Astfel, la 27 aprilie 1920, subrefectul județului Caraș-Severin (semnătura indescifrabilă) va trimite Primăriei Lugoj o copie după raportul Corpului VII Armată cu privire la propaganda pentru emigrarea cetățenilor români în Statele Unite ale Americii. Redăm integral copia respectivă:

„Prezentându-se la acest Comandament diferite persoane cu pașapoarte de străinătate pentru viza autorizațiunii de a trece prin zona frontului, ni s-a adus la cunoștință faptul că, printre pașapoarte apar și pașapoarte de emigrare în America, emigranții fiind numai femei române.

Din cercetarea cauzelor sau nevoilor prin răspunsul banal ce s-a dat, că emigrantele pleacă în America unde au rude sau că se duc acolo să se mărite că aci nu sunt bărbați; am dedus că nu poate fi lucru curat. - În adevăr se presintă la

viza în ziua de 9 Martie c. 4 femei. Luând pe una din ele mai brusc că nu le mai dă voie să plece, drept răspuns prezintă niște acte /cari se anexează în copie/ și cu adăogirea că trebuie să se ducă.- Din examinarea acestor acte se poate vedea următoarele. În America, la Cleveland Ohio, există un birou special de emigrare a lui Dumitru Barza, care are pe un oare-care Jon Albu ca șef al secției pentru Transilvania.- După indicațiile lui Albu indicațiuni precise cu: numele, starea civilă completă, comuna acelu propus pentru emigrare, biroul Barza trimite /prin poștă/ emigrantului o scrisoare prin care îl anunță că are vaporul plătit dela (Le) Havre la New-Jork /anexând și biletul respectiv/; mai trimite o cerere pentru eliberare de pașaport și mai trimite și alte indicațiuni pe unde să meargă; astfel, zice el în scrisoare că este mai bine să pleci din București cu expresul de Paris, care duce iute și bine.-

Cu alte cuvinte, este un serviciu bine organizat și am credea că trebuie să aibe agenți propagandiști trimiși prin localitățile din Ardeal.- Față de acest sistem și dacă e să (i)ei în considerațiune că până acum numai la acest Comandament s-a vizat 25% din totalul pașapoartelor ce s-a prezentat și dacă s-ar mai adăoga birourile Corpului VI Armată și ale Diviziei 19 (Banat), iar pe de altă parte cum numărul emigranților vor spori pentru ce timpul pentru călătorie pe apă s-a îndreptat se impune a se lua măsurile din timp și a se opri asemenea emigrări, rugând să binevoiți a da ordinele D-voastră să nu mai elibereze aceste pașapoarte pentru America, cu atât mai mult, că sunt convins că aceste femei care emigrează vor fi întrebuințate numai ca servitoare și ar trebui deci să dispară obiceiul practicat încă de mult ca femeia Română să fie roabă la Străini.-

ROMÂNIA MARE ARE NEVOIE DE FEMEI CA ȘI DE BĂRBAȚI
PENTRU CONSOLIDAREA EI. “

La 6 aprilie 1921, Prefectura județului Caraș-Severin va trimite Primăriei Lugoj o atenționare cu privire la soarta bănățenilor care vor să emigreze în Statele Unite ale Americii. Legația României la Roma va înștiința Ministerul Afacerilor Străine că „...emigranți români cu destinația spre Statele Unite sosesc la Napoli sau la Genova și întâmpină greutăți mari la îmbarcare, unii că nu sunt prevăzuți cu actele cerute pentru debarcare în porturile americane, alții pentru că nu sunt autorizați a călători pe vapoarele speciale de emigranți rezervate emigranților italieni.- Din această cauză conaționalii noștri sunt supuși la multe neajunsuri și întârzieri, iar Consulatele noastre nu reușesc totdeauna a obține măsuri excepționale de favoare pentru îmbarcarea lor.“ În continuare, se face apel la administrația lugojeană să facă publice condițiile ce trebuiesc îndeplinite de către potențialii emigranți, pentru evitarea unor cheltuieli zadarnice.

Va urma o nouă atenționare către Primăria Lugoj, respectiv pe 8 martie 1922, potrivit căreia „...un evreu ungar N. Comar, care ar purta și titlu de Consul al Ecuadorului a obținut din partea Guvernului din Canada concesiunea unui teritoriu pietros și infertil de 250.000 (indescifrabil) engleze situat în partea cea mai îndepărtată a Statului Saskatchewan pentru a coloniza acele 500 de familii,

cari vor dispune fiecare de un capital de 2000-3000 dolari. Susnumitul ar fi parcurs în acest scop, în primile luni ale anului curent în Transilvania și Banatul și ar fi reușit probabil prin promisiuni false să convingă 500. locuitori de a-și vinde proprietățile lor pentru a emigra în regiunile sălbatice și îndepărtate ale CANADEI. Numitul N. Camar urmează să sosească în Europa spre a duce cu sine emigranții în chestiune.- Comunicându-ne cele ce preced Vă rugăm a face cercetări în privința aceasta comunicându-ne naționalitatea și numărul familiilor cari se vor afla că pleacă în acest scop.“

Prefectura Severin va trimite tuturor primpretorilor și polițiilor din teritoriu, la 30 ianuarie 1923, copia unei note a Serviciului Emigrări din cadrul Ministerului de Interne, având următorul conținut:

„Ministerul de Interne Serv. Emigrări Nr. 3367-17/I.1923. Domnule Prefect. Având informațiuni precise că diferiți indivizi împreună chiar cu parte din funcționari ai Statului în scopul de a trage foloase materiale fac printre legiuitorii din teritoriile alipite întinsă propagandă pentru emigrare în America. Vă rugăm a face cercetări în acest scop și a raporta Ministerului orice propagandă, spre a se aviza și măsuri în consecință...“

O notă transmisă în teritoriu, pe 17 noiembrie 1925, de către Prefectura județului Caraș-Severin, reproducea o atenționare din partea Ministerului Muncii și Asigurărilor Sociale, potrivit căreia inclusiv Primăria Lugoj trebuia „...să aducă la cunoștința locuitorilor că persoanele cari au plătit agenției de vapoare Iohn Benas, din București /director Apostolidis/, sume de bani pentru a fi transportați în America și nu au fost transportați de numita agenție, să prezinte Ministerului Muncii /serviciul Migrațiunilor/ cel mai târziu până în ziua de 15 Decemvrie 1925 cereri pentru restituirea sumelor ce au plătit. La cereri se va anexa: chitanțele sau biletele de vapor ce li s-a eliberat de agenția Benas precum și ori ce scrisoare în legătură cu transportarea lor; ce au primit din partea agenției. Pe baza cererilor și chitanțelor prezentate, Ministerul Muncii va lua măsuri pentru restituirea sumelor.“ În continuare, documentul conținea o listă cu 72 de nume de persoane care se aflau în această situație, dar pentru care nu existau adrese.

Bibliografie:

Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale - Fond 233 - Pretura Plasei Lugoj, inv. nr. 819, dosar nr. 39/1929;

www.ellipsisland.org;

<http://freepages.genealogy.rootsweb.ancestry.com/~banatdata/DDDB/HomePage.htm>.

Aspecte edilitare

Așa cum se întâmplă, de regulă, lipsa unui regulament edilitar minimal poate împiedica ulterior dezvoltarea unei localități, mai cu seamă când aceasta se transformă în localitate urbană. Ceea ce s-a întâmplat și cu Lugojul. Dar să o luăm pe rând.

La data de 29 iulie 1935, în sala de ședințe a Primăriei va avea loc ședința Consiliului municipal Lugoj. Au fost prezenți: dr. Alexandru Birescu, primar, președintele de ședință, dr. Octavian Jucu și Karl F. Martin, ajutoare de primar, dr. Aurel Mihăiescu, dr. Nicolae Brnzeu, Gheorghe Rusalin, Nicolae Pau, Francisc Weber, dr. Ladislau Udvardy, dr. Tiberiu Sevicu, Octavian Vișan, Emerich Lausch, dr. Robert Földvary, Gheorghe Onae, Andrei Arato, Valeriu Daminescu, Francisc Körber, Iuliu Kokay, Silviu Bader, Gheorghe Curiac, Vasile Bradicean, Pavel Voichescu, Dumitru Murariu, Vichentie Cherlea, Dumitru Sisak, Constantin Ieța, Virgil Lupu, Antoniu Uyt, Alexandru Mioc, Adam Marcu, Iosif Iorga și Carol Dippon, în total 32 de consilieri aleși (aici fiind, desigur, incluși primarul și cele două ajutoare de primar). Au mai luat parte și doi consilieri de drept: Mihai Jivanca și Tiberiu Stan. Au absentat: Gherasim Mezinca, Adam Wartner, Ioan Potcoavă și Nicolae - toți consilieri aleși - și Traian Cibian, Nicolae Sintescu, dr. Tiberiu Vass, Virgil Simonescu, Oswald Brăneanu, dr. Alexa Jianu, dr. Zeno Bejan, Gherasim Szasz și Victor Chevereșan - consilieri de drept. Alți participanți: dr. Alexandru C. Vasilie - secretar general, ca secretar de ședință; Valeriu Baciuc și Victor Hoban - șefi de servicii, dr. Antal Cornel - jurisconsult, și Andrei Steinbach, inginer.

Având în vedere că „...împotriva raportului de verificare a comisiei financiare întâmpinări nu s'a făcut și ținând seama că contul de gestiune îndeplinește toate condițiunile prescrise de Lege...”, cei prezenți au aprobat contul de gestiune pe exercițiul 1934/1935.

Desigur, nu intrăm în detalii cu privire la sumele alocate, însă trebuie pomenite măcar sectoarele. Astfel, la cheltuieli intrau: ordinare, extraordinare, cu destinație specială, diverse, abatorul și fabrica de gheață.

La rândul lor, cheltuielile ordinare cuprindeau cheltuieli pentru: administrarea bunurilor comunale; învățământ și cult; servicii sanitare; salubritate, ocrotiri sociale și asistență publică; servicii veterinare și zootehnice; serviciu de incendiu; biroul de populație; pensiile cuvenite pensionarilor comunali; diferite credite extraordinare deschise în cursul exercițiului.

Cheltuielile extraordinare (aici vom preciza și sumele) includeau: asfaltarea carosabilului de la Banca „Albina” până la Biserica Ortodoxă Română - 1.681.966 lei; construirea de canale și rigole - 258.106 lei; construirea de podețe - 33.684 lei; lucrări pregătitoare cu întocmirea planurilor unui pod din beton armat - 39.397 lei; construirea fântânilor arteziene - 105.000 lei; alinieri de străzi și răscumpărări de terenuri - 122.253 lei; consolidarea malurilor râului Timiș - 538.378 lei; acoperirea cheltuielilor făcute cu primirea regelui Mihai - 79.974 lei; contribuția la cheltuielile pentru realizarea monumentului Unirii - 100.000 lei; procurarea unei mașini de calculat pentru Ministerul de Interne - 4.000 lei; cheltuieli cu expoziția de fructe - 1.701 lei; contribuție la fondul pentru ajutorarea șomerilor - 10.000 lei.

În fine, iată și cheltuielile din fondurile cu destinație specială: pentru retribuirea personalului și procurarea materialului necesar serviciului tehnic; pentru poliția de câmp și susținerea vitelor de reproducție; pentru despăgubirea cămurilor confiscate și îmbunătățirea abatorului; pentru titluri în valoare nominală subscrise la împrumutul de înzestrare a țării; pentru remiza personalului din serviciul financiar; pentru împrumutul funcționarilor primăriei; pentru spitalul județean; pentru fondul sanitar; pentru bustul lui Traian Grozăvescu.

Dar să revenim la cheltuielile extraordinare, unde se poate remarca poziția privind alinierea de străzi și răscumpărarea de terenuri. Era un pas absolut necesar pentru dezvoltare, dar și pentru respectarea unor condiții minimale de igienă. Deoarece, după cum constata Serviciul Sanitar al Orașului Reședință de Județ Lugoj, la 31 martie 1941, foarte multe locuințe din Lugoj nu corespundeau cerințelor igienice, nu asigurau locatarilor condiții sanitare prielnice, nu aveau dependințe (grajduri, closete etc.) corespunzătoare, „...iar adesea jurul lor și curtea este întreținută murdar, pline de gunoaie etc. și chiar nici casele nou construite nu țin cont adesea nici de prescripțiunile stipulate prin autorizația de construire și nici de dispozițiunile legilor în vigoare...”.

Drept pentru care, serviciul sus-amintit solicita Primăriei ca înainte de eliberarea permisului „de utilaj, deci înainte de a fi locuită, fiecare casă nou construită să fie văzută și controlată de către comisia de salubritate comunală compusă în baza art. 314 al Legei Sanitare, din: primarul (sau delegatul lui - consilier, din medicul igienist (medicul șef al orașului) și din inginerul comunal.” Imediat după terminarea lucrărilor de construcție, proprietarul avea obligația de a cere imediat deplasarea la fața locului a acestei comisii. Aceasta trebuia să întocmească un proces-verbal cu privire la faptul că respectiva clădire „...întrunește toate condițiunile sanitare și edilitare, va putea fi locuită și primi permisul de utilaj.” Dar, după cum observa același serviciu, „Întrucât nu ar exista un regulament comunal cu privire la edificii, acela ar trebui întocmit de urgență, fixându-se prin el normele de construcție.” Mai mult decât atât, se solicita:

„c. Comisia de salubritate să viziteze toate clădirile necorespunzătoare și insalubre, urmând ca la cele găsite insalubre să se dreseze un proces verbal pentru evacuarea sau dărâmarea casei, prescriind și eventuale renovări dacă ar fi cazul.”

Potrivit unei circulare trimisă la Primăria Lugoj de către Inspectoratul General Sanitar și de Ocrotire Timișoara, la 5 iunie 1935, Ministerul Sănătății și Ocrotirii Sociale va emite ordinul nr. 21934 din 30 mai 1935, prin care va impune la nivel național „Regulamentul pentru construcții și alinieri al municipiului

București“ din 28 ianuarie 1928. În context, dacă existau la Lugoj case mai puțin înalte decât lărgimea străzilor pe care se aflau, subsolurile lor de la stradă puteau ori să fie locuite, ori să găzduiască diverse ateliere. Se admiteau subsoluri care primeau lumină dinspre curte numai la vile. Iar la celelalte clădiri, numai acolo unde lărgimea curții era mai mare decât înălțimea clădirilor din față.

În cazul zidurilor pentru subsoluri, în planurile pentru autorizația de construcție trebuiau prevăzute măsurile necesare pentru o cât mai bună hidroizolație. *„În acest scop se va ține seama că zidurile subsolurilor să aibă pe toată suprafața lor exterioară, la 0,20 mtr. sub nivelul planșeului subsolului și la 0,30 m. peste nivelul trotuarului un strat izolator impermeabil care poate fi de asfalt, plumb, sticlă. Deasemenea subsolurile locuibile sau pentru întreprinderi vor mai avea și o izolare verticală a pereților interiori, precum și alta orizontală deasupra fundațiilor, iar dușumelele se vor așeza numai după ce se va executa un betonaj de cel puțin 0,10 mtr. grosime.“*

Subsolurile cu destinație de locuință sau atelier trebuiau să aibă un tavan ridicat la cel puțin 1,5 m deasupra nivelului străzii, dar și o înălțime și un volum potrivit regulamentului sanitar. La rândul lor, ferestrele trebuiau să aibă o suprafață de cel puțin un metru pătrat, iar scările trebuiau construite din materiale neinflamabile.

Legiuitorul n-a uitat nici de ușile și ferestrele subsolurilor aflate pe linia trotuarelor și pe străzile comerciale, care trebuiau *„...să se deschidă spre interior, cu excepția celor destinate aglomerației de persoane, la cari ușile se vor deschide în afară, însă ele vor trebui așezate cât mai mult spre interiorul zidului, spre a nu stingeri prin deschiderea lor circulația pe trotuar. Aceste condițiuni se vor impune și în cazul reparațiunii radicale în care se cuprind și reparațiuni de uși și ferestre.“*

„Regulamentul pentru construcții și alinieri al municipiului Lugoj“ a fost aprobat în cadrul ședinței de consiliu din 24 aprilie 1937, prin decizia nr. 37/1937, fiind aprobat ulterior și de către Ministerul de Interne, prin Direcția Administrației Locale, prin decizia nr. 21082/14 iulie 1937.

Acesta împărțea Lugojul în trei zone edilitare, respectiv:

„Zona I. cuprinde:

a/ Cartierul comercial, compus din: Piața Unirii, străzile Regina Maria, Regele Ferdinand, Regele Carol, Cuza Vodă, V. Mihali, Splaiul Sf. Ioan, I.G. Duca, până la străzile Primar Marzovszky, resp. Eminescu, Spl. Cor. Brediceanu până la str. Eminescu, Splaiul I. C. Brătianu până la str. Primar Florescu, Nedelcu, până la strada Primar Florescu, strada A. Șaguna, Dr. V. Branisce, până la str. Ioan Popovici Bănățanu, str. Dr. Gheorghe Popovici până la str. Alexandrovici resp. Cazarma Pompierilor, str. Dobra.

b./ Cartierul mixt comercial și de locuințe compus din străzile. Gen. Berthelot, P. Iorgovici, Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare până la strada O. Goga, Avram Iancu, Nicolae Titulescu până la strada Avram Iancu resp. I. Caragiale, I. G. Duca dela str. Eminescu, Spl. I. C. Brătianu dela str. Primar Florescu, str. Nedelcu dela Primar Florescu, I. Creangă, E. Murgu, Gen. Doda, Mareșal Averescu, I. Huniade, M. Bejan și Spl. G. Coșbuc.

Zona II. cuprinde: cartierele de locuit compuse din: restul străzii Ștefan cel Mare, străzile O. Goga, Xenopol, Dr. Lueger Stefan, O. Iosif, Carmen Sylva, Nico-

lae Iorga, T. Maiorescu, Dr. P. Maior, restul străzii N. Titulescu, str. A. Bojincă, L. Hazi Barbu, Mareșal Foch, strada Spitalului, str. H. Poincare, P. Hașdeu, A. Mureșan, C. Loga, Gen. Mercy, Vlad Delamarina, N. Bonaparte, I. Popovici Bănăteanu, restul străzii Dr. V. Branisce, str. Timișorii, Gureanu, Tache Ionescu, Andrei, Dr. I. Marcu, Niță Pop, restul străzii Dr. G. Popovici, str. Făgetului, Primar Rădulescu, Alexandrovici, Athanasievici, Împ. Traian, Kogălniceanu, C. Udrea, I. Vidu, E. Gojdu, Heuffel, Piața Gen. Dragalina, Episcop Radu, Caransebeșului, Piața V. Wilson, L. Barthou, Mărășești, Mărăști, Plevnei, Șincai, Dorobanțului, Oloșagului, Clemenceau.

Zona III. cuprinde: cartierul de locuit compus din:

a/ Restul străzilor neînșirate în zonele I și II

b/ Cartierul Poalelor Viilor;

c/ Cartierul Biniș,

d/ Colonia țiganilor;

e/ Cartierul industrial al fabricelor Muschong din str. Herendeștiului, Fabriciei Textile din str. Buziașului, a fabriciei Muschong din str. Timișorii.

În afară de aceste zone formând perimetrul stabilit prin Regulament se află extravilanul Municipiului Lugoj pe care nu se mai permite nici o parcelare, decât cele prevăzute în alăturatul plan și cele ce planul de sistematizare va mai prevedea.“

Până la întocmirea unui plan de sistematizare care să corespundă nevoilor Lugojului, la eliberarea autorizațiilor de construcții trebuia să țină seama de planul de extensie, de limitare și de cele parțiale, pe cartiere.

Potrivit art. 9 din Regulament, străzile Lugojului trebuiau să aibă o lărgime de cel puțin 13 m. Strada Regele Ferdinand trebuia lărgită la 16,4 m, pe întreaga porțiune cuprinsă între str. Cuza Vodă, respectiv I.G. Duca, până la gara feroviară, iar str. Timișoarei, la 17 m. Rămăneau la dimensiunile existente străzile ce aveau o lărgime mai mare de 12 m. Străzile compuse dintr-un singur rând de case trebuiau să aibă o lărgime de minimum 10 m.

Plantațiile de pomi deveneau obligatorii pe întreaga lungime a străzilor, iar șosele trebuiau să aibă pe ambele margini șanțuri cu o lărgime de 1,5 m.

Un teren era considerat construibil numai dacă avea următoarele dimensiuni și suprafață:

„În zona I: Lungimea fațadei celei mai scurte să fie de 12 m, iar suprafața de 360 m².

În zonele II și III terenurile sunt construibile dacă au lungimea fațadei celei mai scurte de cel puțin 15 m și suprafața de 450 m².

Primarul, luând avizul Comisiunii edile, va putea acorda o toleranță de 10% la dimensiunile arătate mai sus pentru fațade.

Art. 16. Terenurile ce nu vor îndeplini condițiunile de mai sus se pot expropria și se vor comasa cu proprietățile vecine sau se vor vinde, luând avizul comisiunii edile și aprobarea Consiliului local. Art. 17. Pe terenurile cu fațade mai mari, situate pe străzi cu regim de construcții închis, se poate construi succesiv pe porțiuni reglementare, de cel puțin 12 respectiv 15 metri lățime, după zonă, trebuind însă ca ansamblul fațadei după completare să prezinte condițiunile regimului închis.“

Pe str. Bocșei se puteau construi numai edificii tip vilă, prevăzute în față cu o grădiniță la 15 m față de stradă și care trebuia îngrădită în față cu un gard grilaj.

Un capitol întreg (VI) vizează regimul piețelor, edificiilor publice și monumentelor.

Terenul din jurul bisericilor, pe o distanță de cel puțin 30 m, trebuia rezervat pentru străzi, piețe sau grădini, dacă el aparținea bisericii ori municipalității. *„Dacă terenul aparține altuia, clădirile proiectate pe el vor fi retrase din limita proprietății respective, dinspre biserică cu distanța care lipsește până la completarea celor 30 m. și conform planului de sistematizare al pieței, străzii sau grădinei, întocmit și aprobat de primărie.“* Dacă proprietarul se opunea, terenul se putea expropria, urmând ca și biserica să contribuie cu o cotă parte la cheltuielile de expropriere. Totodată, în jurul bisericilor se interzicea *„instalarea comerțului și industriilor insalubre sau zgomotoase, nici cari ar atinge demnitatea ritului religios“*, cele existente urmând a se expropria și dărâma. Nu se permiteau spre biserică nici calcane, closete, bucătării, spălătorii și grajduri care să aibă vedere sau ieșire spre lăcașul de cult.

În zona I, regimul minim de înălțime admis era de 8 m de la suprafața trotuarului până la cornișă, iar înălțimea camerelor, de minimum 2,8 m.

Mai mult sau mai puțin speriați de inundațiile din 1912, când râul Timiș a acoperit o bună parte din Lugoj, edilii au dedicat acestei problematici un articol special:

„Art. 51. În toate zonele padimentul din parter se va așeza cu cel puțin 30 cm. mai înalt în nivel, cum este nivelul trotuarului, iar în străzile periclitate de inundația Timișului, padimentul se va așeza (la) cel puțin 30 cm de asupra cotei de 5,5 m a mirei hidraulice a podului de fier.“

Dar iată două articole care ar trebui să figureze în orice regulament de acest tip ori care, dacă figurează, ar trebui respectate în orice localitate:

„Art. 71. Fațada caselor va fi finită întotdeauna în perfectă stare și curat.

Art. 72. Casele lăsate în părăsire sau în ruină nu sunt tolerate în nicio parte a orașului; cele existente vor fi dărâmate ca insalubre, iar terenurile vor fi curățate de toate materialele provenite din dărâmare.

În caz de neconformare la art. prezent și 71 proprietarul va fi dat în contravenție și pedepsit cu amendă dela 1000-5000 Lei.“

Capitolul XIV din Regulament poate stârni zâmbete, însă cei care au gândit Regulamentul au avut, desigur, în vedere, și sănătatea publică:

„Art. 91. Fiecare casă, cu mai mult de 4 camere de stăpân, va avea în corpul clădirii cel puțin un closet pentru stăpân și unul pentru servitori.

Casele cu mai multe apartamente vor avea pentru fiecare apartament în parte.

Hotelurile vor fi prevăzute cu câte un closet pentru fiecare 10 camere și pentru fiecare etaj.

Teatrele, cinematografele și toate sălile de spectacol și întruniri, vor avea la fiecare etaj câte un closet pentru 100 de persoane precum și urinoarele necesare.

Restaurantele, birturile, berăriile, cârciumile, cafenelele și cofetăriile vor avea de fiecare etaj și pentru 50 persoane un closet plus urinoarele necesare.

Clădirile industriale și comerciale vor avea la fiecare etaj câte un closet pentru fiecare 50 persoane.

Toate closetele afară de cele din locuințele particulare vor fi grupate pe sex.

Closetele vor fi prevăzute astfel ca accesul să fie ușor, fără trecere în aer liber, și nu cu intrare directă din bucătărie sau sufragerie.

Nu sunt permise closetele separate de corpul clădirii și nelegate cu canalul decât în străzile necanalizate.

Art. 92. Pe străzile unde nu există canalizare se vor face haznale. Haznalele se vor construi din cărămidă arsă așezată în tencuială de ciment, tencuit și drișcuit cu ciment, sau se vor construi din beton tencuit și drișcuit cu ciment. Fundul haznalei va fi din beton sau cărămidă arsă la fel tencuit și drișcuit cu ciment. Permisul de folosință nu se va acorda sub nici un motiv dacă aceste haznale nu sunt construite conform prescripțiilor. Puțuri de absorbție se admit numai după sistemele aprobate de Primărie și se vor construi sub controlul serviciului tehnic al Primăriei.

Distanța dela partea exterioară a haznalelor până la vecin sau casa proprie va fi de cel puțin 2 metri, iat până la stradă de cel puțin 6 metri și dela fântână de 4 m.

Art. 93. Pe lângă țeava de scurgere în haznalele closetelor cari fac corp cu clădirea se va stabili o țeavă de ventilație care va pleca din punctul cel mai înalt al boltei și se va urca fără întrerupere până deasupra învelitoarei casei sau closetului, diametrul interior al țevei va fi de cel puțin 0,10 metri.“

Desigur, și tot legat de acest aspect, Regulamentul prevede și măsuri de protecția muncii:

„Art. 99. Orice proprietar sau antreprenor reparând sau astupând o hazna, pentru a feri de primejdiile gazelor toxice, este dator în tot timpul dărâmării și extracției materiilor, să aibă afară din groapă atâți oameni câți sunt în groapă. Fiecare lucrător din lăuntru trebuie să fie încins cu o coardă ținută afară de alt lucrător.“

Același Regulament mai prevedea și faptul că orice hazna construită sau reparată nu se putea da în folosință ori închide decât după ce era examinată de serviciul tehnic al primăriei. Mai mult decât atât, după intrarea în vigoare a Regulamentului, toate haznalele deja existente, dar care nu corespundeau cu prevederile acestuia, trebuiau desființate și înlocuite cu altele, reglementare.

Proprietarul, arhitectul și inginerul sau constructorul erau solidari responsabili pe tot timpul lucrărilor, de execuția oricărei lucrări neconformă cu autorizația obținută sau cu regulamentul de construcții și alinieri. Primăria putea să oprească orice lucrare neconformă, iar arhitectul și constructorul găsiți vinovați putea fi amendat și obligați de a reface pe cheltuiala lor lucrările conform autorizației obținute.

La capitolul dedicat sancțiunilor, se prevedea:

„Art. 193. Cei care nu satisfac sau violează dispozițiunile cuprinse în prezentul regulament, comit contravenție și întrucât regulamentul prezent nu prevede alte sancțiuni, se vor pedepsi cu:

a/ închisoare polițienească dela o zi la 15 zile;

b/ amendă dela 50 Lei până la 1000 Lei.

În caz de insolvabilitate, amenda se va transforma în prestațiunile de muncă, iar în caz de refuz de executare, în închisoare, care nu poate fi mai mare decât 15 zile.“

Nicio casă nouă nu putea fi locuită decât după terminarea completă a clădirii, nu mai curând de cinci luni după terminarea zidăriei în roșu și două luni după terminarea tencuielilor interioare, dacă ele s-au finalizat înainte de 1 septembrie și patru luni dacă ele s-au terminat după această dată. Înainte de prima ocupare a noilor case, proprietarul era obligat să ceară de la Primărie autorizatie de locuință, care trebuia eliberată în termen de 15 zile.

Potrivit dării de seamă pe exercițiul 1939 al Întreprinderilor Comunale Lugoj (de la 1 aprilie la 31 decembrie 1939), orașul Lugoj nu avea o rețea de apeduct pentru alimentarea populației cu apă potabilă, aceasta făcându-se prin fântâni particulare săpate și arteziene. Însă numărul acestora se dovedea insuficient atât pentru populație, cât și pentru rezervoarele de apă necesară la stingerea incendiilor. Drept pentru care a fost necesară săparea mai multor fântâni publice simple, în diferite puncte ale municipiului. De asemenea, s-au forat fântâni adânci bătute și arteziene, care, completând fântânile și artezienele deja existente, au asigurat populația cu apă potabilă suficientă.

Întreprinderile Comunale Locale au avut în grijă în 1939, în ceea ce privește întreținerea în stare de funcționare și de igienă, următoarele fântâni publice:

- 9 fântâni arteziene (curgere continuă);
- 7 fântâni arteziene cu pompă;
- 3 fântâni adânci (bătute) cu pompă;
- 8 fântâni (săpate) cu pompă;
- 13 fântâni simple (săpate) cu roată;
- 9 fântâni simple (săpate) cu cumpănă.

În decursul lunii aprilie 1939, toate fântânile publice deschise au fost dezinfectate în prezența agenților serviciului sanitar comunal. De asemenea, au fost curățate de toate obiectele și impuritățile căzute înăuntru. S-au schimbat stoborii (stâlpii, n.n.) la cinci fântâni simple, aplicându-li-se câte o placă de beton armat și câte o pompă de tras apa. Iar la două fântâni arteziene, al căror debit a scăzut, s-au instalat, de asemenea, pompe de tras apa.

Dar iată ce se spune în respectiva dare de seamă din 1939 despre canalizarea din Lugoj:

„Orașul Lugoj este împărțit în două de cursul râului Timiș, numindu-se partea dreaptă de Lugojul-român, iar partea stângă de Lugojul-german. Toate canalele de conducere a apelor meteorice și menajere sunt dirijate spre alvia râului Timiș.-

În Lugojul-român este construit un canal colector, care colectează atât apele meteorice, cât și cele menajere din majoritatea străzilor acestei părți de oraș și le conduce spre eșirea râului Timiș din oraș.-

În Lugojul-german, situația este cu mult mai dificilă din cauză că în această parte a orașului nu există un canal colector, astfel că aci toate apele meteorice și menajere sunt conduse de fiecare în parte de-a dreptul în alvia râului, unele chiar în centrul orașului.

Din cauza lipsei unui plan de sistematizare a orașului, pe de-o parte, iar pe de altă parte din lipsa de fonduri necesare, nu s-a putut realiza în cursul anului 1939 nici o lucrare de canalizare.

Totuși, s-au făcut măsurări, planuri și devize pentru canalizarea unei porțiuni din str. Bocșei și străzii Liviu Marcu, costul lucrărilor urmând să fie acoperit din bugetul anului 1940.-

Iar în strada Ioan Sârbu, s-au luat măsuri pentru conducerea apelor meteorice printr-un tub de beton pe sub terasamentul liniei ferate Lugoj-Buziaș, vărsându-se într'o arteră a pârâului Cernabora."

În același an 1939, Întreprinderile Comunale Lugoj aveau în exploatare, pentru colectarea gunoiiului menajer din oraș, patru căruțe (toambe) închise și trase de câte un singur cal. Municipiul era împărțit în patru sectoare, fiecare sector dispunând de câte-o căruță în acest scop. După cum spune raportorul în darea de seamă, „*În cursul anului 1939, serviciul ridicării gunoaielor gunoaielor menajere a funcționat în perfectă ordine, satisfăcând întru toate exigențele populației.*”

Pentru adunatul gunoaielor de pe străzi existau patru căruțe trase de câte un singur cal. Acestea au fost construite în atelierile Întreprinderilor Comunale Lugoj și se descărcau automat. Acestea colectau gunoaiile de pe străzile din cartierul mijlociu și periferic și le transportau la locurile dinainte stabilite. Iar cele din cartierul central se ridicau și se transportau direct de către măturătorii de stradă, cu ajutorul cărucioarelor pe două roți, din tinichea. De măturat se ocupau 38 de măturători de stradă, angajați ai I.C.L., având fiecare de întreținut câte o porțiune de drum stabilită de conducerea I.C.L. Pentru măturatul străzilor periferice, se organizau echipe de două ori pe săptămână, acestea parcurgând și curățind străzile unde nu existau măturători de stradă permanenți.

În cursul lui 1939, au fost probleme, dat fiind faptul că întreaga circulație din Lugoj nu dispunea decât de un singur pod peste Timiș. Iar mașinilor și căruțelor lugojene li se adăugau căruțele venite de la sat, precum și furgoanele militare, drept pentru care, „*...în zilele de târg săptămânale era absolut imposibilă curățirea până în orele târzii după masă, când s-a mai redus circulația vehiculelor din centrul orașului.*” Se aștepta darea în folosință, în 1940, a podului de beton.

O altă activitate importantă a I.C.L. era stropitul străzilor, activitate deservită de două stropitoare vechi marca „*Laffly*”, una pentru Lugojul Român, cealaltă pentru Lugojul German. În darea de seamă a I.C.L. pe 1939 scrie:

„Având însă în vedere că cea mai mare a străzilor acestui oraș nu sunt pavate, drumurile împietruite numai cu piatră de râu producând o mare cantitate de praf, care la rândul său a fost adus de vehicule în centrul orașului pe străzile asfaltate, iar pe de altă parte extinzându-se suprafața clădită a orașului, autostropitoarele existente s-au dovedit a fi ca insuficiente pentru stropirea tuturor străzilor din cuprinsul orașului.- Din acest motiv, Direcțiunea I.C.L. a procurat încă un autostropitor marca Ford, de o capacitate de 2.500 litri, cu prețul de Lei 525.000.-

Randamentul acestei amplificări a serviciului se va putea constata abea în cursul anului 1940, când va fi pus în funcțiune și noul autostropitor.-“

Serviciul de hornărit era împărțit în patru circumscripții, fiecare având câte un șef și un ajutor de hornar. În cursul lui 1939, s-au curățit o dată pe lună

toate coșurile din oraș, iar în luna noiembrie s-a început arderea acestora. Pentru o asemenea operațiune, I.C.L. a achiziționat patru aparate speciale de ars coșurile, pe bază de petrol.

Serviciul de hornărit era înființat abia din aprilie 1939, astfel că s-au întâmpinat destule greutăți atât la curățirea coșurilor (hornarii specialiști de până atunci neglijând scoaterea funinginei din coșurile curățate), cât și la arderea coșurilor, o treime din coșurile din oraș nefiind arse deloc ori foarte sumar, drept pentru care arderea unuia singur a durat deseori și câte două ore din cauza stratului de zgură adunată pe pereții coșului.

În fine, iată și cum a decurs în 1939 curățarea closetelor lugojene:

„Orașul Lugoj ne fiind canalizat decât în parte, curățirea latrinelor din restul orașului se execută de serviciul de vidarea latrinelor din I.C.L., care are un șef al stabilimentului barometric, 3 muncitori, 2 sacale montate pe căruțe și trase de câte doi cai, și are 4 cai.- Descărcarea fecaliilor se face în râul Timiș la eșirea acestuia din oraș.-

Dela 1 Aprilie - 31 Decembrie 1939 s-au curățat în total 323 closete, transportându-se 7430 sacale de fecalii.-“

Sub semnătura primarului Valeriu Străinu și a secretarului Dr. Alexandru C. Vasile, pe 1 noiembrie 1940, va fi emisă o decizie prin care maistrul zidar Găvrilă Toth își pierde dreptul de a mai executa lucrări de construcție pe raza orașului Lugoj timp de șase luni, deoarece nu a respectat dispozițiile prevăzute în Regulamentul de construcție și alinieri (art. 168 și 172). Mai concret, iată și abaterile constatate de către Serviciul Tehnic al Primăriei la numita Cornelia Munteanu, str. Titulescu nr. 60:

„- grosimea zidului dinspre vecinul său Andrei Traian este de 15 cm în loc de 30 cm [...]

- nu a construit zidul calcan dinspre vecin [...]

- a construit un surplus de acoperiș față de cel prevăzut în plan anexat, din scânduri, înspre stradă

- pereții nu sunt construiți din cărămidă arsă. “

La 31 august 1945, printr-un proces-verbal de preluare-primire, Samoilă Roșu, hingherul șef al orașului Lugoj, va primi de la Victor Ursulescu, conducătorul Serviciului de salubritate comunal, un inventar preluat de la Întreprinderile Comunale Lugoj. Printre altele, documentul se referea și la o locuință a hingherilor, compusă din trei camere, dintre care una cu un pat de fier cu trei scânduri și o mașină de gătit de tinichea; una cu un pat de fier cu două scânduri și o mașină de gătit de tinichea; una doar cu o mașină de gătit de tinichea. Prezența în inventar a unui lanț la fântână relevă existența unei fântâni în curtea acestei locuințe.

La 9 februarie 1947, ca urmare a deciziei Primăriei Lugoj, se va întruni comisia de inventar care va face inventarul proprietate a orașului, dat în folosință Serviciului de ecarisaj și vidanjare. Din care, prin decizie, se vor propune pentru casare o serie de obiecte: o cheie franceză, trei inele de cauciuc, cinci lanțuri de căpestre, două grumăzare și un lanț pentru opritori, o perie pentru cai, o coasă și un ciubăr de lemn pentru fecale.

Urmare a intrării în vigoare a Decretului nr. 199, publicat în „*Monitorul Oficial*“ nr. 29/14 mai 1949, președintele Comitetului Provizoriu al Orașului Lu-

goj va decide, pe 5 august 1949, trecerea trecerea întreprinderilor și organizațiilor economice locale sub controlul și îndrumarea organelor locale ale puterii de stat, sub denumirea de Întreprinderile Edilitare Lugoj, pe scurt I.E.L., acestea având ca atribuții „...construirea, administrarea și exploatarea energiei electrice, a apei potabile, canalizarea, transportul în comun și salubritatea“, . Conducător și administrator era numit inginerul Traian Răbăgia care, „În această calitate răspunde de buna gospodărire a patrimoniului Întreprinderii pusă sub conducerea sa, de succesul activității acesteia, de disciplina în muncă, de ridicarea continuă a productivității muncii, de calitatea produselor și de îndeplinirea Planului.“

Scurt timp după aceea, pe 15 august 1949, I.E.L. anunța Comitetul Provizoriu al Orașului Lugoj despre faptul că pentru funcția de contabil-șef al organizației economice era propus același contabil-șef, respectiv Victor Frențiu.

Va urma o întreagă corespondență privind casarea și scoaterea din inventar a o serie de bunuri „...ce se găseau în folosința Serviciului de ecarisaj și vidaj (corect: vidanjare, n.n.)“. Instrucțiunile Ministerului de Finanțe nr. 64.745/28 iulie 1949 specificau cum că „...aprobarea scoaterii la reformă și a scăderii din inventar o dă Președintele Comitetului Provizoriu Județean, pentru comunele urbane reședință de județ“. Solicitarea va fi în cele din urmă aprobată.

În preambulul procesului-verbal, din 1 noiembrie 1949, de constatare a stării bunurilor propuse a fi reformate și scoase din inventarul orașului Lugoj se spune:

„Subsemnații, Sarmăș Dumitru, Șeful Secției Secretariat, Arhitect Cușcenco Eugen, Șeful Biroului Edilitar, Iuriciuc N. Nistor, referent principal la Biroul Inventarului, și Roșu Samuilă, conducătorul Serviciului de ecarisaj, în baza dispozițiunii Nr. 9958 din 27 Noiembrie 1949, dată de Președintele Comitetului Provizoriu al orașului Lugoj, în urma propunerii d-lui Popescu Valeriu, Șeful Secției Administrative, ne-am întrunit astăzi, data de mai sus, la Serviciul de ecarisaj și vidaj din Lugoj, Spl. Cotul Mic Nr. 7 și am procedat la constatarea bunurilor propuse a fi reformate și scăzute din inventar ca fiind bunuri ce nu mai pot fi de folos, în starea în care se găsesc...“

Dar iată și obiectele în cauză:

- o cheie franceză, ruptă;
- două furci de fier, rupte;
- trei lopeți, distruse;
- o mașină de gătit, distrusă;
- un pat de fier, cu trei scânduri, distrus;
- o roabă de lemn, distrusă;
- un ciubăr de lemn, distrus;
- două căpestre, rupte.

Toate acestea aveau o valoare de inventar de 970 de lei, adică un sfert din salariul unui măturător de stradă. Însă, după cum se vede, președintele Comitetului Provizoriu Județean avea mult de lucru.

Va urma, pe 11 noiembrie 1949, un nou proces-verbal de același tip, în cauză fiind acum:

- două pături de cai;
- o perie pentru cai;
- două găleți de tinichea;

- două găleți speciale cu „*dârjală*“;
- două felinare;
- două vedre de tinichea;
- două vase din material vechi.

Pe 31 decembrie 1949, se va întocmi și semna procesul-verbal de predare-primire a patrimoniului Serviciului de salubritate la I.E.L. Potrivit preambulului acestui document, președintele Comitetului provizoriu al Orașului Lugoj era Ștefan Pușcaș, iar secretar, Aurel Lascu. Calitatea inventarului și numărul personalului acestui serviciu, raportat la numărul de locuitori din acea perioadă (peste 26.300 în 1944), relevă și calitatea serviciilor de profil prestate locuitorilor din municipiul Lugoj. Evident, în context trebuie neapărat ținut cont și de faptul că România trecuse printr-un recent război mondial, resurse uriașe (materiale și umane) fiind prețul participării la această conflagrație.

La inventar figurau:

- un motor electric cu pompă, vechi de 30 de ani, defect;
- o autostropitoare marca „*Ford*“, veche de 10 ani, care necesita o reparație capitală la motor și alte intervenții mai mult sau mai puțin importante;
- două căruțe cu ladă, în serviciu de 22 de ani;
- o căruță pentru transportat gunoi, la fel în serviciu de 22 de ani;
- două căruțe standard, vechi de patru ani (nu se specifică la ce foloseau);
- cinci cărucioare pentru gunoi, pentru măturători.

Se mai transferau („*din căruțele reformate*“):

- trei tombe pentru gunoi;
- una tombă stricată complet;
- trei căruțe pentru transportul gunoiului (aflate la reparat la Trsozt și Arjoca);

- un stropitor cu cai.

La capitolul „*Scule și unelte*“ figura, printre altele, un plug de lemn pentru curățat zăpada.

Exista, însă, și un inventar viu:

- un cal anglo-arab murg, de 19 ani, pe nume Ioșca;
- un cal anglo-arab, de 16 ani, pe nume Mula;
- o iapă Nonius, de 16 ani, pe nume Monți;
- o iapă din rasa Lipițan, de opt ani, pe nume Fani;
- o iapă Nonius, de 15 ani, pe nume Doina;
- un mânz lipițan de opt luni, pe nume Costel.

Am oferit și numele cailor, în cazul când cineva ar dori să întocmească un inventar cu nume de animale în istoria Lugojului, așa cum, de exemplu, a realizat prof. Gheorghe Doran în cartea sa „*Graiul cenăzenilor*“, capitolul „*Zoonimie*“ (Editura „*Marineasa*“, 2011). După cum lesne se poate observa în cazul de față, până și numele animalelor reflectă etnia fostului proprietar sau a îngrijitorului.

În același document de preluare-primire se mai specifică: „*Odată cu preluarea inventarului specificat mai sus, se preia și următorul personal, care pe data de 1. Ianuarie 1950, intră cu toate drepturile în administrarea I.E.L....*“

- un șofer grupa III, categoria 5 (salariu de 6.136 de lei);
- șase vizitii grupa III, categoria 3 (4.368 de lei);
- un șef de echipă grupa III, categoria 4 (5.200 de lei);
- 35 de măturători grupa III, categoria 2 (3.848 de lei).

Documentul preciza la final:

„Predarea respectiv primirea acestor bunuri s'a făcut în asistența Tov. Opoescu Valer, șeful secției administrative a Comit. Provizoriu al orașului Lugoj, Iuriciuc Nistor șeful bir. inventar a Comit. Prov. al orașului Lugoj, Hrelea Tiberiu șeful bir. personal și pază dela IEL, și Lazăr Trandafir magazioner la Curtea Economică.“

Bibliografie:

Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (D.J.T.A.N.) Fond 242 Primăria Lugoj, inv. nr. 367, dosarele nr. 156/1939; 322/1933;
D.J.T.A.N.- Fond 242 Primăria Lugoj, inv. nr. 368, dosarele nr. 11/1934-1941; 110/1949.

Circulație, taximetriști

Corpul reprezentativ al orașului Lugoj a votat în ședința sa din 12 aprilie 1913, un regulament cu privire la circulația vehiculelor pe str. Ferdinand din circumscripția I. Fiind vorba de o stradă strâmtă, pentru a se ușura circulația, edilii au interzis circulația pe timpul zilei a vehiculelor încărcate cu orice povară, inclusiv a vehiculelor întrebuințate de cărașii locali pentru transportul de mărfuri, cu excepția vehiculelor de transport a serviciului poștal și a celor care transportau articolele necesare pentru locuitorii domiciliați pe strada respectivă

Lugoj - Str. Regele Ferdinand în 1939. Colecția Ing. Anton Tomin

și pentru comercianții având prăvălii pe str. Ferdinand. De asemenea, se mai interzicea circulația ciurdelor de vite și a turmelor de oi și de porci. Birjele de piață și orice alt vehicul în trecere la gară și de la gară puteau trece prin această stradă în porțiunea de la colțul străzii Bisericii până la str. Avram Iancu, dar cu o viteză cât se poate de moderată.

Cei care nu respectau cele de mai sus se făceau vinovați de contravenție, fiind pasibili de o amendă de până la 40 de coroane, neplata amenzii putându-se transforma în închisoare. În cazurile de contravenție la regulament, va judeca la prima instanță șeful poliției orașului, în a doua instanță subprefectul județului, iar în a treia instanță Ministerul de Interne.

La 17 septembrie 1927, șeful Serviciului administrativ din cadrul Primăriei Lugoj va solicita (se presupune că Poliției din Lugoj, pe document neexistând nicio adresă), „*să se ia măsuri pentru reglementarea circulației în strada Regele Ferdinand, conform statutului existent, și apoi în general a circulației.*“

Primarul Ioan Harambașa va trimite Prefecturii Poliției Lugoj, pe 16 martie 1928, solicitarea de a se lua măsuri „...*ca statutul orăș. pentru reglementarea circulației în strada Regele Ferdinand să fie respectat întocmai, neadmițându-se de către sergenții de serviciu trecerea vehiculelor cu încărcături de mărfuri, lemne, cereale etc. decât în cadrele statutului mai cu seamă în porțiunea dela palatul reformat până la strada Ștefan cel Mare.*“

În interesul ușurării circulației și al cruțării asfaltului în această stradă ar fi ca și vehiculele (căruțele) sătești cu pentil¹ de fier pe roți să fie abătute pe străzile laterale în trecere atât spre gară, cât și de la gară.“

Potrivit unui tabel întocmit la 3 martie 1928, în Lugoj existau înscriși pentru a face cărașie între gară și diverși comercianți doi proprietari de autocamioane și 43 de proprietari de cai și căruțe.

O nouă solicitare a Primăriei către Prefectura de Poliție va fi trimisă pe 27 martie 1928: „*În conformitate cu statutul orășenesc pentru reglementarea circulației în str. Regele Ferdinand, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a lua măsuri că în ce privește circulația pe această stradă, cât și pe str. Unirii, sergenții de stradă să execute cu strictete următoarele:*

1). *Să nu se admită trecerea vehiculelor ce servesc la transporturi de mărfuri, lemne, cereale etc., fie goale sau încărcate, pe amintitele străzi, în special însă pe strada Regele Ferdinand, numai în cazul exclusiv când transportul s-ar face pentru locuitorii sau comercianții din aceste străzi.*

Aceste vehicule urmează a fi îndrumate pe strada Bocșei sau în dreapta pe străzile Ileana, Vlasici etc.

2). *Pe aceleași străzi se vor abate și căruțele sătești care sunt în trecere atât cu tendința spre gară, cât și de la gară, întrucât acestea, spre a ajunge la sate, sau venind de la sate nu au nevoie să parcurgă chiar strada principală din centrul orașului, ruinând pe de-o parte asfaltul, iar pe de altă parte îngreunând circulația pe această stradă îngustă.*

3). *Toate birjele de piață sau oricare altfel de vehicule de transport persoane, fie cu tracțiune animală sau mecanică, pe porțiunea străzii Regele Ferdinand, de la strada Bisericii până la strada Ștefan cel Mare, vor mâna cu viteză cât se poate de moderată.*“

---

¹ Probabil este vorba de raf, cerc de fier pus pe roata de lemn, pentru a-i mări rezistența.

Agentul de salubritate Constantin Drăghici, va raporta pe 23 mai 1928, către primar: „Cu datul de 22/V 1928 d.m. la oara 3 ½ trăsura de povară a Dluui Arpad Király au plecat din gară încărcată cu butoaie, făcând mare urme cu roatele pe asfaltul drumului pe strada Regele Ferdinand, începând de la gară până la str. Ștefan cel Mare, rog deci binevoii a ordona de a fi interzis acest teritor de drum de nu a circula trásurile cu povară grea, căci fiind foarte cald asfaltul se moaie, și prin urmare se ruinează.“

În aceeași zi, se prezintă la primar o delegație a comercianților din Lugoj, care reclamau regulamentul circulației pe str. Regele Ferdinand, solicitând permiterea trecerii căruțelor țărănești „...până la încrucișarea cu str. Caransebeș-Bisericei pe seama celor ce au afaceri în această stradă.“ Drept urmare, pe 26 mai 1928, primarul va trimite către Prefectura Poliției Lugoj încă o adresă:

„În legătură cu adresa noastră No. 7666 din 27 Martie 1928 și în urma intervenției unei delegații a Reuniunii comercianților din Lugoj, Vă rugăm a interpreta și aplica adresa noastră de mai sus în acel sens, că trásurile țărănești pot fi admise să parcurgă strada Regele Ferdinand până la încrucișarea acestei străzi cu străzile Bisericei, Cuza Vodă, întrucât țaranii au afaceri la comerț din acest sector. Deasemenea pot fi admise trásurile țărănești și pe restul sectorului acestei străzi, întrucât acestea transporta mărfuri sau alte articole pentru comerț cu prăvăliile în această stradă, rămânând a nu fi admise numai trásurile sátești cari nu pot proba un scop bine determinat al parcurgerii acestei străzi.

Vă rugăm să binevoii a dispune să se dea instrucțiuni organelor d-voastră în subordine în acest sens.“

Va urma încă o adresă a primarului către Prefectura de Poliție pe 27 octombrie 1928:

„Amăsurat constatările noastre personale la fața locului, în zilele de târg săptămânal (marțea și vinerea), în urma trecerii trásurilor sátești și a automobilelor pe drumul asfaltat dela palatul Bejan până la prăvălia Jurma, în Piața Regina Maria și strada Nedelcu, - întâlnindu-se cu trásurile ce gravitează spre același loc din strada Primar Florescu și dinspre Tribunal pe strada Nedelcu, se cauzează atari aglomerări, față de care organele poliției rămân în neputință și care pe de-o parte periclitează viața publicului cumpărător, iar pe de altă parte numai după lungă vreme și cu foarte mare greutate se poate desfășura.

Pentru a se evita acest inconvenient, avem onoarea a Vă ruga, ca în zilele de târg săptămânal, după deschiderea pieței, să nu se mai admită la trecere niciun fel de vehicul pe locurile pieței ocupate de mărfuri și de articole de alimente și anume pe sectorul pieței dela palatul Bejan până la prăvălia Jurma din strada Nedelcu, cum și pe cel din fața primăriei, începând dela prăvălia Hegyesi, urmând ca trásurile să fie îndreptate de către un sergent postat în fața palatului Bejan, către prefectură, prin strada Șaguna și invers de către un alt sergent postat la capul străzii Primar Florescu, sau în fața prăvăliei Jurma.

După deschiderea pieței chiar și trásurile cari aduc spre descărcare mărfuri sau articole de alimente și zarzavate, vor fi lăsate numai la distanță,

care nu influențează circulația liberă a publicului cumpărător pe piață, urmând ca mărfurile să fie aduse pe mâini la locul de desfacere.“

Marea criză economică din 1929-1933 își va pune amprenta și asupra României. Implicit și asupra Lugojului. Dovadă grăitoare este și solicitarea către Primăria Lugoj, din 6 mai 1930, a taximetriștilor din oraș:

„[...] Pe piața orașului Lugoj ne aflăm astăzi un număr de 16 auto-taxiști, cari până mai în ultimul timp eram la număr circa 28-29. Scăderea acestui număr de autotaxi dela 29 la 16 se datorește crizei financiare de azi. Mulți dintre taxiștii retrași au rămas absolut la sapă de lemn, prin faptul că eram prea mulți la număr, dările fiind mari, iar venitul a ajuns aproape la minimum, vânzându-li-se chiar mașinile avute pe piață [...] pentru achitarea dărilor. Vehiculele noastre puse în circulație sunt de un preț mare, întreținerea lor necesită foarte mult, scumpindu-se cauciucurile, benzina etc., astfel că nici existența de azi pe mâine nu ne-o putem asigura.

Domnule Primar! În urma celor expuse mai sus, Vă rugăm deci, să binevoiți a dispune ca numărul auto-taxiștilor să se limiteze, fixându-se chiar No. actual de 16, care, completat fiind, să nu se mai elibereze alt Brevet industrial, asigurându-ne prin aceasta o mai bună existență, convinși fiind că și D-voastră apreciind justa noastră cerere. O asemenea limită este fixată aproape în toate orașele din țară.“

Primarul orașului Oravița va solicita, la 27 august 1930, Primăriei Lugoj un exemplar din regulamentul de circulație a tuturor vehiculelor, ca model pentru un regulament specific destinat Oraviței. La care Primăria Lugoj va răspunde la 2 septembrie că nu posedă niciun regulament de circulație, cel vechi nemaicorespunzând situației.

Taximetriștii lugojeni vor intra în conflict cu proprietarii de prăvălii de pe strada Regele Ferdinand. Aceștia din urmă se vor adresa Comisiei interimare județene. În ședința din 21 octombrie 1931, comisia va decide mutarea din str. Regele Ferdinand pe str. Principele Carol a stației de taximetre, respectiv pe partea dreaptă a acesteia, începând de la prăvălia „*Neumayer*“ înspre Casinou, motivația fiind aceea că str. Regele Ferdinand „...este cea mai frecventată și cu cea mai desvoltată circulație, că staționarea auto-taxiurilor în această stradă împiedică circulația, că șoferii au purtare necuviincioasă față de publicul trecător, și că este interesul comercianților cu prăvălii ca locul de staționare să fie mutat din această stradă deoarece vitrinele și prăvăliile comercianților sunt acoperite de automobilele din stand.”

Sindicatul proprietarilor de automobile din Lugoj, reprezentat prin Ioan Schneider, va cere anularea acestei încheieri, motivând că, cităm: „...auto-taxiștii își pierd clientela, deci suferă materialicește, că timp de 8 ani de când există staționarea automobilelor pe strada Regele Ferdinand, circulația n-a fost împiedicată, că purtarea șoferilor nu lasă de dorit și dacă s-au ivit unele cazuri nu pot fi judecați în bloc toți auto-taxiștii, că orașul ar trebui să facă un regulament pentru circulația tuturor vehiculelor și că orașul este obligat să asigure un loc de staționare potrivit, adecă pe cel de până acum.”

La 8 ianuarie 1932, în ședința Comisiei Interimare a orașului Lugoj, se vor opera mai multe reduceri la capitolul de venituri ale bugetului pe exercițiul 1932, printre care:

„Art. 44. «Pentru trăsură, brișcă, dogăi sau gabriole de arcuri deschise sau închise la particulari» se reduce cu 5.000 Lei, rămânând alocația de Lei 25.000.-

Hotelul „Dacia“ și cafeneaua „Bristol“. Spre fundal, după terase, se observă stația de taximetre. Carte poștală ilustrată circulată în 1934, din colecția Ing. Anton Tomin

Art. 45. «Pentru trăsură sau brișcă de speclă etc.» se reduce cu 5.000 Lei, rămânând alocația de Lei 35.000.-

Art. 46. «Pentru orice camion public, cu tracțiune animalică sau mecanică» se reduce cu Lei 15.000, rămânând alocația de Lei 35.000.-

Art. 47. «Pentru automobile, motociclete și de care de speclă sau la particulari» se reduce cu Lei 50.000, rămânând alocația de Lei 100.000.-“

Iar la capitolul de cheltuieli se prevedea că:

„La art. 26 «Trăsuri angajate pentru deplasări oficiale» se suprimă atât redacția, cât și alocația de Lei 3.000.“

Comisia interimară județeană se va întruni pe 20 ianuarie 1932, pentru a lua o decizie. Va considera că mutarea stației de taximetre pe strada Principele Carol „...nu este o dislocare în altă parte a orașului, ce ar îngreuna afla(rea) automobilelor de către clienți, - ci este numai mutarea pe o catetă ce formează unghiul drept cu str. Regele Ferdinand, și, în fine, văzând motivele invocate în încheierea comisiei interimare atacată cu apel, cari sunt destul de ponderoase, motive pe cari comisiunea interimară jud. și le însușește în întregime...“, decide

în unanimitate să respingă apelul lui Ioan Schneider ca nefondat. De asemenea, va cere Primăriei să intervină la Chestura Poliției pentru montarea de indicatoare rutiere corespunzătoare. Decizia este semnată de prefectul-președinte Eugen Hamat și de secretarul dr. O. Daminescu.

Chestorul Al. Jucu va trimite Primăriei, în 1932 (dată incompletă, fiind vorba de o copie pe o foaie cu antetul Primăriei Lugoj) o solicitare privind reglementarea

Gara feroviară din Lugoj, într-un clișeu de prin 1910. Colecția Ing. Anton Tomin

circulației vehiculelor în Lugoj. El recomanda ca autobuzele care circulau pe ruta Lugoj-Caransebeș, Zorlenț-Buziaș și Timișoara să dispună de un parc de staționare, respectiv loc de sosire și de plecare în str. V. Mihali, lângă cinematograful „Lido“. Iar pentru cele de pe ruta Lugoj-Timișoara, Bethausen-Nădrag și Făget, pe str. Gen. Doda, de la colțul str. Prefecturii. Pentru taximetre, solicita ca loc de staționare str. Unirii (cu mutare din str. Regele Ferdinand). Pentru birje recomanda trei locuri de staționare: o treime la gara feroviară, o treime pe str. Principele Carol (începând de la firma „Neumayer“ până la Casinou) și o treime în str. Gen. Doda (vizavi de poștă și la 20 m distanță de cruce). Aceste birje urmau a-și schimba aceste locuri din 10 în 10 zile, după un grafic prestabilit. Chestorul motiva desființarea locului de staționare din str. Cuza Vodă prin faptul că respectiva arteră devenise un focar de insalubritate: „*Hotelul Dacia și terasele cafenelei Bristol și restaurantul Dacia sunt locuri de recreație, respectiv de odihnă. Publicul dorit(or) de recreație și odihnă este supus a inhala aerul rău mirositor și viciat de bălegarul animalelor și a suporta mirosul de grajd de pe această stradă, mai ales în anotimpuri mai călduroase, - ceea ce este dăunător sănătății și salubrității publice. Pasagerii hotelului Dacia nu se pot odihni din cauza tropotelor continui ale cailor;* (pe

de altă parte, circulația vehiculelor fiind mai mare în această stradă decât în str. Princ. Carol, și din acest punct de vedere este necesar ca birjele să fie mutate în altă parte.“ Chestorul Al. Jucu mai propunea luarea de măsuri pentru a li se interzice văcarilor să mai sune cu cornurile în zorii zilei în plin centrul orașului și să nu mai conducă turmele de vite pe str. Cuza Vodă, Bisericii și Regele Ferdinand, deoarece conferă un aspect „urât și rustic orașului și murdărind cu bălegar străzile, trotoarele și chiar pe trecători. Vitele pot fi mânate pe str. Bocșei, Iorgovici, Ștefan cel Mare, în str. Buziașului, Spitalului etc. Vă rugăm a interzice pe cale de ordonanță ca turmele de vite, oi etc. să mai fie mânate prin oraș între orele 8 dimineața și 8 seara și numai pe podul de lemn să fie admisă trecerea turmelor.” Se mai solicita interzicerea pe bază de ordonanță circulația și staționarea pietonilor pe partea carosabilă, pentru a se evita dese accidente „...ce s-ar întâmpla din cauză că pietonii se plimbă în grupuri și staționează fără niciun rost pe drumul destinat exclusiv vehiculelor. Transportul de păioase, bălegar să fie oprit a se face peste piață, str. Regele Ferdinand, Bisericii, Cuza Vodă etc., putându-se transporta numai pe podul de lemn.” De asemenea, chestorul mai solicita instalarea unor indicatoare rutiere în locurile periculoase, dintre acestea fiind mai cunoscute: cotul străzii Șaguna cu str. Primar Florescu (în curbă), cotul str. Timișoarei cu Cetatea Veche (spre podul de lemn), cotul str. Buziașului cu str. Bisericii, cotul str. Avram Iancu cu str. Regele Ferdinand, intersecția str. Regele Ferdinand-Bisericii și Cuza Vodă, str. V. Mihali cu Cuza Vodă și str. Bocșei. În aceste zone s-au petrecut cele mai multe accidente de persoane și vehicule, urmând ca semnele de circulație să oblige vehiculele să circule „la pas”. Chestorul încheia: „Aceste măsuri sunt menite a asigura o bună circulație, sunt reclamate de nevoile crescânde ale ordinii publice amenințate de publicul nepăsător; sunt impuse de salubritate și igienă publică și noi vom vedea prin organele noastre ca aceste măsuri de ordine să fie respectate cu strictete, dând în judecată pe contravenienți, în caz că nu le vor respecta.”

Chestura Poliției Lugoj va solicita Primăriei Lugoj, pe 13 mai 1933, să delege o persoană care să asiste pe 17 mai, de la ora 9 dimineața, la verificarea vehiculelor și animalelor, precum și a valabilității brevetelor de căraușie.

Constatând că locul de staționare pentru unele autobuze de persoane nu corespunde din punct de vedere al circulației, curățeniei și esteticii urbanistice, Primăria va trimite pe 22 aprilie 1936, către Chestură, o notă prin care anunță că pentru autobuzele ce deserveșc linia Lugoj-Făget și Lugoj-Recaș-Timișoara a fixat ca loc de staționare piața din colțul oficiului poștal, locul de staționare pentru fiecare autobuz urmând a se stabili de către direcția de circulație.

Războiul va aduce cu el câteva modificări în ceea ce privește circulația autovehiculelor:

„a) În ziua în care, fie prin alarmă, fie prin măsuri ordonate, s'a trecut la stingerea și camuflarea luminilor, vehiculele nu vor circula decât cu luminile ascunse.

b) Ascunderea se va realiza fie prin acoperirea farurilor cu o învelitoare de pânză sau piele, în partea din față a căreia s'a aplicat o deshizătură verticală de 6 cm lungime și 1 cm lățime, fie prin vopsirea geamurilor dela far cu culoare neagră, în care se va lăsa neacoperită aceeași deschidere de mai sus.

Luminile de poziție din spate vor fi micșorate prin același mijloc ca mai sus, în raport cu dimensiunile fiecăreia.

Indicatoarele de întoarcere nu vor mai fi întrebuințate pe timpul nopții.

c) Vehiculele surprinse de alarmă în mers vor intra în prima stradă laterală întâlnită și se va opri pe partea dreaptă în sensul mersului, stingând toate luminile; pasagerii și conducătorii vehiculelor vor intra în cel mai apropiat adăpost.“ Acest fragment face parte din „Instrucțiuni de Apărare Pasivă pentru populație“, material semnat de prefectul de Severin, prof. Tiberiu Mităr și a apărut inclusiv în „Foaia Diecezană“ nr. 47/24 Noemvrie 1940.

Un raport al Primăriei Lugoj către Inspectoratul General Administrativ de la Timișoara, scris la 2 ianuarie 1943, relevă că lucrările efectuate la pietruirea străzilor din localitate se efectuau de către locuitori:

„[...] 4. PROCENTUL PRESTAȚIEI ÎN NATURĂ, executată până la 31 Decemvrie 1942, precum și suma realizată din răscumpărarea prestației:

a/ Procentul prestației în natură executată până la 31 Decemvrie 1942 cu brațele este de 75%, cu carul /împietruirea străzilor/ este de 100% față de planul de lucrări.

b/ Suma încasată până la 31 Decemvrie 1942 din răscumpărarea prestației este de Lei 1,420.914.-“

La 18 mai 1946, Primăria Lugoj va trimite către Oficiul P.T.T. (Poștă, Telefon, Telegraf), un răspuns la solicitarea acestuia din urmă, din 28 martie 1946, cu privire la lista noilor denumiri de străzi în cadrul orașului:

Denumirea veche	Denumirea nouă
1. Bisericii	I. G. Duca
2. Buziașului	N. Titulescu
3. Dobra	Mocsoni Alexandru
4. Făgetului	Franklin Roosevelt
5. Mareșal Foch	Gheorghe Doja
6. Octavian Goga	Dobrogeanu Gherea
7. Lenau	Fr. Engels
8. Lueger	Bobâlnei
9. Marsovscky	Karl Marx
10. Martini	Dr. Nic. Petrovici
11. Maniu	Frimu Ioan
12. Fundătura Maniu	Fundătura Frimu Ioan
13. Piața Mocsoni	Piața 23 August
14. A. C. Popovici	Nicolae Pera
15. Preyer	Petöfi Alexandru
16. Vlad Delamarina	Coloman Walisch
17. Wusching	Vlad Țepeș

Primăria Lugoj va convoca pentru 15 ianuarie 1947, prin Leopold Springher, „președintele birjarilor din Lugoj“, toți birjarii din oraș să se prezinte, la ora 9, în fața Uzinei Electrice, la verificare, urmând a se prezenta cu: cartea de cai și brevetul (permisul de conducere), în caz de neprezentare

urmând a li se interzice dreptul de circulație. Potrivit unui tabel existent în acea perioadă, semnat de primar și inspectorul veterinar de stat, în municipiul de pe Timiș existau 38 de birje cu drept de circulație (alte două fiind șterse ca urmare a adreselor polițienești). Leopold Springher era îndreptățit a interzice circulația tuturor acelor care nu prezentau actele în regulă. De asemenea, îi putea suspenda timp de 10 zile pe acei birjari care circulau cu birjele fiind în stare de ebrietate. Iar la recidivare, Primăria și Poliția le puteau suspenda dreptul de circulație și până la 80 de zile.

Exista și un regulament al birjarului, pe care-l redăm în întregime:

„1. – Căruța birjarului trebuie să fie curată, unsă, roțile spălate.

2. – Calul bine îngrijit și curățit, copitele unse în fiecare zi.

3. – Harnașamentul bine întreținut și bine curățat și uns, nu se admite legarea lui cu sfoară sau cu sârmă.

4. – Fiecare birjă trebuie să aibă o pătură (cu) care se va înveli clientul și o pătură separată pentru cal. Nu se admite pătura destinată pentru client să fie pusă pe cai.

5. – Birjarul sau mânătorul trebuie să aibă o atitudine serioasă și disciplinată față de client.

6. – Nu se admite birjarului a se urca pe birjă pentru a circula pe piață în stare de ebrietate.

7. – Îmbrăcămintea birjarului trebuie să fie îngrijită și curată. Nu se admite pe birjă cu șlarfi de lemn sau cu opinci.

8. – Primul birjar din stația birjelor este obligat la orice anunț telefonic a-l executa indiferent dacă are sau nu comandă. Comanda se va preda următorului birjar.

9. – Președintele se va îngriji de curățirea stației de birje.

10. – Toți birjarii sunt obligați a se prezenta cu calul și birja la vizita Serviciului Veterinar (Primăria Orașului) la fiecare întâi ale luni, între orele nouă și zece dimineața.“

La 17 ianuarie 1947, în baza unei ordonanțe a primarului avocat Aurel Lascu, trebuiau să intre în vigoare următoarele tarife:

„1. Cursă dela gară la Dacia sau invers.....	Lei 6.000.-
2. Fiecare sfert de oră de așteptare se adaugă.....	4.000.-
3. Cursă în interiorul orașului, până la 15 minute.....	8.000.-
4. Fiecare sfert de oră de așteptare se adaugă.....	4.000.-
5. Cursă la tabăra militară Barăci și Poalele Viilor.....	15.000.-
6. Cursă la fabrici peste Bariere.....	20.000.-
7. Cursă pe oră cu un cal.....	25.000.-
8. Cursă pe o oră cu 2 cai.....	35.000.-
9. Comanda la domiciliu se plătește un plus de 30% peste tariful de mai sus	
10. Curse noaptea între orele 21-6 dimineața se adaugă un plus de 50% peste tarif	
11. Cursă pentru autorități în interiorul orașului pe o zi de 8 ore.....	180.000“

Potrivit aceleiași ordonanțe, fiecare birjar era obligat a accepta orice cursă și comandă de la orice pasager, în orice timp al zilei. Birjarii autorizați erau

obligați a ieși cu birjele curate și în bună stare, în fiecare zi între orele 8-20. Poliția locală fixa zilnic lista birjarilor care erau obligați să facă de serviciu noaptea. Zilnic, zece birje trebuiau să fie prezente la gara feroviară a Lugojului, la fiecare tren personal sau mixt, aceștia fiind desemnați de către președintele birjarilor sau, în lipsa acestuia, de către biroul de circulație al Poliției. Pentru a nu se putea eschiva de la curse, fiecare birjar trebuia să aibă asupra lui un carnet de comenzi și reclamații, în care era obligat să treacă orice cursă și comandă. Birjarii trebuiau să fie prezenți în stația de birje, lângă propria trăsură. Tariful trebuia afișat la loc vizibil. Tarifele la diverse festivități se fixau prin înțelegerea dintre birjari și organizatori.

Pe 28 ianuarie 1947, Oficiul Economic Județean Severin din Lugoj va aviza nefavorabil ordonanța, cerând Primăriei să se adreseze direct Secretariatului General al Preșurilor, iar în caz de aprobare, să înconștiințeze și acest organism. Apelând la acte normative publicate în „*Monitorul Oficial*”, își va motiva respingerea astfel: „*În cazul când împrejurările locale vor reclama fixarea unor tarife mai mari după cele stabilite pentru București, se va cere printr-un raport motivat aprobarea Comis. Generale a Preșurilor. Întrucât Primăria Lugoj stabilește tarife superioare celor fixate pentru București și nu se conformează dispozițiunii alineatului de mai sus, avizăm nefavorabil asupra Ordonanței Primăriei Lugoj nr. 1/1947...*”

Bibliografie:

- Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (D.J.T.A.N.): Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 366, dosarele nr. 106/1926-1927; nr. 178/1930;
D.J.T.A.N.: Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 367, dosarul nr. 7/1947;
D.J.T.A.N.: Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 368, dosarul nr. 189/1942;
„Foaia Diecezană” nr. 47/24 Noemvrie 1940.

Uzina electrică

Legea pentru organizarea și administrarea pe baze comerciale a întreprinderilor și avuțiilor publice a fost promulgată prin Decretul Regal nr. 806/15 martie 1929. În art. 132 din cadrul acesteia se prevedea că toate întreprinderile administrate de autoritățile comunale sau orășenești, trebuiau să fie reorganizate până la 1 ianuarie 1930. Sub incidența sa intrau „uzinele pentru iluminat, uzinele de tramway, uzinele de apă și orice servicii cu caracter economic.” Acestea puteau fi arendate, închiriate sau concesionate.

În ședința sa din 12 octombrie 1929, Consiliul Comunal Lugoj va vota Regulamentul Uzinei Electrice Comunale, care „...are dreptul exclusiv și îndatorirea exclusivă pentru iluminarea electrică a drumurilor publice, a străzilor, a piețelor, a podurilor și a grădinilor publice aflătoare pe teritoriul prezent și viitor al orașului Lugoj. De asemenea, Uzina Electrică Comunală Lugoj are dreptul exclusiv și își ia angajamentul de a servi curentul electric locuitorilor orașului atât pentru iluminat, cât și pentru forțe motrice, pe lângă prețurile ce se vor stabili de către Consiliul Comunal din timp în timp și sub condițiunile cuprinse în art. 12 al. a) din acest Regulament.”

Societatea pe acțiuni „Moară și Țesătorie” va depune pe 31 octombrie 1929, la Primăria Lugoj, o ofertă de vânzare a instalației sale hidraulice, existentă pe terenul fostei Mori Spănești, termenii fiind următorii: „Având în vedere că, Orașul Lugoj este nevoit să mărească producția forței electrice și pentru consumul actual, având în vedere că și comune vecine ar prelua cu preț bun forța electrică, văzând că prin cumpărarea acestui teren cu instalațiunea hidraulică s-ar putea tranșa chestiunea aceasta în mod foarte convenabil, prin prezenta facem onoratalui Oraș o ofertă de vânzare.

Luând în considerare situația financiară a Orașului și pentru a facilita tranșarea favorabilă acestei chestiuni, suntem gata pentru a primi prețul de cumpărare parte în bani, parte în forță electrică, astfel să ni se plătească 500.000 Lei în numerar la facerea contractului, apoi timp de 10 ani 150.000 lei pe an și 60 Hp forță electrică. Forța electrică se va lifera ziua pe seama instalațiunii noastre industriale.”

Pe 30 martie 1930, E.L.G.I.B.A. S.A.R. (Societate de Distribuția Electricității în Banat) din Timișoara aduce la cunoștința Primăriei Lugoj faptul că a preluat în concesiune, cu acordul guvernului, serviciul de procurare și

distribuire a energiei electrice în Banat și jud. Arad. În consiliul de administrație al firmei erau, pe moment: principele C. Basarab Brâncoveanu din București, Oskar Kaufman, director general și vicepreședinte al Băncii de Credit Român din București și dr. Egon von Rieben, directorul Soc. Elektrizitäts-Lieferungs-Gesellschaft din Berlin. În scrisoarea către administrația lugojeană (în limbile română, germană și maghiară) se specifica: „*Pentru procurarea curentului, se va construi o centrală thermo-electrică cu o capacitate până la 60.000 Kw. Cărbunii necesari pentru procurarea energiei vor fi produși la minele de cărbuni dela Rusca-Montană, cari deasemenea au trecut în posesiunea noastră.*”

Cu barca pe Timiș - Clișeu din 1911. Colecția Ing. Anton Tomin

Asigurarea cu energie electrică unitară a Banatului precum și a Jud. Arad dela o centrală modernă și capabilă va fi de cel mai mare folos pentru viața economică a întregii regiuni. Socotim, că dezvoltarea acestei întreprinderi, care necesită investirea unui capital foarte însemnat, se va bucura de sprijinul Dvs. binevoitor.

Reprezentanții noștri autorizați își vor permite, în scurt timp, să se prezinte la Dv. spre a vă pune în curent cu detalii asupra întreprinderii noastre. Vă rugăm a înainta toate întrebările Dv. biroului Societății noastre în Timișoara I. Bul. Regele Ferdinand No. 8.“

Serviciul Energiei din cadrul Ministerului Industriei și Comerțului va emite Ordinul nr. 51426 din 2 iunie 1930, prin care se solicita ca, înainte de orice

decizie a administrației lugojene de a mări capacitatea de producție a Uzinei Electrice, să se adreseze Soc. E.L.G.I.B.A. pentru a cere oferta acesteia de furnizare a curentului electric. Conținutul acestui ordin nu lasă loc de interpretări:

„Având în vedere că construirea acestei centrale (de la Rusca Montană, n.n.) se face în vederea utilizării unui program de utilizare rațională a generatorilor de energie ai țării, avem onoarea de a vă aduce la cunoștință că mai înainte de a lua vreo hotărâre în ceea ce privește aprovizionarea orașului cu energie electrică, în cazul când nu veți proiecta construirea de centrale hidroelectrice, va trebui să examinați condițiile în cari ați putea procura energia electrică necesară dela Societatea E.L.G.I.B.A.

În cazul când veți ajunge totuși la soluția de a construi noi centrale termoelectrice, în cererea de concesiune ce veți înainta Ministerului Industriei și Comerțului în acest scop, va trebui să arătați în mod cât se poate de documentat motivele pentru cari nu construiți centrale hidroelectrice sau nu procurați energie electrică necesară dela societatea E.L.G.I.B.A.“

Drept pentru care, delegațiunea permanentă a orașului va pune în discuție problema și, având avizul serviciului tehnic al Uzinei Electrice, se va adresa susnumitei societăți: *„În consecință, Vă rugăm să bine voii a ne face – în cel mai scurt timp – o propunere în acest sens, arătând în mod precis prețul de vânzare a kW-orei, cunoscând că puterea maximă necesară pt. moment este de 1.000 kW, iar numărul de kW-ore anual e de 1.500.000 kW-ore putând crește în câțiva ani la 2.000.000 kW-ore.*

Pentru mai buna Dv. orientare Vă trimitem alăturat câteva diagrame relativ la consumul de curent.

Curentul va trebui să fie predat și măsurat sub formă trifază la 3x6.000 Volți, instalațiunile de transformare la această tensiune privindu-Vă pe Dv.

Totodată, binevoii a cunoaște că posedăm actualmente un grup Diesel – dinamoul de curent continuu de 450 CP. instalat din 1928, un grup Diesel – dinamoul de curent continuu de 300 CP. reparat radical în 1929 și 2 mașini cu aburi – dinamou de câte 160 CP.

Aceste instalațiuni și tabloul respectiv devenind pentru noi inutilizabile, Vă rugăm a se face propuneri pentru achiziționarea lor de către Dv sau de preferință a calcula prețul de vânzare al kW-orei în presupunerea că aceste instalațiuni Vă vor fi cedate Dv.“

Pe 6 octombrie 1930, Primăria va trimite directorului „Morii artificiale“ (de fapt, este vorba de „Moară și Țesătorie“) o notă aspră: *„Raportându-ni-se de către organele încredințate cu paza câmpului că podul de peste canalul dela Moara Șpânească este așa de deteriorat și slab încât prezintă un permanent pericol pentru trecători, vă rugăm să luați urgente măsuri pentru repararea și aducerea lui în bună stare. În caz contrar, vom propune noi repararea lui pe cheltuiala Dv.*“

După patru zile, ca un fel de răspuns, printr-o solicitare intrată la registratura Primăriei la 10 octombrie 1930, din care reiese că oferta sa ar fi fost acceptată, societatea va solicita tranșarea ofertei.

Societatea va reveni cu o nouă ofertă pe data de 15 septembrie 1931: „*Ca completare a ofertului nostru înregistrat sub Nr. 7111/1929 referitor la vânzarea imobilelor și instalațiilor hidraulice de pe Moara Spănească, suntem gata a renunța la livrarea de curent electric cerând la facerea contractului 500.000 Lei numerar și 1.800.000 Lei plătitibile în 6 rate semestriale fără interese, prima rată va fi plătitibilă la facerea contractului, respectiv după aprobarea acestuia în 8 zile.*“

La ședința sa din 28 noiembrie 1931, Comisia Interimară a orașului Lugoj decide ca propria sa încheiere, din 14 aprilie 1930, „...conform căreia modificarea regulamentului și comercializarea Uzinei Electrice se rezervă viitorului consiliu comunal“, să rămână în vigoare.

La 8 ianuarie 1932, în ședința Comisiei Interimare a orașului Lugoj, se consemnează în procesul-verbal faptul că Reuniunea Pompierilor Voluntari solicită reducerea tarifului curentului electric. Comisia acceptă solicitarea, dar va hotărî doar după ce va primi avizul Uzinei Electrice. Același proces-verbal dezvăluie și datoriile către Uzina Electrică ale diverselor oficii publice:

„1. Spitalul județean	Lei 489.533.-
2. Administrația financiară	39.512.-
3. Oficiul P.T.T.	6.650.-
4. Prefectura	92.660.-
5. Chestura poliției	9.963.-
6. Tribunalul	11.156.-
7. Consilieratul Agricol	4.735.-
8. Legiunea de Jandarmi	3.175.-
9. Direcțiunea închisorilor	57.259.-
10. Oficiul de plasare	235.-
11. Batalionul 12 Vânători	35.491.-
12. Reg. 13 Călărași	30.793.-
13. Reg. 42 Obuziere	19.445.-
14. Cercul de recrutare	5.304.-
15. Reg. 17 Infanterie	36.369.-
16. C.F.R.	26.341.-
17. Școlile	32.520.-“

În context, Comisia Interimară, „...văzând că susnumiții debitori au fost în mai multe rânduri invitați pentru achitarea sumelor restante, și că prin neîncasarea în termen a pretenziunilor sale, uzina electrică nu-și poate procura materialele necesare pentru a putea funcționa în bune condițiuni...“, va îndruma conducerea Uzinei să pună în vedere restanțierilor că dacă în termen de 60 de zile nu-și vor achita în întregime datoria, „...se va sista furnizarea curentului electric și se va proceda la încasarea restanțelor pe cale de proces.“

Totodată, se vor opera mai multe reduceri la capitolul de venituri ale bugetului pe exercițiul 1932, printre care:

„Art. 61. «Din veniturile uzinei electrice» se reduce cu Lei 100.000, rămânând alocația de Lei 6.330.000.-“

Iar la capitolul de cheltuieli se prevedea:

„Art. 112 «Ajutor, indemnizație de chirie funcționarilor de la Uzina electrică» se suprimă atât redacția, cât și alocația de Lei 81.288.

Art. 113. Se modifică redacția astfel: «Cheltuieli pentru transportul materialelor».

Art. 116. «Întreținerea mașinelor» se reduce cu Lei 30.000, rămânând alocația de Lei 30.000.-

Art. 118. «Diferite materiale pentru atelier și materiale pentru curățat» se reduce cu 20.000 Lei, rămânând alocația de Lei 50.000.-

Art. 120. Se va modifica redacția articolului astfel: «Imprimare și registre», reducându-se alocația cu Lei 20.000, rămânând de Lei 40.000.-

Art. 123. Se va modifica redacția astfel: «Cheltuieli de birou», menținându-se alocația de 20.000 Lei.

Art. 125. «Pentru aparate de măsurat și control» se reduce cu Lei 20.000, rămânând alocația de 30.000.-

La art. 128 din text, cuvântul «susținerea» se va înlocui cu «întreținerea» și se reduce alocația cu Lei 20.000, rămânând Lei 130.000.-“

Proiectul de regulament pentru administrarea și exploatarea uzinei electrice proprietatea orașului Lugoj a fost supus dezbaterii publice, prin afișare publică, în perioada 21 septembrie-17 octombrie 1933. Art. 1 prevedea următoarele: *„Uzina electrică, proprietatea comunei urbane, reședință de județ Lugoj, cu denumirea de «Uzina electrică comunală Lugoj», pe scurt «Uzel», se administrează și exploatează în formă de regie publică, comercială, pe termen nelimitat, cu sediul în comuna Lugoj, în conformitate cu principiile stabilite în legea pentru organizarea și administrarea pe bază comercială a întreprinderilor și avuțiilor publice, cu scopul de a furniza curent electric pentru iluminat și forță motrică cum și pentru a se face instalațiuni electrice și vinde materiale de iluminat.“* Funcționarii uzinei erau considerați a fi funcționari publici, cei găsiți în funcțiune la punerea în aplicare a Regulamentului păstrându-și drepturile câștigate până atunci. Regulamentul a fost votat, cu mici amendamente, în ședința din 19 septembrie 1933 a consiliului local, fiind primul punct pe ordinea de zi.

Serviciul Administrativ din cadrul Prefecturii Severin, căruia i s-a trimis dosarul cu Regulamentul respectiv, a atenționat Primăria că dosarul nu este complet, motivând că:

„Toate hotărârile cari reclamă aprobare sunt a se instrs. cu actele din cari se evidențiază nu numai competența în fond, ci și observarea formelor cerute de lege.

În privința aceasta, noi am dat instrucțiunile necesare – se vede însă că personalul însărcinat cu executarea persistă în neorientarea dovedită și în alte dăți.“

Aceeași societate va face o nouă ofertă pe 24 octombrie 1933:

„Având cunoștință de faptul că motoarele Uzinei Electrice sunt prea încărcate, fiind zi și noapte în funcțiune, și cu toate acestea luminatul

periferiilor este foarte slab, deci s-a ivit necesitatea înființării unei surse noi de forță electrică, care deoparte ar descărca Uzina existentă, de altă parte ar da posibilitatea de a produce curent alternativ.

Văzând că forța hidraulică pe lângă Moara Spănească produce cca 120-180 C.P. și prin urmare o forță electrică care ar costa prin motoare cca 2.000.000 Lei, este cert că oferta noastră modificată de mai jos ar fi foarte convenabilă și în cazul dacă mai socotim investițiunile necesare.

Oferim deci spre vânzare toate terenurile, clădirile și instalațiunile împreună cu instalațiunile hidraulice pe lângă așa numita Moară Spănească, cu toate drepturile și servitutele, cari fac proprietatea noastră cu prețul de 2.000.000 Lei, din care sumă se va plăti Lei 200.000 la încheierea contractului, iar 1.800.000 Lei în 6 rate egale anuale de câte 300.000 Lei. După restul prețului Orașul va plăti 2% peste scontul Băncii Naționale.“

„Buletinul Oficial al jud. Severin“ nr. 26/12 iunie 1943 (publicație săptămânală, ce apărea în fiecare marți, la Lugoj), a publicat „Regulamentul interior al Uzinei electrice com. Lugoj“, votat de către Consiliul Comunal Lugoj în ședința din 31 ianuarie 1934 și aprobat de Prefectura jud. Severin la 19 martie 1934. Potrivit acestuia, personalul administrativ era încadrat conform „Statutului Funcționarilor publici“, bucurându-se de dreptul la pensie. La rândul său, personalul tehnic inferior și muncitorii se bucurau de beneficiile legilor muncitorești. Fiecare angajat trebuia să aibă un cazier cuprinzând toate datele privitoare la persoana sa, respectiv: diplomă, certificate de studii, decrete sau hotărâri de numiri sau avansări, acte despre situația militară, certificate de naționalitate, moralitate, carte de lucru etc. Consiliul Comunal putea face reduceri la tariful pentru curentul electric consumat de angajații uzinei. Casierul și magazionerul trebuiau să depună o garanție egală cu leașa pe doi ani.

Seara, funcționa un serviciu permanent de inspecție, prin permutări succesive între montori. Montorii aveau obligația de a presta acest serviciu fără a se bucura de vreo recompensă în plus. Montorul de serviciu era obligat să plece spre a înlătura defectul ivit, la orice oră din noapte. Tot montorii trebuiau să facă inspecții la teatrul comunal și la petreceri, însă pentru asta primeau onorarii după cum urmează: la teatru - 25 de lei după-amiază și 50 de lei seara; la petreceri - 50 de lei după-amiază și 100 de lei noaptea. Onorariile erau plătite obligatoriu înainte de spectacol sau petrecere, în caz contrar montorul având dreptul să oprească furnizarea cu energie electrică.

Angajații, exclusiv cetățeni români, ai Uzinei electrice care-și defăimau în public superiorii ori colportau știri care atingeau autoritatea și prestigiul serviciului, puteau fi concediați. Niciun angajat nu avea voie să facă parte din vreo organizație, indiferent de natura acesteia. Muncitorii care nu se comportau cuviincios față de superiorii lor și în afara serviciului, aveau o purtare incorectă sau dacă erau periculoși pentru siguranța statului putea fi imediat concediați.

Ceea ce astăzi poate suna ciudat, pe vremea aceea Uzina electrică avea dreptul de a instala suporturi de conducte și ancore pe acoperișurile clădirilor publice, dar și particulare. De asemenea, putea așeza suporturi de lămpi, brațe

sau ancore – pe frontonul clădirilor – pentru conducte sau lămpi suspendate și pentru iluminatul străzilor.

Potrivit aceluiași regulament, Uzina asigura și iluminatul public, după următorul program: ianuarie, între 17,30 p.m. și 7 a.m.; februarie, între ora 18 p.m. și 7 a.m.; martie, între orele 18,30 p.m. și 7 a.m.; aprilie, între orele 19,30 p.m. și 5,30 a.m.; mai, între orele 20,30 p.m. și 4 a.m.; iunie, între orele 21 p.m. și 4 a.m.; iulie, între orele 21 p.m. și 4 a.m.; august, între orele 20,30 p.m. și 5 a.m.; septembrie, între orele 19,30 p.m. și 6 a.m.; octombrie, între orele 18 p.m. și 7 a.m.; noiembrie, între orele 17,30 p.m. și 7 a.m.; decembrie, între orele 17 p.m. și 8 a.m.

La 17 septembrie 1934, sub semnătura directorului, ing. Răbăgia, Uzina Electrică Comunală Lugoj va înainta către Primărie bilanțul de profit și pierderi pe exercițiul 1933-1934, împreună cu inventarul materialelor aflate în depozit. Profitul net s-a ridicat la 2.384.018,58 de lei. Serviciul financiar al Primăriei va solicita însă pe 13 noiembrie câteva documente justificative, la câteva ordonanțe de plată rămase descoperite. Pentru plata salariilor s-au cheltuit 1.557.336 de lei. Victor Frențiu, șeful contabilității Uzinei, va prezenta bilanțul în fața consilierilor locali, pe data de 20 februarie 1935. Din discuțiile asupra referatului acestuia, a reieșit faptul că, verificând contul de gestiune, comisia de verificare a constatat existența la casieria societății a mai multor facturi neachitate, printre acestea figurând și cele neplătite de către Spitalul public din Lugoj, față de care însăși Primăria avea o datorie mult mai mare, rezultată din întreținerea bolnavilor săraci din oraș. Drept pentru care se va propune și se va vota o comisie de verificare a casieriei Uzinei și de înaintare a unor propuneri pentru o mai bună administrare a acesteia.

Primarul Lugojului va decide la 20 aprilie 1935 constituirea unei comisii compusă din ing. Iosif Radoslav - șeful serviciului tehnic județean, ing. Traian Răbăgia – directorul Uzinei Electrice, ing. Andrei Steinbach – de la Serviciul tehnic municipal, George Rusalin – consilier comunal și dr. Alexandru Vasilie – secretarul general al Primăriei, „care sub prezidenția noastră” va examina și evalua obiectul ofertei Soc. „*Moară și Țesătorie*” S.A., urmând să facă propunerea concretă în această privință.

Pe 22 iunie 1937, Primăria va intra în posesia unui amplu raport cu privire la instalațiile hidraulice cunoscute sub numele de „*Moara Spănească*”. Aceasta se afla situată pe râul Timiș, în Lugoj, și avea drept scop transformarea energiei hidraulice a râului în forță motrică. Numai că întreaga instalație se găsea într-o stare deplorabilă, nemaifiind nimic utilizabil, „...*afară de barajul de umflare, de canalul superior și de canalul inferior, precum și de canalul de desecare, care după o radicală reparare se vor putea pune din nou în funcție.*” Stavilele și turbinele nu mai aveau nicio valoare, trebuind a fi schimbate cu altele noi. Același raport oferă și o mulțime de date strict tehnice, din care demne de reținut sunt doar câteva: barajul de umflare avea o lungime de 168 m, canalul inferior – 880 m, canalul superior – 1.880 m, canalul deversor (de desecare) – 400 m. Se enumerau lucrările necesare: consolidarea barajului de umflare; lărgirea și adâncirea canalelor; construirea unei stavile de pericol în baraj; construirea stăvilarelor de intrare la gura canalului de sus; construirea stăvilarelor de

desecare la canalul deversor; construirea unui edificiu pentru plasarea a două turbine; procurarea și montarea a două turbine; amenajarea edificiului fostei mori pentru instalația electrică; procurarea și montarea a două generatoare legate cu cele două turbine și instalația electrică aferentă; un cablu pentru transportului curentului electric de la generatoare până la Uzina Electrică Comunală. După toate calculele, era necesară o investiție de 18.000.000 de lei, venitul net estimat anual (prin economie făcută prin producerea ieftină a curentului electric) era de 3.300.000 de lei. Raportorul încheia astfel: „*Deoarece s-au calculat numai 1.200.000 kWore ce se vor putea valoriza anual, dar energia produsă va fi 2.020.878 kWore, din escedentul de curent se va putea realiza în orele de noapte (de la ora 22 începând) un iluminat public mai bun ca actualmente.*“

Studiind oferta Soc. „*Moara și Țesătoria*“ S.A., dar și devizul lucrărilor necesare în legătură cu înființarea unei instalațiuni hidraulice pe locul numit „*Moara Spănească*“, elaborat de Serviciul tehnic municipal, Primăria va refuza pe 8 iulie 1937 această afacere.

În 1939, centrala electrică dispunea de:

- 2 mașini cu aburi de câte 160 C.P., în total 320 C.P. (intrate în funcțiune în anul 1900;

- 1 motor Diesel de 300 C.P., intrat în funcțiune în 1912;

- 1 motor Diesel de 450 C.P., intrat în funcțiune în 1928.

Capacitatea generatoarelor cuplate cu mașinile de mai sus erau de:

- cuplat cu o mașină cu aburi - 110 kW

- cuplat cu a doua mașină cu aburi - 100 kW

- cuplat cu motor Diesel de 300 C.P. - 200 kW

- cuplat cu motor Diesel de 450 C.P. - 335 kW.

Valoarea nominală a capacității generatoarelor cuplate a fost de 745 kW.

Dar, după cum se spune în darea de seamă pe exercițiul 1939 al Întreprinderilor Comunale Lugoj (de la 1 aprilie la 31 decembrie 1939), „*Din cauza uzurei mașinelor și a motoarelor Diesel precum și a generatoarelor electrice, capacitatea reală a generatoarelor e de 630 kW.*“

Cu toată incapacitatea centralei electrice și a lipsei unităților de rezervă, pe lângă unele restricțiuni la consumul electric, exploatarea a fost continuă cu excepțiile de mai jos.-

Vara anului 1939 a fost foarte bogată în perturbații atmosferice prin furtuni - uragane însoțite de mai descărcări atmosferice, pentru cari motive pentru a preîntâmpina unele neajunsuri la mașini a fost sistată exploatarea în următoarele zile:

5 Maiu pentru timp de 14 minute

11 „ 30 „

18 „ 15 „

19 „ 45 „

16 Junie ziua „ 60 „ și noaptea 75 minute

22 „ 60 „ „ 60 „

10 Julie „ 30 „ „ 90 „

Cu toate precauțiunile luate în timpul descărcărilor atmosferice, totuși în ziua de 17 Junie, printr'o descărcare neașteptată, a trăsnet dinamoul de 200 kW arzându-i două bobine de pe indus, care defecte însă au fost reparate pentru a doua zi de personalul din centrală.- Defecte mai importante la mașini în cursul exercițiului au fost: ruperi de tije la ventile, ruperi de resoarte dela ventile, ruperea dinților dela pompa de uleiuri dela motorul Diesel de 450 C.P., și arderea capului dela un piston a motorului Diesel de 300 C.P.“

În 1939, s-au produs cu mașinile 1.619.539 kW/h, din care 1.588.063 kWh cu motoarele Diesel. Curentul electric produs s-a distribuit astfel:

- iluminatul public - 125.000 kWh;
- iluminatul la particulari, după contor - 358.210 kWh;
- iluminatul public - 110.000 kWh;
- energie pentru motoare particulare - 488.586 kWh;
- consumul propriu al centralei - 45.053 kWh;
- pierderi în rețea - 492.690 kWh.

În total: 1.619.539 kWh.

După cum lesne se poate observa, pierderile în rețea au fost imense, respectiv de 30, 42%. Față de 1938, când s-au produs 1.683.861 kWh, producția din 1939 a scăzut cu 64.322 kWh, „...care scădere se explică prin concentrările din anul 1939 prin cari multe industrii casnice au fost stingherite în exploatarea lor.“

Rețeaua luminatului public	31 martie 1939	31 decembrie 1939
Lămpi	699 buc.	749 buc.
Tub Bergmann	2304 m	2371 m
Braț de perete pentru lămpi	46 buc.	46 buc.
Braț de zid pentru lămpi	363 buc.	365 buc.
Garnituri suspendate	278 buc.	290 buc.
Sârmă izolată	12753 metri	12512 metri
Izolatori	1919 buc.	1935 buc.
Siguranțe aeriene	352 buc.	314 buc.
Sârmă de cupru	3831 kg.	4140 kg.

Aceeași dare de seamă oferă și alte detalii interesante cu privire la iluminatul public în municipiul Lugoj în anul 1939:

„Iluminatul public al străzilor este îndeplinit prin lămpi suspendate în mijlocul străzii, prin lămpi fixate pe brațe de fier pe stâlpi sau pe zid. Alimentarea rețelei luminatului public cu energie electrică se face din patru centrale distincte și independente una de alta.- Aprinderea și stingerea lămpilor se face dela centrale de alimentare a rețelei luminatului public, de o persoană încredințată în mod special cu această operație. - Luminatul public este alimentat prin 749 lămpi...“, care aveau un consum total de 30.915 W.

Raportorul continuă:

„Față de anul 1938, numărul lămpilor a crescut cu 36 buc., iar în consum cu 1155 Watti-, ceia ce se explică prin introducerea luminei electrice în străzile unde s-a prelungit rețeaua electrică, precum și prin faptul că, până în prezent, în statistici nu au fost introduse lămpile ce erau în ceasornicele publice și cari de fapt erau conectate la rețeaua iluminatului public.- “

Iată, așadar, Lugojul avea cel puțin două ceasuri publice luminate electric.

Mai departe:

„Luminatul orașului este foarte slab, prin faptul că și lămpile sunt mici, iar prin înlocuirea lor cu altele mai mari s'ar periclita capacitatea centralei,- precum și din cauza tensiunii care are căderi foarte mari, prin care randamentul luminos al lămpii este mult scăzut.

Din cauza pierderilor mari de tensiune în rețeaua de distribuție, variația tensiunii are limite foarte mari, astfel pentru a menține tensiunea curentului electric la un voltaj mai apropiat de tensiunea normală,- în timpul sarcinilor maxime ale centralei - tensiunea generatorilor este mult urcată, din cari motive lămpile electrice instalate în apropierea centralei electrice au o durată de ardere foarte mică, ceia ce explică numărul mare de lămpi înlocuite la luminatul public pe durata dela 1 Aprilie-31 Decembrie 1939. “

În continuare este dat un tabel cu numărul de becuri înlocuite, în funcție de putere, în total nu mai puțin de 1.685 de bucăți. Cele mai afectate au fost cele de putere mică (769 de bucăți de 25 W, 557 de bucăți de 40 W și 135 de bucăți de 60 W). Ceasornicele electrice erau înzestrate cu 11 becuri a 15 W fiecare.

Întrucât se apropia războiul, „...s'au făcut dispozitivele necesare pentru trecerea dela iluminatul normal străzilor la iluminatul de războiu și apoi la iluminatul de alarmă. “

De mare interes sunt detaliile raportorului cu privire la consumatorii casnici din Lugoj:

„Luminatul particular se face prin contori și prin tariful în compt general - paușal -. Deși sistemul de vânzare al curentului electric prin tariful în compt global are multe neajunsuri, până în prezent nu a putut fi eliminat din cauza lipsei de contori electrice, cari în ultimul timp nu au mai fost procurați din cauza provizoratului înainte de schimbarea curentului electric.-

Prin schimbarea curentului electric nu se va mai admite consumul prin compt global, ci se va trece - pentru toți consumatorii - la sistemul prin contori.- “

La 31 Decembrie 1939, pentru iluminat au fost conectați la rețeaua electrică următorii consumatori:

Consumatori cu contori, „normali“ - 1909

Primăria - 9

Diferite oficii - 80

Consumatori în compt global - 1141

În total - 3139.

Cu ocazia schimbării curentului electric se pune o problemă foarte importantă și anume aceia a refacerii instalațiunilor interioare dela particulari, cari în majoritate sunt necorespunzătoare, prin cari fapt sunt veșnicile reclamațiuni

asupra conturilor lunare. Situația nenorocită a instalațiilor dela particulari se datorește a două fapte din trecut și anume:

1. Fosta concesionară a Uzinei electrice, în timpul războiului mondial și chiar anterior, a executat - pe spesele sale - o serie de instalațiuni pentru consumatori - cu scopul de altcum foarte bine ales -, pentru a încuraja consumul electricității. Instalațiunile executate, cu timpul le vindea abonaților, ghinionul însă a fost că la toate aceste instalațiuni s'a folosit material de calitate inferioară, cu scopul de a reduce la minim costul de instalație,- iar în timpul războiului, din lipsă de material bun, s-a instalat numai fier.- Rezultatul s'a arătat repede: instalații defecte, scurgeri de electricitate în pământ, scurt-circuite permanente și căderi de tensiuni mari.-

2.) Al doilea neajuns a fost o lipsă completă de control al instalațiilor efectuate între timp de către instalatorii particulari din oraș și între cari, din cauza ușurinței cu care în trecut se acorda dreptul de a profesa meseria de instalator-electrician,- s'au infiltrat multe persoane lipsite de pregătirea tehnică recerută pentru a executa în condițiuni bune astfel de lucrări.-

Pentru a elimina aceste neajunsuri, s'au luat măsuri în ultimul timp de către I.C.L., că la expirarea sau denunțarea de către consumator a contractului de lumină, să nu se mai admită încheierea unui nou contract până ce instalația electrică nu va fi pusă la punct.- Pentru controlul instalațiilor executate de instalatori particulari, s'au luat măsuri, că fiecare instalație nouă sau refăcută înainte de a fi conectată la rețeaua electrică, să fie recepționată de către I.C.L. și numai în cazul că e corespunzătoare prescripțiilor tehnice, se va conecta la rețeaua de sub curent electric.-

În urma măsurilor de mai sus, s'au executat în cuprinsul orașului 138 de instalațiuni electrice, cu 860 lămpi instalate, 192 prize de curent electric și motoare electrice de 22,1 C.P.“

Referindu-se, în continuare, la energie, raportorul va detalia situația după cum urmează:

„La 31 Decemvrie 1939 au fost instalate și conectate la rețeaua electrică 183 buc. motoare cu o putere totală de 255,2 C.P. pt. apaducte

2	„	„	„	10,5	„	mori
188	„	„	„	885,5	„	ateliere
13	„	„	„	114	„	centrală electr.

Total 386 buc. motoare instalate, cu o putere totală de 1268,2 C.P.“

Desigur, avem o serie de detalii tehnice, însă acestea exprimă cel mai corect și concret situația de moment de la Lugoj în ceea ce privește acest element al modernității denumit energie electrică. De altfel, nici nu e de mirare faptul că raportorul insistă în darea sa de seamă:

„În cursul anului 1939, au început lucrările pentru schimbarea curentului electric într'o parte a orașului și dotarea centralei electrice cu două grupuri electrogene de câte 450 C.P.

Pentru a face loc noilor unități, a fost nevoie în primul rând de a muta dela locul său tabloul de distribuție de curent continuu, deoarece locul pe care era așezat este destinat pentru noul tablou de curenți trifazici. Lucrările necesare s'au și efectuat în bune condițiuni, improvizându-se un nou tablou din materiale vechi, după deblocarea dela curentul electric al tabloului de curent continuu, s'au eliminat toate aparatele inutile de pe tablou și tabloul a fost mutat în altă parte a centralei. Din cauza spațiului prea mic - din centrală -, tabloul a fost descompus în trei părți și anume: tabloul celor două generatoare cuplate cu motoarele Diesel, tabloul generatoarelor acționate prin mașinile cu aburi, și tabloul eșirei conductelor în oraș.- E de remarcat că mutarea tabloului de distribuție s'a făcut fără nici o perturbație în ceia ce privește furnizarea curentului electric și s-a folosit minimul de material nou și numai acolo unde materialul era complet deteriorat.-

După terminarea tabloului de distribuție, s'a făcut partea inferioară a fundațiilor celor două grupuri electrogene, cari conform contractului încheiat cu firma Sulzer Freres era în sarcina I.C.L.- S'au făcut încercări pentru darea în antrepriză a lucrărilor de fundație, însă prețul cerut de 129.000 Lei fiind prea exagerat, s'a făcut întreaga lucrare în regie cu personalul I.C.L., plătinându-se numai materialul folosit în sumă de cca 45.000 Lei, calculându-se și manopera la prețul zilei costul lucrării s'a urcat la 57.000 Lei.-

În sala conexiunilor de înaltă tensiune, s'a făcut un planșeu de beton armat și s'au construit tot în regie 14 celule duble din beton armat, în rame de fier profil «U» și două celule pentru stațiunea de transformare din localul centralei electrice.-

S'a preferat executarea lucrărilor în regie din cauza permanentei concentrări a multor antreprenori din localitate, iar cei rămași căutau să speculeze prețurile și nu puteau garanta termenul de execuție, precum și din cauza că cimentul se putea obține mai ușor de Întreprinderile comunale decât de către antreprenori.-“

Raportorul va continua cu dezvoltarea sistemului energetic al municipiului Lugoj:

„În legătură cu schimbarea curentului electric în o parte a orașului, s'au construit 4 stațiuni de transformare, executate în întregime în regie, și cari sunt plasate în modul următor:

Stațiunea I. în grădina Prefecturii județului, care fiind o stațiune principală, este alimentată dela centrala electrică cu două cabluri subterane. Stațiunea II. e instalată la capul podului de beton. Stațiunea III. în fața cimitirului din str. Făgetului, și Stațiunea IV. la Abatorul comunal. Cea din urmă e prevăzută și cu o eșire aeriană de înaltă tensiune, pentru eventuala alimentare cu electricitate a satelor din direcția Timișorii.-“

Ceea ce este demn de remarcat e faptul că, încă de pe-atunci, se încerca mascarea cablurilor în subteran și am dori să credem nu doar pentru siguranță, ci și pentru estetic:

„S'au făcut 4708 metri canalizare pentru cablu subteran și s'au așezat 3950 metri cablu subteran de 3 x 10 mmp. și 1516 metri cablu subteran de 3 x 16 mmp. “

Și-n anul 2015, de vă veți plimba prin orașele și satele bănățene, veți observa urățenia pe care o produc stâlpii de beton și cablurile de tot felul. Desigur, în context trebuie observat că, de regulă, în fotografiile bisericile sunt obturate în majoritatea cazurilor de stâlpii de electricitate. Cu siguranță (cel puțin din punct de

vedere logic), lăcașele de cult puteau fi scutite de concurența stâlpilor de curent, însă politicienii vremii n-au putut prevedea faptul că, într-o bună zi, lăcașele de cult vor deveni emblemă arhitectonică a localităților rurale. Deocamdată, a muta firele în subteran ori măcar a reamplasa sistemul pe partea opusă a străzilor unde se află lăcașe de cult ar fi costisitoare. Cu toate acestea, planul general de urbanism pentru următoarele decenii ar trebui să prevadă și astfel de modificări.

Mai departe:

„Procurarea contorilor electrici.

În vederea schimbării curentului electric, s'au făcut formele și s'au comandat cca 1400 contori electrici pentru noul curent electric,- ce urmează a fi introdus în oraș,- în valoare totală de 1.070.000 Lei.- Procurarea prin licitație s'a făcut dela firma Siemens-Schuckert din București și comanda este în curs de executare.-“

Iată că, încă de pe-atunci, companiile străine își aveau sediul principal la București.

În fine, trecând peste cifrele dezvoltării Uzinei electrice, amintim și situația contoarelor:

„Pentru acoperirea cheltuielilor împreunate cu procurarea contoarelor, s'a prevăzut în buget 570.000 Lei și 500.000 din fondul cauziunilor.-

După cum s'a văzut mai sus, toate plățile pentru cheltuielile angajate ar fi asigurate.-“

Costul de producție al unui kWh la bornele mașinilor a fost de 2,17 lei.

Rețeaua electrică de distribuție în cadrul municipiului se făcea prin sistemul cu trei fire, curent continuu, la 300 V pentru motoarele electrice și la 150 V pentru iluminat. Lungimea totală a acesteia, la sfârșitul anului 1939, era de 50,985 km, față de 50,616 km în 1938. Diferența de 370 m cuprindea 235 m în subteran și 135 m pe str. Aurel Vlaicu.

Tot în 1939 s-au executat mari modificări în rețeaua secundară, într-o jumătate a orașului, unde urma să se introducă curent trifazic. Lucrările au constat din redirijarea rețelei, ținându-se cont de noile centre de distribuție (stații de transformare), în plus adăugându-se un fir pentru o fază.

Rețeaua de distribuție	31 martie 1939	31 decembrie 1939
Stâlpi de lemn	1.142 buc.	1167 buc.
Stâlpi de fier	16 buc.	20 buc.
Construcție de fier pe zid	444 buc.	436 buc.
Construcție de fier pe acoperiș	100 buc.	100 buc.
Izolatori diverși	8.459 buc.	8.460 buc.
Siguranțe lamele diferite	439 buc.	492 buc.
Secționori	150 buc.	146 buc.
Paratrăsnete	50 buc.	50 buc.
Extremități	378 buc.	408 buc.
Sârmă de cupru	26.023 kg	27.673 kg
Cablu subteran	314 m	314 m

Darea de seamă a I.C.L. din 1939 relevă și faptul că electricienii Uzinei Electrice se deplasau la intervenții pe biciclete, în acel an cheltuindu-se pentru întreținerea autoscărilor și bicicletelor suma de 75.519 lei (cheltuielile pentru salarii fiind de 1.992.861 de lei). Aceasta în condițiile în care cumpărarea unui cal pentru serviciul de salubritate a costat 9.500 de lei.

Bilanțul de profit și pierdere, pe 1939, al Întreprinderilor Comunale Lugoj a fost aprobat la 12 iunie 1940, documentul purtând semnăturile primarului dr. Ionel Dobrin și secretarului dr. Alex C. Vasilie. I.C.L. a obținut un beneficiu de 1.268.262,69 de lei, din care Primăriei i s-a atribuit un sfert (311.638 de lei) restul la constituirea fondului de dezvoltare.

Podul de beton

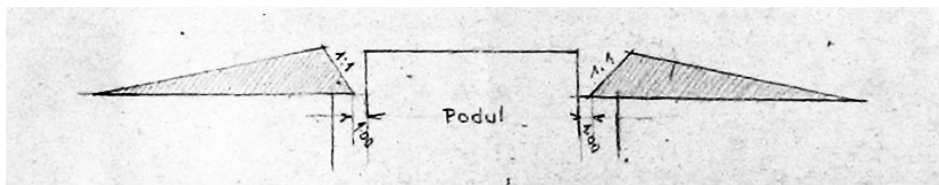

Construcția podului de beton. Din colecția Ing. Anton Tomin

Dedicăm un întreg subcapitol podului de beton din Lugoj, fiind vorba de un obiectiv de importanță nu doar locală, ci și națională.

La 21 iulie 1937, se va ține o licitație publică pentru lucrările de construire a unui pod de beton armat peste râul Timiș, în locul podului de lemn existent. Devizul, întocmit de inginerul-șef C. Antoniu din București, era de 8.970.000 de

lei. S-au prezentat doar două firme, câștigătoare fiind declarată firma bucureșteană „Întreprinderile generale tehnice Ing. Tiberiu Eremia“, care a oferit un rabat de 2,95% la suma prevăzută în deviz, ajungându-se la 8.705.485 de lei. Licitația a fost ulterior aprobată de Ministerul de Interne.

La 5 august 1939, primarul Dobrin solicită modificarea bugetului orașului pe exercițiul financiar 1939/1940, motivând:

„Noi, Primarul orașului de reședință Lugoj, având în vedere bugetul orașului Lugoj pe exercițiul 1939/1940, s-a prevăzut la art. 132 de cheltuieli suma de Lei 1.250.000 - pentru construirea podului de beton armat peste râul Timiș.

Considerând că această sumă nu este suficientă pentru a putea achita în întregime cheltuielile ivite până la terminarea acestui pod și ținând seama de faptul că, cu ocaziunea întocmirii bugetului orașului Lugoj pe exercițiul 1939/1940, nu s'a alocat suma corespunzătoare pentru achitarea acestor cheltuieli, deoarece Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor a pus în vedere primăriei că va suporta din bugetul propriu o parte însemnată din cheltuielile împreunate cu construirea acestui pod, ceia-ce nu s'a putut realiza în urma evenimentelor cunoscute, rămânând astfel toate cheltuielile în sarcina orașului, considerând că este o necesitate imperioasă ca acest pod să fie terminat și predat circulației încă în toamna anului curent, deoarece acest pod face legătura peste râul Timiș pe traseul șoselei naționale București-Timișoara, care circulație produce o aglomerație instabilă pe podul de fier cu o vechime de peste 40 ani,

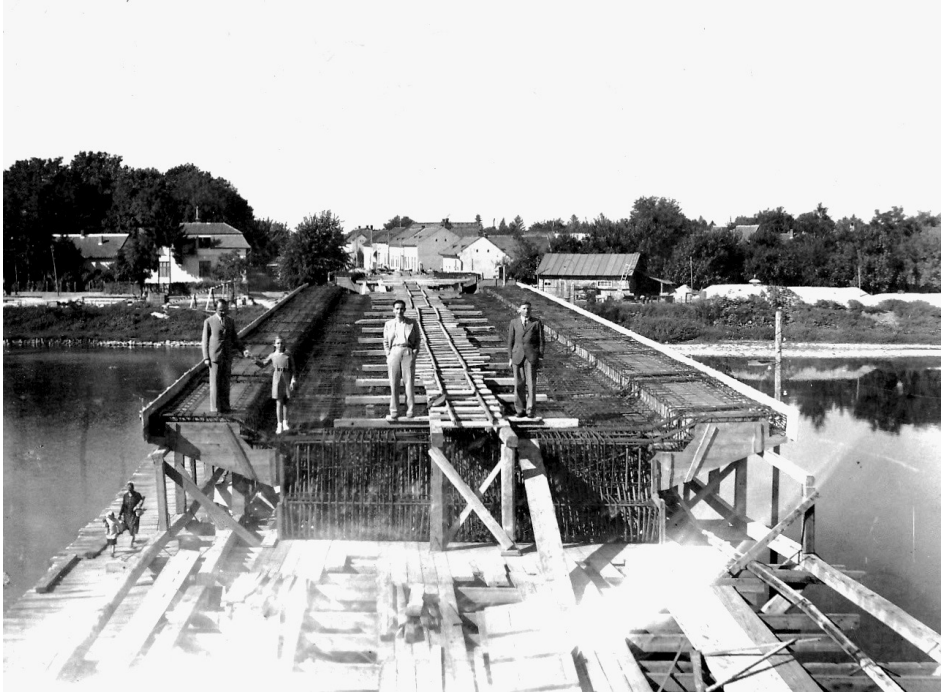
având în vedere că, în afară de alocația prevăzută la art. [...] mai este nevoie de un credit de cca Lei 2.970.000.- din care sumă să se poată termina podul de beton armat, cum și lucrările împreunate cu construirea și amenajarea cuarturilor de con și racordarea străzilor din dreapta și stânga podului, nefiind la același nivel cu calea podului,

având în vedere că Casa de Asigurări din Ministerul de Interne cu adresa No.13.655 din 12 Iulie 1939, aduce la cunoștința primăriei că comitetul de direcție, în ședința din 7. Iulie 1939, a aprobat pe seama orașului Lugoj un împrumut de Lei 1.000.000, cu o dobândă de 2% anual,

având în vedere că gestiunea exercițiului 1938/1939 s'a încheiat cu excedente în numerar de Lei 783.554 la partea ordinară a bugetului și cu Lei 496.393 la partea specială a drumurilor, cari executate sunt în întregime consemnate la Casa de Depuneri și Consemnațiuni,

consider că, conform dispozițiilor art. 17 din legea administrativă, excedentele în exerciții închise se pot folosi pentru imobiliare, considerând că

*atât lucrările cu construirea noului pod ca și celea cu construirea și amenajarea
cuarturilor de con și racordarea străzilor din dreapta și stânga podului sunt
lucrări de investiții imobiliare,
pentru cari motive [...]*

Lugoj - Construirea podului de beton (vedere parțială). Colecția Ing. Anton Tomin

Decidem:

[...] La cheltueli:

*496.393.- se înscrie sub un nou art. de ordine 120/bis cu redacția «Pentru
construirea și amenajarea cuarturilor de con și racordarea străzilor din dreapta
și stânga podului de beton armat».*

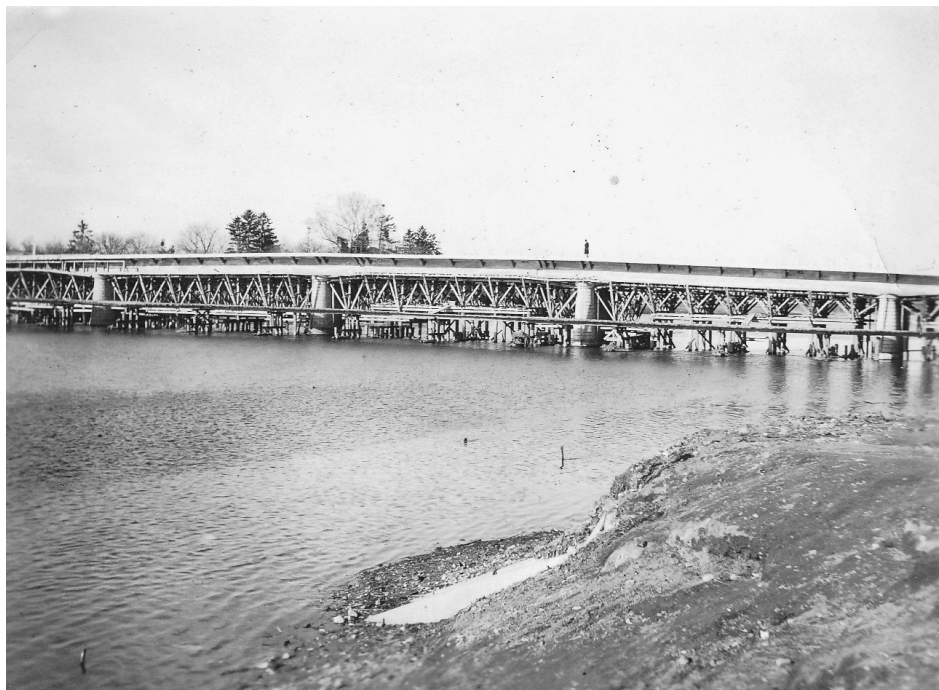
*1.783.554.- se adaugă la art. 132 „Pentru construirea podului de beton
armat peste râul Timiș“, devenind alocația acestui art. Lei .3.033.554.-“*

*Problema cea mare o constituia racordul căii podului cu șoseaua, Primăria
nefiind de acord cu refuzul „Întreprinderilor Generale Tehnice Tiberiu Eremia“
de a executa această lucrare.*

*„În ceea ce privește execuția pavajului mozaic, pe această porțiune nu se
va executa de loc din cauza umpluturii, care fiind numai executată și netasată,
nu poate prezenta garanția că își va păstra forma ca un pavaj definitiv. Pentru a
nu compromite această lucrare, ne vedem siliți să renunțăm la executarea ei pe
această porțiune.*

Remarcăm mai departe că în prezent lucrările de tencueli sunt în curs de executare și în consecință lucrările podului propriu-zis nu sunt terminate, deci deocamdată nu poate fi vorba de recepția provizorie.“

În septembrie 1939, Primăria Lugoj va face un împrumut de 1.600.000 de lei de la Casa de Asigurări a Ministerului Internelor. Termenul de rambursare era de cinci ani, cu o dobândă de 2%, „...amortizabilă prin rate anuale“. Iată și motivul acestui împrumut:

Lugoj - Construirea podului de beton (vedere generală). Colecția Ing. Anton Tomin

„Suma de Lei 1.600.000 se ia ca împrumut de Primăria orașului Lugoj, pentru amplificarea uzinei electrice și continuarea lucrărilor necesare terminării podului din beton armat peste râul Timiș.

[...] Primăria orașului Lugoj garantează îndeplinirea obligațiilor stipulate prin prezentul contract cu toate veniturile sale ordinare și extraordinare, asupra cărora Casa de Asigurări va avea privilegiu față de orice alt creditor, putându-le urmări și încasa direct pe seama sa.“

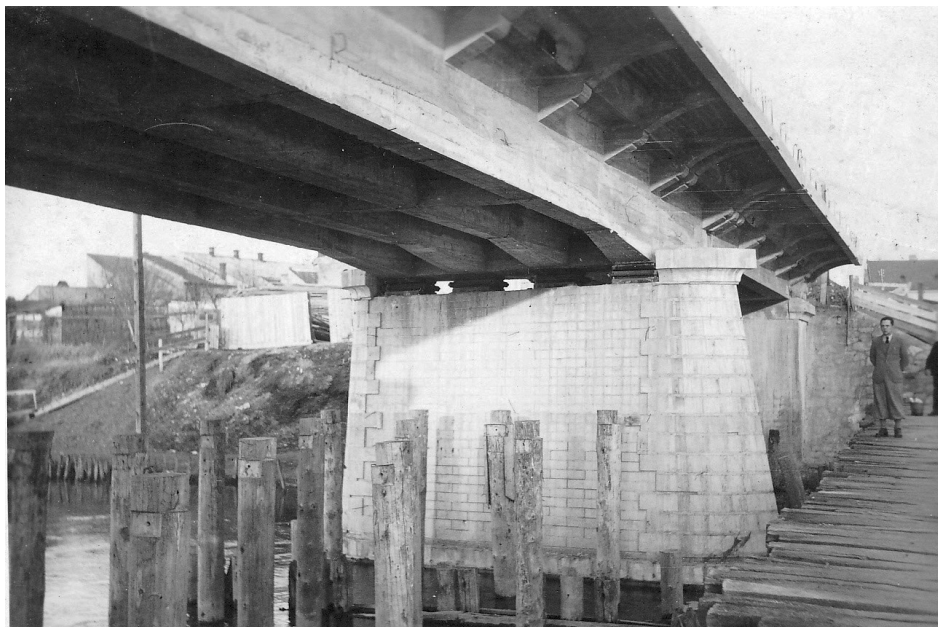
După ce, la 16 iunie 1941, a mai trimis o notă în acest sens, șeful Serviciului tehnic al Primăriei Lugoj (ing. Ioan Sălăgeanu) va redacta în aceeași lună un „Memoriu justificativ“ cu următorul text:

*„Memoriu justificativ
privind lucrările de consolidarea corpului drumului și al malurilor la ambele capete ale podului de beton armat în străzile i. Popovici Bănțeanul și*

Vlad de la Marina.

-
În anul 1939 s'au terminat lucrările de construire a podului de beton armat propriu zis,

Proiectul și lucrările au fost aprobate prin Jurnalul Consiliului Technic Superior Nr. 89/1937,

Lugoj - Construirea podului de beton (vedere de jos). Colecția Ing. Anton Tomin

Întrucât quarturile de con ale podului nu au putut fi executate și terminate decât numai în anul 1940, cari trebuia să servească ca zid de sprijin umpluturii atât a corpului drumului, cât și a malului,

Pentru a putea pune în circulație podul de beton, la capetele acestuia în străzile I. Popovici Bănățeanul și Vlad dela Marina, a rămas un loc neumplut în corpul drumului pe o distanță de 10 m. lungime, 1,60 lățime și cca 2 m. adâncime, la fel și malurile acestui drum în apropierea podului - conform planului anexat - în corpul drumului rămas neumplut s'a construit o schelărie din grinzi de stejar și traverse de fier, așezate una lângă cealaltă, constituind o fundație pentru drum, provenite din vechiul pod, iar peste acestea s-a așternut un strat de pietri;.

Acum fiind terminate lucrările de construire a quarturilor de con, sunt absolut necesare executarea lucrărilor de scoaterea traverselor și umplerea corpului drumului precum și a malurilor drumului dela ambele capete,

Acestea sunt necesare și prin faptul că grinzile de stejar pe cari sunt puse traversele de fier nu sunt în stare să suporte prea mult timp sarcina traverselor de

fier și sarcinilor ce circulă peste acest pod, astfel că suntem expuși la accidente cari numai daune pot cauza primăriei,-

Pentru executarea acestor lucrări este necesar umplutură în cantitate de 1.184 m.c. din care cca. 200 mc. o putem obține din Splaiul C. Brădiceanu, iar restul din alvia râului Timiș.

Transportul acestei umpluturi s'ar executa cu căruțe particulare /prin licitație/, iar manopera de scoaterea traverselor etc. în regie proprie, cu oameni angajați cu ziua sub controlul direct al serviciului tehnic.

Valoarea totală a lucrărilor se ridică la suma de lei 225.139.- conform devizului anexat.

Lucrarea se va executa în regie proprie, sub controlul direct al serviciului tehnic, iar transportul umpluturii prin darea în antrepriză. “

Memoriul va fi aprobat de primar prin Decizia nr. 6.749/17 iunie 1941. Mai mult decât atât, prin Decizia nr. 6.989/21 iunie 1941, Primăria decide angajarea unui „...număr de 30-40 muncitori, după necesitate, pentru executarea lucrărilor de consolidarea corpului drumului și a malurilor la ambele capete ale podului de beton armat, cu o retribuție de 10-25 lei pe oră.” Suma necesară a fost aprobată în aceeași zi, prin Decizia nr. 6987, aceasta fiind de 15.957 de lei.

Bibliografie:

Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (D.J.T.A.N.): Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 366, dosarele nr. 162/1929; 233/1933; 36/1935;

D.J.T.A.N.: Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 367, dosarele nr. 7/1932; 98/1933; 322/1933;

D.J.T.A.N.: Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 368, dosarul nr. 156/1939.

Poliția din Lugoj

Mișcarea muncitorească din Lugoj n-a scăpat supravegherii polițienești. Prin nota nr. 941/3 mai 1937, Chestura Poliției Municipiului Lugoj, adresată prim-procurorului județului Severin, se opunea recunoașterii personalității juridice a sindicatului din „...industria lemnului“, motivând că: *„Avându-se în vedere că din însăși scopul înființării sindicatului reese că are ca primă cauză încheierea de contracte colective, stabilirea legăturilor de reciprocitate cu toate organizațiunile muncitorești care au ca scopuri similare și care la un moment dat s-ar putea transforma într-o masă compactă, deunând astfel prin pretențiile care le-ar formula ulterior ordinea publică, iar pe de altă parte dintre cei 14 membri ce compun comitetul de conducere, 13 sunt minoritari și numai un singur român, iar ca secretar funcționând un anume Francisc Nagy ce mai înainte a fost un simpatizant al ideilor comuniste,- pentru toate aceste motive și pentru faptul că în ultimul timp toate organizațiunile profesionale muncitorești cer recunoașterea pe baze legale, care o punem în legătură cu o reînviere a sindicatelor unitare, avizul nostru este nefavorabil...“*

Ședința de constituire a sindicatului se ținuse pe data de 31 ianuarie, la sediul *„...muncitorilor în alimentație din acest oraș, str. V. Mihali Nr. 10 [...] Scopul înființării sindicatului este de a putea cuceri condițiuni de muncă cât mai favorabile pentru membrii săi, prin încheiere de contracte colective și prin supravegherea ca acestea să fie respectate, acordarea de ajutoare materiale membrilor în caz de lipsă de lucru, plasarea membrilor la lucru în mod gratuit, stabilirea legăturilor de reciprocitate cu toate organizațiile muncitorești, care au scopuri similare, înființarea de biblioteci, organizarea de conferințe etc.“*

În contextul așa-numitei lupte de clasă, trebuie văzute și alte forme de rezistență împotriva greutăților vieții de zi cu zi. Cea mai vulnerabilă pătură socială a fost, ca întotdeauna, cea a pensionarilor.

Problema „Hitleristă“ a fost una din preocupările forțelor de ordine din Lugoj. Dovadă fiind și nota informativă nr. 2655 din 7 decembrie 1938, expediată la Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara de către Legiunea de Jandarmi Severin: *„Majoritatea tinerilor germani din Lugoj, înglobați în Gruparea germană, de scurt timp poartă pălării verzi cu șnururi albe, cu egrete din păr, dând aspectul unei uniforme.- Germane Hitleriste, întrucât toate aceste pălării sunt confecționate cu același format.-“*

Populația Românească este indignată de atitudinea acestora care ostentativ își expun această uniformă zilnic pe străzile cele mai frecventate ale orașului.-

Uniforma se observă a fi purtată numai de tineretul german de ambele sexe, ceea ce denotă că este o organizație constituită pentru propagandă Hitleristă. “

Ca urmare a ordinului nr. 3246-J/17 iulie 1943, comisarul Marcu Bolboceanu, șeful Biroului Poliției Judiciare din cadrul Poliției de Reședință Lugoj, va trimite superiorilor săi de la biroul omonim al Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara, în data de 18 aprilie 1944, planul de razii în zona sa de acțiune:

„1. Poliția de reședință Lugoj

Va executa razii în trenurile cari circulă pe ruta Lugoj-Timișoara, Lugoj-Buziaș, Lugoj-Ilia și Lugoj-Caransebeș de 2 ori pe săptămână de către 2 comisari, 2 comisari ajutoari și 4 agenți.-

2. Comisariatul de Poliție Caransebeș

Va executa razii de 2 ori pe săptămână în trenurile de pe ruta Caransebeș-Lugoj și Caransebeș-Orșova, de către 1 comisar, 1 comisar ajutor și un agent.-
Comisariatul de Poliție Orșova

Va executa razii de 2 ori pe săptămână în trenurile de pe ruta Orșova-Caransebeș și Orșova-Turnu-Severin de către 1 comisar, 1 comisar ajutor și 1 agent.-“

La rândul său, potrivit planului lunar de razii în trenuri și gări pe luna iulie 1944, Chestura Poliției Timișoara își asuma obligația raziilor în trenurile de pe relațiile Timișoara-Arad, Timișoara-Buziaș și Timișoara-Lugoj, dus-întors, echipele fiind constituite dintr-un ofițer de poliție și doi agenți. Potrivit aceluiași plan, „Personalul

CHESTURA POLIȚIEI MUNICIPIULUI
TIMIȘOARA
Biroul Poliției de Siguranță

E C H I P A D E R A Z I I

pe trenuri a Chesturei Poliției Timișoara, compusă dintr'un ofițer de poliție și doi agenți de poliție, având controlul liniilor :

Timișoara - Arad și înapoi
Timișoara - Buziaș și înapoi
Timișoara - Lugoj și înapoi

	Precări din Timișoara	Înapoi la Timișoara	
Luni	1 ofițer de poliție spre Arad ora 13,30	ora 22,06	
	1 agent de pol. Lugoj	7,20	21,10
	1 agent de pol. Lugoj	5,05	9,50
Marți	1 ofițer de pol. Lugoj	7,20	22,10
	1 agent de pol. Buziaș	6,40	10,22
	1 agent de pol. Arad	8,35	15,10
Miercuri	1 ofițer de pol. Buziaș	7,42	10,22
	1 agent de pol. Lugoj	7,20	21,10
	1 agent de pol. Arad	8,35	15,10
Joi	1 ofițer de pol. Arad	21,22	22,06
	1 agent de pol. Buziaș	17,42	10,22
Vineri	1 agent de pol. Arad	13,30	22,06
	1 ofițer de pol. Lugoj	18,20	20,15
Sambătă	1 ofițer de pol. Lugoj	19,18	20,15
	1 agent de pol. Lugoj	7,20	21,10
	1 agent de pol. Buziaș	5,00	7,40
Duminică	1 ofițer de pol. Lugoj	7,20	21,40
	1 agent de pol. Lugoj	19,18	20,15
	1 agent Arad	13,30	22,06

Planul de razii pe liniile C.F.R. din Banat

va executa razii în trenurile cari circulă pe ruta Lugoj-Timișoara, Lugoj-Buziaș, Lugoj-Ilia și Lugoj-Caransebeș de 2 ori pe săptămână, cu echipe compuse din 2 comisari, 3 comisari-ajutoari și 6 agenți. “

De notat faptul că Poliția de Reședință Lugoj mai avea în subordine și comisariatele din Caransebeș și Orșova.

Rapoartele rezultate din această activitate surprind starea de spirit a populației ca urmare a bombardării Bucureștiului de către aliați. În raportul-sinteză din 21 aprilie 1944 al Biroului Poliției de Siguranță din cadrul Chesturii Poliției Timișoara, către Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara, chestorul Mihail Marin și șeful biroului, Nestor Gheorghe, aveau să noteze: „Populația, în special dela orașe, este tot mai îngrijorătoare din cauza frontului care a ajuns pe teritoriul țării noastre, cât și a bombardamentelor ce s-au produs până în prezent, trăind mereu cu frică, temându-se că vor fi bombardați dintr-un moment într-altul.- Din această cauză, mulți locuitori de la orașe și-au dus familiile în diferite comune din împrejurimi, unde au rude, pentru a fi mai ferite de bombardamente.“

La toată această stare de fapte se adăugau nemulțumirile față de prezența în diverse localități din Banat a refugiaților din Transnistria, Basarabia și Bucovina și comportamentul acestora:

„În legătură cu evacuații de origine etnică rusă (corect, cetățenie sovietică, n.n.) din Transnistria, Basarabia și Bucovina, plasați în diferite localități din Banat, o parte din populație este nedumerită și nu privește cu ochi buni pe aceștia, spunând că mulți dintre ei au idei comuniste și dacă sunt lăsați mai mult timp în contact cu populația, pot deveni periculoși ordinii publice și siguranței Statului, infiltrând în sufletul țărănilor germele distrugător al comunismului.

Doi intelectuali români, evacuați și stabiliți în comuna cu populație germană Lovrin, Județul Timiș, au fost auziți în tren, spunând că deși șvabii din acea comună au primit foarte bine pe refugiați, totuși o parte din refugiați și în special cei din clasa de jos, lasă foarte mult de dorit prin purtarea lor față de gazdele la care sunt plasați, prin faptul că aruncă gunoiul în curte, în toate părțile, neținând seama de ospitalitatea și regulile buneicuviește, generalizându-se părerea urâtă despre ei.“

De observat în contextul acestui raport-sinteză că propaganda antisovietică și anticomunistă promovată pe teritoriul României își spunea cuvântul. Ei, rușii, erau băieții răi, fiindcă erau comuniști și dușmani ai României, România fiind atunci aliata Germaniei. Ca atare, clasa de jos a refugiaților ar fi fost formată din ruși (mujici, comuniști etc.), iar clasa superioară, din intelectuali români. Adică din băieții buni. Desigur, atitudinea raportorilor trebuie înțeleasă la adevărata sa valoare, trecându-se peste excesul de zel național și profesional.

Și raportul-sinteză din 26 mai al aceluiași Birou al Poliției de Siguranță, având aceiași semnatori, relevă aceeași situație de îngrijorare a populației, în general, dar mai ales în rândul celei șvăbești, „...fapt pentru care ei se abțin dela orice comentarii privitoare la fazele războiului.

Printre populația română, efectele bombardamentelor anglo-americeane au produs o adâncă mâhnire, cu atât mai mult cu cât ele au fost efectuate fără niciun considerent de umanitate.-

Călătorii evrei, puțini la număr, discută în mod foarte discret între ei, exprimându-și temerea că și în România s-ar putea întrona regimul din Ungaria, iar în acest caz populația evreească ar avea de îndurat mari privațiuni.-

Populația maghiară, făcând comparații între situația din Ungaria și cea din țara noastră, se resemnează dându-și seama că o bună înțelegere între ambele state ar fi spre binele popoarelor conlocuitoare.“

În raportul-sinteză din 29 iunie 1944, raportorii notează: „Cu privire la frontul de răsărit, călătorii în discuțiile lor îl comentează în favoarea noastră. În Bucovina, o mare parte din armatele rusești sunt înconjurate de către trupele noastre, cari sunt reținute cu forțe mari, la care se afirmă că au luat și trupe maghiare, forțate de germani să lupte alături de noi.-

Populația șvăbească din acest sector este foarte nemulțumită din cauza nouilor concentrări ce se fac în rândurile germanilor pentru Reich, recrutându-se

Lugoj - Gara feroviară într-un clișeu de prin 1915. Colecția Ing. Anton Tomin

tinerii între 35-45 ani, unii din ei exprimând fâțiș blesteme asupra conducătorilor Reichului precum și conducătorii de aci, cari prin propaganda lor au reușit să sucească capul tineretului șvab.-

Agricultorii sunt foarte nemulțumiți din cauza maximalizării prețului grâului, spunând că pentru suma de 2600 Lei cât costă o quintală de grâu, ei deabia pot să-și cumpere 6 batiste.“

La 20 iulie 1944, Biroul Poliției Judiciare din cadrul Chesturii Poliției Municipiului Timișoara va trimite Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara un nou plan de razii în stații C.F. și trenuri: „În trenuri

Personalul Chesturei Timișoara va avea de controlat liniile: Timișoara - Arad și înapoi, Timișoara-Lugoj și înapoi, Timișoara - Buziaș - Jamu Mare și înapoi.-

[...] - Controlul pe linia Timișoara - Lugoj se va efectua în zilele de: 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 19, 21, 23, 25, 27, 29 și 31 August 1944, de o echipă formată din un ofițer de poliție și doi agenți. În zilele cu soț, controlul se va face la trenul de noapte, iar în zilele fără soț, controlul se va face la trenul de persoane ce circulă ziua.“

Despre cum se efectuau aceste razii, este grăitor raportul din 17 iulie 1944 al Poliției de reședință Beiuș, unitate aflată, aidoma celei din Lugoj, în subordinea Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara: „*Conform instrucțiunilor [...] privind urmărirea, identificarea și prinderea infractorilor ordinari ca: pungași de buzunare, hoși din trenuri etc., cuprinde pe lângă măsurile relative la organizarea raziilor generale de la caz la caz, ce se execută continuativ și în gară locală, trenuri sau gările respective și anumite măsuri speciale ce se iau inopinat, după posibilitățile de efectiv, mijloace de deplasări sau modalitățile de colaborare a celorlalte autorități civile și militare.* -

Astfel, în colaborare cu unitățile militare sau separat se efectuează după împrejurări săptămânal, controlul trenurilor după misiunile cu caracter informativ sau de altă natură ce le au aceste organe. -

Cu organele C.F.R.-ului se efectuează controlul gărilor și pasagerilor din gări și trenuri cu ocazia deplasărilor diferiților curieri la Inspectorat și Direcțiune, cât și la reîntoarcerea lor, - aceștia în majoritatea cazurilor ocupând frairiile¹ de transport C.F.R., așa că fixarea unor zile anumite pentru razii sau control de către echipe special instituite și organizate conform instrucțiunilor se poate face în mod foarte rar. -

Însă, când aceste fraiuri sunt disponibile, se va constitui chenzinal câte o echipă compusă dintr-un Comisar și agent la acest birou, pentru efectuarea raziei privind problemele de ordin judiciar, după consemnele și instrucțiunile existente sau care s-ar mai impune după împrejurări. -

Aceste echipe volante au în special misiunea de control al tuturor pasagerilor, în asistența personalului C.F.R., prin blocarea eșirilor sau intrărilor dintr-un vagon în altul, până la terminarea operațiunii, iar persoanele găsite în nereguli vor fi predate în gările de oprire organelor jandarmeriei sau, în lipsa acestora, vor fi conduse și predate în stațiile unde vor exista, - prezența lor fiindu-ne cerută prin Legiunea de jandarmi, care ne-a asigurat de concurs, în aceste ocazii, după împrejurări.“

Pentru luna septembrie 1944, planul „...referitor la raziile din trenuri și gări ce se vor efectua în cursul lunii Septemvrie 1944, de către formațiunile polițienești din regiunea acestui Inspectorat“ stabilea: „*Controlul pe linia Timișoara-Lugoj se va efectua în zilele de 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 16, 18, 20, 24, 26, 28 și 30 Septembrie 1944, de către o echipă formată dintr-un ofițer de poliție și doi agenți*“. Imperturbabil, deși între timp avusese loc actul de la 23 august 1944, prin care România părăsea Germania și intra în alianță cu S.U.A., Anglia și U.R.S.S. împotriva Germaniei, Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara stabilea planul pentru luna noiembrie, pentru Lugoj schimbându-se doar zilele de razii. La fel și pentru luna decembrie.

---

¹ FRAI adj. invar., adv. (Rar) Liber. – Din germ. frei (DEX).

Prefectul județului Severin, inginerul Nicolae Dimitrievici, îi va instala pe lt. Adrian Dumitru în funcția de șef al Poliției Lugoj, iar pe Kling Zoltan, în cea de secretar al aceleiași instituții, fapt confirmat de Adrian Dumitru pe 2 mai, către Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara.

Cu titlu strict confidențial și urgent, Direcțiunea Generală a Poliției din cadrul Ministerului Afacerilor Interne îi va trimite pe 15 martie 1945, lui Alexandru Popescu, secretarul Poliției Lugoj și, totodată, membru al Comisiei de epurație a jud. Severin, o listă întocmită în baza ordinului nr. 28330 A al M.A.I. conținând 17 nume „...pentru a fi supuși comisiei de epurație odată cu funcționarii acelei instituții.” Între acestea se aflau doi comisari, doi comisari-adjuncți, un agent, o telefonistă și 11 gardieni publici. Răspunsul din 7 mai 1945, al lui Adrian Dumitru, șeful Poliției Lugoj, va fi unul tranșant: „*Cu onoare Vă rugăm a ne ordona care comisie hotărăște asupra lor, deoarece comisia ce funcționează la Prefectură nu ia în discuție funcționarii polițienești, iar ord. 28330-A/945 a(l) Ministerului Afacerilor Interne a căzut.*”

Poliția de Reședință Lugoj va fi inspectată pe 29 aprilie 1946 de către subinspectorul de poliție delegat Andrei Lupuțiu din cadrul Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara. Poliția lugojeană avea atunci în rândurile sale nouă ofițeri, 11 agenți și șase funcționari administrativi, șef fiind Adrian Dumitru, iar secretar Kling Zoltan. Biroul administrativ se afla sub conducerea dr. Constantin Ciorogaru. Șef la moravuri și localuri publice era agentul Constantin Tută. „- *Sunt evidențiate cu carnet 8 prostituate și 12 în curs de a li se întocmi carnete. Sunt evidențiate 47 localuri de consumație, având toate dosare formate pe categorii.*

-Pe lângă acestea se găsesc în oraș 3 camere mobilate date în chirie și 3 hoteluri.”

Detășamentul de gardieni publici număra 29 de persoane, fiind condus de Ștefan Gabriel. Inspectorul remarca și faptul că „*Grădinile au fost lucrate și în întregime însămânțate cu zarzavaturi.*”

În aceeași zi, Andrei Lupuțiu va inspecta și Biroul de Siguranță din cadrul aceleiași instituții lugojene. Biroul era condus de comisarul Constantin Ionescu, ajutat de comisarii adjuncți Constantin Anghelescu, Victor Maioreanu și Păun Dicu, precum și de agenții Petru Blaga, Ioachim Dumbravă, Nicolae Golici, Ioan Voicu și Nicolae Boldureanu. Raportorul va sublinia: „*Ofițerii de poliție încadrați de agenți sunt repartizați pe probleme, astfel că acțiunea informativă să poată fi eficace.*”

Acțiunea informativă este repartizată pe probleme și se prezintă în mod mulțumitor. În această direcțiune se va dirija toată activitatea acestui birou.

Se va continua supravegherea elementelor politice reacționare și a legionarilor; apoi cu identificarea celor dispăruți sau care se întorc în țară.

[...] *Controlul străinilor:*

În sectorul Poliției Lugoj sunt 78 străini, dintre care 31 cu pașapoarte, 36 cu carnete de identitate și 11 refugiați poloni.

[...] *Starea de spirit a populației:*

Starea de spirit a populației este relativ liniștită. Așteaptă cu nerăbdare

rezultatul Conferinței de pace și alegerile. Pe teren economic se observă în general o liniștire datorită faptului că au survenit ploi generale, care au salvat recolta acestui an.“

La 23 iulie 1946, Poliția Orașului Lugoj va fi verificată la fața locului de subinspectorul de poliție Cornel Albu din cadrul Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara. La data respectivă, ordinea și liniștea lugojenilor era asigurată de 11 ofițeri de poliție, 12 agenți, șase funcționari administrativi și 60 de corpuri de pază, vacante fiind șase posturi de ofițeri de poliție și 20 de corpuri de pază. „*Personalul suficient, fără de gardieni publici cari sunt insuficienți. Pentru o bună pază a orașului și suburbiilor, e neapărat necesară majorarea gardienilor publici cu încă 10“*, avea să concluzioneze C. Albu în raportul său. La capitolul locomoție, va aminti de-o mașină marca „*Adler Junior“*, aflată la garaj pentru reparație, și o bicicletă uzată, dar în stare de funcționare. Unitatea era condusă de Adrian Dumitru, secretar fiind Kling Zoltan, șeful biroului administrativ era comisarul Todor Pavel, iar cel al biroului judiciar, comisarul Gheorghe Popescu. Despre acest al doilea birou, inspectorul avea să mai noteze: „*Are lucrările și evidențele în regulă.*

Registrele de: crime și delictе, infracțiuni cu autori necunoscuți și nedescoperiți, evidența recidiviștilor, celor eliberați condiționați sunt în regulă.

Mandatele de arestare sunt executate.

Fișele după buletinul Direcțiunei Generale a Poliției sunt operate.

Cercetările judiciare sunt bine lucrate.

Trusa e în ordine și are materialul necesar.

Cazierele se fac fără fotografii.

S-a făcut raport la Direcțiune, pentru alocarea materialului fotografic necesar.“

Șeful detașamentului de gardieni publici era Gabriel Ștefan, în subordinea sa intrând doi șefi de secție și 43 de gardieni.

O nouă inspecție, de data aceasta efectuată de către subinspectorul de poliție Ioan Valeriu Balea, din cadrul Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara, a avut loc pe 8 august. A rezultat un raport mult mai complex decât precedentul.

La conducerea poliției lugojene erau aceiași: Adrian Dumitru și Kling Zoltan. Ca personal în subordine: „*11 ofițeri de poliție, 12 agenți, 6 funcționari de birou, șef de detașament, 2 șefi de secție și 40 gardieni publici. Efectiv necesar în plus: 2 funcționari de birou, 2 camerieri și 30 gardieni publici.*“ De observat fluctuația de personal în rândul gardienilor publici, al căror număr a scăzut față de luna iulie cu 20 (33%). Unitatea dispunea de două clădiri, care găzduiau unitatea de poliție și detașamentul de gardieni. Șef al biroului de personal era ajutorul de comisar Constantin Sârbu, acesta avându-l ca secund pe ajutorul de comisar Constantin Grigorie Mișa. Alți doi angajați erau subșeful de birou Iuliu Stoia și impiegatul Constantin Zegrea. Șeful biroului administrativ era același comisar Pavel Todor, secondat de agentul Constantin Tuță. „*În registrul de evidența caselor de toleranță – asemenea case vor fi trecute o singură dată în mod enumerativ și nu comparativ cu numărul prostituatelor pe care le adăpostește, - cum în prezent este întocmit.*“

Secția Circulație, condusă de comisarul Pavel Todor, secondat de agentul Damian Cerianu, se afla în plină acțiune de revizuire a situației vehiculelor, care trebuia

finalizată până pe 15 septembrie, „...Cu ajutorul Comisariatelor și posturilor de jandarmi, trimițându-se în acest scop o situație a persoanelor, proprietarilor, conducătorilor etc., ghidându-se după domiciliul fiecăruia.

Registrul nou de evidența bicicletelor a fost refăcut.“

Activitatea Poliției Lugoș este sintetic surprinsă în continuarea raportului aceluiași subinspector de poliție Ioan Valeriu Balea:

„Secția permiselor de port și posedat arme:

Șeful secției comisar Todor Pavel, ajutat de impiegata Bartha Maria S., au înregistrat – în jurnalul de masă – un număr de 471 lucrări,- o parte din solicitanți, cu toate că au depus petiții însă cu acte incomplete, încă din cursul lunii Martie a.c., nu se mai interesează în vederea completării actelor.-

Aceștia vor fi invitați în acest scop, iar în cazul când după trei invitații refuză să le completeze actele depuse vor fi restituite sub semnătură.-

Să se țină evidența celor cari deja posedă permise legale de port și posedă armă.-

Secția Militară:

Același personal. În jurnalul de masă s-au înregistrat un număr de 549 acte, cu unele mici restanțe. Evidența dezertorilor e ținută la zi.

Idem a ordinelor de chemare.

Secția Populație și Cartea de Imobil:

În jurnalul de masă s-au înregistrat un număr de 1091 lucrări, neidentificând vreo restanță. Registrul de evidența Cărților de imobil, în ordine.-

Secția Proceduri și executări silite:

Actele de procedură ce au fost înregistrate în număr de 4653, precum și mandatele de aducere în număr de 485, au fost executate în timp util, exclusiv cele curente. Se lucrează cu condici de predarea și primirea actelor, utilizându-se în viitor sistemul recomandat.-

Secția Controlul Străinilor:

A trecut la Biroul Administrativ conform noului ordin de reorganizare a Direcțiilor din Direcția Generală a Poliției. Lucrează agentul Voicu Ioan. Recensământul străinilor în curs,- prezentându-se un număr de 180, asemenea supuși din totalul de 204.

Piese individuale să fie cusute în mape de câte o sută.

Secția frontieră și pașapoarte:

Agentul Voicu Ioan. Există un registru de evidența persoanelor expulzate.

De comun acord cu Prefectura Județului Severin se va ține o evidență a persoanelor ce au obținut pașapoarte.“

[...] Biroul Judiciar:

Șeful Biroului comisar Popescu Gheorghe.

Secția Cercetări:

Comisari ajutori: Fală Anton, Dobrescu Mihail - neprezentat, fiind internat în spital,- Dumitru Gheorghe; agenții Săbăilă Ilie, Polgar Dumitru, Magu Ilie, Predici Vasile și Dârmon Gheorghe.

[...] Să se intensifice măsurile în vederea descoperirii și a bandelor,- cari operează în stilul furturilor de lingerie, haine etc.-

Recentele descoperiri au fost drept rezultat curmarea spargerilor în stil mare.

Secția mandatelor de arestare:

Au fost executate în total 46 mandate de arestare (s.n.),- 4 fiind în curs.

[...] Concluzii:

Poliția Lugoj se prezintă drept o bună unitate de poliție.“

Pe 17 septembrie 1946, inspecția lunară a fost adusă la îndeplinire de Ambrus Coloman, subinspector în cadrul Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara. Raportul a fost sensibil mai sărac în date decât precedentul. Numărul gardienilor publici a scăzut la 38. Numărul ofițerilor a crescut de la 11 la 12, iar șef al biroului de personal era acum Alecu Mihalache. Secția Proceduri și executări silite a executat 625 de mandate de aducere.

Potrivit procesului-verbal încheiat pe 30 octombrie, de către subinspectorul de poliție Ioan Viorel Balea, din cadrul Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara, la Lugoj existau la acea dată cinci case de toleranță. „*Lipsește însă dosarele personale.*”

Registrul de evidența prostituatelor și dosarele personale ale acestora,- au fost găsite cu mutațiile la zi.-

Există un registru de evidența cerșetorilor, vagabonzilor etc., lipsesc însă dosarele personale.

Registrul de evidența contravențiilor indică o intensificare a acțiunii de teren.-

Se mai aplică și sistemul eficace al amenzilor pe loc,- sistem pe care-l recomand și-n restul regiunii.“

A crescut numărul mandatelor de aducere: 767. Secția mandatelor de arestare, condusă de agentul Ilie Săbăilă, a adus la îndeplinire 110 mandate, alte două fiind în curs de executare.

Bibliografie:

Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (D.J.T.A.N.): Fond 233, Pretura Plasei Lugoj, inv. nr. 819, dosarele nr. 40/1937; 43/1937;

D.J.T.A.N.: Fond 192, Chestura Poliției Orașului Lugoj, inv. nr. 830, dosar nr. 146/1945;

D.J.T.A.N.: Fond 424, Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara, inv. nr. 649, dosarele nr. 111/1944; 186/1946; 189/1946; 190/1946.

Lugoj, după război

La 13 septembrie 1944, Primăria Lugoj va primi de la Ministerul Afacerilor Interne o notă prin care „*Vi se face cunoscut următoarele: În urma înțelegerii cu dl colonel Stefanovici Sidorov, împuternicitul dlui general Malinovschi, comandantul forțelor rusești de pe teritoriul României, orice cerere oricare ar fi natura sa, provenită dela orice unitate sovietică, nu este valabilă decât dacă emană dela dvs. Stop În consecință, nu veți da curs nici unei cereri din partea unităților armatei sovietice decât dacă au aprobarea dlui colonel Stefanovici Sidorov Stop. Orice cerere neaprobată de dl colonel Stefanovici Sidorov va fi comunicată Ministerului de Interne serviciu(l) rus pentru suspusa dsale Stop. Orice corespondență cu unitățile din Armata Sovietică și în legătură cu atribuțiunile dvs și ale Ministerului de Interne va fi îndrumată la acest departament serviciul relații cu Armata Sovietică Stop. p ministrul Afacerilor Interne Corneliu Popescu, nr. 649 din 9/9 1944*”

Primăria Lugoj va emite, pe 22 septembrie 1944, o ordonanță pe care o redăm integral:

„Ordonanță

Noi, Primarul orașului de reședință Lugoj,
Având în vedere prezența trupelor Sovietice pe teritoriul orașului nostru,
Considerând că aceste trupe vin la noi ca aliați și prieteni,
Pe temeiul dispozițiunilor art. 16 din L.A.

Ordonăm

1. Trupele Sovietice în trecere prin orașul nostru vor fi primite cu toată bunăvoința și ospitalitatea. Fiecare cetățean este dator să-și subordoneze interesele proprii, marilor Comandamente ale zilelor de astăzi și în consecință fiecare cetățean va pregăti din vreme camerele cari întrec necesitățile proprii și cel puțin una, pentru încartiruirea ofițerilor sovietici. Încartiruirea se va face prin organele poliției, locuitorii sunt obligați să deschidă locuința de îndată ce primesc avizul poliției.

2. Încartiruirea este gratuită. Camerele vor fi mobilate cu strictul necesar, iar paturile vor fi îmbrăcate în curat.

3. Proprietarii sunt obligați ca în termen de 3 ore dela plecarea celor găzduiți să anunțe Poliției eliberarea camerelor.

4. În primirea cu bună voință se înțelege și alimentarea oaspeților și deci

fiecare locuitor este dator ca la încartiruire să ofere și mâncare celor încartiruiți precum și să contribuie cu alimente la colectele ce se vor face prin organele Poliției.

5. *Până la alte dispozițiuni toate cârciumele sunt și rămân închise. În restaurant și bodegă se vor servi numai mâncări, vânzarea băuturilor spirtoase este interzisă.*

6. *Locuitorii cari au vehicole și cei cari sunt obligați la prestațiuni în natură cu brațele sunt ținuiți a se prezenta pentru executarea prestațiunilor în timpul și la locul indicat de organele polițienești.*

7. *Locuitorii cari vor avea nemulțumiri le vor aduce la cunoștința Poliției și Primăriei sau patrulilor cari circulă prin oraș.*

8. *Cei cari nu se vor conforma acestor dispoziții vor suferi rigorile Legilor în vigoare.*

Prezenta ordonanță intră în vigoare pe data publicării.

Primar (indescifrabil) Secretar (indescifrabil).“

Primăria Lugoj va trimite în teritoriu, pe 25 septembrie 1944, o notă prin care se aduce la cunoștință un ordin al Ministerului Afacerilor Interne în legătură cu comunicatul Ministerului Finanțelor Publice cu privire la preschimbarea rublelor. Potrivit documentului, în localitățile unde nu exista „...un sediu al Băncii Naționale sau Percepție fiscală, comercianții și producătorii vor depune imediat cereri și sumele primite în ruble sau Lei emiși de Comandamentul Armatei Roșii la primăria locală...” Pentru sumele primite, casierul trebuia să elibereze o chitanță, iar acestea trebuiau vărsate la sediul sucursalei județene a B.N.R. Rublele primite trebuiau contabilizate în registrele contabile ale comunei, iar pentru manipularea lor trebuia întocmit un cont de gestiune separat.

La 27 septembrie 1944, agenția din Lugoj a B.N.R. va trimite Primăriei instrucțiuni cu privire la încasările în ruble, care trebuiau aduse la cunoștința populației prin batere de tobă. În notă se spunea: „Comercianții și producătorii sunt obligați a primi ruble și Lei sovietici contra mărfurilor vândute sau serviciilor prestate. Preschimbarea lor se poate face la Banca Națională, dovedind cu facturi, bonuri de vânzare sau declarații că rublele nu au fost primite la un curs inferior celui legal.” Ministrul Afacerilor Interne, generalul de corp de armată Aldea, preciza în instrucțiuni faptul că „...orice tentativă de speculă să fie reprimată cu toată asprimea.”

M.A.I. va inform Comisia Română pentru aplicarea Convenției de Armistițiu – pe baza relatărilor făcute de organele sale din teritoriu – cum că unități sau soldați sovietici izolați pretind ca autoritățile administrative să le schimbe rublele în lei. Sau chiar plătesc în ruble cumpărăturile făcute pe piață. Drept urmare, Comisia Română pentru aplicarea Convenției de Armistițiu va interveni la Comisia Aliată de Control pentru încetarea cererilor de preschimbare de ruble, acestea fiind contrare înțelegerii avute. Schimbul rublelor era oprit cu începere de la 2 octombrie 1944. Trupele sovietice trebuiau să plătească în lei toate cumpărăturile și serviciile din România. Prefecturile de județe trebuiau să ceară comandamentelor locale sovietice pentru ca acestea să asigure cu plata în

lei nevoile trupelor în trecere sau cantonate pe teritoriul României. Iată însă că într-o notă a agenției din Lugoj a B.N.R. către Primăria Lugoj apare ca ultimă dată de preschimbare a rublelor și leilor sovietici ziua de 30 noiembrie 1944.

Inspectoratul General Administrativ Circ. XI-a Timișoara (într-un alt document, XII, semnat de același inspector general administrativ, dr. George Ciupe, antetul fiind tipărit, ca și acesta) va trimite pe 28 septembrie 1944, următoarea notă:

„Domnule primar,

Vă rugăm să binevoiți a lua măsuri ca populațiunea să fie înțelegătoare și să primească cu bunăvoință elementele armatei române și sovietice, pe care va trebui să le primească, când sunt încartiruite și să le pună la dispoziție alimente și mijloace de transport.

Toate acestea trebuie făcute din partea populației, pentru a sprijini frontul, care este înaintea de toate pentru eliberarea celor de aici.

Prestațiunile se vor repartiza astfel, ca muncile agricole să se poată executa.“

Prefectura județului Severin va trimite aceeași notă pretorilor și primarilor din teritoriu.

La 9 octombrie 1944, Primăria Lugoj va primi o notă de la Inspectoratul General Administrativ Circ. XII-a Timișoara, subordonată M.A.I., însoțită de ordinul telegrafic nr. 670/29 septembrie 1944 al M.A.I., în care se spune: *„Președinția Consiliului de Miniștri, constatând că unele autorități administrative transmit telefonic rapoarte asupra abuzurilor săvârșite de unii ostași sovietici în care fac aprecieri defavorabile sau se utilizează termeni tari la adresa trupelor sovietice Stop Deasemeni în convorbirile telefonice se fac uneori erori la adresa ostașilor sovietici Stop Ținând seama de sinceritatea care trebuie să existe între autoritățile române și sovietice, luați măsuri să înceteze această stare de lucruri Stop. Ministerul Afacerilor Interne, Corneliu Popescu.“*

Bibliografie:

Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale: Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. nr. 367, dosarele nr. 78/1944; 82/1944; 85/1944; 90/1944; 93/1944.

Educație și cultură

Pe 6 septembrie 1939, Direcțiunea Administrației Locale din cadrul Ministerului de Interne va trimite Primăriei Lugoj o solicitare de date statistice necesare „...biuroului internațional de Educație din Geneva, în vederea întocmirii Anuarului Statistic Internațional pe anul 1940.” O solicitare similară va veni și din partea Ținutului Timiș, trimisă la 15 noiembrie 1939.

Lugoj - Teatrul Comunal (1928). Carte poștală ilustrată din colecția Ing. Anton Tomin.

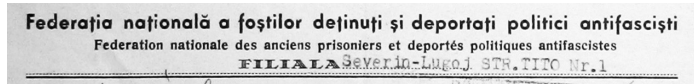
În context, Primăria va întocmi un prim tabel la data de 19 octombrie 1939, referitor la întrebuițarea fondului cultural al primăriei (în lei):

Numele și felul gradului de învățământ	No. Școlilor	No. elevilor înscriși	Personalul didactic	Bugetul cultural
Școli primare	4	1112	29	943.000
Școli de copii mici	5	238	5	120.000
Conservatorul comunal	1	63	3	80.000

Celelalte școli din municipiu beneficiau de următoarele subvenții în domeniul cultural:

- Școala de ucenici - 80.000 de lei;
- Gimnaziul German - 60.000 de lei;
- Liceul Comercial - 15.000 de lei;
- Liceul de Fete - 20.000 de lei;
- Gimnaziul Industrial - 20.000 de lei.

Coroandona nr. 1/1948 a Societății Teatrului Municipal Lugoj a fost trimisă, pe 28 ianuarie 1948, către Primăria Lugoj. Firește, preambulul este adaptat noilor vremuri: „*Soc. Teatrului Municipal dela înființarea ei și până în prezent,*

fidelă prevederilor sale statutare, a urmărit cu multă tenacitate, realizarea unui bogat

program artistic și cultural, fiind în același timp prezentă la toate manifestările democratice, susținute de către organizațiile de masă din Lugoj.

Astfel, putem arăta în această direcție că s-au jucat, cu amatorii noștri, piesele în proză: O noapte furtunoasă, Zile veselă după războiu, Deșteptarea pământului, A cui e camera, Încurcă lume, precum și piesele muzicale La seceriș și Cavalleria Rusticana.

În pregătire avem Elixirul tinereții și Chestiunea Rusă ca piese în proză și Mlle Nitouche piesă muzicală și Requiem de Verdi pentru cor și orchestră.“

Semnatarii (președintele și secretarul organizației, cu semnături indescifrabile), amplifică aspectul politic al problemei:

„În afară de prezentarea pieselor arătate mai sus și pregătirea celorlalte, Soc. noastră a participat la organizarea zilei de 23 August, la săptămâna prieteniei Româno-Sovietice, la sărbătorirea generalissimului Stalin și la primirea ansamblului artistic al armatei bulgare în Lugoj.“

Și continuă prin a pune accent pe patriotismul local:

„... în prezent, organizează deplasarea la Timișoara și București pentru a da spectacole și unde va ști să afirme și să evidențieze talentul Lugojan și frumosul prestigiu al urbei noastre.

În afară de aceasta se mai lucrează și la organizarea centenarului Eftimie Murgu, sărbătoare care va ridica municipiul nostru pe culmi de nebănuit prestigiu.“

După o vastă introducere, pe două treimi din textul solicitării, semnatarii pun punctul pe „i“:

„Având în vedere opera constructivă artistică și culturală ce soc. noastră urmărește în Lugoj, ținând cont pe de altă parte că această vastă activitate reclamă cheltuieli pe care soc. nu le poate suporta din modestele ei venituri,

vă rugăm Domnule Primar, ca apreciind cele de mai sus, să binevoșiți a aproba la operațiunea de modificare a bugetului municipiului o subvenție de 50.000 lei care să se ia în bugetul curent.

Această sumă va fi un prețios ajutor soc. noastre și va contribui enorm de mult la susținerea activității noastre viitoare.“

În rezoluția sa, primarul va scrie imediat a doua zi: „Dl șef contabil va avea în vedere modificarea de buget a se introduce suma de 50.000 cincizeci mii.“

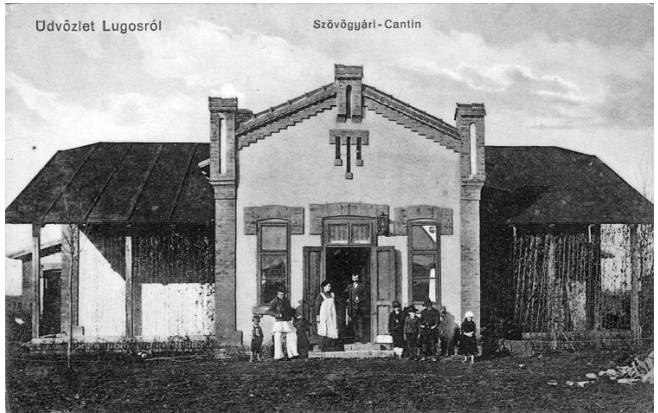
Francisc Jenei, secretarul „Teatrului poporului regional Cluj“ va solicita localul teatrului la 2 februarie 1949, pentru trei spectacole cu piesa „Avarul“, unul în 9 februarie și două pe 10 februarie, „... cu obligațiunea de a achita taxele inerente pentru sală.“

Primăria Lugoj va înregistra pe 5 februarie 1948 o solicitare din partea Direcțiunii Generale a Teatrelor din cadrul Ministerului Artelor. Practic, textul este în așa fel conceput încât pare mai degrabă o dispoziție către Primăria Lugoj și nicidecum o solicitare obișnuită, drep pentru care vi-l oferim integral:

„Vă facem cunoscut că Direcția Generală a Teatrelor a acordat Asociației dramatice Leny Caler - George Vraca autorizația de a întreprinde un turneu în țară cu piesa «Pygmalion» și vă rugăm a reține sala de spectacole a Teatrului Comunal în ziua de 7 Martie 1948, potrivit dispozițiilor art. 230 din legea teatrelor.“ Semnat de directorul general M. Raicu și, respectiv, I. Theodorescu.

Iată că pe 27 februarie 1948, Primăria va înregistra o solicitare diferită prin profilul solicitantului, dar tot pentru sala Teatrului. Aceasta venea din partea Secției de box a Societății Sportive a Sindicatului C.F.R. Lugoj, care cerea sala pentru 7 martie, pentru a amenaja ringul de box în vederea unei competiții cu sportivi din Oradea, responsabilul sportiv semnat încheind cu „Trăiască Republica Democrată România“.

Organizația județeană Severin a Uniunii Populare Maghiare din România va solicita sala Teatrului Comunal pentru Asociațiunea Româno-Maghiară din Lugoj pentru data de 15 martie 1948, „... cu ocaziunea aniversării centenare 1848“. Această solicitare nu va conține, la final, niciun fel de lozincă a timpului.

Cantina Fabricii Textila (aprox. 1915), carte poștală ilustrată necirculată, din colecția Ing. Anton Tomin

Pe 3 aprilie 1948, la Primăria Lugoj se va înregistra solicitarea din 1 aprilie a Societății Filarmonice a Municipiului Lugoj pentru concerte în 17 și 18 aprilie 1948, în sala Teatrului Comunal, documentul încheindu-se cu „*Trăiască Republica Populară Română!*“

Aparent seci, banale, unele solicitări aduc informații importante despre trecutul orașului. Așa cum este, de exemplu, cererea pentru a se obține sala tea-

trului, înregistrată la Primărie pe data de 9 aprilie 1948. Aceasta a fost depusă de Mariana Fonta, secretara filialei județene a Uniunii Femeilor Democratice din România, pentru organizarea unei serbări culturale cu concursul Liceului Industrial de Fete, fondurile strânse urmând a fi utilizate pentru întreținerea cantinei U.F.D.R., „...unde mănâncă peste 100 de copii zilnic.“

Lugoj - Cinematograful „Olympia“ (aprox. 1930). Carte poștală ilustrată din colecția Ing. Anton Tomin

Pe strada Tito nr. 1 din Lugoj își avea sediul Filiala Severin a Federației naționale a foștilor deținuți și deportați politici antifasciști (Federation nationale des anciens prisonniers et deportés politiques antifascistes). Aceasta va cere pe 6 aprilie 1948, sub semnătura secretarului responsabil, N. Negre, către Primăria Lugoj, pentru data de 11 aprilie același an, gratuitate pentru sala Teatrului Municipal, în vederea susținerii unei conferințe, urmată de un festival artistic pentru serbarea Zilei Internaționale a F.I.A.P., încheind cu „*Primiți, vă rugăm, salutul nostru tovarășesc*“.

Carol Jody, directorul Teatrului Maghiar volant, singura trupă de teatru maghiară „... autorizată de minister de a face turnee în tot cuprinsul Transilvaniei“, va solicita pe 10 aprilie autorizație de funcționare în sala teatrului, pentru perioada 13-29 aprilie 1948. „*Deasemenei rugăm pe Dl Primar să dispună ca sala cinematografului să ne fie pusă la dispoziție pe timpul sezonului nostru în dumineci și zilele săptămânii nu numai seara după spectacolele cinematografului ci și în după amiezi, având în vedere propagarea culturii elaborată de guvernul nostru, mai ales în dumineci matineurile. Piesele noastre muncitorești și de linie pentru matineuri sunt: Tolstoi – Învierea, Maxim Gorki – Azilul de noapte, Simonov – Chestiunea rusă, Hegermann – Speranța.*“ Același Carol Jody revine cu o nouă cerere pe 17 aprilie. Precizând că a sosit în oraș însoțit de 30 de artiști, el va pre-

ciza: „*Având în vedere însă situația grea în care se află azi trupa materialicește și lipsa publicului iubitor de artă a orașului mă face să apelez la bunăvoința Dvs. de care ați dat dovadă întotdeauna, și să Vă rog în numele trupei mele să binevoiți a face reducerea la chiria sălii, neputând achita suma cerută, fiind greu strămtorați, artiștii rămânând fără salarii și hrană.*“ Primarul va lua act de solicitare și va decide modificarea taxelor, stabilind că „...*pe lângă un paușal global de spectacol pentru folosința sălii drept chirie Lei 500 și iluminatul cu Lei 500.*“ Practic, reducerile erau de 50% față de cuantumurile stabilite anterior.

Pe 21 aprilie, Filiala de la Liceul „*Coriolan Brediceanu*“ a Uniunii Asociațiilor de Elevi din România (U.A.E.R.), proaspăt înființată, va solicita la Primăria Lugoj, cu titlu gratuit, sala teatrului pentru 14 mai, pentru susținerea unui festival sub conducerea profesorului consilier Vasile Popescu, pentru obținerea de fonduri necesare funcționării organizației.

Activă pe plan cultural, organizația județeană a Uniunii Femeilor Democratice din România va cere pe 20 mai sala Teatrului Municipal pentru 9 iunie, pentru un program artistic de dansuri, susținut de subfiliala Caransebeș a U.F.D.R.

Direcțiunea Generală a Teatrelor din cadrul Ministerului Artelor și Informațiilor va trimite pe 23 mai 1948 o solicitare imperativă:

„*Vă facem cunoscut că în seria turneelor oficiale organizate de Teatrul Național București, urmează al treilea turneu cu piesa «Inspector de Poliție»¹.*

Ca urmare, vă rugăm a reține sala de spectacole a Teatrului Comunal în ziua de 20 iunie 1948.

Având în vedere că aceste turnee sunt oficiale și se adresează masselor muncitorești, vă rugăm să fie scutiți de orice cheltuieli locale.“

În aceeași zi, respectiv 23 mai, cu același ton, aceeași instituție bucureșteană a trimis încă o solicitare, de data aceasta pentru piesa de teatru „*M-am născut ieri*“², ce urma să se joace la Lugoj pe 29 iunie 1948.

Pe data de 7 iunie 1948, trei societăți culturale vor solicita primarului avizul pentru a obține sala teatrului comunal în vederea susținerii unui concert programat pe 28 iunie 1948. Este vorba de: Reuniunea (Română) de Cântări și Muzică „*Ion Vidu*“ (înființată la 1840, președinte Aurel E. Peteanu), Reuniunea de Cântări și Muzică „*Lira*“ (președinte Ovid Dobrin, data înființării ilizibilă pe ștampilă) și Corul „*Progresul*“ (înființat în 1920, președinte Gheorghe Duma). Pe 18 iunie, o altă cerere, în numele Reuniunii Române de Cântări și Muzică „*Ion Vidu*“. De data aceasta, sub semnătura, în calitate de președinte, a lui Iosif Popescu, se dorește pentru același spectacol scutirea de taxe pentru sală și afișaj.

Asociația Româno-Maghiară (A.R.O.M.) Lugoj îl va invita la 15 iunie, pe primarul Lugojului la un festival cultural „... *pentru inaugurarea activității sale*

---

¹ Dramă a scriitorului englez John Boynton Priestley, cu titlul original „*An Inspector Calls*“, a cărei premieră a avut loc în 1945, la Moscova. Este o critică dură a ipocriziilor societății victoriene și, totodată, expresie a principiilor politice socialiste ale lui Priestley. Piesa este studiată în mai multe școli din Marea Britanie ca unul dintre textele prevăzute pentru examenul de literatură engleză GCSE.

² Piesă scrisă de Garson Kanin, regizor și scenarist american (24 noiembrie 1912-13 martie 1999) și tradusă în limba română de Sică Alexandrescu Alfons Anania. Teatrul Național „Ion Luca Caragiale“ din București a avut premiera acestei piese pe 17 martie 1948, regizor fiind Sică Alexandrescu. În distribuție, printre alții: Ion Anastasiad, Mircea Cojan, G. M. Constantin, Mircea Constantinescu.

pe terenul adâncirii prieteniei româno-maghiare“, care urma să se desfășoare la Teatrul Municipal, în data de 18 iunie 1948. Drept rezoluție, primarul va solicita subalternilor să mobilizeze la eveniment „*întreg sindicatul*“.

Organizația din Lugoj a Uniunii Populare Maghiare din România va avea nevoie de sala teatrului pentru data de 24 și 25 iunie 1948 „...*pentru două reprezentații teatrale, aranjate de secția culturală (a) noastră.*“

Sub semnătura președintelui D. Weinstein și a secretarului S. Weich, sucursala Lugoj a Asociației Foștilor Deportați din Transnistria (cu sediul în str. Cuza Vodă, număr nespecificat) va cere primăriei să-i pună la dispoziție sala teatrului comunal „...*pentru ziua de 23 Oct. 1948, în scopul unei seri artistice constând dintr-o piesă în 3 tablouri numit(ă) «Trăiesc» (Ech leb) în limba idiș cu subiectul contra fascismului, dela un autor rus cu numele Manișevschi.*

Manuscrisul a fost aprobat de către Consilieratul Cultural Județean, Lugoj. Venitul este destinat pentru scopuri sociale în cadrul asociației.“

Organizația județeană Severin a Uniunii Populare Maghiare solicită din nou sala teatrului comunal lugojean, pe 3 noiembrie (data înregistrării cererii), pentru 20 și 21 noiembrie 1948, întrucât dorește a juca pe scenă piesa „*Revizorul*“ lui Gogol. „*În consecință, cu onoare vă cerem a ne aproba Teatrul Comunal al orașului în zilele de mai sus să ne ste(a) la dispoziția noastră. Având în vedere că reprezentațiile se fac cu scopul de binefacere, vă cerem ca taxele de folosință să fie cât mai minimale.*“

Bibliografie:

Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (D.J.T.A.N.): Fond nr. 242 Primăria Lugoj, inv. nr. 368, dosarele nr. 143/1948; 146/1948;

D.J.T.A.N.: Fond 242 Primăria orașului Lugoj, inv. 367, dosarele nr. 98/1933; 154/1939; www.cimec.ro.

Despre autor

BAISKI (BAISZKI), Dušan, (n. 11. III. 1955, Sânnicolau Mare, jud. Timiș), prozator, jurnalist, poet, traducător, dramaturg. Studii: Școala Generală Cenad, Școala Profesională „*Electromotor*“, Timișoara (1970-1973); Școala Populară de Artă Timișoara (1971-1974); Liceul de Filologie-Istorie, Timișoara (1973-1979); Open University Business School, Marea Britanie (1998-1999), Information Technology College – ELINF (2006). Activitatea: electrician la Întreprinderea de Aparate Electrice de Măsurat, Timișoara (1973-1991); redactor-șef la săptămânalul „*Sindicatul bănățean*“ din Timișoara (1990); redactor-șef adjunct la săptămânalul „*Mercur*“ din Timișoara (1990);

coordonator al revistei digitale „*Banat-media*“ din Timișoara, 1996-1999; redactor șef de secție economic-social la săptămânalul „*Agenda*“ din Timișoara (1991-2009); persoană fizică autorizată (2009-prezent). Fondator și președinte al Asociației Banaterra. Inițiator și director al proiectului internațional digital „*Banaterra – Enciclopedia Banatului*“ (www.banaterra.eu). Debut publicistic cu proza SF *Meșterul Manole* în „Forum Studentesc“ (1976). Debut editorial cu volumul de proză scurtă *Averse izolate* (1984).

Membriu al Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Timișoara (1990).

Cărți de autor: *Averse izolate* [proză scurtă], Editura Facla, Timișoara - 1984; *Radiografia unui caz banal* [proză scurtă], Editura Facla, Timișoara - 1988; *Љубав међу сенкама/Ljubav među senkama* – Dragoste între umbre [poezie în lb. sârbă], Editura Kriterion, București - 1990; *Luna și tramvaiul 5* [proză scurtă], Editura Marineasa, Timișoara - 1994; *Piața cu paiate* [teatru],

Editura Marineasa, Timișoara - 1994; *Război pe Internet* [studiu], Editura Waldpress, Timișoara – 2004; *Păsări pătrate pe cerul de apus* [proză scurtă], Editura Marineasa, Timișoara - 2006; *Свађа с мастилом/Svađa s mastilom – Cearta cu cerneala* [poezie în limba sârbă], Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara – 2007; *Cenad, pur și simplu* [studii monografice, articole de presă] - Editura Marineasa, Timișoara, 2009; *Cenad - Studii monografice* - Editura Artpress, Timișoara, 2012.

Traduceri: *Migrațiile* - roman de Miloš Crnjanski, Editura de Vest din Timișoara - 1991 (în colaborare); *Mătase și vin fiert* - Chang Shiang Hua, Editura Paradox, Timișoara - 1994 (poezie, traducere din limba sârbă); *Cuțitul* - Vuk Drašković, Editura Helicon, Timișoara - 1995 (roman, traducere din limba sârbă). *Cartea iubirii* - Dragan Dragojlović, Editura Hestia, Timișoara, 1996 (poezie, traducere din limba sârbă, în colaborare); *Antologie de poezie chineză contemporană* - Zhang Xianghua și Radosav Pušić, Editura de Vest, Timișoara, 1996 (poezie, traducere din limba sârbă); *Lacrima - Orient și Occident* - Chang Shiang Hua, Editura Anthropos, Timișoara - 2000 (eseuri și poeme, traducere din limba sârbă); *Turism în Muntenegru* - www.visit-montenegro.com - Editura Anthropos, Timișoara - 2004 (traducere din limba sârbă); *Consulul rus* - Vuk Drašković, Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara, 2005 (roman, traducere din limba sârbă); *Invocarea lui Dumnezeu* - Dragan Dragojlović, Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara, 2011 (poezie, traducere din limba sârbă, în colaborare).

Colaborări la volumele colective: *Anatomia unei secunde - Antologie de proză SF*, Editura Facla, Timișoara (1990); *Timișoara, 16-22 decembrie 1989*, Editura Facla, Timișoara, (1990); *Naša poezija u dijaspori - Savremena poezija Srba i Hrvata u Mađarskoj, Rumuniji i Austriji, Međunarodna književna manifestacija „Sarajevski dani poezije“* – Poezia noastră în diaspora – Poezia contemporană a sârbilor și croaților din Ungaria, România și Austria. Manifestarea literară internațională „Zilele poeziei la Sarajevo“, Sarajevo (1991); *ZONA - prozatori și poeți timișoreni din anii '80 și '90*, Editura Marineasa, Timișoara (1997); *Porumbelul de argilă - Poeți sârbi din România*, Editura Persona, București (1998); *U plavom krugu zvezda - În cercul albastru*, o stea, OP, Beograd (1998); *Generația '80 în proza scurtă*, Editura Paralela 45, Pitești (1998); *Kosovo, sprska sveta zemlja* – Kosovo, pământ sfânt al sârbilor, Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara (1999); *Anuarul Asociației Culturale Concordia Cenad* (2004, 2006, 2007, 2008, 2012-2013); *Fourth International anthology on Paradoxism* – A patra antologie despre paradoxism, Editura Almarom, Râmnicu-Vâlcea (2004); *Orfeu îndrăgostit - Antologie a poeziei sârbe de dragoste*, Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara (2006); *Зборник српске књижевности/Zbornik srpske književnosti* – Culegere de texte din literatura sârbă, Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara (2006); *The Continent of Romania* – Continentul din România - The Romanian Cultural Institute - culture & civilization, București (2006); *Proza.ro* – antologie

– Editura Paralela 45, Pitești (2006); *Atentat împotriva revoluției române*, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989, Timișoara (2010); *Antologia prozei scurte actuale transilvane* - Editura Limes, Cluj-Napoca (2010); *Pagini despre Banat*, Editura Marineasa, Timișoara (2011); Ненад Грујић - *Антологија српске поезије (1847-2000)* - Бранково коло, Сремски Карловци (2012)/Nenad Grujić - *Antologija srpske poezije (1847-2000)* - Brankovo kolo, Sremski Karlovci (2012); Societatea de Științe Istorice din România Filiala Lugoj - *Restituiri bănățene II*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2014; *Antologia Helion* - Volumul 1, 1981-1988, Editura Eurostampa, Timișoara, 2015.

Colaborări la publicații: „Forum studentesc“, „Orizont“, „Paradox“, „Helion“, „Književni Život“, „Radio Timișoara“, „Radio București“, „Știință și tehnică“, „Renașterea bănățeană“, „Realitatea bănățeană“, „Banatske novine“, „Orientări“, „Naša reč“, „Tribuna tineretului“ (Iugoslavia), „Književna reč“ (Iugoslavia), „Stremljenja“ (Iugoslavia), „Observator“ (Germania), „Agenda“, „Orient Latin“, „Banat“, „Timișoara“, „Mercur“, „Timișoara magazin“, „Ca și cum“, „Cenăzeanul“, „Feedback“, „Огледало/Oglinda“, „Club T“, „Agenda zilei“, „agonia.ro“, „littera.eu“.

Referințe în volum: Gheorghe Luchescu - *Din galeria personalităților timișene* - Centrul de Conservare și Valorificare a Tradiției și Creației Populare Timiș, Timișoara, 1996, p. 22; Aquilina Birăescu, Diana Zărie - *Scriitori și lingviști timișoreni (1945-1999)* - *Dicționar bibliografic* - Editura Marineasa, Timișoara, 1999, p. 20-21; Coordonator: Mihai-Dan Pavelescu - *Dicționar SF*, Editura Nemira, București 1999, p. 29; *Биографски лексикон Срби у свету – Ко је ко 1996/99* - *Biographical Lexicon Serbs in the world Who is who 1996-99* - *Biografski leksikon Srbi u svetu – Ko je ko 1996/99* - *Lexicon biografic Sârbii în lume – Cine cine-i 1996/99* - Belgrad, Los Angeles, 1999, p. 51; Mariana Cernicova, Marin Bucă - *Mass media din Timișoara postdecembristă* - Editura Augusta Timișoara, 2000, p. 93; *Dicționar bio-bibliografic*, vol. I, Editura Paralela 45, Pitești, 2000, p. ; Живко Милин - *Лексикон/Živko Milin/Leksikon* - Jivko Milin - *Lexicon* - Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara, 2004 (în limba sârbă), p. 18-20; Coordonator general: Eugen Simion - *Dicționarul general al literaturii române (A-B)* - Academia Română - Editura Univers Enciclopedic, București, 2005, p. 319-320; Coordonator general: Alexandru Ruja - *Dicționar al Scriitorilor din Banat* - Editura Universității de Vest, Timișoara, 2005, p. 66-68; Ivo Muncian - *Scriitori sârbi din România* - Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara, 2006, p. 213; Paul Eugen Banciu, Aquilina Zărie - *Timișoara literară – Dicționar biobibliografic al membrilor Uniunii Scriitorilor – Filiala Timișoara* - Editura Marineasa Timișoara, 2007, p. 31-33; *Српска породична енциклопедија – Књига 2 – Ап-Ба/Srpska porodična enciklopedija – Knjiga 2 – Ap-Ba* - *Enciclopedia sârbă de familie – Cartea 2 – Ap-Ba* - Narodna knjiga, Politika HM, Belgrad, 2006, p. 145; *Who is who*

în România - Enciclopedia biografică a femeilor și bărbaților contemporani cu carieră de succes din România – Hübner Who is who, Zug (Elveția), 2007, p. 100; Dinu Barbu – *Briefguide of Timiș County - Mic atlas al județului Timiș* – Editura Eurostampa Timișoara, 2010, p. 110; *Српска енциклопедија, Том II, Књига I, А-Веобанка/Srpska enciklopedija, Tom I, Knjiga I, A-Beobanka – Enciclopedia sârbă, Tomul I, Cartea 1, A-Beobanka – Matica Srpska, Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, Zavod za udžbenike – Novi Sad-Belgrad, 2010, p. 463-464; Societatea Română de Radiodifuziune - Studioul Regional de Radio Reșița - *Memento - Evenimente și personalități din Banatul istoric* - ediție revizuită, Editura Banatul Montan, 2010, p.164-165; Dinu Barbu – *Mic atlas al județului Timiș* - Ediția a IV-a, Editura Artpress Timișoara, 2011, p. 108; Dinu Barbu – *Briefguide of Timiș county/Mic atlas al județului Timiș* - Ediția a II-a, Editura Artpress Timișoara, 2011, p. 110: *Српски писци у расејању 1914-2014/Srpski pisci u rasejanju* - „Scriitori sârbi din diaspora 1914-2014“, Belgrad, 2015.*

Referințe în periodice: Mircea Iorgulescu – *Existența și procedeele* - „România literară” nr. 29/1989; Iulian Costache - *Biografiai la post-restant* - SLAST din 9 aprilie 1989; Gheorghe Secheșan – *Biografiai comune* - „Orizont” nr. 9/1989; Mandics Gyorgy - „Szabad Szo” nr. 11/1989; Миомир Тодоров – *Радиографија једног баналног случаја/Miomir Todorov – Radiografija jednog banalnog slučaja* - Miomir Todorov – *Radiografia unui caz banal* - „Banatske novine” nr. 6/1989; Lucian Vasile Szabo – *Radiografii literare* - „Orizont”nr. 52/1988, p. 7; Ioan Holban – *Dușan Baiszki: Radiografia unui caz banal* - „Convorbiri literare” nr. 4/1989, p. 9; Adrian Dinu Rachieru – *Un autor silențios* - „Paradox” 1989, p. 6; Al. Țion - *Secvențe critice* - „Astra” nr. 4/1989; Cedomir Milenovici - „*Književni život*” nr. 4/1989); Иво Мунџан – *Љубав међу сенкама/Ivo Muncan – Ljubav među senkama* – Ivo Muncian – *Dragoste între umbre* – „Naša reč” nr. 59/1991; Maria Genescu - *Drumul spre Enad* – „România literară“, XXVII, nr. 9/1994, p. 6-7; Ion Jurca Rovina – *Scriitorul Dușan Baiski în trei ipostaze* - „Renașterea bănățeană” nr. 1358/1994; Paul Eugen Banciu – *Pariul autorului cu sine* - „Orient latin” nr. 3/1994; Octavian Soviany – *Ex libris* - „Contemporanul” nr. 41/1994; Драга Мирјанић - *Сеобе на румунском језику/ Draga Mirjanić - Seobe na rumunskom jeziku* – Драга Мирјанић - *Migrațiile în limba sârbă* - „Naša reč” nr. 163/1993, p. 8; Alexandru Moraru - *Un prozator: Dușan Baiski* - „Banatul” nr. 1/1994, p. 10; Иво Мунџан – *Књига, браћо моја, књига/Ivo Muncan - Knjiga, braćo moja, knjiga* – Ivo Muncian - *Carte, frații mei, carte* – „Naša reč” nr. 268/1995, p. 2; Daniel Constantin – *Chang Shiang Hua, o lacrimă din Republica Viselor* – „Convorbiri literare“, CXXXV, nr. 10/2001, p. 44; Ildiko Achimescu – *Zona Maris: experiment literar unicat* – „Prima oră” nr. 559/2001, p. 16; D. Constantin – *Vuk Drašković și-a lansat la Timișoara Consulul rus* - „Agenda zilei“, X, nr. 281/2005, p. 10; Laurențiu Nistorescu – *În literatură și artă, politica are alte reguli* – „Renașterea bănățeană” nr. 4825/2005, p. 5; Живко Милин – *Драшковићев Руски конзул на румунском/Živko Milin - Draškovićev Ruski konzul na rumunksom* - Jivko Milin – *Consulul rus al lui*

Drašković, în românește - “Književni život” nr. 1/2006, p. 13; Мирослав Росић – *Приче, а у причама људи*/Miroslav Rosić - *Priče, а u pričama ljudi* – Miroslav Rosić – *Povești, iar în povești oameni* - „Књижевни Живот/Књижевни Život” nr. 2/2006, p. 13; Laurențiu Nistorescu – *Cultura însepe unde încetează adaptarea la mediu* – „Renașterea bănățeană nr. 4910/11 martie 2006, p. 2; Codrina Diana Tomov – *Păsări pătrate pe cerul literaturii bănățene* – „Agenda zilei“, XI, nr. 59/11 martie 2006, p. 9; Codrina Diana Tomov – *Pe continentul România, în țara Banat* – „Agenda zilei“, XI, nr. 204/2006, p. 5; Љубинка Станков Перинач – *Четвртaste птице на западном небу*/Ljubinka Stankov Perinač - *Četvrtaste ptice na zapadnom nebu* – Liubinca Stancov Perinač – *Păsări pătrate pe cerul de apus* - „Naša reč“ nr. 839/17.03.2006, p.18.

CUPRINS

În loc de prefață	5
Memorie, momente, monumente	7
Filmul funeraliilor lui Traian Grozăvescu	36
Naționalism, antisemitism, Mișcarea Legionară	49
Problema evreiască	77
Problema religioasă	87
Populație, naționalități	96
Economie	109
Emigranți din Lugoj	174
Aspecte edilitare	190
Circulație, taximetriști	202
Uzina electrică	212
Poliția din Lugoj	231
Lugoj, după război	240
Educație și cultură	243
Despre autor	249

